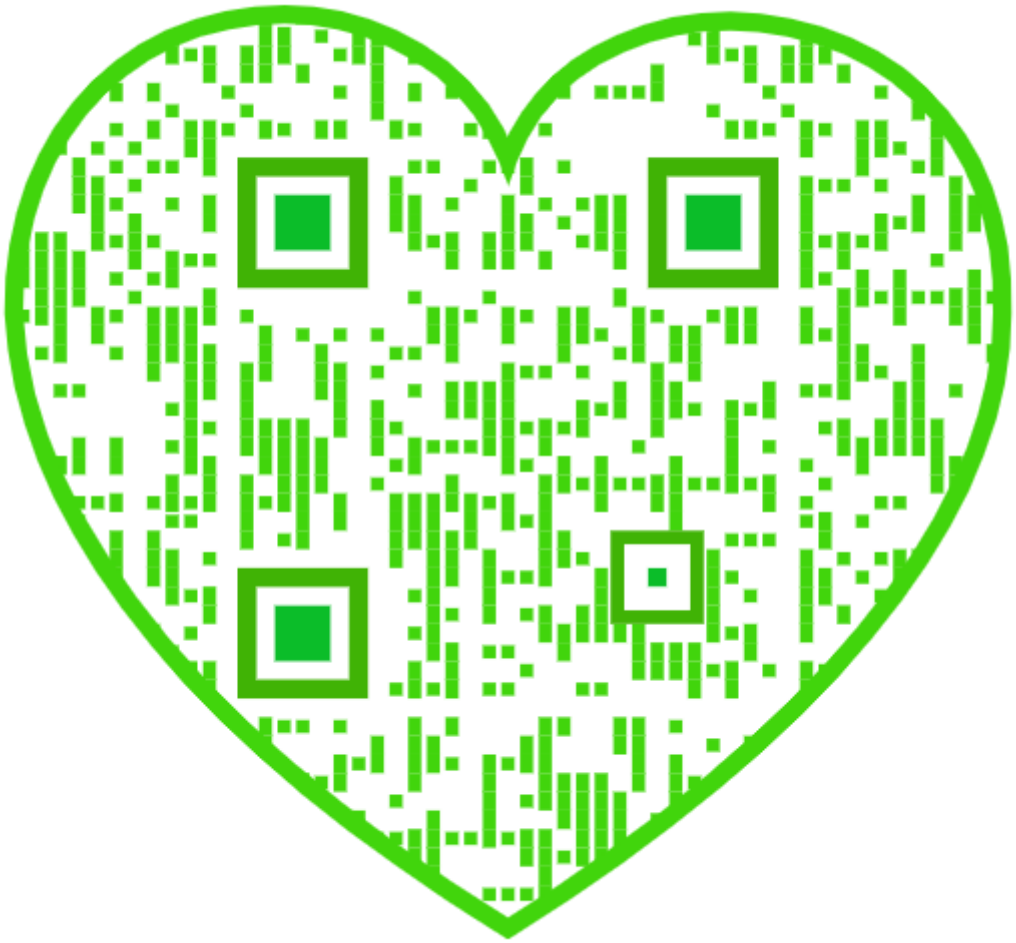

De Katholiek.

DERDE DEEL.

NAMEN VAN MEDE-ARBEIDERS

AAN DIT MAANDSCHRIFT.

M. VAN DEN BOOGAARD, R. K. Priester en Conrector te Ravenstein.
TH. J. H. BORRET, S. Theol. Dr. Professor in het Seminarie te Warmond.
J. BRINKMAN, ✠ Professor in het Seminarie te Warmond.
C. BROERE, Leeraar in het Seminarie te Velzen.
J. T. VAN BRUSSEL, Pastoor te Velzen.
J. J. BURGMEIJER, R. K. Priester te Rijswijk.
J. CUYTEN, President en Professor in het Seminarie te Haren
C. J. VAN ERP, R. K. Priester te Irnsum.
J. B. EULENBACH, S. Theol. Dr. Pastoor te Goudkade.
A. D. GODDAERDT, Apost. Mission. in de Oost-Indien.
E. S. VAN DER HAAGEN, Pastoor te Soeterwoude.
J. T. JORNA, Pastoor te Harlingen.
J. H. HOLTERMAN, Pastoor te Naarden.
H. KAMP, Pastoor te Dokkum.
G. KOK, R. K. Priester te Bodegraven.
G. A. OORTMANS, Professor in het Seminarie te Warmond.
H. OPDENKAMP, R. K. Priester te Amsterdam.
J. A. PEERBOOM, Professor in het Seminarie te Roermond.
P. VAN DER PLOEG, Leeraar in het Seminarie te Velzen.
A. J. PLUYM, Professor in het Seminarie te Warmond.
J. H. SMITS, Regent in het Seminarie te St. Michiels-Gestel.
G. W. VAN SOMEREN, Pastoor en Deken te Eindhoven.
F. X. SPARMAKERING, Pastoor te Alkmaar.
T. SPIERINGS, vice Regent en Leeraar in het Seminarie te St. Michiels-Gestel.
W. STEENHOFF, S Theol. Dr. Professor in het Seminarie te Warmond.
N. J. A. STEINS BISSCHOP, Pastoor te Amsterdam.
F. J. VAN VREE, President van het Seminarie te Warmond.
J. G. WENNEKENDONK, Pastoor te Amersfoort.
J H. WINSING, Professor in het Seminarie te Warmond.

De Redactie.

TE 'S GRAVENHAGE, BIJ A. P. VAN LANGENHUYSEN — 1843.

INHOUD VAN HET DERDE DEEL.

HOOFDARTIKELEN.

bladz.

De *Katholiek* over en aan zijne vrienden en vijanden. 1
Protestantsche eenheid en verdraagzaamheid . 9, 381
Lager onderwijs. Schets van de geschiedenis der Staats-verordeningen op het lager onderwijs hier te lande, sedert de invoering der Hervorming *(vervolg)*. 33, 125, 311, 425
Over Ellendorf's geschrijf 73
Iets over Heiligen- en Beeldendienst 106
Godsdienstplegtigheden 161
Waardoor worden vele Protestanten teruggehouden van den overgang tot de Katholieke Kerk? . . 186
Terugkeer naar het oude. 1542—1842 192
De heilzame invloed der Kerk op het menschdom in de middeleeuwen 237
Iets over de polemiek van den *Kerkbode* en van Dominé van Vollenhoven 271
Over het vertalen van het woord *Episkopos* door opziener 301
Kerkelijke geschiedenis. — Het leven van *Franciscus Xaverius*, mede-oprigter der Jesuiten-orde, bijgenaamd Apostel van Indië, door *F. C. van der Meer van Kuffeler*, Kandidaat tot de Heilige Dienst. 407

bladz.

Nader gesprek met den Eerw. heer *Wennekendonk*, tot verdediging der Bisschoppelijke Klerezie; door *P. Buijs*. 451

VERSCHEIDENHEDEN.

Getuigenis van de *Revue van Edimburg* ten voordeele der Katholieke Kerk 60
Hoe men declamatien voor den tegenwoordigen tijd opstelt 64
Hoe men al naar omstandigheden met de kritiek omspringt 202
«Iets over eene kostschool voor jonge jufvrouwen.» 213
Hoe de *Kerkbode* al redeneert 220
Wat denkwijze de *Kerkbode* zoo al volgt . . . 222
Iets over en van den *Evangelischen Kerkbode* . . 283
Hoe de mannen al zijn, die de Kerk bestrijden . 294
Is het caelibaat strijdig met de natuur? 295
Wat men zoo al zegt en wat men zoo al zwijgt . 295
Woelingen, spanning en schokken in de Nederlandsche Hervormde Kerk. 343
De Pausin Joanna, in het koninklijk instituut 373, 466

LETTERLOVER.

De Kerk van Christus 233
Op het zes en zestigste verjaarfeest van den grijzen herder 380

BOEKAANKONDIGINGEN.

Het strafregt in verband beschouwd met de vrijheid van geweten en godsdienst 70

blad/.

Levensschetsen van acht jonge Christenen Heldinnen, uit het Fransch van *Carron*, door P. L. v. K., R. K. Priester. Tweede verbeterde uitgave. . . 158

Twaalftal korte levensgeschiedenissen van jonge Heiligen. Naar het Hoogduitsch van *L. F. Marx* . 158

Een woordje van pas over de gemengde huwelijken, enz. 225

Geschiedenis der Fransche Omwenteling, in derzelver oorsprong en gevolgen, door *G. F. Wiedemann* 226

Roomsch Katholijk Jaarboek voor het koningrijk der Nederlanden. 1843. 230

De engel-bewaarder. Drietal leerrijke en onderhoudende verhalen voor jonge lieden uit den beschaafden stand. 298

Gemeenzame Preken op alle Zon- en Feestdagen van het jaar, door *M. Bonnardel* 299

Leerreden over eenige onderwerpen uit het lijden van onzen Heer Jesus Christus. — Naar het Hoogduitsch, van *A. Paessmaijer*. 299

Het oude spook in onze dagen op nieuw vertoond, door *J. Ellendorf*, in zijn geschrift: «Is Petrus «te Rome en Bisschop der Christelijke Gemeente «te dier stede geweest?» Bezworen door eenen Roomschen Exorcist (Dr. A. J. Binterim). . . 375

De kleene Roozenhof, en het Leliëndal. Door den gelukzaligen Thomas Malleolus a Kempis. . . 378

Correspondentie 232

DRUKFEILEN.

Bl.	81,	regel	16	*staat:*	onbehouden	*lees:* onbehouwen.
»	107,	»	1	»	bewijs redenen	» bewijsredenen.
»	109,	»	20	»	bewust zijn	» bewustzijn.
»	186,	»	11	»	verlangt te zien:	» verlangt, te zien.
»	190,	»	3	»	terug,	» tegen.
»	230 en 231			»	*Groqft*	» *Groqff.*
»	240,	»	11	»	onfeilbaar	» niet onfeilbaar
»	257,	»	9	»	versleten	» verschrokken.
»	265,	»	7	»	verblijvende;	» verblijdende
»	272,	»	20	»	geenen, tijd;	» geenen tijd
»	273,	»	29	»	toen;	» dat
»	286,	»	35	»	*Barmins,*	» *Baronius,*

Op bladz. 302, 1e regel, staat:

ἄρχοντες, ἐκκλησίων, προεστῦτες, πρόεδροι

Lees: ἄρχοντες, ἐκκλησίων προεστῶτες, πρόεδροι

Bl. 408, regel 25 staat: *un vile metier* lees: *un vilain métier*

Bl. 422, regel 8 *staat:*

Schroomvallig.....

«Geslingerd door enz. *lees:*

«Schroomvallig..... geslingerd door

Januarij 1843.

DE KATHOLIEK OVER EN AAN ZIJNE VRIENDEN EN VIJANDEN.

Bij het aanvangen van zijn tweeden jaargang, mag de *Katholiek* niet nalaten degenen die zich met hem bezig gehouden hebben, eenige woorden toe te spreken; waren er geene andere redenen voor, de beleefdheid alleen zou het van hem vorderen. Doch men zal spoedig inzien, dat er nog andere redenen toe bestaan.

Aan allen zegt hij er dank voor, dat zij hem wel eenige aandacht wilden schenken. Talrijk zijn de Dagbladen en Tijdschriften (om van eene menigte gelegenheids-brochuurtjes niet te spreken), die in Nederland de aandacht van het publiek vragen; en het Nederlandsch publiek is niet groot. De *Katholiek*, die daarenboven niet eens voor alle lezenden bestemd is, moet zich derhalve voor het gunstig onthaal, dat hij mogt genieten, dankbaar toonen. Hij heeft dit trachten te doen, door meer te leveren dan hij aanvankelijk beloofd had, en het strekt hem tot geene geringe voldoening, dat hij daarmede voort kan gaan. (1) Het is waar, aller attentie had niet dezelfde intentie. Toonde het Katholieke publiek zich voor hem genegen, anderen legden eene vijandschap tegen hem aan den dag, die bij wijlen tot woede oversloeg. Maar zij lazen het woord toch, dat de *Katholiek* schreef: en wie weet welke

(1) De *Prospectus* beloofde 48 vellen druks, meer dan 57 is er geleverd. Daardoor is ieder jaargang in *twee* deelen gesplitst geworden, terwijl men daarenboven bij ieder deel eene titelplaat heeft gevoegd.

vrucht die lezing eenmaal dragen zal? Iets was er zeker reeds bijgewonnen, dat men hem *las*, dat men niet over hem uitriep: *dom!* en hem daarmede ter zijde legde. Want het is maar al te waar, dat zekere lieden, die immer van *onderzoeken* spreken, zeer *eenzijdig* onderzoeken, indien dat onderzoeken mag heeten; dat zij hetgeen de Katholieken in 't midden brengen, veeltijds veroordeelen zonder het te onderzoeken, daarop steunende dat een Katholiek dom is en niet anders dan dom zijn kan. Moet de *Katholiek* hun dan, bij al de vijandschap die zij hem getoond hebben, geen dank zeggen voor de overwinning die zij op hun vooroordeel behaalden, toen zij hem lazen? Dat zij dan dezen dank van hem aannemen; hij zegt hun daarenboven, wijl zij toch den stok opheffen: πάταξον μέν, ἄκουσον δέ (1). Maar zijnen vrienden zegt hij: uwe gunst was ons eene kracht ge bemoediging, en zij zal het ons blijven. Er is veel gelegenheid voor ons om de waarheid al meer en meer aan het licht te brengen; doch die ons bestrijden zijn menigvuldig. Wij bevinden ons in het geval van den Apostel *Paulus* te Ephesus (2): en gelijk hij, blijven wij ook onze plaats inhouden, en zullen wij, door uwe ondersteuning aangemoedigd, ook in den tweeden jaargang, *de erfenis* uwer en *onzer vaderen* uit al ons vermogen *handhaven*.

Als de *Katholiek* van zijne *vijanden* spreekt, wil hij niet geacht worden jegens iemand *vijandige* gezindheden te koesteren: hij is zich niet bewust iemand wie dan ook een kwaad hart toe te dragen. Maar hij spreekt

(1) *Sla vrij, maar hoor.* Woord van *Themistocles* aan *Eurybiades*. *Plut.* vit. Themist. c 11.

(2) I. Cor. XVI. 9. *Mij is eene groote en heerlijke deur geopend en er zijn vele tegenstrevers.*

van *vijanden*, omdat er zijn, die zich vijandig jegens hem gedragen, die hem zelfs eene heftige vijandschap toonen. Als zij over hem spreken, is hun mond vol van bitterheid; zij noemen hem niet zonder eenig, althans in hun oog, onteerend bijvoegsel; zij gaan met geweld op hem los, of spannen hem een strik, of trachten hem in 't voorbijgaan te wonden. Wat wapenen sommigen hunner in dien strijd durven gebruiken, dat heeft de *Katholiek* nu en dan eens doen zien (1), en zal nog nader uit deze regels blijken.

Wij willen hen, die zich vijandig tegen den *Katholiek* gedragen hebben, niet een voor een oproepen, om hen tot rekenschap te vorderen; slechts een en ander willen wij aanroeren uit hetgene zij tegen hem bestaan hebben.

Veelmalen heeft men in 't voorbijgaan naar hem gehouwen. De *Godgeleerde Bydragen* b. v. recenseren een geschrift, spreken te dier gelegenheid van den *Katholiek* en plaatsen hem naast *Don Quichot die tegen molenwieken vecht* (XVI. D. 5. st.): wij behoeven niet te zeggen dat zulke houwen gevoelig zijn, *als zij raken!* Van dien aard is er menige slag naar den *Katholiek* geslagen, maar gelukkig! zij troffen niet. Zulk schermutselen is echter van minder belang, en wij willen er niet langer bij stilstaan. Iets meer aandacht verdient de list door de vijanden te baat genomen. Men trachtte namelijk den *Katholiek* van zijnen weg af te brengen, door hem telkens uit te noodigen om over dit of dat te schrijven. Boekjes en Tijdschriften-artikels werden opgevuld met al de oude beschuldigingen en lasteringen tegen de

(1) Zie *Katholiek*, I. D. N. 3; I. D. N. 5; II D. N. 2; II. D. N. 4; en elders.

Katholieke Kerk, en als waren ze nu voor de eerste maal uitgevonden en voorgesteld, wilde men dat de *Katholiek* er op antwoorden zou. Zoo zou deze zijn kostbaren tijd moeten verbeuzeld hebben met nogmaals te herzeggen wat reeds duizendmalen gezegd was; met beschuldigingen te wederleggen waaraan niemand, die een weinig onderwezen is, meer gelooft; met lasteringen tegen te spreken, die niemand dan den lasteraar en den ligtgeloovigen weetniet schaden. De *Katholiek* behoudt zich voor om te antwoorden als hij het nuttig keurt, maar hij zal zijn plan van werkzaamheid van zijne tegenstrevers niet laten afhangen (1). Lang genoeg, al te lang, had de Katholieke Kerk, in de geleerde wereld, het voorkomen eener beschuldigde, die zich voor de regtbank van het Protestantisme moest komen regtvaardigen; de tijd is aangebroken waarop dat Protestantisme zelf zich tegenover de grijze moederkerk, tegenover de wetenschap, tegenover de menschheid verantwoorden moet, over zijne afscheuring, over zijne beginselen, over zijn geweld. De *Katholiek* meent van zijnen tijd te moeten zijn. Schoon gij dan, o «*Godgeleerde*» *bijdragen*, o «*Evangelische*» *Kerkbode*, schoon gij ook in ieder uwer nommers een schandboek mogt aanprijzen, en den *Katholiek* zeggen dat hij beter zou doen, in plaats van zijn tegenwoordig schrijven, die *vertaalde* lasterschriften te wederleggen; de *Katholiek* gaat *zijn* weg en niet dengenen, dien gij hem zoudt willen afbakenen; het Protestantisme zelf zal hij onder de oogen zien, hij zal het bestrijden, niet met lasteringen en scheldwoorden, maar met eerlijke wapenen. Het regt daartoe kunt gij hem niet betwisten;

(1) Aldus reeds in den *Prospectus*.

hij heeft het èn uit den aard der zake, èn door de *Grondwet voor het Koningrijk der Nederlanden*, die de drukpers, als een doelmatig middel tot uitbreiding van kennis en voortgang van verlichting, vrij verklaard heeft.

De *Kerkbode* is onder de vijanden van den *Katholiek* wel de hevigste. Met ware woede stormt hij van tijd tot tijd op hem los, onder anderen in zijn n°. van 13 Januarij ll. In zijn hoofdartikel zegt hij: «Men «hoort thans in Nederland, althans wanneer men op «den naam wil afgaan, KATHOLIEKE *(Catholijke) stem-* «*men;* en het *Godsdienstig, Geschied- en Letterkundig* «*Maandschrift*, hetwelk de handhaving der belangen «van het *Roomsche* of *Roomsch-Katholieke Kerkgenoot-* «*schap* op zich nam, titelt zich eenvoudig: DE KATHO- «LIEK. Dit valt te meer in het oog, dewijl juist de «beide genoemde tijdschriften — tot smart zelfs van «vele betergezinde Roomsch-Katholieken in Nederland, «zoo priesters als leeken — «*(het bewys?)*,» alles be- «halve echt *Katholiek*, maar integendeel uitsluitend «*Roomsch*, zelfs scherp en slaafs *Ultramontaansch-* en «*Jezuitisch*-Roomsch zijn-»..... «Men noeme zijne *stem* «niet *Katholiek* (Catholijk), wanneer zij louter *Ultra-* «*montaansche* wanklanken opgeeft.» (Zou men niet in de meening komen dat de *Catholijke Nederlandsche Stemmen* in 't *Calabrisch* geschreven worden?). «Den «naam van *Katholiek* verwissele men dan met dien van «*Jezuït*, wanneer men uitsluitend de beginselen der «*Societas Jesu* huldigt. Ziet, dat zou eerlijk zijn en «regt door zee. Nu is de *Katholieke* naam, dien men «zich geeft, eene onwaarheid, en, wat meer zegt, een «bedrog, zoo lang men, namelijk, niet op dat hoogere

«en hoogst belangrijke standpunt zich weet te plaatsen, «waarop, Gode zij dank! nog vele welgezinde en «zelfstandige Roomsch-Katholieken in Nederland staan,» enz. (1) Dat wil onder anderen zeggen: «De redacteurs en mede-arbeiders van den *Katholiek* zijn 1°. niet Katholiek; 2°. leugenaars en bedriegers.» Wij verzoeken den *Kerkbode* zijne oogen te slaan op de lijst van mede-arbeiders, die ieder n°. van den *Katholiek* vergezelt. Daar zal hij zien dat *Katholieke* geestelijken uit alle oorden van het koningrijk aan den *Katholiek* medewerken; dat daaronder Professoren zijn uit bijna alle seminarien van ons land; dat dus nagenoeg de gansche geestelijkheid onzer kerk hier te lande door die *onkatholieken*, door die *leugenaars* en *bedriegers* gevormd wordt, dat onze Geestelijke Overheden, die hen tot die betrekking riepen, almede *onkatholiek*, *leugenaars* en *bedriegers* moeten zijn. Maar al verder: daar het gansche Katholieke publiek van Nederland aan die mannen blijkbaar zijn vertrouwen schenkt, en inzonderheid daar het den *Katholiek* genegen is, zoo moet dan dat publiek of wel het domste vee zijn dat op Gods aardbodem loopt, of met leugen en bedrog gediend zijn. Laten we nog eene opmerking maken. De *Katholiek* is, volgens u, o *Kerkbode*, een Jesuit: dus zijn zij, die den *Katholiek* schrijven, Je-

(1) Dit artikel is geteekend: *qui bene distinguit bene docet.* Zou de heer met dien langen, vreemden naam, of bij gebrek van hem de *Kerkbode* zelf, wel zoo goed willen zijn, om ons die *vele welgezinde en zelfstandige Roomsch Katholieken in Nederland, die op dat hoogere en hoogst belangrijke standpunt staan*, wat duidelijker aan te wijzen? Reeds vroeger hebben wij zulke vraag gedaan, maar zij bleef onbeantwoord. Hoe of dat komen mag? En wij wenschten zoo vurig met die ons nog onbekende broêrtjes kennis te maken!

suiten. Maar zie nu eens, wie dan al geen Jesuit is onder de Katholieken van Nederland ?.... Daar schieten er geene over dan die *onzigtbaren*, die *zoo hoog staan*, van welke gij immer spreekt, maar die gij nimmer aanwijst; die *betergezinden*, van welke gij zegt dat zij vele zijn, maar die, buiten u, niemand kent; die *zelfstandigen*, die noch van hunne zelfstandigheid, noch ook van hun aanzijn eenig bewijs geven, en daarom veel gelijken naar de sprekende dieren der fabels, die alles zeggen wat de dichter ze wil laten zeggen. (1)

Dan genoeg hiervan. De *Katholiek* herhaalt aan den *Kerkbode* in 't bijzonder, wat hij boven tot al zijne bestrijders zeide: πάταξον μέν, ἄκουσον δέ. Gij wordt vergramd, gij raast, gij schelt; wel nu, ga uw gang, maar luister. De *Katholiek* is overtuigd dat hij slechts

(1) Hoe meer de *Kerkbode* c. s. de *Catholijke Nederlandsche Stemmen* en den *Katholiek* verklaart te zijn «uitsluitend *Roomsch* «zelfs slaafsch *Ultramontaansch*- en *Jesuitisch-Roomsch*,» zooveel te meer zal hij bewijzen, dat het *Kerkgenootschap*, dat «officieel» (bij het Gouvernement) *Roomsch Katholijk* heet, innig en innig met den Paus verbonden en vereenigd is, en dat dit Kerkgenootschap, door de Grondwet in zijn bestaan gewaarborgd, regt heeft om tegen alles te *protesteren*, wat die verbinding, die vereeniging met den Paus dreigt te verstooren. Wat, overigens, die officiele benaming van *Roomsch* Katholiek betreft, zij bevat geenszins eene *contradictio in adjecto*, zoo als Professor *Kist*, meer spitsvinnig dan waar, gezegd heeft. Zie hier hoe die benaming te verstaan is. Niets kan *Katholiek* zijn dan hetgeen *één* is; geen genootschap kan als zoodanig over de geheele aarde (καθ'ὅλην οἰκουμένην) zich uitstrekken zonder dat het een *middelpunt* heeft; wanneer nu eene benaming van zoodanig genootschap de uitgestrektheid (καθ'ὅλην) en het middelpunt (*Rome*) — de ALGEMEENHEID — uitdrukt, dan kan die benaming van geene tegenspraak beschuldigd worden. In de benaming *Roomsch Katholiek*, wordt door het *adjectum Roomsch* de hoofdgedachte *Katholiek* niet *beperkt*, maar *voltooid*. Misschien komt de *Katholiek* op die benaming nog wel eens terug.

de waarheid en de geregtigheid voorstaat, dat hij slechts deze, de erfenis zijner vaderen, handhaaft, en hij gelooft aan de kracht der waarheid en der geregtigheid. In die overtuiging, in dat geloof, zet hij moedvol zijne taak voort, en getroost het zich, dat men de hand over hem opheft.

PROTESTANTSCHE EENHEID EN VERDRAAGZAAMHEID.

Dat de onderscheidene Protestantsche kerkgenootschappen, ondanks de tegenstrijdigste bestanddeelen, waaruit zij elk op zich zijn te zamen gevoegd, zich onderling als onderscheidene afdeelingen van hetzelfde ligchaam de broederhand vriendelijk toereiken; dat de *Evangelische Kerkbode*, alhoewel het punt van zamenkomst van verschillende kerkgenootschappen, zich verheugt, wanneer hij in die verschillende afdeelingen herders zoowel als schapen vindt, aan welke hij de duidelijkste kenmerken ziet, dat zij allen tot denzelfden Herder behooren; (??) wanneer hij meent te zien, dat zij elk rustig hunnen weg gaan, en ontmoeten zij elkander op eenig punt van den grooten weg, niet stootend en wegdringend elkander hinderen, maar vreedzaam en genoegelijk zamen aan de kostelijke weide zich voeden (!!!); dit verwondert den Katholiek niet, het ligt in den aard van het Protestantismus opgesloten; zij zijn allen kinderen eener gemeenschappelijke moeder, namelijk de afgodische zelfvereering, welke ieders afzonderlijke rede als hoogsten regter, om over den Bijbel en derhalve (in hunne opvatting) over alle geopenbaarde waarheden te beslissen, aanstelt, en bijgevolg in dit opzigt allen gelijke regten toekent. Waarom zou men dan ook nog langer elkander stootend en wegdringend hinderen, waarom elkander een terrein betwisten, waarop de een niet meer regt heeft dan de ander? Waarom dan, nadat men zich van de pauselijke heerschappij zoo meester-

lijk heeft losgerukt, het menschelijk vernuft nog door formulieren van eenheid, door de tijdelijke magt alleen met geweld gehandhaafd, in boeijen geklonken houden, en anders denkenden uit zijnen schoot wegwerpen? Neen, de tijden om zich nog aan die vooroordeelen uit het Katholicisme overgenomen, te hechten, zijn voorbij. Er moge onderling verschil in de leer blijven bestaan; men moge zich met die verouderde leerstukken, zoo als van het geheim der Allerheiligste Drieëenheid, de erfzonde, de Godheid van Jesus Christus, de genoegdoening door Hem voor onze zonden aan de Goddelijke Regtvaardigheid, het bestaan der eeuwige straffen, zich niet meer kunnen vereenigen, dit alles moet voortaan van ondergeschikt belang worden beschouwd, niemand althans heeft krachtens het Protestantsche grondbeginsel het regt eenig bepaald leerstuk als geopenbaard te verklaren, veel minder van iemand te eischen, dat hij het als zoodanig aanzie. Niets verhindert dan het Protestantisme, alle kerkgenootschappen, door welke gevoelens, hoe groot, hoe menigvuldig, hoe godslasterlijk dan ook, van elkander verschillende, in zich op te nemen, wanneer men, hoe dan ook, den Bijbel als bewijsgrond voor zijne gevoelens aanvoert.

De Katholiek, wel verre van zich te verheugen over eene zamenbinding van zoo vele tegenstrijdigheden, welke nimmer het kenmerk dier éénheid kunnen dragen, die onze Goddelijke Verlosser wilde, dat in zijne Kerk zou heerschen, die Hij van zijnen hemelschen Vader voor dezelve zoo vurig afsmeekte, en die niet dan op waarheid en liefde kan gegrond zijn, betreurt de verblindheid zijner natuurgenooten,

hij bidt den Vader des lichts, dat zij hunne vooroordeelen afleggen en tot den schoot der ware eenheid, die zij verlaten hebben, mogen terugkeeren. Maar hetgeen hij betreurt, is overigens niets anders dan een natuurlijk gevolg der beweging, die men *hervorming* noemt. Het kan den Katholiek evenmin ontrusten, wanneer hij die verschillende sekten gemeene zaak tegen het Katholicisme ziet maken; want behalve dat hij zich bij voortduring blijft verlaten op de bescherming van zijnen Goddelijken Opperherder, die aan zijne Kerk zijnen bijstand tot aan de voleinding der eeuwen toegezegd en tot hiertoe zoo zigtbaar getoond heeft, ziet Hij in deze zamenkomst niet anders dan een weefsel van ongerijmdheden, hetwelk de kiem van vernietiging in zich zelf draagt, en met onbegrijpelijke snelheid ontwikkelt.

Dan dat men, om zijne eigene schande te dekken, ook de Katholieke Kerk in dien verwarringsklomp mede zoekt in te wikkelen; dat men, beschaamd over de inwendige verdeeldheden in het Protestantisme, tegen over die onwrikbare, die zich zelve altoos gelijk blijvende éénheid der K. Kerk, den schijn wil aannemen als of de K. Kerk van de eene, de Protestantsche kerkgenootschappen van de andere zijde, slechts twee verschillende afdeelingen van dezelfde Kerk uitmaken, dit is voor den waren Katholiek hoonend, ja even hoonend als wilde men de ark des Heeren naast Dagon, Christus onder de afgoden van het Capitolium plaatsen. Welligt gaf men zich nooit te voren zoo veel moeite om zoodanige, alle godsdienst vernietigende, eenheid ingang te doen vinden, ten einde in zijn kwijnenden toestand nog eenig voorkomen te behouden; en om

dit doel te bereiken, is het Protestantisme gereed zich alle opofferingen te getroosten, ook zelfs de belijdenis der van God geopenbaarde waarheden in zijnen boezem te dulden, wanneer zij zich maar, in het midden der dwalingen, stil wil gedragen; met een woord, men wil het Rijk van Christus gelijkvormig maken aan dat Rijk, waaruit de hervorming ten voorschijn trad, waar eeuwige wanorde heerscht. Zoodanige verdraagzaamheid durft de veelkleurige *Kerkbode* van de Katholieke Kerk vragen, en hij heeft daarbij de stoutheid te zeggen: (1) «dat het den vriend van het «ware en goede zoo veel te meer tot blijdschap «strekt, als hij waarneemt, dat zij, namelijk de twee «hoofdafdeelingen der Christenheid, de Katholieke en «Protestantsche, alhoewel zij in sommige opzigten verre «van elkander afwijken, ja helaas! wel eens vijandig «tegen elkander over staan, *het in groote hoofdzaken «eens zijn.*» Want wat deze laatste woorden, dat namelijk de Katholiek en de Protestant *het in groote hoofdzaken eens zijn*, in den mond van den *Evangelischen Kerkbode* beteekent, is ons maar al te duidelijk; immers de stelling van *twee hoofdafdeelingen der Christenheid, de Katholieke en de Protestantsche*, daarbij het hedendaagsch stelsel der Protestantsche eenheid en vooral nog de regtstreeksche en onbewimpelde verklaring van den *Evangelischen Kerkbode* (2e Jaargang, nº. 48) *dat de hoofdbeginselen* (hoe algemeen) *des christendoms in alle kerkgenootschappen voortgeplant, ingeprent en ontwikkeld worden;* dit alles wijst het ons al zeer duidelijk aan, dat *het eens zijn* der Katholieken en Protestanten *in groote hoofdzaken*, niet van *eenige*

(1) Nº. 16, 2e Jaargang.

niet eens van de *meeste*, maar van *alle hoofdzaken* moet verstaan worden.

En zoo dus, mijne Heeren! zoekt gij alzoo, na alle bepaalde geloofsleer verworpen te hebben, onder den dekmantel van eenheid uwe schande te bedekken, met u naast de zijde te plaatsen eener Moeder, die gij trouweloos verlaten hebt? Of, om u niet van huichelarij te beschuldigen, wist gij wel, toen gij zulke woorden maar zoo onbepaald ter neer schreeft, wat gij zegdet? Zouden wij ten minsten niet met volkomen regt kunnen zeggen, dat gij van diegenen zijt, (1) «die leeraars willen zijn, terwijl zij niet weten wat «zij zeggen, noch wat zij bevestigen.»

Neen, mijne Heeren! wij willen de eer niet van het met u eens te zijn, omdat wij niet willen ophouden Katholiek te zijn; wij willen liever hieruit doen zien, op hoe losse en onbepaalde grondbeginselen het Protestantisme steunt.

Gelijk een Protestantsch Christendom eene tegenstrijdigheid in zich zelve is, zoo verraadt zich deze bijna altoos in een Protestant, zoo dikwerf hij over het Christendom spreekt; dit ontwaren wij al dadelijk bij de verdeeling van hetzelve in twee hoofdafdeelingen, waarin men van den eenen kant de K. Kerk en van den anderen al de Protestantsche kerkgenootschappen tegen elkander over plaatst; immers zoo wij het in de hoofdzaken of in de hoofdbeginselen eens zijn, van waar dan die afdeeling? of «is Christus dan verdeeld?» duidt deze verdeeling, waarin men de Katholieke Kerk alleen plaatst, niet reeds eene op zich zelve en van de andere onderscheiden Kerk aan? Dan deze aanmerking

(1) 1 Tim. IV: 7.

daargelaten, zoo gij het in ernst meent, dat wij het in de hoofdzaken eens zijn, schaamt gij u dan niet den geboortedag der hervorming te zegenen? Immers indien de Katholieke Kerk de noodzakelijke leerstukken of grondwaarheden belijdt, en indien het zoo bedroevend is, elkander stootend weg te dringen, waarom hebben dan uwe vaderen zich van de Katholieke Kerk afgescheurd? waarom in zoo vele landen het oorlogsvuur aangeblazen en ten koste van zoo veel bloeds den opstand bestendigd? niets toch is met het Christendom strijdiger dan scheuring, niets wordt ons door den Bijbel meer op het hart gedrukt, dan, dat men de eenheid des geestes in den band des vredes beware, en Calvinus zelf, hoezeer hij de vaan des opstands had opgestoken, was van die noodzakelijkheid overtuigd, of voerde ze ten minsten aan, om den afval in zijne opgeworpen secte te keeren. «Hetgeen ik «schrijf,» aldus zegt hij, (1) «van de zuivere bedie«ning van Gods woord, en van de zuivere toediening «der H. Sacramenten, dat zij namelijk tot een volledig «onderpand strekken, om dat genootschap, waar men «deze beiden ontmoet, veilig als eene kerk te omhel«zen, gaat zoo verre, *dat men haar* NOOIT *verlaten «moet, zoo lang deze er aanwezig blijven, onaangezien «dat zij overigens vol gebreken is.* Ja zelfs kan, hetzij «in de leer, hetzij in de bediening der Sacramenten, «een afzonderlijk gebrek insluipen, hetgeen ons nog«tans van hare gemeenschap niet moet verwijderen.» En ten slotte, na de overeenstemming te hebben aanbevolen, «dan daar er niemand is, die niet met een «of ander wolkje van onwetendheid omgeven is, moe-

(1) Lib. 4 instit. C. 1. § 12.

«ten wij of geene kerk meer laten, of elkander de «dwaling toegeven in die dingen, waarin behoudens «de hoofdzaak der godsdienst, en zonder zielsgevaar «onwetendheid bestaan kan.»

Wanneer wij nu aan dit grondbeginsel van dezen hervormer toetsen de erkentenis van den *Kerkbode*, dat in de Katholieke Kerk, die altoos dezelfde leer heeft beleden, de hoofdwaarheden of hoofdbeginselen voortgeplant, ingeprent en ontwikkeld worden, moet gij dan niet volmondig erkennen, dat niet wij het zijn, «maar gij en het huis uws vaders, die de rust «van Israël gestoord en de bevelen van uwen God «verlaten hebt?» En daarna, dat is, nadat men zonder eenige wettige reden een groot gedeelte van Europa in rep en roer heeft gesteld, nadat men alle gezag, alle stellige leerstukken verworpen heeft, en terwijl men niet ophoudt tegen die Kerk al zijn gal uit te braken, durft men nog onbeschaamd zeggen: wat zijt gij onverdraagzaam, wat stoot gij ons dringend weg, daar wij het toch in de hoofdzaken eens zijn, allen dezelfde hoofdwaarheden belijden, en bij gevolg allen tot de algemeene Kerk van Christus behooren!

Wij willen voor een oogenblik eens ter zijde laten wat er van die hoofdwaarheden is, waarop die zoogenaamde eenheid der Protestanten rust, later toch zullen wij aantoonen het onbeduidende, het ongerijmde van het woord «grondwaarheid» in den mond van een Protestant; thans willen wij het grondbeginsel, hetwelk om tot de ware Kerk van Christus te behooren het geloof niet aan alle, maar slechts aan eenige waarheden vordert, toetsen aan den Bijbel, voor wel-

ken de Protestanten een zoo onbepaalden eerbied voorwenden.

Wij zeggen «aan den Bijbel,» om der zwakheid te gemoet te komen; want anders, om elken onbevooroordeelde te overtuigen hoe ongerijmd het stelsel der Protestantsche verdraagzaamheid is, zou de weg eener gezonde redenering, waarin zij alles willen opgelost hebben, reeds genoeg zijn; immers zij wenden voor, de openbaring aan te nemen op een goddelijk gezag, en deze openbaring behelst eene daadzaak: maar is dit gezag voor de eene waarheid niet even geldig als voor de andere? en is het verwerpen van slechts ééne waarheid niet de verwerping van het geheele gezag, en dus van den grond der geheele openbaring? En waarom zou het dan minder geoorloofd zijn de gansche openbaring te ontkennen, dan door eenige waarheden te verwerpen en andere aan te nemen, het goddelijk gezag in tegenspraak met zich zelve te brengen? leidt dan zoodanig stelsel niet van zelf tot de vernietiging van het geheele Christendom; is het bovendien niet eene dwaze veronderstelling, dat God ons sommige waarheden zou veropenbaard hebben, die wij, om zalig te kunnen worden, moeten weten en gelooven, en wij nogtans sommige derzelve zouden kunnen verwerpen, zonder dat Hij zelf bepaalt welke volstrekt noodzakelijk zijn? Vraagt men zich dan niet natuurlijkerwijze: waartoe dient de openbaring? of zou het dan ten minsten niet van het hoogste belang en met Gods wijsheid overeenkomstig zijn, te weten, welke waarheden tot de zaligheid volstrekt noodzakelijk zijn? Maar dit vragen wij de Protestanten, die zoodanig onderscheid maken, dat zij ons in de eerste plaats aanwijzen

op welken grond zij die onderscheiding in de geopenbaarde waarheden maken, ten anderen dat zij die noodige waarheden aanwijzen, zoo zij ons niet in de verschrikkelijkste onzekerheid willen laten; doch daar zij dit tot hiertoe te vergeefs hebben beproefd, oordeele men of zoodanige godsdienst op waarheid kan gegrond zijn! Dan raadplegen wij den Bijbel zelven.

Nergens heeft in de eerste plaats onze Goddelijke Verlosser, toen Hij zijne Apostelen zond om den volken het Evangelie te verkondigen, het onderscheid gemaakt tusschen grondwaarheden en die, welke zulks geenszins zijn en dus behoudens de zaligheid kunnen geloochend worden; Hij zegt integendeel: «gaat onder-«wijst alle volken, hen leerende ALLES onderhouden «wat ik u bevolen heb.» Jesus gebiedt derhalve zonder iets uit te zonderen, en wel onder de toezegging der zaligheid of bedreiging der verdoemenis, te gelooven *al wat* in het Evangelie vervat is, en bijgevolg, daar tegenstrijdigheden elkander uitsluiten, verbiedt Hij op dezelfde wijze elke dwaling, welke met hetzelve in strijd is.

En wie der Apostelen heeft ooit zoodanige onderscheiding tusschen hoofd- en mindere waarheden gemaakt? Wij vinden integendeel den grooten Leeraar der volken overal in strijd met de leerstellige verdraagzaamheid der Protestanten; en wie van hen zal dien Apostel van liefdeloosheid durven beschuldigen? Nu, hij zegt aan zijnen leerling Timotheus: (1) «ver-«mijd het onheilig, ijdel gesnap, want zij nemen meer «en meer in goddeloosheid toe, en hunne reden kruipt «als een kanker voort. Van dit volk zijn Hymen en

(1) 2 Tim. II: 17, 18.

«Phileet, die van de waarheid afgevallen zijn, zeg-«gende, dat de verrijzenis reeds geschied is.» Deze Hymen en Phileet ontkenden het leerstuk van de verrijzenis der dooden niet regtstreeks, alleen loochenden zij er den waren zin van, welke op de toekomende verrijzenis zag. Hadden zij onder de Hervorming geleefd, men had hen ongetwijfeld wel in een of andere afdeeling der ééne (!) Christelijke Kerk weten in te lasschen; de Apostel verklaart hen nogtans om deze reden alleen van de waarheid en dus ook van het lidmaatschap der H. Kerk vervallen te zijn.

Er waren tijdens de prediking der Apostelen Christenen, die beweerden, dat de Christenen de wet der besnijdenis nog moesten onderhouden. Zouden onze hedendaagsche Protestanten niet gezegd hebben: dit betreft geene hoofdzaak, maar slechts eene plegtigheid, en derhalve niets meer dan een of andere vorm en niet het wezen der godsdienst; dat zij, die, mits in Christus geloovende, het juk der Joodsche wet met de naleving van het Evangelie willen vereenigen, tot het lidmaatschap der Kerk behooren, ofschoon onder verschillenden vorm. Geheel anders was de uitspraak des Apostels: (1) «Zie ik Paulus zeg ulieden, dat, «zoo gij besneden wordt, Christus u niets zal baten.»

Waaruit kunnen die bijbelmannen bewijzen, dat dezelfde Apostel onderscheid maakt tusschen *hoofd-* en *niet hoofdzaken*, wanneer hij zegt: (2) «Ik bid u, «broeders! dat gij acht neemt op degenen, die twee-«dragt en ergernissen aanrigten buiten de leer, die «gij geleerd hebt, en dat gij hen toch mijdt.» De Apostel spreekt in het algemeen over hetgeen zij ge-

(1) Gal. V: 2. (2) Rom. XVI: 17.

leerd hebben, zonder iets uit te zonderen, en men zal ons toch wel toegeven, dat de Romeinen iets meer dan eenige bloot hoofdzakelijke waarheden geleerd hadden. Indien nu de Apostel wilde, dat de geloovigen de gemeenschap zouden afsnijden met hen, die tweedragt en ergernissen aanrigtten *buiten hetgeen zij geleerd hadden*, stond het den regtgeloovigen ook niet vrij, onder welk voorwendsel dan ook, behoudens eenige grondwaarheden, eene andere leer aan te kleven.

In geen anderen zin sprak voorzeker dezelfde Apostel, toen hij met zoo veel nadruk zeide: (1) «Indien iemand «een ander Evangelie verkondigt dan gij ontvangen «hebt, die zij vervloekt.» Mogt toch elk Protestant op deze zoo nadrukkelijke taal ernstig nadenken.

Geene andere leer verkondigt de H. Joannes: (2) «Al wie afwijkt en niet blijft in de leer van Christus, «die heeft God niet. Zoo iemand tot u komt en deze «leer niet mede brengt,» zonder eenig onderscheid te maken tusschen grond- en andere waarheden, zonder eenige wijziging daar te stellen, zegt hij: «ontvang «hem niet in uw huis, noch groet hem; want al wie «hem groet, neemt deel in zijne booze werken.»

Ziedaar, mijne Heeren! hoe weinig uwe alles omvattende verdraagzaamheid met den Bijbel strookt; deze laat u dus geene andere keus, dan dat de Apostelen eene valsche leer hebben verkondigd en alzoo het geheel Christendom valsch is, of dat gij door uwe leer hoofdzakelijk dwaalt.

Dat deze leer der Hervorming niet Bijbelsch is, blijkt ook uit hare nieuwheid. Het was toch der Her-

(1) Gal. IV: 8. (2) 2 Joan. 9.

vorming voorbehouden eene leer, zoo middagklaar tegen Gods woord aandruischende, uit te vinden; trouwens, in welke eeuw der christelijke tijdrekening, men wijze het ons aan, heeft men zich, vóór de Hervorming, ooit het denkbeeld gevormd eener kerk uit allerlei sekten te zamen geflanst, waarin men behoudens eenige grondwaarheden, het aan een ieder vrij liet, de door God geopenbaarde waarheden al of niet als zoodanig te omhelzen, of dezelve naar eigen goedvinding te verstaan? Dan raadplegen wij een paar getuigenissen, niet van *Ellendorff* of *Wessenberg* en soortgelijke, waarmede de *Kerkbode* het zoo hoog heeft, zij zijn vreemd aan de Katholieke Kerk, maar van mannen uit de vroegste eeuwen der Kerk, mannen die door de godgeleerde bijdragen (1) *de stemmen der algemeene Christenheid* genoemd worden, en dus bij de Protestanten zelve nog al iets in de schaal kunnen leggen. De eerste is die van den H. Augustinus. Nadat deze groote kerkleeraar 88 verschillende ketterijen had opgenoemd, van welke een aanzienlijk getal zeker niet over hoofdwaarheden liep, laat hij volgen: (2) «niet allen, die deze niet aankleven, kunnen zich «daarom Katholieke Christenen noemen; want er kun«nen ook nog andere ketterijen, die hier niet vermeld «zijn, bestaan of nog ontstaan, van welke iemand er «ook slechts ééne aanklevende, geen Katholiek Chris«ten is.»

Toen de groote Basilius door den prefect van Cesareë, namens den keizer Valens, onder de streelendste toezegging van 's keizers vriendschap, werd aan-

(1) 16e deel, 2e stuk, pag. 263.

(2) Libr. ad quod vult Deum de Haerresi in fin.

gemaand om toch met den tijd mede te gaan, en niet langer met opoffering van zoo vele kerken aan een zoo gering verschil van leerstukken te hechten, antwoordde de H. Basilius, als had hij de tegenwoordige Protestanten voor den geest gehad: (1) «Al wie in de «H. Schrift wel onderwezen is, gedoogt niet, dat er «ook slechts één lettergreep der goddelijke leerstuk«ken verkracht worde; maar is integendeel bereid, «waar het ter verdediging derzelve mogt vereischt «worden, iederen dood te sterven.»

Wij zouden nog andere getuigenissen uit den schat der oudheid knnnen ten voorschijn brengen, dan daar men te vergeefs naar eenig verschil van denkwijze in dit opzigt zal zoeken, zullen de aangevoerde genoegzaam zijn om te doen zien, dat die *algemeene stemmen der Christenheid* en derhalve de Kerk van Christus, waarin men alle kerkgenootschappen wil rangschikken, nimmer zoodanige verwarring der tegenstrijdigste leerstellingen zoude geduld hebben; dat zij slechts één geloof en ééne Kerk erkenden, aan welke dat dierbaar pand was aanbevolen, en dat zij de geringste afwijking van de geringste geopenbaarde waarheid voor eene miskenning hielden van Hem, die zoowel de eene als de andere heeft geopenbaard, en die gisteren, heden en in eeuwigheid dezelfde blijvende, zijne waarheden naar geene menschelijke uitvindingen laat plooijen.

De aangevoerde getuigenissen dier algemeene stemmen der Christenheid zullen des te luider klinken, wanneer wij dezelve toetsen aan het bestendig gebruik der Katholieke Kerk door alle eeuwen heen. Immers

(1) Theodor. Hist. Eccl. Libr. 4°. C. 19.

zij plaatste altoos in den rang der ketters en buiten hare gemeenschap, niet alleen de Arianen, de Sabellianen, de Paulianisten, Macedonianen, Nestorianen en Eutychianen, met een woord, die het geheim der H. Drieëenheid en andere hoofdwaarheden loochenden, maar hield ook als zoodanigen de Novatianen, die den bedienaren der H. Kerk de magt om de zonden te vergeven betwisteden; de Montanisten, die eene tweede echtverbindtenis verwierpen; Jovianus en zijne aanhangers, die onzen Goddelijken Verlosser ten hoon de altoos durende ongeschondenheid van deszelfs H. Moeder loochenden; ja zelfs zij verwierp de Quartodecimanen, die het Paaschfeest te gelijk met de Joden in plaats van met de Christenen wilden vieren.

Ziedaar hoe de Kerk altoos met de grootste naauwgezetheid waakte, om de geringste aanranding van het haar toebetrouwde pand en haar gezag af te weren, ten einde die geheimzinnige vereeniging met haren goddelijken Bruidegom ongeschonden te bewaren. Nu welk Protestant heeft ooit beweerd dat de dwaling der Novatianen enz. een of andere hoofdwaarheid betrof? veel minder die der Quartodecimanen, waar het alleen eene Apostolische instelling gold; en nogtans heeft de Kerk de wederspannigen uit haren schoot verworpen; nimmer heeft zij kunnen dulden, dat ook maar een gedeelte der hemelsche leer, ons door Jesus aangebragt, werd aangerand. Ja wat nog meer zegt, zoo hoog schatte men de eenheid, zoo veel eerbied had men voor het gezag der H. Kerk, dat men zich niet zoude veroorloofd hebben op eigen gezag de geringste van derzelver instellingen te veranderen. Ter bevestiging dezer waarheid willen wij nog

eene voortreffelijke getuigenis aanhalen van den grooten Basilius: (1) «Er zijn twee soorten van leerstel-«lingen en kerkelijke onderrigtingen, welke wij deels «uit de Schriftuur, deels uit de overleveringen der «Apostelen, ons in het geheim nagelaten, ontleenen: «een en ander zijn even belangrijk voor de gods-«vrucht en niemand zal er zich tegen verzetten, die «slechts weet welke de instellingen der Kerk zijn. «Want indien wij de gewoonten verwerpen als iets «daarom van weinig aanbelang, omdat zij niet in de «Schriftuur staan, brengen wij een groot nadeel aan «het Evangelie toe, of liever er blijft ons van de «Evangelische leering niets over dan de bloote naam.» Daarna voert hij tot voorbeelden van deze niet geschreven, maar der Kerk toebetrouwde overleveringen aan: het teeken des kruises, de gewoonte van zich naar het Oosten te wenden om te bidden, eenige woorden bij de consecratie, bij degenen, die in de Schriftuur staan, gevoegd, de wijding van het doopwater, van de olie en het chrisma, de drie indompelingen bij het toedienen van den H. Doop, de verzaking van den duivel, enz. «Welke alle onze vaders «ons hebben nagelaten, en welke zij willen dat zullen «geëerbiedigd en in het geheim bewaard worden.» Verstonden die Ouden dan niets van den Bijbel?

Uit gemelde oorkonden der oudheid en bijzonderlijk uit de laatste, welke den Protestanten al zeer vreemd in de ooren moeten klinken, blijkt, dat niemand hunner ooit het onderscheid tusschen hoofdzaken of grondwaarheden en niet grondwaarheden besproken heeft, en welke onbepaalde hoogachting men altoos voor het

(1) De Spir. S. C. 27.

gezag der H. Kerk koesterde, hoe onvoorwaardelijk men zich aan hare bepalingen onderwierp, en men zich deze onderwerping tot in de geringste zaken als een duren pligt rekende, niet alleen ten opzigte der bespiegelende leerstukken, maar ook ten aanzien van alle of door Christus, of door zijne Kerk ingestelde handelingen, welke de uitwendige Eerdienst daarstellen. En verstonden die Ouden dan niets van den Bijbel?

De Protestanten, die, omdat zij geene gemeenschappelijke leerstellingen belijden, alle dwalingen in hunnen boezem *verdragen*, dulden ook gevolgelijk alle uitwendige eerdiensten; de Katholieke Kerk jaloersch op de handhaving der waarheden, welke zij uitsluitend van den H. Geest geleerd heeft, is, even als de waarheid zelve onverdraagzaam tegen al wat geene waarheid is; zij duldt gevolgelijk ook geene Eerdienst buiten de hare, zij erkent geen algemeen Christendom onder verschillende vormen van Eerdienst, neen geene openbare Eerdienst is denkbaar buiten de eenheid der ware Kerk; en in de daad wat is de Eerdienst anders dan de uitdrukking van het geloof; en welk is de eerste en noodzakelijkste uitdrukking van dat geloof anders dan de geloofsbelijdenis (1): «met het hart gelooft men de regtvaardigheid, maar met den mond doet men de belijdenis ter zaligheid;» nu, daar het Protestansch grondbeginsel uit zijnen eigen aard geene geloofsformulieren duldt, heeft men dezelve ook reeds lang verworpen, en hier mede ook de eerste vereischten eener ware Eerdienst.

Altoos bediende men zich van de openbare Gods-

(1) Rom. X: 10.

vereering, om den dwaalleeraars de leer van Jesus Christus en zijne Apostelen, of den betwisten zin van een of andere schriftuurplaats aan te duiden. Men wees de Arianen op de in de Kerk gebruikelijke gezangen, waarin de godheid van J. C. beleden werd; de Pelagianen op de gebeden waarin de Kerk de goddelijke genade onophoudelijk afsmeekte, en hierin vond men een eenvoudig en gemakkelijk middel om hen van de nieuwheid en bijgevolg van het onbijbelsche hunner leer te overtuigen. Door dit middel deden zich dan ook de verschillende secten van de vroegste eeuwen af kenmerken. Sommige secten der Gnostiken vierden de geboorte van J. C. niet, omdat zij in Hem niets meer dan een gewoon mensch erkenden, waarom zijne geboorte ook geen voorwerp van algemeene feestviering zijn moest, maar zij vierden zijnen doop, omdat naar hun gevoelen, eerst toen de Godheid zich met Hem vereenigd had; anderen wederom vierden het lijden des Heeren niet, omdat zij Hem niet anders dan een schijnbaar ligchaam toekenden, hetwelk aan geen lijden onderworpen was. Anderen eindelijk vierden het Paaschfeest niet, omdat zij zijne verrijzenis loochenden, en dit alles was even zoo natuurlijk, als het natuurlijk is, dat de Protestanten geene altaren, geene Liturgie hebben, omdat zij geene onbloedige offerhande erkennen.

Is nu de Eerdienst eene uitboezeming van het godsdienstig gevoel, dat is van het inwendig geloof, dan heeft zij ook evenmin als het geloof, haren oorsprong in den mensch. Zonder het geloof kende de mensch zijne ware bestemming noch den toestand waarin de zonde hem bragt, noch zijne ongenoegzaamheid, noch de middelen om zich uit dezen te redden, noch de

wijze waarop een oneindig God van zijne schepselen wilde geëerd worden; om derhalve de Protestanten te overtuigen, hoe ongerijmd hunne bewering is, dat alle vormen van Eerdienst aan God welvallig zijn, zeggen wij: God heeft ons deze wijze in het nieuw verbond even gelijk in het oude bekend gemaakt, of heeft dit aan de vrije keuze der menschen overgelaten; in het laatste geval, zou de Katholieke Kerk, welke het eerste voor eene goddelijke waarheid houdt, een zamenweefsel van de grootste bijgeloovigheden zijn, en de reden, waarom uwe vaderen zich van haar hebben afgerukt, ook voor u dezelfde blijven; maar heeft J. C. werkelijk den vorm eener Eerdienst den christenen voorgeschreven? heeft Hij een Priesterschap naar de orde van Melchisedech, een Priesterschap door hetwelk de gedachtenis van zijnen dood tot aan zijne komst, ten oordeel in de onbloedige offerhande moest gevierd worden, ingesteld, dan ontbreekt u niet alleen de vorm, die de Stichter des Christendoms heeft ingesteld, maar ook dat hoofdzakelijke zonder hetwelk nooit een godsdienst bestaan heeft: gij wilt dan op eene andere wijze u de verdiensten en de voldoening van den gekruisigden Verlosser toevoegen, dan Hij het gewild heeft; gij handelt onbijbelsch.

Neen, mijn heer de *Kerkbode!* wij verzoeken u, aan uwe veelkleurige lastgevers andermaal de zoo dikwerf herhaalde verzekering te geven, dat wij aan uwe tafel niet mede kunnen aanzitten, omdat de Kerk zich niet met J. C. kan vereenigen en te gelijk met deszelfs vijanden heulen, niet deelachtig zijn aan de tafel des Heeren en die der duivelen.

De Katholieke Kerk kan van hetgeen zij van haren goddelijken Stichter heeft ontvangen, evenmin als van de waarheid den geringsten afstand doen, zonder zich zelve te verloochenen, van daar dat de Apostel hare bedienaren, bedienaren van Christus noemt, en uitdeelers van Gods geheimen, zij kan er ook niet de geringste veranderingen in daarstellen. Men zal haar ook daarin zoo als b. v. in haar Hierarchisch bestuur, in de uitoefening van het Priesterschap, in de toediening der 7 H. Sacramenten, overal en altoos gelijkvormig vinden, de geringste verandering, en, wij dagen u uit, ons van ééne te overtuigen, zou haar in den rang der overige Kerkgenootschappen plaatsen; maar zij heeft ook om aan het wezenlijke der godsdienst meerderen luister bij te zetten, vele plegtigheden, die van hare eigene instellingen zijn, zij waren niet altoos dezelfde, en zijn het ook niet overal, zij wijzigt ze naar gelang van tijden, plaatsen en omstandigheden, dan hoedanig zij zijn, het is steeds dezelfde geest die haar bestiert in hare handelingen, zij gaan allen van hetzelfde gezag uit, en verzinnelijken dezelfde waarheden.

Het stelsel eindelijk der Protestantsche verdraagzaamheid, bevat in zich de vernietiging van alle zedeleer, de pligten die een christen te vervullen heeft, staan niet minder dan de Eerdienst in het naauwste verband met de geopenbaarde waarheden, deze waren niet minder noodig om den mensch zijne pligten, dan om hem zijne bestemming te leeren kennen. De meeste pligten van den mensch ontleenen hunnen oorsprong uit de eeuwige en dus onveranderlijke wet Gods, naar wiens beeld en gelijkenis de mensch ge-

schapen is. Het is waar, het afdruksel dezer wet staat in onze ziel geschreven; dan eene droevige ondervinding van 40 eeuwen had maar al te overtuigend bewezen, door hoe vele duisternissen dat licht der rede beneveld is, ten bewijze hier van de schandelijkste zedeleer, die wij in de Heidensche wijsgeeren aantreffen. J. C. die gekomen was om dat evenbeeld in den mensch te herstellen, gaf ons eenen leefregel hiertoe volkomen geëvenredigd.

Dan waartoe moest ons eene leer van den hemel worden aangebragt, wanneer het den mensch vrijstaat, om met uitzondering van eenige hoofdwaarheden, (die hij niet eens met zekerheid onderscheiden kan), aan te nemen of te verwerpen, wat hij verkiest? moet dan ook niet alle gezonde zedeleer welke de grond is van het geheel maatschappelijk leven, de grond van alle wetten, ja van alles wat ordelijk en gelukkig kan genoemd worden, even onverschillig, onzeker worden als het geloof? Moet integendeel eene zedeleer, die het zuivere gevolg is van het Protestantsch vernietigings-stelsel, hetwelk niets stelt, bloot in ontkenning bestaat, niet eindelijk tot al het schandelijke des Heidendoms terug voeren? En in de daad, waarom zouden wij der zedeleer mindere vrijheid toekennen? wat onderscheid is er tusschen waarheid en regtvaardigheid? deze is een uitvloeisel van gene, de regtvaardigheid is niet anders dan de waarheid in daadzaken ingekleed; en alzoo zou volgens het Protestantsch grondbeginsel de christen die hoofdgeboden alleen, welker onderhouding hij door eigen onderzoek als tot de zaligheid noodzakelijk erkend zal hebben, verpligt zijn te omhelzen. Maar hoe zal hij tot die erkenning geraken? vindt men

niet in de H. Schrift in algemeene bewoordingen, dikwerf de zedeleer zoowel als de bespiegelende geloofswaarheden uitgedrukt, welke afgetrokken van een onfeilbaar leerend gezag, en aan de rede ter verklaring overgelaten, even zoo tot verschillende opinien en dwalingen aanleiding geven, en om mij van de opmerking des geleerden Bossuet te bedienen : (1) «wanneer men over de zedeleer, over de vijandschappen, den woeker, de versterving, de leugentaal, over de kuischheid, over de huwelijken gaat redeneren, naar het grondbeginsel, hetwelk de Schrift-verklaring aan de rede onderwerpt, waar zal men alsdan stand houden? heeft men niet zelfs de veelwijverij door de Protestanten, zoo in de bespiegeling als in de beoefening als geoorloofd zien verdedigen? en zal het niet even gemakkelijk zijn den menschen wijs te maken, dat God hunne verpligtingen niet buiten de regels van het gezond verstand heeft willen uitstrekken, dan dat Hij hen niet heeft willen verpligten, iets te gelooven, het welk boven het bereik is der rede? en wanneer men het zoo verre zal gebragt hebben, wat zal dan dat gezond verstand anders ten gevolge hebben voor de zedeleer, dan hetgeen deze redenering heeft gehad in de geloofsleer; namelijk hetgeen elk goed vindt; en aldus zullen wij al het voordeel der beslissingen, ons door J. C. aangebragt verliezen. Het gezag zijns woords aan zoo vele willekeurige uitleggingen ten doel staande, zal onze twijfelachtigheden niet meer wegnemen, dan de vrijheid onzer redenering; en alzoo zullen wij ons wederom in die eindelooze geschillen gewikkeld zien, die de wijsgeeren zoo verward hebben. Op deze wijze zal

(1) 6 Avert.: n°. 144.

men zoo wel hen, die in de zedeleer, als die in de geheimen des geloofs dwalen, moeten dulden, en het geheele Christendom tot de algemeene pligten der liefde tot God en den naaste moeten terug brengen, hoe gewrongen dezelve dan ook naderhand in de toepassing mogen zijn.»

Dan helaas! welke zullen de heillooze gevolgen van zoodanige willekeurige toepassing zijn? De ondervinding had het den heer Bossuet reeds in zijnen tijd geleerd, hoe juist zijne opmerking was. Hij voert als voorbeelden aan de uitzonderingen, die de Hervorming zich veroorloofde op de onverbreekbaarheid van den huwelijksband, door het Evangelie vastgesteld, men was er niet mede te vreden, in het geval alléén van overspel dien geheelen band te verbreken, onaangezien de tegenovergestelde leer, welke de Westersche Kerk altoos gevolgd had; de Hervorming voegde bij deze uitzondering, waarvoor men ten minste nog eenigen schijn uit het Evangelie aanvoerde, nog drie anderen, namelijk: langdurige afwezigheid, onverzoenbare vijandschappen en slechte behandeling; in deze gevallen, waarvan in het Evangelie niet de minste schijn te vinden is, vond men geene zwarigheid den huwelijksband te verbreken en een ander huwelijk aan te gaan, en waarop waren deze anti-Evangelische uitzonderingen gegrond? *Jurieu* ontdekte het geheim, en stelde de goede trouw en de wetten van den vorst, als de verklaarders derzelve op de wetten van het Evangelie, en deze verklaringen waren voor hem genoeg, om de gewetens gerust te stellen. Ziedaar de vruchten der verdraagzaamheid, waarvan wij ooggetuigen zijn.

Wij zullen niet uitweiden over den verderfelijken

invloed, dien de nieuwe leer door de ontkenning van de noodzakelijkheid der goede werken, door de toegerekende regtvaardigheid, en derzelver onverliesbaarheid enz. op de zeden moest uitoefenen, wij gaan dezelve als versletene dwaalleeringen voorbij; alleen willen wij onze lezeren nog opmerkzaam maken, dat Bossuet de gevolgen van dien spoorloozen vrijheidsgeest, maar al te wel heeft afgemaald. Ik spreek hier van gevolgen waarvan wij getuigen zijn.

Wat wordt ons in de geschriften van het Nieuw Verbond duidelijker voorgesteld dan de eeuwigheid der helsche straffen? De Hervorming vond echter geene moeijelijkheid om dezelve en hiermede de geheele strafplaats der verdoemden weg te redeneren, en wanneer eenmaal deze verloochening bij het algemeen ingang zal gevonden hebben, welke teugel zal alsdan sterk genoeg zijn, om de hartstogten der menschen te bedwingen? Dan indien het Evangelie zoo weinig beveiligd is tegen den vrijheidsgeest der Hervorming, veel minder zal het de natuurwet zijn, en niets verhindert dan meer om van de leergestoelten der hooge scholen, de schandelijkste stellingen te doen uitgaan, bijvoorb. dat tusschen den vader en zijnen zoon als zoodanig, geene verpligtingen der natuurwet bestaan, dat van wege de natuurwet de man zoo vele vrouwen mag hebben als paarden, dat is, zoo vele hij kan onderhouden, en ziedaar den Christen reeds een Turksche Harem toegestaan, en waar zal de Hervorming een einde vinden? Zullen zij ten gevolge hunner verdraagzaamheid niet van den eenen in den anderen poel van stelselmatige zedeloosheid nederzinken? en wat zal er dan eindelijk van de maatschappij ge-

worden? *o tempora! o mores!* Volstandig derhalve weigert elk waar Katholiek, welke liefde hij ook zijnen hervormden broeder toedraagt, der hervorming zelve de broederhand toe te reiken, men oordeele bij wien ware vereeniging, bij wien eenheid en dus de ware Kerk bestaat.

(Het vervolg hierna.)

LAGER ONDERWIJS.

SCHETS VAN DE GESCHIEDENIS

DER

STAATS-VERORDENINGEN OP HET LAGER ONDERWIJS,

HIER TE LANDE,

SEDERT DE INVOERING DER HERVORMING.

(*Vervolg.*)

In ons vorig Artikel gaven wij een verslag van de wijze, waarop eene INSTRUCTIE voor den *Agent der Nationale Opvoeding* daargesteld en aangenomen werd, ook wat dezelve bevatte, thans zoude het niet onaardig zijn de bronnen op te sporen, waaruit dezelve zoude kunnen geput zijn.

Wanneer wij het RAPPORT *over de instelling der* PRIMAIRE SCHOLEN, *voorgedragen door Lanthenas, uit naam van het* COMITÉ *van het* OPENBAAR ONDERWIJS in Frankrijk, en het ADVIES van *Rabaud de St. Etienne* over het ALGEMEEN ONDERWIJS, — even als het vorige in de maand December des jaars 1792 uitgebragt —, oplettend met de bovengemelde INSTRUCTIE vergelijken, dan vinden wij in de benaming van den *Agent*, als *Agent* der NATIONALE OPVOEDING; in de verpligting hem opgelegd, om voor de *zedelijke vorming* van alle leden der maatschappij te zorgen; in de *opklimmende lijst* van geschikte leesboeken, waaruit al *leerstellig godsdienstig onderwijs* zoude geweerd worden; in het *handboek* voor schoolmeesters; het *Departementaal*

Schoolbestuur, het *examen door hetzelve;* de *verzorging der Nationale Feesten*, enz. enz., eene groote overeenkomst; zelfs zoodanig, dat wij bijna aan eene nabootsing zouden gelooven (1); doch, ter eere van ons Vaderland, aan welk de *prioriteit* in de SCHOOLVERORDENING wordt toegeschreven, stappen wij dit punt, zonder langer daarbij stil te staan, over.

Alleen zullen wij bemerken (2), dat in het Fransche ONTWERP vrij wat meerder op de *natuurlijke regten* van den huisvader gelet en het systema van *alleenheersching* veel minder op den voorgrond geplaatst was. Zoo wilde men, b. v., in het voorgestelde *Rapport* en *Advies*, dat, na het afgenomen examen der sollicitanten tot eenige *Openbare Onderwijzersplaats*, eene lijst zoude opgemaakt worden van al degenen, die de Departementale *Commissie van Openbaar Onderwijs* verkiesbaar zoude achten; en «op deze lijsten zouden de vaders «van huisgezinnen, of weduwen, die moeders van «huisgezinnen zijn, alsook de voogden en curatoren, «van den omstreek, het dorp of van het gedeelte der «stad, waar scholen zouden opgerigt worden, den «onderwijzer, met volstrekte meerderheid van stem-«men, benoemen (3).» Het *Departementaal Schoolbestuur*

(1) Zie *Verzameling van Authentique Stukken, kunnende dienen tot Bijlaagen voor de nieuwspapieren.* Amsterdam, D. 1, bladz. 61—70, 71 78.

(2) De doorzigtige lezer zal zeer goed bespeuren, dat wij in onze SCHETS, met overleg, ons van vele aanmerkingen hebben onthouden. Wij zullen, na afloop van het geschiedkundig overzigt, onze bemerkingen in een Artikel te zamen voegen en elk lezer zal alsdan met volledige kennis van zaken kunnen oordeelen.

(3) Zie *Verz. van Authent. Stukken.* D. 1, Ll. 68 en 69. Zie ook het *Rapport* van Condorcet, op den 20 April 1792. Choix de Rapports, opinions et discours. Paris, 1820, Vol. 13, pag. 261, 304.

zoude door het Departementaal Bestuur uit lijsten, in eene *openbare zitting*, te voren aangekondigd, door de Algemeene Raden der Gemeenten opgemaakt, gekozen worden; ook zoude de plaats der scholen en de uitgestrektheid der streek, waarvoor zij dienen moesten, door de bestuurders van ieder Departement, in overeenstemming met het Departementaal Schoolbestuur, worden vastgesteld; en het minimum der scholen was naar het aantal der zielen eener Gemeente bepaald. Het beheer van het Schoolwezen was, ofschoon aan het hoofd van eenige Besturen een AGENT stond, niet in handen van *één en enkelen individu*, van eenen *Agent*, maar van een *Comité* (1).

De Wet, welke op dit Rapport en Advies volgde, was nog van veel vrijzinniger inhoud. De Wet van 29 *Frimaire*, *l'an II* (19 Nov. 1793) bepaalde, dat het *Onderwijs* VRIJ was (art. 1); maar dat ieder, die eene school wilde oprigten, aan de Municipaliteit kennis van zijn voornemen moest geven en een bewijs van *civisme* overleggen (art. 3); dat het toevoorzigt over

Het *Plan d'Education Nationale* van Michel Lepelletier, ibid. pag. 339, 340.

(1) Zie *Bulletin des Lois.* Vol. 1, n°. 197, *Loi du 21 Thermidor, l'an II* (8 Aug. 1794). — Om de tijdrekening in Frankrijk, bij Wet van 5 Oct. 1793, *in haat van het Christendom*, ingevoerd, — welke van den 22 Sept. 1792 begint te tellen en tot den 1 Jan. 1806 geduurd heeft, — met de gebruikelijke Gregoriaansche tijdrekening in verband te brengen, raadplege men, onder andere werken, J. B. Loret, *Elémens de la science Notariale.* Paris, 1807, Vol. 1, p. 135 et suiv. Overigens leze men over deze tijdrekening zelve: *Lois et actes du Gouvernement jusqu'au 22 Prairial, l'an II* (10 Junij 1794), — wanneer het *Bulletin de Lois* begin heeft genomen, — Paris, vol. 7, p. 456. En in het werk *Choix de Rapports, Opinions et Discours*, Paris, vol. 13, p. 83—113. kan men het *antichristelijk* doel dezer tijdrekening aangegeven vinden; namelijk, in het *Rapport* van Fabre d'Eglantine.

de onderwijzers aan de Municipaliteit en aan de ouders was toevertrouwd (Sect. 2, Art. 1—3). Eene boekenlijst zoude opgemaakt worden en aan de *Convention Nationale* aangeboden, welke lijst zoude moeten gevolgd worden (Sect. 3, Art. 1, 2); en overigens handelde de Wet niet dan over de bezoldiging der Onderwijzers door den Staat, de inschrijving der kinderen, de verpligting der ouders om hunne kinderen te doen onderwijzen en of later te doen werken, of eene nuttige studie te doen ondernemen, onder straf van boeten in het eerste geval, en van het verlies van het burgerregt, gedurende den tijd van tien jaren, in de andere gevallen (1).

Wij mogen evenwel niet verbloemen, dat de opvolgende Wetsbepalingen eenige veranderingen daarstelden; maar ook des te duidelijker zal de overeenstemming der *Verordeningen* omtrent het *Onderwijs* in Frankrijk met de INSTRUCTIE voor den *Agent van Nationale Opvoeding* in ons Vaderland uitkomen. Zoo bepaalde de Wet van *27 Brumaire, l'an III* (17 Nov. 1794), dat het Bestuur van ieder District voor de daarstelling eener *openbare* school moest zorgen, terwijl de benoeming van den schoolonderwijzer door hetzelve moest bekrachtigd worden, maar zij stelde nog, Chap. 2, Art. 1, vast, dat de onderwijzers en onderwijzeressen — want deze Wet wilde, dat *voor jongens en meisjes* AFZONDERLIJKE SCHOLEN *bestaan zouden* (2) — door het volk *(par le peuple)* zouden benoemd worden, echter geëxamineerd en nagegaan,

(1) Zie *Lois et actes du Gouvernement.* Paris, 1807, Vol. 8, pag. 169 et suiv.

(2) Zie ook *Loi 3 Brumaire, l'an IV* (25 Oct. 1795). Bulletin des Lois. Vol. 6, nr. 1203.

door een *jury uit huisvaders*, te kiezen door de Besturen der Districten en alle zes maanden voor één derde gedeelte vernieuwd wordende. Overigens was bij deze zelfde Wet het *Comité d'Instruction Publique* gelast, de noodige Reglementen en Verordeningen voor het onderwijs en de schooltucht op te maken (1).

In de Wet van *3 Brumaire, l'an IV* (25 Oct. 1795) hervindt men de *Jury's van examen*, maar aangesteld door het Departementaal Bestuur. De voordragt der *openbare onderwijzers* werd nu door de Municipaliteiten aan de Administratien der Departementen gedaan, welke van hare zijde het regt van benoeming zouden hebben. Het toezigt over de *Openbare Scholen* zoude aan de Municipaliteit verblijven (2), terwijl deze op alle mogelijke wijzen niet alleen de *primaire* en *secondaire*, maar ook de *Centrale*, *Nationale* en *Normale Scholen* moesten begunstigen; door bevoorregting der ouders, wier kinderen van eene der twee eersten geregeld gebruik maakten, of der bejaardere personen, die de *Centrale* en *Nationale*, dat is de scholen voor bejaarderen, de werk- en industrie-scholen zouden bijgewoond hebben, of der onderwijzers, die in de *Normale Scholen* waren opgekweekt (3). Niet alleen de scholen, maar ook de schouwburgen en Nationale Feesten moest het *Comité de l'Instruction*

(1) Zie *Bulletin des Lois*. Vol. 2, n°. 465.

(2) Zie *Bulletin des Lois*. Vol. 6, n°. 1216.

(3) Zie *Loi du 27 Brumaire, l'an VI* (17 Nov. 1797), *Bull. des Lois*. Vol. 11, n°. 1216. Overigens over de *Centrale* en *Nationale* scholen *Bulletin des Lois*. Vol. 2, n°. 350, 417; Vol. 6, n°. 1209, 1216; Vol. 7, n°. 173, 213, 220, 254; Vol. 8, n°. 258, 425, 429, 536, 564, 669; Vol. 10, n°. 1105, 1164; Vol. 11, n°. 1556, 1674, 1702, 1761 etc.

Over de *Normale* scholen, *Bull. des Lois*. Vol. 2, n°. 417, 504.

Publique behartigen, en voor den bloei der kunsten en wetenschappen zorgen. (1)

De waarheid vordert ook van ons, dat wij hier aangeven, dat de *Bijzondere Scholen* reeds bij *Arrêté* van *17 Pluviôse, l'an VI* (5 Febr. 1798) aan het wakend toezigt der Municipaliteiten werden aanbevolen; ja, deze waren gelast alle maanden een bezoek in deze scholen af te leggen; doch hooren wij tevens de reden waarom men dit bevel uitvaardigde: «om «alle mogelijke middelen te bezigen, waardoor het «*Republikeinsch onderwijs bloeijen en de gewenschte* «*vruchten voortbrengen zoude* en om *tegen te houden* «*de vooruitgang der* (zoogenaamde) *hoogst schadelijke* «*leerstelsels*, welke eene menigte van *Bijzondere On-* «*derwijzers* zich beijverden aan hunne kwekelingen in «te boezemen.» De Municipaliteiten moesten dan óok, bij hunne onverwachte bezoeken, zich overtuigen, dat de onderwijzers, tot grondslag van hun onderwijs, den kinderen steeds de REGTEN DES MENSCHEN, de CONSTITUTIE (!!!) en de boeken, door de Conventie voor het gebruik der scholen goedgekeurd, in handen gaven, dat de *decadis* in acht genomen, de *Republikeinsche feesten* gevierd werden en men *in den naam van burger* eer stelde (2).

(1) Zie *Loi du 12 Floréal, l'an III* (1 Mei 1795), *Bull. des Lois*. Vol. 4, n°. 791.

(2) Zie *Bulletin des Lois*. Vol. 11, n°. 1710; Vol. 12, n°. 246, 1980. Wij stipten reeds de schandelijke en belagchelijke Wet aan, waarbij, uit haat tegen het Christendom, in Frankrijk de gewone tijdrekening, door Julius Caesar daargesteld, doch door Paus Gregorius XIII, in 1582, juister geregeld, werd afgeschaft, zullende niet meer de jaartelling van af de Geboorte van onzen Verlosser en Zaligmaker JESUS CHRISTUS gebezigd worden, maar wel van de daarstelling der Fransche Republiek, welke op den 22 September 1792,

Ja, helaas! sedert de Fransche Omwenteling scheen aan de *Assemblée Nationale Constituante*, *Assemblée Nationale Législative*, vooral de *Convention Nationale*, door de vernietiging van het Koningschap op den 21 September te voren, een begin had genomen; zullende ieder jaar zijnen aanvang nemen op den dag, waarop de *Equinoxe* van den Herfst, volgens het *Observatorium* van Parijs zoude vallen. Ieder der twaalf maanden *Vendémiaire*, *Brumaire*, *Frimaire*, *Nivôse*, *Pluviôse*, *Ventôse*, *Germinal*, *Floréal*, *Prairial*, *Messidor*, *Thermidor* en *Fructidor* had 30 dagen, en alle 10 dagen maakten éene *Décade* uit, waarvan de laatste RUSTDAG, *trouwdag*, dag tot afkondiging van Publicatien enz. zijn moest; ter vervanging van den *Zondag*, dewelke niet langer, *als zijnde een Christen-Feestdag*, mogt gevierd worden. De dagen zelve moesten niet 24, maar 10 uren tellen, en ieder uur 10 deelen en deze weder 10 onderdeelen. Na de 12 maanden waren 5 *jours complémentaires*. Deze dagen, ook genaamd *Sansculotides*, waren aan zekere feesten toegewijd; tot eering van *l'intelligence*, *l'industrie*, *les grandes actions*, *la gratitude Nationale*, *l'opinion*, onder de namen van *la fête du génie*, *la fête du travail*, *la fête des actions*, *la fête des récompenses* en *la fête de l'opinion*. Het bij ons genaamde *Schrikkeljaar* werd genoemd *la Franciade*, en de dag, welke men alsdan het jaar bijvoegde, *jour de la Révolution* (zie Wet 5 Oct. 1793 en het Rapport van Fabre d'Eglantine). — Behalve de bovengenoemde feesten, welke ingevoerd werden om de *Christen-Feesten* te verdringen en te doen vergeten, werden vele *Nationale Feesten* ter gelegenheid van bijzondere gebeurtenissen gevierd, maar vooral waren de volgende vastgesteld, den 1ª VENDÉMIAIRE, het feest *de la fondation de la République*; 2 of 1 PLUVIÔSE, *de la punition du dernier Roi des Français*; 30 VENTÔSE, *de la souveraineté du peuple*; 10 GERMINAL, *de la jeunesse*; 10 FLORÉAL, *des Epoux*; 10 PRAIRIAL, *de la reconnaissance*; 10 MESSIDOR, *de l'Agriculture*; 26 of 23 MESSIDOR, *du 14 Juillet et 10 Août*; 9 en 10 THERMIDOR, *de la liberté*; 10 FRUCTIDOR, *des Vieillards*; 18 FRUCTIDOR, *l'anniversaire du 18 Fructidor*, enz.

Gelukkig konde de Godsdienst weder hare stem doen hooren, men zag de bespottelijke ijlhoofdigheid in, men luisterde weder naar de Godsdienst en ten laatste verdween door het *Senatus-Consulte* van 22 *Fructidor*, *l'an XIII* (9 Sept. 1805) deze geheele tijdrekening, met al de aankleven van dien, uit de Christen-wereld en de Gregoriaansche werd weder ingevoerd, te beginnen met 1 Januarij 1806 (*Bulletin des Lois*, Vol. 17, nº. 940).

Wie over deze feesten meerder inlichtingen verlangt, raadplege

de *Conseil des 500* en *Directoire Nationale* het beste middel, om hun werk te voltooijen en te bevestigen, het onderwijs te *secularisceren*, dat is: hetzelve van allen godsdienstigen invloed te berooven. Hieraan werkte toenmaals krachtdadig de zoo zeer bekende Talleyrand, de beruchte Bisschop van Autun, die eenen staat had verlaten, welke voorwaar de zijne niet was, en later met meer regt de *Prins der Diplomatie* is genoemd geworden. Dit getuigt de heer Mignet, die als geschiedschrijver en halve *panegyrist* van dien Staatsman is opgetreden. En een door Talleyrand zelven, bij het begin dier woelzieke tijden, den 10 en 11 September 1791, uitgebragt *Rapport* over het Onderwijs, voorspelden dit reeds (1). Geen wonder, dat MAGT, in hare plannen slaagde. Tot den jare 1800 werd in geene plaatsen, tot onderwijs bestemd, het reppen van Godsdienst gedoogd (2).

Bull. des Lois, Vol 1, n°. 11, 246, 288, 306; Vol. 2, n°. 340, 349, 465; Vol. 3, n°. 570, 602, 695; Vol. 4, n°. 893; Vol. 5, n°. 955, 971, 983; Vol. 6, n°. 121; Vol. 7, n°. 231; Vol. 8, n°. 326, 386, 454, 560, 566, 570, 611, 617, 667; Vol. 9, n°. 945; Vol. 10, n°. 1264, 1297, 1341, 1384, 1385; Vol. 11, n°. 1589, 1654, 1718, 1719, 1745; Vol. 12, n°. 1943, 1944, 1951, 1958, 1980, 1983; Vol. 13, n°. 2194, 2453; Vol. 14, n°. 2881, 3101, 3242, 3243.

(1) Zie *Choix des Rapports, Opinions et Discours*, Vol. 5, pag. 134 en 337 en volg. — Bladz. 355 is echter lezenswaardig, alwaar hij het *Ouderlijk regt* op de opvoeding en het onderwijs der kinderen krachtig doet uitkomen; ook verklaarde hij toen nog, bladz. 356, dat in de scholen het Onderwijs in de eerste beginselen der Godsdienst moest gegeven worden; want, zeide hij, *«is het een «ongeluk de Godsdienst niet te kennen, het is een nog grooter «dezelve niet goed te kennen.»*

(2) Zie Mr. Ambroise Rendu, *Conseiller au Conseil Royal de l'Instruction Publique*, in zijn werk, *De l'Instruction Secondaire, et spécialement des Ecoles Secondaires Ecclésiastiques et l'alliance naturelle du Clergé et de l'Université pour l'instruction de la jeunesse*, voerende deze woorden tot *motto: It*

Wanneer wij aan de Fransche Wetgeving omtrent het Onderwijs eenen grooten invloed op de INSTRUCTIE *voor den Agent der Nationale Opvoeding* veronderstelden, zullen wij niet ontkennen, dat eene menigte *inlandsche* inlichtingen van veel nut hebben kunnen zijn. Vele mannen van verdiensten gaven zeer belangrijke wenken. Vatebender, Rogge, Sneither legden, zoo wij reeds vroeger zeiden, hunne geschriften en plannen aan de Nationale Vergadering over. C. Kempff, in zijn Plan voor eene Nationale Militaire school, bragt zeer goede gedachten voor (1). De bestuurders van een Instituut *voor minvermogenden op het Platte Land van Holland* boden een Plan tot verbetering in het Schoolonderwijs aan (2); de bestuurders van het Instituut te Bodegrave, door Dirk Stoop opgerigt, deelden de gedachten van Arent Joannes van Soelen, in een *Concept-Plan*, ter *verbetering van het* ALGEMEEN *schoolonderwijs*, aan de Nationale Vergadering mede.

ne s'agit pas seulement de recruter le Clergé. Il s'agit de refaire la société Chrétienne. Dit werk laat intusschen veel te wenschen overig. Zie *Ami de la Religion*, n°. 3686. — De Fransche ijlhoofdigheid en ware duivelsche haat tegen het Christendom wilde, door al mogelijke middelen, het toezigt op de *bijzondere scholen* WEZENLIJK en WAARACHTELIJK daartoe alleen doen uitoefenen, om de Christelijke beginselen niet slechts te weren, maar uit te roeijen. Sedert 1581 tot 1795 weerde het Protestantendom, door hevige Placaten, het onderwijs van Katholieke Onderwijzers, uit vrees, dat deze het geloof, *naar hun geweten*, het ware, aan kinderen van ouders, wier *geweten* even *zoodanig* sprak, mogten doen herinneren; het dwong deze kinderen eene leer te hooren, die de hunne niet was; en perstte van het geweten hunner ouders af, om hunne kinderen aan dit onderwijs bloot te geven. Later rigtte men alles daarhenen, om hetzelfde doel op *slinksche wijzen* te bereiken, doch loopen wij de geschiedenis niet vooruit.

(2) Zie Decreten der Nationale Vergadering, D. 2, bl. 502.

(3) Ibid., D. 4, bl. 239.

Deze trokken bijzonderlijk de oplettendheid dier Vergaderingen op hun Plan, als hebbende het eerste een dusdanig *Ontwerp* opgemaakt; zij lokten het eerste de benoeming eener Commissie *ter examinatie van hun Plan* en alzoo voor het Onderwijs uit, terwijl hunne inrigting het bezoek eener Deputatie verdiende en de schoonste loftuitingen erlangde (1). Ook Johan Daniel Muller, Onderwijzer in den Oudenbosch, bragt het zijne aan (2). De *Commissie van Publiek Onderwijs over de Provincie Utrecht* deelde eveneens de vruchten van haren arbeid der Vergadering mede (3); insgelijks de bestuurders van het *Instituut voor kinderen van minvermogende ouders* binnen Gouda (4). De Municipaliteiten van Oost- en West-Zaandam en de Maatschappij *tot Nut van 't Algemeen* te Zaandam dienden een *Ontwerp tot verbetering der Scholen* in (5) en menige andere personen en inrigtingen gaven nuttige gedachten aan of hadden dit reeds vroeger bewerkstelligd (6). Al deze bedenkingen en opstellen, in den loop der jaren 1796 en 1797 aangeboden, waren de Commissien voor het Onderwijs in de Nationale en Constituerende Vergaderingen allernuttigst, en geleidden deze in hare Adviesen en Rapporten, terwijl de beraadslagingen ook noodwendig licht verspreidden.

(1) Zie Decreten der Nat. Verg. D. 1, bl. 373; D. 2, bl. 239, 448, 449, 459; D. 6, bl. 74, 190 en volg., 424; D. 7, bl. 278—282.

(2) Ibid., D. 6, bl. 145.

(3) Ibid. D. 6, bl. 468.

(4) Ibid. D. 8, bl. 490.

(5) Ibid. 29 Aug. 1797, D. 8, bl. 589. Over den maar al te grooten invloed van de Maatschappij *tot Nut van 't Algemeen* op het Onderwijs hier te lande, zullen wij in een volgend Artikel meerder uitweiden.

(6) Zie *Katholiek*, D. 2 bl. 318, 321.

Voegt hierbij de uitgewerkte Rekwesten tot erlanging van kweekscholen voor de Marine, door de steden Harderwijk (1), Elburg (2), Veere (3), Gouda (4), Dordrecht (5) en de deswege uitgebragte Rapporten, vooral op 5 Januarij 1797 (6); de behandeling der Academien en Hoogescholen (7); zelfs de *reclames* der stad Utrecht (8), Franeker (9) en Harderwijk (10), die bedreigd werden hunne Hoogescholen te verliezen; ook de beraadslagingen, om Leyden's Hoogeschool voor alle godsdienstige gezindheden toegankelijk te maken (11); en die over de militaire kweekscholen (12), en men zal overtuigd zijn, dat door al deze middelen het punt van het *Lager Onderwijs* in Nederland moest worden toegelicht, de behoeften aangetoond en eene rijkheid van gedachten ontstaan, die waarschijnlijk betere vruchten zouden hebben voortgebragt, als herinnering aan het oude, geheime bedoelingen en partijdige inzigten niet de schoone vooruitzigten waren komen verflaauwen en verminderen.

Hoe het zij, eene INSTRUCTIE voor den *Agent der Nationale Opvoeding* was bij het begin des jaars 1799

(1) Zie Decreten der Nat. Verg. D. 14, bl. 61.
(2) Ibid. D. 14, bl. 478; D. 16, bl. 305.
(3) Ibid. D. 15, bl. 704.
(4) Ibid. D. 16, bl. 384.
(5) Ibid. D. 18, bl. 50.
(6) Ibid. D. 14, bl. 58—61; D. 15, bl. 305.
(7) 6, 20, 24, 26 Mei 1797. Ibid. D. 15, bl. 168, 453, 522, 539, 558, 637.
(8) Ibid. D. 15, bl. 705; D. 21, bl. 483. Decr. der Const. Verg. D. 3, bl. 90.
(9) Ibid. D. 16, bl. 102.
(10) Decr. der Const. Verg. D. 2, bl. 179; D. 3, bl. 156.
(11) 17 April 1798. Decr. der Const. Verg. D. 4, bl. 345—350.
(12) Decr. der Nat. Verg. D. 17, bl. 178 en Bijlage, D. 21, bl. 65.

aanwezig. Dezelve was wel geene dadelijke WET *over het Onderwijs*, doch zij bevatte al de hoofdgronden, waarop dusdanige Wet moest gebouwd worden en al de hoofdbeginselen, betrekkelijk het Onderwijs, waren bepaald en vastgesteld.

De *Agent* Th. van Kooten scheen de man niet te zijn, die van deze INSTRUCTIE al die partij zoude weten te trekken, welke men zich had voorgesteld. Het zal dan ook geene verwondering baren, dat eenigen tijd na de aanneming dezer INSTRUCTIE, het *Uitvoerend Bewind*, in plaats van *Th. van Kooten*, den Hoogleeraar in de Oostersche talen, te Leiden, *J. M. van der Palm* tot *Agent van Nationale Opvoeding* benoemde (1); welke benoeming den 30 April aan de Tweede Kamer werd medegedeeld, even als dat hij, in handen van den tijdelijken President van het Uitvoerend Bewind, den eed op de INSTRUCTIE had afgelegd (2); terwijl hij zelf, bij *Advertentie* van 6 Mei 1799, zijne benoeming kenbaar maakte en aankondigde, dat hij op Dingsdag en Donderdag, des middags van half één tot twee uren, voor een iegelijk over zaken, zijn Agentschap betreffende, zoude te spreken zijn (3).

Deze *Agent* hield zich meer dan een jaar onledig met het beramen van een *Plan voor het Onderwijs*. Bij Missive van 9 Junij 1800, aan het Uitvoerend Bewind gerigt, werd zijne *Voordragt, zoo tot verbetering van het schoolwezen, als tot het vormen van bekwame onderwijzers* aan dit Bewind overgelegd; hetzelve bood, den 22

(1) Zie Bat. Cour. 20 April 1799.

(2) Zie Bat. Cour. 3 Mei 1799. Zie Besluiten van de Tweede Kamer. D. 9 bl. 566.

(3) Zie Bat. Cour. 9 Mei 1799.

Julij, sub n°. 162/43, deze stukken aan de Eerste Kamer aan (1); en door deze werden zij, den 31 Julij, in handen van eene Commissie gesteld (2). Deze VOORDRAGT was voorafgegaan door eene zeer belangrijke Memorie, waarin hij de medewerking van vele kundige mannen erkent en de moeijelijkheid der zaak doet gevoelen; zijnde deze vooral gelegen in den *stijfhoofdigen afkeer van alle nieuwigheid*, *van wijs te willen zijn boven zijne vaderen*, *in* KERKELIJKEN EN STAATKUNDIGEN *invloed*, *verouderde en ingewortelde vooroordeelen* enz. Met omzigtigheid moesten alzoo, volgens hem, die Ontwerpen tot verbetering worden ingerigt en ook op den finantiëlen toestand van den Staat gelet worden (bl. 4). Het *Nationale Onderwijs* moest strekken, om aan elken burger gelegenheid te geven van de benoodigde kundigheden op te doen, en wel *voor niet;* in het lezen, schrijven en rekenen (bl. 5); daarom moesten van landswege Grondscholen worden opgerigt (bl. 6), doch niet door het vernietigen van alle *Bijzondere Scholen; om niet een luiden kreet over onregtvaardigheid en willekeur te doen opgaan;* ook niet door het afschaffen der armen-scholen, *voor dat de laatste wortel der algemeenste vooroordeelen zoude zijn uitgerukt.* Want zoodanig ontwerp zoude jaren arbeids verschaffen en *alom een onvoorzienen tegenstand ontmoeten* (bl. 7). Intusschen, een iegelijk die de kosten van het onderwijs zijner kinderen zelf dragen kan, vermag niet dezelve op het algemeen over te brengen; de Staat drage mitsdien alleen zorge, dat niemand het noodzakelijke onderwijs ontbeere. —

(1) Zie Besluiten der Eerste Kamer, D. 25, Stuk 1 (31 Julij 1800), bl. 80 en Bijlage bl. 1 en 3. Bat. Cour. 2 Aug. 1800.

(2) Ibid.

Het is waar, dat men, door het toelaten van *Bijzondere Scholen*, het niet zoo volkomen in zijne magt heeft, om den aard en de vorm van het onderwijs overal op gelijken voet te brengen, doch *dat men zich wachte om eene Natie gelijk de onze te dwingen, om wijzer te worden, dan zij wel wil* (1). Het *Nationaal Onderwijs* behoorde zich dus tot kinderen van armoedigen staat te bepalen, en *Nationale Scholen* het eerst opgerigt worden (bl. 8) op het platte land of in kleinere steden; alwaar aan de schoolmeesters slechts eene toelage behoort gegeven te worden (bl. 9), in een jaarlijksch tractement of in den vrijdom van woning, met de aankleven van dien, bestaande; doch de geldelijke toelage mogt niet uit de algemeene kasse voortkomen, als zijnde dit onbillijk en onregtvaardig ten opzigte van alle overige contribuabelen, onevenredig ten gevolge van de verscheidenheid der locale behoeften en eene aanleiding tot eene reeks van klagten en willekeurige eischen (bl. 10). De respective Gemeenten zouden dus de kosten moeten dragen, vooral de ouders, die hunne kinders ter schole zenden en niet behoeftig zijn (bl. 11). Overigens een *Schoolfonds* behoorde, volgens den Agent, daargesteld te worden, uit alle fondsen, tot onderwijs vroeger bestemd, en dit schoolfonds zoude moeten strekken, tot aankweeking van bekwame school-leeraars, tot aanmoediging en belooning van school-onderwijzers en tot gemoedkoming der onkosten van een behoorlijk en werkzaam toezigt (bl. 12, 13). De kas van het algemeen armbestuur konde alleen voor die scholen worden aange-

(1) Hier begint men de zucht om het onderwijs te monopolizeren reeds eenigzins te bespeuren. Het is een blijk van achteruitgang.

wezen, waar *voor niet* onderwijs-gegeven wordt en geene hulpmiddelen aanwezig zijn (bl. 13). Waar zich intusschen een genoegzaam getal van arme kinderen bevindt, behoorde eene of meer *Nationale Scholen* te worden opgerigt en het onderwijs zich aldaar te bepalen tot het lezen, schrijven en eerste beginselen der rekenkunde; zij moesten zijn ingerigt tot ontwikkeling der verstandelijke vermogens der kinderen, en tot inprenting der kennis en van het gevoel van dat alles, wat zij aan het Opperwezen, aan de maatschappij, aan hunne ouderen, aan zich zelven en aan hunne medemenschen verschuldigd zijn (bl. 14). Het gebruik en de keus der schoolboeken, het karakter der onderwijzers en hunne leermethode moesten daarnaar gewijzigd worden. De *Nationale Scholen* zouden zeer doelmatig tevens in *Industrie-Scholen* worden ingerigt. De Agent gaf verder te kennen, dat men door *Openbare* onderwijzers verstaat de *Nationale School-leeraars* en de *Dorps-* en andere schoolmeesters, die buiten de schoolgelden hunner leerlingen, ook nog *gemeentelijke toelage* genieten.

Behalve deze konden er *bijzondere* schoolmeesters zijn, die, zonder eenig *openbaar* voordeel te genieten, ten hunnen *eigene perikele* zich mogten aanbieden tot het onderwijs der kinderen. Het oprigten van dergelijke konde niet worden tegengegaan of afgekeurd, en vloeit ook natuurlijk uit de gronden voort, dat de Staat alleen in het onderwijs der behoeftigen of minvermogenden voorziet (bl. 17). Een gedeelte dier *bijzondere* scholen bepaaldt zich tot de noodzakelijkste kundigheden, de overige zorgen voor de geheele opvoeding en vorming der jeugd. Doch, om der gevaren wille,

vooral in dweeperij en religiezucht gelegen, zoude niemand behooren eene school te kunnen oprigten, zonder behoorlijke *admissie* te hebben verkregen; het ware het beste, dat het Gemeente-bestuur der plaats, waar zulk een *bijzonder* schoolonderwijzer zou verlangen zich neder te zetten, deze *admissie* verleende (bl. 19); in de kleine plaatsen, waar eene *openbare* school bestond, zoude men eene tweede kunnen weigeren, met uitzondering van kostscholen. In alle andere plaatsen, waar geene andere *openbare* dan eigenlijk *nationale* school zich bevindt, konde geene *admissie* geweigerd worden aan hen, die aan de vereischten voldoen; welke zijn: getuigschriften van goed burgerlijk en zedelijk gedrag en het afleggen van voldoende proeven hunner bekwaamheid en geschiktheid: want volgens den Hoogleeraar van der Palm konde de *admissie* niet gevoegelijk aan geschikte en bevoegde personen, al bevond zich in de Gemeente reeds een genoegzaam aantal bekwame onderwijzers, geweigerd worden; omdat, waar het niet bijzonder belang van enkele personen geldt, de naijver, schadelijk voor zich zelve, misschien voordeeliger voor het algemeen wordt; terwijl aan niemand een regt kan geweigerd worden, hetgeen aan anderen, in gelijke omstandigheden, is verleend geworden; men moest dus niet willekeurige weigeringen van *admissie* aan menschen gedoogen, wier talenten en verdiensten hun op een beter lot aanspraak geven. *Hoe ligtelijk toch zou het voorwendsel:* ER ZIJN IN DEZE GEMEENTE REEDS SCHOOLMEESTERS GENOEG, *in de hand der vooringenomenheid voor sommige personen en der partijschappen, tegen andere een wapen kunnen worden, om den voortgang der verlichting en de bevordering van*

maatschappelijk geluk te bestrijden (bl. 12, 22). De onderwijzers, welke aan de huizen op bepaalde uren les geven, moesten aan dezelfde verordeningen als de overige meesters onderworpen zijn; doch niet de huisonderwijzers van één huisgezin.

Intusschen verordeningen zoo als van Keizer Joseph zouden ongeoorloofd zijn; eene wijze staatkunde verbiedt menigmaal van al de magt, die aan het volksbestuur is toevertrouwd, gebruik te maken; deze beveelt steeds met de kennis der tijden, personen, omstandigheden en het karakter der Natie te rade te gaan (bl. 23).

Voor *nationale* en *openbare* schoolonderwijzers behooren dezelfde wetten te bestaan (bl. 23). Niet zoo is het met de *bijzondere* schoolonderwijzers gelegen; de burgerlijke magt, na zich verzekerd te hebben van derzelver bekwaamheid en bevoegdheid, om onderwijs te geven, heeft grootendeels afgedaan; die onderwijzers hebben alsdan het regt, om te vorderen, dat men hun het onderwijs der jeugd vrij late: want de *admissie*, na een behoorlijk examen verleend, is geene gunst, waaruit het regt voortvloeit, om hen aan voorwaarden te onderwerpen; het is eene stellige verpligting, eene hulde aan hunne talenten en verdiensten toegebragt en eene aanspraak op het openbaar vertrouwen (24, 25).

Het gebruik maken van magt, in haren ganschen omtrek, zoude de Agent gerustelijk durven en moeten ontraden: want de geringste schijn zelfs van dwang neemt de gemoederen tegen zich in; middelen van gezag geven altijd mistrouwen; men moet meer aan den tijd en aan de vrijwillige inspraken van het verstand en van het zedelijk gevoel overlaten (24); maar toch ook geene middelen van persuasie sparen (25).

In het onderwijs zelf moest, volgens den Hoogleeraar, orde en duidelijkheid heerschen en gebruik gemaakt worden van de zielsvermogens der meer ontwikkelde kinderen Aan de schoolleeraars moest meer gemak en genoegen verzorgd worden; de methode der maatschappij tot Nut van 't Algemeen was, volgens hem, zeer goed daarvoor. Men behoorde eene goede keus van schoolbocken te maken en niet zoo als gebruikelijk was, *uit verkeerden godsdienstijver onverstaanbare boeken* den kinderen in handen geven (bl. 28, 29). Verder bemerkte de Agent, dat eene voorgeschreven leermethode, bij wijze van *handboek* daargesteld, de meesters hervormt en bekwamer maakt, doordien deze hen te regt helpt en hun hunnen pligt voorhoudt (30).

De keus der schoolboeken konde niet geheel vrijgelaten worden, volgens de meening van den heer van der Palm. «Kerkelijke invloed bepaalde vroeger hunnen «wil en hoezeer overtuigd, dat b. v. de Heidelbergsche «Catechismus een zeer ongeschikt boek was, om de «kinderen te leeren spellen; dat een uittreksel uit de «schriften des Bijbels geen leesboek heeten kon..... «zouden de meesters echter in vele Gewesten het niet «ligtelijk gewaagd hebben, het gebruik dezer boeken «van hunne scholen achter te laten, en in plaats der«zelve hunne leerlingen andere in handen te geven.» Dit konde niet meer geschieden. Daar echter het Bestuur eene *verbiedende* magt kan uitoefenen, behoorde men de schadelijke of nuttelooze boeken te weeren en eene lijst van geapprobeerde schoolboeken daar te stellen (31), en, in een voorgeschreven orde, te bepalen, welke door alle *openbare* schoolmeesters zullen gebezigd

moeten worden, vrijlatende uit de voorgestelde lijst er eenige bij te voegen. Onder deze verpligte boeken zoude er een voor de kennis der voornaamste Vaderlandsche geschiedenissen moeten zijn.

De verbetering van het *openbaar* onderwijs, waarover zoo vele regtmatige klagten *van allerwege, — over de onbekwaamheid der openbare schoolmeesters en de slordigheid waarmede men in derzelver aanstelling te werk ging*, — waren aangeheven, konde bewerkstelligd worden, door eene bepaalde leermethode, een *handboek*, pedagogische schriften, aanmoedigingen en een werkzaam schooltoezigt (54, 35), en door te waken voor in het vervolg (36); niet door kweekscholen op te rigten, doorgaans *moeders van stijfheid, verwaandheid, heerschzucht en onbevallige zeden*, doch door jonge lieden in eene niet groote, gezonde, goedkoope stad, volgens eene *instructie*, les te doen geven en lessen te doen bijwonen, genietende eene jaarlijksche toelage, uit de kas van het schoolfonds (37, 38, 39); ook door aanmoediging te verleenen aan die meesters, welke jongelingen tot het onderwijs bekwaam zouden gemaakt hebben (40, 41). Het toezigt over de scholen was eene groote aangelegenheid en moest, ten einde afdoende medewerking te erlangen, aan bijzondere, kundige personen, tegen eenige vergoeding, worden toebetrouwd (bl. 42, 43), vijf voor elk Departement, ieder over één district, voerende den titel van *schoolopziener* en genietende *f* 600 's jaars (44); komende men viermaal jaarlijks bij elkander, om onderling te raadplegen, de examina's der *openbare* schoolmeesters, welke in dien tusschentijd zouden zijn verkoren, af te nemen en om verslag aan den Agent te doen. Elk der

acht departementale Schoolbesturen zoude alle jaren een lid naar de Residentie zenden, om met den Agent te raadplegen, tegen *f* 7 per dag en dertig stuivers per uur afstands, te betalen uit het *schoolfonds*, waaraan de nationale schatkist eene toelage zoude geven (47). Hun toezigt zoude zich directelijk over de *openbare* scholen, op eene indirecte wijs over de *bijzondere* scholen uitoefenen; deze laatste zouden onder toezigt van een plaatselijk schoolbestuur, door het gemeentebestuur te benoemen, behooren te staan (48). Dit schoolbestuur zoude geene scholen zonder admissie van het gemeentebestuur gedoogen, het examen afnemen of doen afnemen van alle *bijzondere* schoolonderwijzers, zoo deze nog niet geëxamineerd zijn, en zorgen voor het geregeld en doelmatig onderwijs in de *bijzondere* scholen; doch steeds in verstandhouding met het departementaal schoolbestuur zijn (49, 50).

Het VOORSTEL van den Agent der *Nationale Opvoeding* bevatte al de bovengemelde bepalingen, bij wijze van resumé zijner *Memorie* (1); alleen treffen wij daar nog aan, dat de *Nationale* schoolmeesters door het *Uitvoerend Bewind* zouden worden aangesteld, als uitoefenende het opper-armbestuur, uit eene nominatie van drie personen, door het departementaal schoolbestuur te formeren, met overlegging van getuigschrift, na gehouden examen, van derzelver bijzondere en relatieve bekwaamheid. De *gemeentelijke* onderwijzers zouden door het gemeente-bestuur, met kennis en overleg van den departementalen school-opziener, worden aangesteld

(1) Zie het een en ander in *Besluiten der Eerste Kamer*. d. 25. Stuk. 1, 30 Julij 1800. Bijlage, bl. 1—58.

en zouden *daarna* door het departementaal schoolbestuur geëxamineerd en geapprobeerd worden.

De Commissie, uit de Eerste Kamer, den 31 Julij 1800, zoo als wij vroeger zeiden, benoemd, ten einde deze VOORDRAGT, *zoo tot verbetering van het schoolwezen, als tot het vormen van bekwame onderwijzers*, te onderzoeken, bragt den 19 November 1800 haar Rapport deswegen uit. (1) Dit Rapport was grootendeels een weerklank van de Memorie des Agents; alleen het getal der schoolopzieners werd verminderd, van vijf tot drie, voor elk departement en er werd voorgesteld, om de *bijzondere onderwijzers* door personen, door den Agent te benoemen, te doen examineren. Overigens bood de Commissie de VOORDRAGT des Agents in den vorm van BESLUIT der Kamer aan. In art. 7 werd echter uitdrukkelijk bepaald, dat «*in de schoolboeken en leermethode* «*zoude worden vermijd al het leerstellige, dat door de* «*onderscheidene kerkgenootschappen verschillend wordt* «*begrepen.*» (2)

De tweede lezing had plaats op den 27 November 1800 (3); de deliberatie op den 5 December daaraanvolgende (4), en zij eindigde met eene aanvraag aan het *Uitvoerend Bewind*, om der Vergadering zoodra mogelijk te dienen van berigt, in hoe verre de fondsen, tot het in werking brengen van het plan, buiten bezwaar van den Lande, voldoende zouden kunnen

(1) Zie Besluiten van de Eerste Kamer. d. 28. st. 2. 19 Nov. 1800. bl. 734. Dagv. der hand. van het Vert. Ligh. d. 10. bl. 543.

(2) Zie Besluiten van de Eerste Kamer. d. 28. st. 2. 19 Nov. 1800. Bijlage, Dagv. der hand. d. 10. bl. 629 en volg.

(3) Zie Besluiten enz. d. 28. st. 2. bl. 1088.

(4) Zie Besluiten enz. d. 29. st. 1. b. 139. Dagv. enz. d. 40. bl 635—638 en 650.

worden berekend; zoo neen, welke toelage ten voorschreven einde zoude vereischt worden? Den 17 December werd deze vrage beantwoord, bij Missive van den 13 dier maand, sub n°. $^{68}/_{29}$ (1), met de verklaring, dat geene fondsen zouden gebezigd worden zonder latere toestemming van het *Wetgevend Ligchaam* en dat deze kosten ongeveer *f* 14,400 konden beloopen, en zulks nog wel ten ergste uitvallende. Den 3 Januarij 1801 werd Rapport over de Missive en zaak gedaan (2), en er werd voorgesteld te bepalen, dat *nationale scholen* zullen worden opgerigt *alwaar zulks voordeeliger is voor het armen-fonds, dan het zenden der arme kinderen op de gemeentelijke scholen* en dat *de kosten der nationale scholen zullen worden gedragen door het armen-fonds*, zonder op eenigerlei wijze ten laste van 's Lands kasse te kunnen komen, ten ware voor het oprigten derzelve eenige gelden door het Vertegenwoordigend Ligchaam, bij wijze van eenige subsidie, dat aan het armen-fonds mogt worden gegeven, waren toegestaan.

Bij de beraadslaging, op den 12 en 13 Januarij, werd aangemerkt, dat het vreemd was, alles te regelen op fondsen, welke nog niet bestonden; men antwoordde, dat de *Nationale Scholen* niet zouden worden opgerigt voor dat deze fondsen aanwezig zouden zijn; dit antwoord deed eene beperking van het Besluit tot de bestaande scholen gevoelen en de noodzakelijkheid van eene nieuwe redactie inzien, waartoe ook werd be-

(1) Zie Dagv. enz. ibid. bl. 794. Besluiten enz. d. 29. st. 2. bl. 698 en de Missive zelve ibid. Bijlage A.

(2) Zie Besluiten enz. d. 30. bl. 40 en het Rapport ibid. Bijlage C. bl. 43. Dagv. enz. d. 11. bl. 117.

sloten (1) Den 24 Februarij werd een nieuw Concept-Besluit aangeboden en een Rapport deswegen gedaan(2). In dit Concept was geene melding van de dadelijke aanstelling van *Nationale Scholen* meer, en werden de Gemeentebesturen gelast te zorgen, dat er genoegzame scholen aanwezig zouden zijn; ook moesten de kinderen van bedeelden uit de armen-kassen de gelegenheid tot onderwijs ontvangen, en zoude in de behoeften der Gemeenten door het Uitvoerend Bewind, zoo ver mogelijk, uit het op te rigten school-fonds worden voorzien; ook zoude op deze wijze gezorgd worden voor het vormen van schoolonderwijzers, zoodra het schoolfonds toereikend zoude zijn; middelerwijl zoude de bekostiging van het onderwijs op den gebruikelijken voet gecontinueerd worden. Den 6 Maart werd hierover beraadslaagd. Er werden bedenkingen geopperd tegen de ongelijkheid der inkomsten der scholen, daar eenige plaatsen nog groote geestelijke goederen bezittende waren en andere geene buitengewone inkomsten hadden; ook tegen den te grooten invloed van den Agent werd gesproken; doch deze bemerkingen vermogten niets; intusschen werd bepaald, dat het departementaal schoolbestuur door het Uitvoerend Bewind zoude gekozen worden, uit eene voordragt van zes personen, door de Departementale Besturen te doen. Eene bedenking te berde gebragt, hoe men regt konde hebben, om onderwijzers aan te stellen, welke men niet betaalde, en zulks ten spijte eener Gemeente, die hen moest onderhouden; of onder-

(1) Zie Dagv. enz. ibid. bl. 124. Besluiten enz. d. 30. st. 1. bl. 346. Bat. Cour. 8 Januarij 1800.

(2) Zie Dagv. ibid. bl. 609, 707. Besluiten enz. d. 31. st. 2. bl. 914 en Bijl. C. bl. 13.

wijzers, die voor zich zelven moesten zorgen, werd niet in aanmerking genomen en eenige leden nu niet meer het woord willende voeren, werd het Concept, met de aangegeven veranderingen, aangenomen (1) en aan de Tweede Kamer verzonden; alwaar den 12 Maart de eerste lezing plaats had en eene Commissie werd benoemd (2); den 17 geschiedde de tweede bepaalde lezing (3); den 20 Maart de derde lezing (4); en werd de zaak gehouden in advies, tot dat de Commissie, in deze zaak benoemd, Rapport zoude hebben uitgebragt, hetwelk den 29 Mei 1801 gebeurde (5).

Dit Rapport bevatte eene inleiding over de nuttigheid van het onderwijs, het rijp onderzoek, hetwelk over deze zaak had plaats gehad en de onmogelijkheid, om de tegenbedenkingen tot zwijgen te brengen. Hierop volgde een overzigt der geschiedenis van dit Concept-Besluit; men drukte op het gering bezwaar, ja zelfs de bezuiniging voor den Lande, welke hierdoor zou ontstaan en men stelde deze vragen ter behandeling voor: *moeten de schoolmeesters uit 's Lands kas, of wel uit andere fondsen betaald worden?* En *moeten de schoolmeesters staan onder het onmiddellijk gezag van de departementale besturen zelve, of wel van zekere departementale schoolbesturen?*

Wat de eerste vraag betrof, men erkende de hardheid, welke er voor die onderwijzers zoude gelegen

(1) Zie Dagv. ibid. bl. 713—715. Besluiten enz. d. 32. st. 1. bl. 319—329.

(2) Zie Dagv. d. 11. bl. 742. Besluiten enz. d. 32. bl. 267.

(3) Zie Dagv. d. 11. bl. 758, Besluiten enz. d. 32. bl. 352.

(4) Zie Dagv. d. 11. bl. 778. Besluiten enz. d. 32. bl. 453.

(5) Zie Besluiten enz. d. 34. bl. 500 en het Rapport ibid. Bijlage B. Dagv. enz. d. 12. bl. 312, 458.

zijn, die uit 's Lands kas geheel of gedeeltelijk betaald waren, in hen niet meer te bezoldigen; men voorzag de te ontstane moedeloosheid bij velen hunner; men gevoelde het bezwaar van vele gemeenten; maar 's Lands kas moest of geenen of allen bekostigen, en allen te betalen dit gedoogde de uitgeputte schatkist niet; overigens het op te rigten *schoolfonds* zoude in al de behoeften voorzien.

Aangaande de tweede vraag gevoelde men, dat het departementaal schoolbestuur eene nieuwe, eenigzins kostbare, Directie zoude zijn; maar wilde men het niet, alsdan behoorde het departementaal bestuur voorzien te zijn van al de noodige kunde, en zelfs in dit geval zoude hetzelve noch tijd noch lust hebben, zich al de lasten, bij het gestadig toezigt verbonden, te laten welgevallen. Men zag den invloed van den Agent in; maar de Staatsregeling had eenen Agent gewild; de bestaande Agent had zulke uistekende verdiensten en éénheid behoorde in het schoolwezen te bestaan. Deze Agent zoude worden bijgestaan door ijverige en kundige menschen, uit elk departement genomen; en de inlichtingen der Gemeente-besturen zouden ook nuttig zijn; op de voorgestelde wijze zoude het onderwijs goed geregeld en de keus der onderwijzers allen lof wegdragen. Wat het finantiele oogpunt betrof, dit was bij de Eerste Kamer zoodanig ingelicht, dat deswegen geen twijfel konde bestaan.

Punten van minder aanbelang nopens het schoolwezen of het onderwijs wilde men niet behandelen, daar dit alles tot reglementaire bepalingen en instructien, welke nader waren vast te stellen, behoorde en de Commissie had besloten zich «TE BEPALEN TOT DE HOOFD-

«TREKKEN, EN DE UITVOERING EN TOEPASSING DIER HOOFDTREKKEN AAN DE UITVOERENDE MAGT OVER TE LATEN (1).

De beraadslaging werd den 3 Junij daaropvolgende op den 6 dier maand bepaald (2), en had werkelijk dien dag plaats (3). Bij dezelve werd veel gedrukt op het afbreken, door bestaande salarissen te weigeren, vóór en aleer men iets in de plaats gesteld had, over het daardoor te ontstane gebrek aan scholen, over den tegenstand, welke het oprigten van het schoolfonds zoude ondervinden, over de vrijheid, welke den Gemeente-besturen ontnomen werd, om schoolonderwijzers naar keus te erlangen, over de magt der schoolopzieners, die bovendien deze post als *keukenambtjes* zouden beschouwen. Doch ten slotte werd het Besluit der Eerste Kamer, dien dag, den 6 Junij 1801, bekrachtigd en veranderd in een Decreet, — doch met 13 tegen 12 stemmen (4).

Zoo werd, na het zwoegen van vijf en een half jaar, eindelijk eene WET ten voordeele van het onderwijs vastgesteld. — Het liet zich aanzien, dat het schoolwezen niet zoo als voorheen in geheel ongeschikte handen zoude worden overgeleverd; dat men niet meer de eerste beginselen van onderwijs zoude zien verwaarloosd; dat de Katholieken hunne kinderen niet langer in Protestantsch-godsdienstige en leerstellige boeken dat geringe onderwijs, hetwelk zij aldaar konden erlangen, zouden moeten doen putten, en alzoo met het lezen anti-

(1) Zie Besluiten der Tweede Kamer d. 34. bl. 500 en Bijlage B. bl. 4. Dagv. enz. d. 12. bl. 458 en volg,

(1) Zie Besluiten enz. d. 35. bl. 43.

(2) Zie Dagv. enz. d. 12. bl. 462 en volg.

(3) Zie Dagv. enz. d. 12. bl. 463, 464. Besluiten enz. d. 35, bl. 89, 90.

Katholieke leerstelsels zouden moeten laten inzuigen; dat Katholieken ook tot onderwijzers KONDEN worden aangesteld; ook deel van het departementaal schoolbestuur zouden KUNNEN uitmaken. Maar thans zullen wij niet beantwoorden de vragen, of het onderwijs en schoolwezen op die hoogte werd gebragt, wat het zijn konde en zijn moest, noch of de regten der Katholieken behoorlijk zijn gewaarborgd geworden, noch of aan de hun toegekende aanspraak voldaan zal worden. Dit zullen volgende artikelen onderzoeken, ontwikkelen, aanwijzen en betoogen.

(Het vervolg hierna.)

VERSCHEIDENHEDEN.

GETUIGENIS VAN DE *REVUE VAN EDIMBURG* TEN VOORDEELE DER KATHOLIEKE KERK.

(Het volgend artikeltje lag gereed voor de laatstvoorgaande aflevering van ons Maandschrift, maar moest toen, uit plaatsgebrek, tot dit nommer verschoven worden. Thans kan het tot een gedeeltelijk antwoord strekken op de aanhaling van den *Kerkbode* (3e jaarg. N°. 2), uit de inaugurele redevoering van Prof. *Hugo Beïjerman*, meer bepaaldelijk op de volgende woorden: «Omdat de Reformatie «het noodzakelijk gevolg was van den loop der denkbeel«den, behoefde geen LUTHER noch CALVYN» (hetzij behoudens de eer dier mannen gezegd) «haar te voorschijn te «roepen; maar zij kon ook om dezelfde reden door geen «Bartholomeus-nacht, door geene Dragonades, zelfs maar «plaatselijk worden uitgeroeid: en welk Roomsch-Catholijk — «ik roep hem op, die het meest voor zijn Godsdienst «ijvert — zou kunnen wenschen, dat er nog krachtiger «middelen dan deze waren aangewend? De Christelijke «liefde verbiedt ons te denken, dat er zoo een bestaan «zou.» — De *Getuigenis van de Edimburger Revue* bevestigd de daadzaak, dat *de Reformatie* op onderscheidene plaatsen, in geheele rijken, zoo al niet *uitgeroeid* (dit woord is te hard), dan toch verdwenen is. Maar, zegt Professor *Hugo Beïjerman*, dat kan het gevolg *van geen Bartholomeus-nacht*, *van geene Dragonades* zijn, en wij geven hem gaarne toe, dat dat verdwijnen *der Reformatie* uit die oorden van zoo iets het gevolg niet is geweest. Waar dan van?... Van krachtiger middelen dan deze waren, namelijk

van zulke, als een *Franciscus de Sales* (een Jesuiten-vriend), een *Joannes Franciscus Regis* (een Jesuit), een *Fénélon*, hebben aangewend. En welke waren die middelen? Eene ijverige verkondiging der waarheid, gepaard met eene liefdevolle zelfopoffering voor de dwalenden. De *Kerkbode* adresseert bovenvermelde woorden van den Professor aan den *Katholiek:* deze verklaart dat hij, hij *Katholiek*, krachtiger middelen tot bestrijding *der Reformatie* kent en wenscht, dan Parijsche Bruiloften: werkzame, zelfopofferende liefde voor de *Gereformeerden*.)

Ziehier wat de *Revue van Edimburg*, een der voornaamste kampvechters van het Protestantisme in Engeland, voor eenigen tijd getuigde.

«Wij hooren dikwijls herhalen, dat de wereld onophoudelijk verlichter wordt, en dat het toenemen der verlichting gunstig voor het Protestantisme, ongunstig voor het Catholicisme moet zijn. Wij wenschten het te kunnen gelooven; maar twijfelen integendeel zeer hard, of deze verwachting gegrond zij. Wij zien dat sinds twee honderd en vijftig jaren de menschelijke geest in eene uiterste werkzaamheid geweest is; dat hij de natuurkundige wetenschappen met groote schreden heeft doen vooruitgaan; dat hij onnoemelijke uitvindingen ter vermeerdering van 's levensgenot heeft voortgebragt; dat genees- heel- en scheikunde, alsook de werktuigkunde, belangrijke vorderingen hebben gemaakt; dat de kunst van bestuur, de staat- en regtskundige wetenschappen, schoon dan in minderen graad, zich hebben vervolmaakt. Echter zien wij ook dat, gedurende die twee honderd en vijftig jaren, het Protestantisme niet eene enkele aanwinst gemaakt heeft, waarvan het der moeite waard zij te spreken. Wat meer is, wij gelooven dat, zoo er eenige verandering heeft plaats gehad, dezelve ten voordeele der Roomsche Kerk geweest is.....

«Sedert het gezag der Kerk van Rome over het Christendom in het Westen gevestigd werd, is de menschelijke geest viermalen tegen haar juk opgestaan. Twee malen behaalde de Kerk een volkomen zegepraal (over de Albigensen en Frederik Barbarossa); twee malen kwam zij met bloedige lidteekens uit den strijd (het Protestantisme van de zestiende eeuw en de wijsbegeerte van de achttiende), maar behield in zich het beginsel van leven, bleef altijd krachtig.....

«Wanneer wij op de verschrikkelijke aanvallen letten welke zij heeft doorgestaan, kunnen wij ons moeijelijk voorstellen, op wat wijze zij kan vergaan.....

«Omstreeks eene halve eeuw na Luther, waren er in het gansche Noorden Protestantsche regeringen en volken. In Frankrijk, in Belgie, in het zuidelijke Duitschland, in Hongarije en in Polen was de strijd nog onbeslist. De regeringen dier landen hadden zich nog niet van Rome gescheiden, maar de Protestanten waren er talrijk, magtig, ondernemend en werkzaam. In Frankrijk maakten zij eenen Staat in den Staat uit; bouwden vestingen, konden groote legers op den been brengen en handelden met hunne Souvereinen als gelijken tot gelijken. In Polen was de Koning nog Katholiek; maar de Protestanten hadden een beslissend overwigt op den rijksdag, vervulden alle gewigtige ambten in het bestuur des rijks en in de steden, maakten zich meester der parochie-kerken; het scheen, zoo sprak de Pauselijke Nuntius, dat in Polen het Protestantisme het Katholicisme geheel en al van den troon zou stooten. In Beijeren was de staat van zaken bijna hetzelfde. In Transilvanie had het Huis van Oostenrijk geen magts genoeg, om de rijks-stenden te beletten van de kerkgoederen verbeurd te verklaren. In het eigenlijk Oostenrijk was de algemeene berekening, dat slechts een derde der bevolking voor Katholiek konde doorgaan. In Belgie, telde men de

aanhangers der nieuwe gevoelens bij honderd duizenden.

«De geschiedenis der beide volgende geslachten was die van den grooten strijd tusschen het Protestantisme en het Katholicisme. De overwinning bleef aan de Roomsche Kerk. Zij had op alle punten de overhand gekregen. Indien wij nu weder eene halve eeuw voorbij gaan, vinden wij haar zegepralend in Frankrijk, in België, in Beijeren, in Bohemen, in Oostenrijk, in Polen en in Hongarijen; en het Protestantisme is gedurende twee honderd jaren niet in staat geweest te herwinnen, wat het toen verloor.....

«Honderd jaren na dat de grensscheiding tusschen het Protestantisme en het Katholicisme getrokken was, begonnen zich de teekenen te vertoonen van het vierde groote gevaar der Roomsche Kerk. Het onweder dat thans tegen haar zoude losbarsten, verschilde veel van het vorige. Degenen die haar vroeger hadden aangetast, hadden slechts een gedeelte harer leerstukken betwist; eene school stond op, welke dezelve geheel en al verwierp..... De nieuwe leeringen verspreidden zich snel door het Christendom; Parijs was derzelver hoofdplaats op het vaste land..... De wijsgeerige beweging ging met steeds toenemende snelheid voort. Het eerste geslacht der secte ging voorbij; de leeringen van Voltaire werden overdreven door zijne opvolgers, die in vergelijking van hem datgene waren, wat de Herdoopers waren geweest in vergelijking van Luther. Eindelijk brak de omwenteling uit. De oude Kerk van Frankrijk viel met hare pracht en hare rijkdommen... Het is niet te verwonderen dat in 1799 de waarnemers der tijden, zelfs oordeelkundige onder hen, hebben kunnen denken, dat het laatste uur der Roomsche Kerk gekomen was; een vijandelijke magt in zegepraal, een in gevangenschap stervende Paus, de beroemdste prelaten van Frankrijk in vreemden lande, levende van de aalmoesen der Protestanten..... Zulke teekenen konden wel worden aan-

gezien als de zekere blijken van het eind dezer langdurige heerschappij.

«Maar het was het eind niet. Reeds voor dat de begrafenis van Pius VI was afgeloopen, was er eene groote terugwerking begonnen; en na een tijdverloop van veertig jaren, schijnt zij nog altijd toe te nemen.....

«Een fabel der Arabieren verhaalt, dat de groote pyramide gebouwd werd, door voor den zondvloed levende koningen, en dat, van al de werken der menschen, zij alleen na denzelven is overgebleven. Dit ook was het lot van het Pausdom; het was onder den grooten watervloed bedolven geworden; maar deszelfs diepe grondslagen waren er niet door geschokt, en toen de wateren daalden, vertoonde het zich alleen te midden van de puinhoopen, waarin de vernietigde wereld nederlag.....

«Wij willen uit deze verschijnselen geene algemeene wet afleiden; maar wij vermeenen dat het eene opmerkenswaardige daadzaak is, dat de Christelijke volken, welke de beginselen der Hervorming bij haar ontstaan niet hebben aangenomen, het ook sedert dien tijd niet hebben gedaan. Katholieke volken zijn ongeloovig en weder Katholiek, maar geen enkele derzelve Protestant geworden.»

HOE MEN DECLAMATIEN VOOR DEN TEGENWOORDIGEN TIJD OPSTELT.

Verba et voces, praetereaque nihil.

Als gij eene *declamatie* voor den tegenwoordigen tijd wilt opstellen, zoo kies een *thema* dat reeds gerucht gemaakt heeft, ontleend uit den strijd der godsdienst-gezindten, maar dat een kant heeft, waarmede de vooroordeelen en het eigenbelang uwer partijgenooten, ja de baatzucht van velen onder hen, verbonden zijn; want

baatzucht, en eigenbelang, en vooroordeelen, zijn krachtige roerselen van het gemoed en zeer verblindend voor de rede: nu, eene *declamatie* moet *krachtig roerend*, dat is *hartstogtelijk*, zijn, doch zoo weinig mogelijk tot de *rede* spreken. Indien zij toch de rede aan het werken hielp, zou deze welligt de valschheid der *veronderstellingen*, waar de *declamatie* van uitgaat, beginnen te bemerken en misschien geheel ontdekken. Dit gevaar bestaat voor alle *declamatie*, dus ook voor die van den tegenwoordigen tijd. Voorheen echter moest de *declamatie* den schijn aannemen van te bewijzen, want toen wilde men redeneren, en daarom moest de rede bedrogen, in slaap gesust worden: thans echter, nu iedereen zich wèl onderwezen waant, rust de rede als op hare lauweren, en de groote kunstgreep van den *declamator* bestaat hierin, dat hij haar laat rusten. Daarom stapele de *declamatie* veronderstelling op veronderstelling, uit te drukken door *magtspreuken*, even stellig voortgebragt als de stelling: *twee maal twee is vier*. Want gelijk niemand deze stelling kan tegenspreken, zonder zich dwaas te hooren noemen, zoo durft ook de groote hoop der *verlichten* aan gemelde magtspreuken niet twijfelen, uit vrees van voor *dom* of *niet welgezind* gehouden te zullen worden.

Noem de gezindheid, welke gij bestrijdt eene *partij* (nu en dan ook *factie*, om de herinneringen met dit woord verbonden), noem ze vervolgens eene *Staats-partij*. Wat een wijd veld openen die namen niet reeds aan de *declamatie?* Stel daar het *Vaderland* tegenover, en *nu* ook de *Grondwet;* tracht voor de *partij*, die gij door uwe benaming geschapen hebt, een *buitenlandsch hoofd* te verdichten; schrijf haar, behalve de bedoelingen die gij in haar schijnt te bestrijden, nog andere, geheime bedoelingen toe, die zij *quasi* niet erkennen wil; en ziedaar, uwe *declamatie* kan *brillant* worden, zij kan tot het *ontzettend schoone* klimmen, zij kan de *vrees* verwekken, en daarin aan het treurspel van *Sophocles* gelijk worden.

De gezindte, die gij voorstaat, moet gevleid worden. Zij, zij bij voorkeur, bij uitnemendheid, ja.... bij uitsluiting, zij is der ware verlichting toegedaan; zij bevordert den vooruitgang; zij past op het heil der menschheid en des Vaderlands; zij meent het goed met Volk en Vorst, zelfs met de lieden der *factie* die zij bestrijdt; in een woord, *zij* is *welgezind;* — en nogtans, zij loop gevaar! gevaar van die *factie!* Onschuldig is ze als het lam, argeloos als de duif; maar daarom ook aan wolf en havik blootgesteld. Wat moet er van haar worden?.... Hef dan klaagtoonen aan, roep de voorvaderen uit het graf op, om in het gevaar als te komen helpen, toon de vijand, die in volle woede aanrukt (*en peinture*, dat verstaat zich) en gij zult het *medelijden* verwekken, trots alle noodlottige rampen van het oude en moderne tooncel.

Met *vrees* en *medelijden* komt men ver; daardoor kan men de menigte tot alles leiden. Doch hierover moeten wij thans niet spreken; wij willen maar aanwijzen hoe men eene *declamatie opstelt* voor den tegenwoordigen tijd.

Ik behoef u niet te doen opmerken dat men wel *declameren* kan zonder te *exclameren*, ook zonder *apostrophen* en *prosopopaeien;* als men in Nederland *declameert*, moet men daarmede zelfs spaarzaam zijn, want de Nederlander heeft afkeer van *schrik*. Maar uw opstel moet *klinken;* men *declameert* toch niet zonder te *galmen*. Zorg derhalve, dat het niet ontbreke aan die *modewoorden*, welke, omdat zij inderdaad niets zeggen, alles schijnen te zeggen. Het zijn woorden die geene bepaalde beteekenis, in uw opstel, hebben, maar waarmede de mode zekere algemeene denkbeelden en gevoelens, aangename of onaangename, verbonden heeft. Bij voorbeeld: *Jesuit*, *Ultramontaan*, *Roomsch*, *Paapsch*, *Pausgezind*, enz. Want die woorden zijn zoo veel in de *declamatie*, als in de poëzij *akelig* en *naar*. *Moordschavotten*, *Brandstapels*, *Slaven-ketenen*, *Domheid*, *Bijgeloof*, *Afgoderij*, *Heiligendienst*, *Aflaats-kramerij;* deze en dergelijke hoog-

klinkende woorden mogen niet vergeten worden. Sla dan ook *verlichting*, *vrijheid*, *gezuiverde godsdienst*, *liefde*, *verdraagzaamheid* niet over; zoo, geloof het vrij, zoo zal uw opstel klinken. Als gij dan uwen galm iets van den *preekgalm* weet te geven, zal het *effect* er slechts bij winnen; want de talrijkste helft van Neêrlands bewoneren, waartoe de *rijkste en aanzienlijkste* behooren, is zeer verzot op al wat *preekmatig* is. Strooi dus door uw opstel uitdrukkingen heen, die den kanzel herinneren, en, laat de stof het maar eenigzins toe, zoo zij uwe *declamatie* voorzien van schriftuurteksten *zoo dicht als sneeuw gezaeid*.

Wat taal en stijl betreft, hetgeen hieromtrent te onderhouden is, kan uit het gezegde genoegzaam worden opgemaakt. Ik wil echter den *Declamatoren* in *bedenking* geven, of zij niet, met het meeste vooruitzigt op voordeel, zich aan de School van den Hoogleeraar *Matthijs Siegenbeek* zullen houden; dáár toch doet men veel in woorden en letters.

Eene waarschuwing moet ik hier nog bijvoegen. Zorg dat uwe *declamatie* doorweven zij van uitdrukkingen en gezegden, die door uwe wederpartij niet *kunnen* gebruikt worden; anders zou deze in staat zijn uw opstel om te keeren en tegen u te wenden. En schoon dan die *declamatie* geene bres in uwen wal zou schieten, er zou evenwel uit blijken dat zij eene *declamatie* — niets meer — is: dat ware schade en schande. Ik wil het u in een voorbeeld toonen.

De *Kerkbode*, 3e Jaargang, n°. 1, heeft een opstel, getiteld: «Nog iets over de Roomsche Oppositie tegen «de voorgedragen bepalingen van het Straf-Wetboek.» Ik hoorde het iemand uit de *Kerkbode* voorlezen; maar het scheen ten voordeele dier *oppositie* opgesteld. Ik zal u een gedeelte laten hooren van die *retorsie*:

«Nog iets over de nieuw-Evangelische verdediging der «voorgedragen bepalingen van het Straf-Wetboek.»

«Allerheftigst, dreigend en *(bijna)* algemeen is die ver-

«dediging. *(Bijna)* alle organen der nieuw-*Evangelische* «bewegingpartij, vereenigen er zich in, en trachten om «het zeerst de gemoederen der Protestantsche bevolking in «beweging te brengen, en de Hooge Regering te ver«schrikken. In hevigheid staat zij gelijk met de verdedi«ging in België en in Holland, van de besluiten van 1825, «met de verdediging van het toenmalig Ministerie van «Justitie, door *Libry Bagnano*, (en met de Oppositie «tegen het Concordaat in 1840); met welke zij ook in«nerlijk zamenhangt.» — «De Natie blijft daarbij zeer kalm «en wij met haar. Want niets is duidelijker *(twee maal «twee is vier)!* dan dat die verdediging moet afstuiten, «en zich stukken stooten» (hoe *klankvol!*) «op de zelf«standigheid, het gezond verstand en het pligtgevoel van «al de Leden der Wetgevende magt, aan welke niemand «deelneemt, die niet gezworen heeft de Grondwet te zul«len handhaven. Ja, hoezeer het ons om de personen «leed doet, die zich zoo zeer lieten verblinden,» *(wat meenen wij het goed met de factie!)* «en hoezeer de vei«ligheid van onzen Staat en van ons Katholieken thans «regtstreeks bedreigd wordt, wij moeten erkennen dat die «verdediging ons veelzins verblijdt. Zij openbaart toch, «meer en spoediger dan de hoofden van die partij» *(partij*, alvoor de tweedemaal), «het zullen vermoed en gewenscht «hebben, het eigenlijke wezen van al dat drijven en woelen, «dat ons zoo lang heeft ontrust, en opent de oogen van «allen, die misschien nog meenden, niettegenstaande alle «waarschuwingen, die partij door *patientie* te zullen be«zweren. Wie is toch zoo zeer ziende blind, dat hij niet «opmerkt, dat het beginsel zelf van die partij — door «welks magt allen, die het hebben aangenomen, onwe«derstaanbaar, en zonder dat allen weten tot hoe ver, «worden voortgedrongen, — met het beginsel van onzen «*Staat*, en met onze Grondwet in strijd is (1), zoodat

(1) Het is met het beginsel van den Staat in strijdt, OMDAT het

«het in deszelfs ontwikkeling niet rusten *kan*, eer het «dien Staat van een gescheurd en omvergeworpen en die «Grondwet vernietigd heeft. *(Vaderland, Grondwet door «de partij bedreigd).* Welk is toch dat beginsel? Men kan «het op de zachtste wijze noemen: het beginsel eener «*onbepaalde* werking van het nieuw-Evangelisch beginsel.»

Verder willen wij niet afschrijven wat wij uit den «*Evangelischen Kerkbode*» hoorden voorlezen; maar het gansche artikel werd op dergelijke wijze tegen hem zelven gekeerd. Sterker bewijs, dat het eene ijdele *declamatie* is, kan voorwaar niet verlangd worden.

Wij kunnen niet eindigen zonder nog eene proeve van des *Kerkbodes* bekwaamheid in het opstellen van *declamaties* te geven. In het reeds gemelde nummer vinden wij van de «Roomsch-Katholieken,» die den *Kerkbode* tegenstreven, gezegd: *Ultramontaansche partij; gluipende Jezuit; Ultramontaansche factie; Priesterheerschappij; Roomsche Curie*, van welker *slavenjuk* de voorvaderen des *vrijen* Protestantschen Nederlanders zich ontslagen hebben; waartegen hij zich uit *Vaderland- en Godsdienstliefde* verzetten moet; *Proselyten jagt; Pauselijke Opperheerschappij; Roomsche Propaganda.* Men begrijpt hoeveel *klank* er in het ééne artikel zit, waaruit deze modewoorden afgeschreven zijn. — In een *ledig vat* zit ook veel klank!

---

met de Grondwet in strijd is. Het beginsel van den Staat is, de vrijheid van de godsdienst in de Grondwet gewaarborgd te eerbiedigen, en alzoo geen *jus in sacra* te oefenen: het beginsel van die partij voert tot onderwerping der *sacra* aan den Staat, en noodzaakt hem eenigermate de *bescherming* in *overheerschíng* te veranderen.

BOEK-AANKONDIGING.

Het strafregt in verband beschouwd met de vrijheid van geweten en godsdienst. Te Amsterdam, bij Hoogkamer en Comp. 1842. Bladz. VIII en 60.

De Redactie van den *Katholiek* heeft, even als die van de *Catholijke Nederlandsche Stemmen*, bovengenoemd werkje ontvangen als *Present-Exemplaar ter Recencie*, zonder dat het haar blijkt wie de *Present-maker* zij. Niettemin wil zij van dit geschrift eenig gewag maken, zoo om den onbekenden toezender met beleefdheid te behandelen, als om ééne beschuldiging, die in het werkske voorkomt en ook tegen haar ingebragt schijnt, af te wijzen.

Het boekje bevat 1°. *Voorwoord;* 2°. een petitie *Aan de Edel-Mogende Heeren, Staten-Generaal der Vereenigde Nederlanden,* (1) *Tweede Kamer*, waarin *a)* bezwaren geopperd worden tegen den *vierden* en *tienden* Titel van het Ontwerp van het Tweede Boek van het Wetboek van Strafregt, *b)* de Tweede Kamer gevraagd wordt om Zijne Majesteit te verzoeken, dat Hoogstdezelve die beide Titels van het genoemde Ontwerp in nadere overweging gelieve te nemen; alsmede om aan Z. M. een voorstel te doen van zoodanige andere Titels, door welker inhoud zoowel het regt der Hooge Overheid, als het regt van het geweten en der godsdienst gehandhaafd kan worden; 3°. *Bijlagen* tot de petitie: *a)* een nieuw ontwerp van de genoemde Titels, *b)* Memorie van Toelichting; 4°. een *Naschrift*; 5°. eene *Bijlage* tot het geheel, zijnde het *Verslag der Commissie voor de Verzoekschriften*, waarin over de petitie gerapporteerd wordt. Inzender van het

(1) Hoe komt de Inzender aan deze uitdrukking? Is ons land niet het *Koningrijk* der Nederlanden.

verzoekschrift en Schrijver van het gansche boekske, is de heer *H. P. Scholte*, door de vervolgingen om zijn ijver voor de Calvinistische orthodoxie genoegzaam bekend: nieuwe blijken daarvan geeft hij in dit geschrift.

In zijn request zegt de heer S. (bl. 2): «De aanval-«len op deze beide Titels, zijn naar zijn (des requestrants), «oordeel meestal van negativen aard.» Voor zoo verre dit verwijt ook tegen den *Katholiek* gerigt mogt zijn, vraagt deze: Moest de *Katholiek* dan, gelijk de heer S., een nieuw ontwerp opgesteld hebben? Zijn doel was slechts te overtuigen van de onbestaanbaarheid des Tienden Titels met de Grondwet, de regten zijner Kerk te handhaven; niet wilde hij proeven van wetgeving opstellen. Over den Vierden Titel heeft de *Katholiek* zich niet uitgelaten: hij neemt echter deze gelegenheid te baat om te verklaren, dat ook hij daarin niet weinig vindt, hetgeen met de grondwettige godsdienstvrijheid in strijd is.

Wij kunnen niet nalaten hier op te merken, dat de beroemde Schrijver over het kerkelijk regt, *Walter*, door zeker dagblad (in andere zaken is het vaak naauwkeuriger), zeer ten onregte aangehaald is, als gunstig voor het regt van placet, zoo als onze Ministers het schijnen te verstaan. Hij zegt (Boek IV, Hoofdstuk 3), «Betreft de verordening eener Geestelijke Overheid, slechts de geloofsleer of de eigenlijke oefening der godsdienst (*Religionsubung*), zoo kan hare toelating en bekendmaking niet van de goedkeuring der wereldlijke Regering afhankelijk gemaakt worden.» Nu, met die afhankelijkheid dreigt het Ontwerp van den Minister van Justitie. *Walter* zegt ook wel (t. a. p.): «ten hoogste kan deze (de wereldlijke Regering), slechts inzage van die verordening verlangen, om zich te overtuigen, dat er geene verordeningen van een anderen aard bijgevoegd zijn;» dan, hij laat er ook aanstonds op volgen: «Doch het is betamelijker en met *de vrijheid der Kerk meer overeenkomstig*, als de Staatsmagt, in dit geval, die vooraf te nemen inzage gansch

laat varen, slechts met voorbehoud van behoorlijke straf in geval van misbruik: dit kan de Staat zonder eenig gevaar doen." (Wij citeren naar de 7e uitgave). Als men dit in verband beschouwd met hetgeen hij daar verder en ook elders zegt, wordt het nog duidelijker, dat *Walter*, zoo goed als wij, den *Tienden Titel* zou afkeuren. De *Vierde* zou bij hem evenmin genade vinden.

Februarij 1843.

OVER ELLENDORF'S GESCHRIJF.

Sedert eenigen tijd regent het vertalingen van allerlei geschriften tegen de K. Kerk, inzonderheid tegen haar zigtbaar Opperhoofd, den Paus, en tegen hare ijverige verdedigers, de Jesuiten. Toen er spraak ging van een aanstaande Concordaat, tusschen Nederland en Rome, grepen alle Protestantsche Eerwaarden en Hoog-Eerwaarden, die tevens zeergeleerd of hooggeleerd waren, naar de wapenen, om dat dreigend monster te bestrijden; het regende blaauwboekjes: toen die draak afgemaakt was, schenen de wapenen verstompt en de strijders wat vermoeid, men deed de reserve aanrukken en.... het regende vertalingen. Geheel Europa is op contributie gesteld voor de Nederlandsche Hervormde tegen de Katholieke Kerk, gelijk het in betere tijden aan onzen handel cijnsbaar was; doch toen kwam de cijns ten voordeele van *Nederland*, thans strekt die contributie niet eens tot voordeel aan de *Nederlandsche Hervormde Kerk*. Want in plaats van werken te vertalen, waarin met redenen tegen de K. Kerk gestreden wordt, en welker waarde men uit inhoud en vorm zou *kunnen* beoordeelen, valt men integendeel bij voorkeur op zoodanige geschriften, welker waarde of onwaarde grootendeels van de goede trouw, en het geoefend oog des Schrijvers afhangt. Daar men nu des Schrijvers trouw en oog slechts naar zijne meerdere of mindere vijandigheid tegen de K. Kerk afmeet, naar geene andere waarborgen schijnt te vragen, en ten gevalle dier vijandigheid zelfs den

vorm over het hoofd wil zien, zoo is het niet te verwonderen, dat men ons land overzaait met het verachtelijkst onkruid der vreemde landen. Of dit der N. H. Kerk tot voordeel kunne gedijen, mogen zij beoordeelen die er toebehooren; ons schijnt het van neen: in allen gevalle is het zeker, dat het haar niet tot eere strekt. Onder de vreemde Schrijvers, wier onbekookt hersenwerk men ons voorstelt, staat zekere *Ellendorf* thans vooraan. De *Kerkbode* spreekt nagenoeg wekelijks over dien *uitmuntenden Katholiek (!)*, en prijst zijne schriften hemelhoog. Dit heeft ons niet verwonderd, want *pares cum paribus facile congregantur* (1), zoo als het spreekwoord zegt: de *Kerkbode* is liefhebber van schelden, en daarin is *Ellendorf* een meester. Wij hebben tot heden opzettelijk niet over hem gesproken, omdat laag- en grofheden, zoo wij meenden, der K. Kerk in ons vaderland, dat tot zelfs onder het *gemeen* de beschaving heeft ingevoerd (*scilicet* door de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen), niet gevaarlijk konden zijn. Dan het blijkt, dat onze meening omtrent de beschaving in ons vaderland aan twijfel onderhevig wordt. Mannen toch, wier werk door den *Gids* (dien wij voor heel fatsoenlijk hielden) opgenomen wordt, en die wij dus als kundig moeten beschouwen, zulke mannen roemen de schriften van *Ellendorf;* en niet slechts hetgeen hij tegen de Jesuiten *compileerde*, maar zelfs zijn *Bernhard von Clairvaux; Thomas Becket; Die Karolinger* enz. Hoe heeft toch de Redactie van den *Gids* zich laten verschalken? Hoe kon zij eene Recensie opnemen, waarin *Ellendorf* genoemd wordt *een grondig Historicus, die aan geleerdheid scherpzin-*

(1) *Soort zoekt soort.*

nigheid, en aan een vrijen blik heiligen eerbied en vurigen ijver voor regt en waarheid paart (7de Jaargang nº. 1), en waarin zijn stijl, in plaats van grof en onbeschaamd, *krachtig gespierd* moet heeten? — Wij hebben dan nu besloten, om den zoo hoog geprezen man bekend te maken, en nemen daartoe het volgend opstel over uit het *Zeitschrift für Theologie in verbindung mit mehreren Gelehrten herausgegeben vom Geheimen Rath Dr. Hug; geistl. Rath Dr. Weck; geistl. Rath Dr. von Hirscher; geistl. Rath Dr. Staudenmaier und Dr. Vogel, Profess. der Th. Facult. der Univers. Freiburg im Breisgau. Sechsten B. 2es Heft.*

Wij erkennen openhartig, dat wij, van het eerste oogenblik af aan, waarop wij uit de openlijke bladen vernamen, dat een Katholiek de schrijver dier werken was, met reden aarzelden, aan dit zeggen geloof te hechten. De spraak ging dan ook, dat Protestanten zijnen naam slechts gebruiken, om door het geschrijf van eenen, die voor Katholiek wil doorgaan, voor een oogenblik eenen schielijken indruk te maken; want de nood was destijds, in 1837. en 1838, waarlijk groot. De verwarringen en verwikkelingen der Keulsche zaak traden op het tooneel, en er waren werkzame letterkundige handen noodig, om de wereld door drogredenen diets te maken, dat er om goede en gewigtige redenen zoo en zoo gehandeld was, enz. Wij lieten dit alles gelijk het was en sloegen weinig acht op de vlugschriften dier dagen; immers, wij vertrouwden op de toekomst, in verwachting dat deze de duisternissen ophelderen, waarheid en leugen, regt en onregt schiften zoude. Een eerste kampvechter nu

in die dagen was onder den mantel der naamloosheid, — gelijk het nu uitkomt, — *Ellendorf* (1). Ten gelijken tijde werd er in de nieuwspapieren en tijdschriften veel over 's mans privaat-leven gesproken, waaromtrent hij tweemaal in de *Allgemeine Zeitung* (van 26 Junij en 28 November 1838, in de bijlagen) trachtte, zich te regtvaardigen, en bij welke gelegenheid 's mans naam en eenige betrekkingen voor het eerst bekend gemaakt werden. Hiermede was men toch nog niet ten volle ingelicht; nog altijd kon men vermoeden, dat er op den achtergrond de naam eens Katholieks misbruikt werd. Ook andere werken, welke er op naam van *Ellendorf* uitgegeven werden, b. v. *der H. Bernhard von Clairvaux und die Hierarchie seiner Zeit; die Karolinger und die Hierarchie ihrer Zeit* enz, waren volstrekt niet geschikt, om dat wantrouwen uit den weg te ruimen; veeleer moesten zij het ons bevestigen, dat iemand, met de allerhatelijkste bedoelingen tegen de Katholieke Kerk bezield, —

(1) Er verschenen van hem achtervolgens deze naamlooze geschriften:

1°. Die Kathol. Kirche Preuszens. Als Antwort auf die «Beiträge zur Kirchengesch. des 19n Jahrhunderts. (Augsburg 1835).» Rudolstadt, 1837.
2°. Der Erzbisschof von Köln und die Preuszische Staatsregierung. Rudolstadt, 1838.
3°. Kritik der Flugschrift «Beleuchtung der Broschüre: ««die Wahrheit in der Hermes'schen Sache,»» «Von einem Priester der Erzdiöcese Köln. Augsburg bei Kollman, 1838.
4°. Ueber die Nothwendigkeit eines allgemeinen Koncils in der Katholische Kirche oder einer Deutschen Nation.-Synode.
5°. Versuch, die Instruction mit dem Breve in Einklang zu bringen. Berlin, 1838.
6°. Beurtheilung der Römischen Staatsschrift und der Allocution, Rudolstadt 1838.

ten einde zijn plan ten uitvoer te brengen, — zich op eene of andere wijs den naam eens Katholieks wist toe te eigenen. Aan de verzekeringen, die gestadig en zonder dat daartoe aanleiding gegeven was, in ieder en in alle werken des Schrijvers voorkwamen, zoo als b. v. «de Schrijver is Katholiek en met achting voor zijne Kerk vervuld;» «der Katholieke Kerk behoor ik met liefde en achting toe;» «ik heb alle achting voor de hierarchie, als waardoor de Kerk gediend, het Evangelie verkondigd en de geheimvolle genade, door Christus zijner Kerk toevertrouwd, uitgedeeld wordt;» «ik ben Christelijk-Katholiek (*Christ-Katholisch*), maar niet Roomsch-Katholiek,» (wat beteekent dit onderscheid?) (1) enz. — aan al zulke ongevraagde verzekeringen konden wij zoo veel te minder vertrouwen schenken, als de inhoud der werken eene menigte van getuigenissen voor het tegendeel oplevert.

Kortom, eerst na dat *Ellendorf* zijne Latijnsche dissertatie, ter verkrijging van het doctoraat in de Wijsbegeerte aan de hoogeschool te Berlijn, uitgegeven heeft, hebben wij eenen vasten grond gekregen, om

(1) Met Roomsch-Katholieke godsdienst en Kerk, willen de Katholieken niets anders te kennen geven, dan de vereeniging met het opperhoofd der Kerk, hetwelk door Christus aangesteld is. De nieuwere tijden hebben inderdaad al eene wonderbare verwarring van begrippen in de wereld gebragt; men heeft reeds van eene Katholieke Staatskerk gesproken, alsof een enkele Staat eene bijzondere Katholieke godsdienst hebben, en de Kerk van een of ander land zonder vereeniging, met den Paus eene Katholieke zijn konde. (*a*)

(*a*) Men zie de aanteekening op bladz. 7 van dit deel van den *Katholiek*. Ieder gelieve op te merken, hoe de mannen der Nederlandsche Hervormde Kerk, de Hoogduitsche bestrijders der Katholieke Kerk tot in kleinigheden *copiëren*.

Redactie van den *Katholiek*.

ons alles te verklaren, wat er tot hiertoe, door hem of op zijnen naam, uitgegeven is en wat er nog uitgegeven zal worden. (1) In dit opstel geeft ons de man, hoewel slechts in weinige trekken, een overzigt van zijn leven. Wij vernemen hier, dat hij *Joannes Otto Ellendorf* heet, in het jaar 1805 te *Wiedenbrug* in *Westfalen* van nog levende ouders geboren is, en tot de Katholieke Kerk behoort. Hij bezocht gedurende zes jaren, in zijne vaderstad en te Rietberg, de Latijnsche scholen; daarna studeerde hij aan de hoogeschool te Munster, en was sedert 1825 aan het progymnasium in zijne geboorteplaats, zeven jaren eerst als leeraar, vervolgens als bestuurder, werkzaam. Na deze betrekking, gelijk hij zegt, uit eigene beweging verlaten te hebben, is hij naar Bonn gereisd, om aldaar een jaar lang de beroemde mannen *Hullmann*, *Schlegel*, *Heinrich* en *Näcke* te hooren. Naar Westfalen teruggekeerd zijnde, leefde hij, vier jaren, te Munster, buiten betrekking, waardoor hem de vrije tijd vergund was, om verscheidene boeken te schrijven en publiek te maken. In het jaar 1838 werd hij echter (na de bovengemelde boeken

(1) *Dissertatio historica: Quibus causis factum sit, ut legum ferendarum in ecclesia catholica potestas solis romanis pontificibus deferretur. Berolini* 1841, *apud Duncker et Humblot*. Wij zijn met regt verwonderd, hoe een geschrift van zoodanigen inhoud en vorm, den schrijver het doctoraat in de *wijsbegeerte* verschaffen kon. In dit werkje zijn alle grondslagen der Katholieke kerkelijke regtsgeleerdheid maar vlak uit van de baan gedisputeerd. Dat *Ellendorf* zonder veel slaags de overwinning behaalde en den laanwerkrans plukte, is gemakkelijk te begrijpen, wanneer men slechts weet, dat drie doctoren en een candidaat in de wijsbegeerte de *partes adversarias* vertegenwoordigden. Hoe het onderwerp zelf en andere theses naar de wijsgeerige faculteit verzeilen konden, blijft ons onverklaarbaar.

gedeeltelijk uitgegeven en daardoor eenen toereikenden naam verkregen te hebben), door den hooggeplaatsten heer Baron *von Muffling*, wien de dissertatie *propter eximiam erga se* (Ellendorf) *benevolentiam*, uit innigste pieteit en dankbaarheid opgedragen is, naar Berlijn genoodigd, alwaar hij *post aliquot menses* bij het allerhoogst Koninklijk Ministerie van Buitenlandsche Zaken, eene aanstelling verkreeg. Ten slotte betuigt hij allen hoogen en allerhoogsten begunstigers voor de grootste goedgunstigheid, hem bewezen, herhaalden dank, bijzonderlijk nogtans den Baron *von Muffling, excercitus pedestris duci, summo urbis regiae praefecto, supremi senatus regii, qui rempublicam moderatur, praesidi, etc.*

Hier, in deze korte levensschets, welke ons de heer *Ellendorf* zelf gegeven heeft, wordt ons de sleutel ter hand gesteld tot verklaring van hetgene ons, op het gebied der letteren, door dezen aangeboden is, en van hetgene er nog van hem verschijnen zal. Wij gelooven onze lezers op dezen schrijver des tegenwoordigen tijds, opmerkzaam te moeten maken, ten einde hen te doen begrijpen, *hoe* hij gewoon is, belangrijke punten des christelijken levens en der historische wetenschappen in zijne werken te behandelen.

Wij kunnen 's mans vroegere werken, bijzonderlijk daar wij nu weten, dat hij een *leek* is en een leeraar der Latijnsche taal, van wereldlijken stand, aan een progymnasium was, met toegevendheid aan de vergetelheid overlaten, gelijk zij dan ook werkelijk al in vergetelheid gevallen zijn; gaarne betoonden wij ook eenige achting voor zijne gloeijende, hoewel toch eenzijdige vaderlandsliefde en ook voor zijn verdedigen

van het onderwijs, door leeraars van den wereldlijken stand gegeven, zoo dit slechts met matigheid geschied ware; maar de goede schrijver trok zoo blind op alles los, hetwelk in zijne kraam niet te pas kwam, dat hij gedwongen geweest is lasteringen, welke hij in zijn werk: *Thomas Becket, Aartsbisschop van Kantelberg*, tegen Katholieke inrigtingen van onderwijs in Munsterland, uitgestrooid had, openlijk te herroepen. (1)

Zijn borg spreken voor de Hermesianen en voor de gemengde huwelijken (de man verbond zich destijds aan een Protestantsch meisje), waarbij hij zijne tegensprekers met de uitdrukkingen: «*graauw* en *schurken* van zich afslaat, — en zoo veel anders nog — willen wij den eersten ijver en der ontevredenheid over de Keulsche zaak toeschrijven. Evenzeer willen wij ons onthouden van des heeren *Ellendorfs* lof te verminderen, welken hij zich zelven toezwaait, dat hij door zijnen *Thomas Becket*, volgens het oordeel der in- en uitlanders (??), gelijk hij zich beroemt, den *Athanasius* van *J. Görres* WEDERLEGD heeft. De door *Görres* zoogenaamde Triariërs, *Leo*, *Marheinecke* en *Bruno*, welke de keene en krachtige *Ellendorf* maar zoo op zijde schuift, om met stalen voorhoofd plaats te nemen, mogen zich niet meer verstouten, tegen Katholieke zaken en personen op te treden; want wat baten daarbij wijsbegeerte, geleerdheid, wetenschap en eene nog verdragelijke, wellevende taal? Grofheid, oppervlakkigheid, toeslaan in den blinde, dat zijn de

(1) Allgemeine zeitung, 28 Nov. 1838, in de Bijlagen. Hier noemt hij na de vroeger gelasterde scholen te Munster, voortreffelijke inrigtingen.

wapenen (hij noemt ze geschiedkundige), waarmede men tegen mannen als *Görres*, tegen vrienden des Aartsbisschops van Keulen, tegen vijanden van *Hermes* enz. te veld moet trekken, en die heeft *Ellendorf* in zijnen achter aangekomenen eersten Triariër (de strijders vóór hem en waarschijnlijk ook de strijders ná hem, noemt hij slechts *hastati* en *principes*, dewijl hij de eerste en eenige *triariër* wil blijven) en in al zijne andere geschriften, grof ridderlijk gezwaaid.

De militaire taktiek, welke *Ellendorf* over het algemeen volgt, en de roekeloosheid, waarmede hij in zijne ruw literarische wapenrusting, door het grof geschut gedekt, er op los vaart, moet voor gemoederen van denzelfden aanleg, veel aantrekkelijks hebben, anders toch zou men eenen man, die in de letterkundige wereld zoo onbehouden in het rond slaat, niet zoo menige eer aandoen, als reeds geschied is en nog geschieden zal; want, gelijk er verhaald wordt (1), is hij tot Professor der Kanons, d. i. van het kerkelijk regt, in Berlijn, benoemd. Wee allen leeraars van kerkelijk regt, zoodra hij eenmaal van den Katheder zijn geschut losbrandt! Wanneer het reeds gebeurde aan het groene hout geschiedde, wat zal er dan aan het dorre geworden!

Hoe ergerlijk heeft niet *Ellendorf* in zijne *Historisch-Kirchenrechtlichen Blätter*, terwijl hij nog *onder* de katheder stond, het kerkelijk regt verdraaid, en hoe ongehoord heeft hij den beroemden kanonist *Wal-*

(1) De *Elberferder Zeitung* van Julij 1841, deelt namelijk het volgende berigt mede: «Naar wij vernemen zal de werkzame heer Dr. *Ellendorf*, in het eerstkomende Winter-halfjaar zijne voorlezingen over het kanonieke regt, aan de Universiteit te Berlijn, openen.»

ter, te Bonn, van wiens *Lehrbuch des Kirchenrechts aller christlichen Konfessionen*, sedert 1822 tot 1842 negen uitgaven verschenen zijn, mishandeld! Vòòr eenigen tijd verscheen er een brochuurtje: *Herr Ellendorf gegen Walters Kirchenrecht.* Bonn, bij *Adolf Marcus*, 1841. Hierin wordt met eenvoudige waarheid aangetoond, dat *Ellendorf* zich tegen *Walter* van de onedelste wapenen bediend heeft, dat hij den heer *Walter* op eene arglistige wijze, ongerijmde gevoelens op rekening gezet, zijne woorden en karakter vervalscht en verdacht gemaakt, aangevoerde bewijzen verminkt, en de doorslaande bewijzen *geïgnoreerd* heeft. Zulk een mensch, zegt de schrijver, verdient door eene letterkundige regtbank van eer aan de verachting van beide partijen (d. i. der met eerlijke wapenen en zonder bijoogmerken strijdende Katholieken en Protestanten), prijs gegeven te worden. Een dusdanig geregt wordt er nu in het genoemde geschrift over *Ellendorf*, in Berlijn, gehouden, omdat hij zich dit veroorzaakt heeft door eene handelwijs, welke in de geschiedenis van het recensie-wezen, zonder weerga is, en daarmede besloten, dat het noch aan iemand tot eer, noch aan de waarheid en wetenschap tot voordeel kan verstrekken, zich met den heer *Ellendorf* in te laten.

Reeds meermalen maakten wij toebereidselen om, niet de vlugschriften van *Ellendorf*, waarvan wij tot hiertoe gewaagden en welke grootendeels *naamloos* uitkwamen, (1) maar de geschiedkundige werken, welke,

(1) En toch smaalt de man reeds terstond in zijn eerste, naamloos uitgekomen geschrift op «*de Katholieke Kerk van Pruissen*,» wegens de naamloosheid, met te zeggen: «want de laster schuwt

op zijnen naam uitgegeven, over belangrijke onderwerpen handelen, (1) nader bekend te maken en toe te lichten; maar altijd werden wij van deze onderneming terug gestooten, door de ligtvaardigheid en oppervlakkigheid, waarmede de zoo belangrijke tijd der Karolingers en der Pausen, in de middeleeuwen, behandeld is. Wij verbeelden ons, dat wij ons lezend publiek zouden beleedigd, en ons Tijdschrift bezoedeld hebben, indien wij ons hadden willen verlagen, tot het beoordeelen van zulke geschiedkundige werken. Het had ons verwonderd, dat anderen het van zich konden verkrijgen, zoo iets te beginnen; men kan het echter aan de weinige aankondigingen en beoordeelingen, dewelke in Protestantsche Tijdschriften verschenen zijn, zeer duidelijk bemerken, welke moeite het kostte, om uitspraken en gezigtspunten des schrijvers te vinden, die maar eenigzins dragelijk zijn; gezwegen nog van de menigvuldige onnaauwkeurigheden, vormelijke leugens en verkeerde opvatting der historische verschijnselen en daadzaken, welke hem aangetoond zijn. (2) *Ellen-*

het licht, en werpt zijne schichten uit de hinderlage.» — Uit welk standpunt heeft hij dan zelf zijne naamlooze schichten geworpen? Wij meenen dat, wanneer iemand een' ander wegens eene fout hard aanvalt, hij dezelfde fout niet zelf, in hetzelfde oogenblik en wel in meerdere geschriften begaan moest.

(1) Zoo als b. v. *der H. Bernard von Clairvaux und die Hierarchie seiner Zeit*, *Essen*, bij *Bädeker*, 1837. *Die Karolinger und die Hierarchie ihrer Zeit*, *Essen*, bij *Bädeker*, 1838, 2 Th.

(2) Men vergelijke b. v. slechts de recensie «over Ellendorf's H. Bernardus» in de *Jahrbücher* van *Halle*, 1838, aflevering van Febr., bladz. 313 vv. De beroemde geschiedkundige *Leo* zegt hier tot *Ellendorf*: «dit tuiltje van beweringen overtreft inderdaad door den geur van ligtzinnigheid, alles wat mij van dien aard onder de oogen gekomen is, hoezeer ik genoeg ondervonden heb, dat vele Duitsche geleerden in de werken van anderen slechts datgene lezen, hetwelk aan hunne verbeelding het meeste behaagt.»

dorf is, naar zijne voorrede in: *der H. Bernhard* enz. te oordeelen, van gedachte, dat nog niemand vòòr hem zich de voortreffelijke werken des H. Bernardus, genoegzaam ten nutte gemaakt heeft, tot het vervaardigen eener geschiedenis der Hierarchie en Kerk der middeleeuwen. Hij zegt: «*Schröck, Spittler, Mosheim* enz. hebben zich vergenoegd met eenige plaatsen uit te schrijven, en zelfs de uittreksels, welke *Neander* in zijnen *H. Bernardus* geleverd heeft, komen dààr onvolledig voor. Minder nog hebben Katholieke Schrijvers de werken van *Bernardus* tot dat einde gebruikt. Het boek: *de Consideratione*, wordt door *Baronius* naauwelijks aangehaald; van deszelfs inhoud wordt niets bekend gemaakt; evenzoo zijn er *Natalis Alexander* en *Fleury (?)* ligt over heen gegaan. En het was ten hunnen tijde inderdaad gevaarlijk den Pausen en der *Curie* een boek te openen, hetwelk hun den spiegel hunner verkeerdheden zoo digt voor de oogen hield. Veel zonderlinger nog en laakbaarder is het, dat in onze dagen, Katholieke Schrijvers in het vak der kerkelijke geschiedenis, zoo als *Katerkamp, Ritter* enz. de hulpbronnen, die de H. Bernardus aanbiedt, en die dan toch de bevredigendste oplossingen nopens den kerkelijken toestand des toenmaligen tijds leveren, versmaad en van zijne werken volstrekt geen partij getrokken hebbben. Doch de re-

Al wie deze grondige recensie leest en *Ellendorf's* buiten verband gerukte en misbegrepen aanhalingen uit *Bernardus* daartegen over legt, meent zich naar de tegenvoeters verplaatst te zien, zòò verkeerd heeft *Ellendorf* den tijd van *Bernardus* opgevat of opzettelijk voorgesteld. *Leo* zegt zeer juist: «*Ellendorf* heeft blijkbaar zijn boek aangelegd tot een werken op lieden *buiten den geleerden*, d. i. *competenten kring*.»

denen daarvan zijn duidelijk —, zij vreesden harde waarheden te zeggen en aanstoot te geven; van daar dan ook dat hunne werken in dit opzigt zonder waarheid en waarde zijn; en in *Katerkamp* is de poging zigtbaar, om over de gebreken der Kerk een schitterend dekkleed te werpen, en ze daardoor aan de oogen der menschen te onttrekken, eene poging, waaruit niet eens de Kerk, laat staan de geschiedenis, voordeel trekt. Deshalve heb ik enz. — *Ellendorf* voorspelt dat velen het hem ten ergste duiden zullen, met dit werk opgetreden te zijn; dat zij daarin eene vijandelijke stemming tegen de Kerk *opsporen*, en het ook met den naam van *ketterseh, onchristelijk, goddeloos,* vereeren zullen » O neen, mijnheer *Ellendorf!* Dat *opsporen* behoeft geene moeite te kosten, en zulk een' oppervlakkigen geschiedenis-smeder met den naam van ketter te vereeren, ware inderdaad onchristelijk en goddeloos.

Hadden de ouden en de nieuweren met geen andere bestrijders hunner geloofsleer en Kerk te doen gehad, er zoude, waarlijk, nooit eene scheuring ontstaan zijn. Wanneer men de geschiedkundige spiegelvechterij en winderige uitleggingen van *Ellendorf* hoort en leest, zou men denken, dat de wereld tot hiertoe nog niets van *Bernardus* en zijne werken geweten had; en toch heeft de Kerk hem heilig verklaard, hem tot Kerkvader uitgeroepen, en daarmede plegtig gezegd, dat deze man Gods nagevolgd, en zijne geschriften vlijtig gelezen, beoefend en toegepast moeten worden. Bernardussen mogen en moeten er, in ieder tijdvak, in de Kerk optreden, en het heeft ook nooit aan zulke mannen ontbroken; altijd hebben

zij er achting verworven, en hunne ondervindingrijke berispingen en voorstellen heeft men er steeds in eere gehouden en, getracht ten uitvoer te brengen. Maar als er Ellendorfen optraden, en zonder roeping of eenig gezag, eenen hoogen toon voerden én verlichten én de wet voorschrijven wilden, dan was men met regt verbaasd, en heeft men, na van de verbazing bekomen te zijn, hen der barmhartigheid des hemels aanbevolen.

De man wil zijn werk zelfs als eene aanvulling van hetgene *Neander* in zijnen *Bernardus* is te kort gebleven, aangezien hebben; maar deze geleerde zal wel mogen verzoeken, om van de vergelijking met zulk eenen Schrijver verschoond te blijven, want welk een onderscheid tusschen beiden!!

«Het plan onzes werks is zeer eenvoudig,» zegt *Ellendorf*. Niets is juister naar waarheid dan dit gezegde. Eerst geeft hij eene korte, geschiedkundige schets des oorsprongs en der uitbreiding van het ontaarden der verschillende hierarchieke magten en instellingen, in den tijd van *Bernardus* (schets hoe die ontaarding der verschillende hierarchieke magten en instellingen, in den tijd van *Bernardus*, begonnen en toegenomen was), d. i. *Ellendorf* beschrijft, in zijnen haat tegen de hierarchie, eenige omstandigheden, waarin zijne zieke verbeelding het meeste behagen schepte, en past daarop de getuigenissen van *Bernardus* toe, getuigenissen, welke deze H. Vader, van het hoogste zedelijke standpunt, als de allergestrengste beoordeelaar *(Censor)*, niet als geschiedschrijver en zonder te letten op het doenlijke en ondoenlijke der uitvoering zijner uitspraken, ter neder geschreven heeft;

getuigenissen, welke *Ellendorf* volstrekt niet verstaan, verkeerd opgevat en daarom in eenen valschen zin toegepast heeft, gelijk *Leo* hem, in de boven aangehaalde recensie, uitvoerig heeft aangetoond. Indien *Bernardus* over de zienswijzen, strekkingen en tijden van *Ellendorf* regten, en zich gewaardigen zoude, om van de hoogte van zijn zedelijk censorsambt daarover uitspraak te doen, wee, wee *Ellendorf* en consorten!!

Nog erger en verkeerder, indien het mogelijk zij, gaat hij te werk in zijne *Karolingers en de hierarchie van hunnen tijds;* en nu hebben wij, volgens zijne belofte, nog eene schildering te wachten, der tijden van de Saksische Koningen, van *Gregorius* VII en *Innocentius* III.

Men is geheel verzadigd en heeft het gansche werk van twee tamelijke boekdeelen, wat zijnen geest en zijne verkeerdheid betreft, reeds uitgeput, wanneer men slechts deze volzinnen, uit de voorrede, ernstig nadenkt.: «Ik weet zeer wel,» zegt *Ellendorf*, «dat geen ander geschiedschrijver der laatste jaren, over het Pausdom en de Hierarchie des tijdvaks der Karolingers zoo geschreven heeft, *als ik;* mijn werk is in dit opzigt een nieuw verschijnsel (ja, zeer jong), en zal daarom ook eene leemte in de letterkunde der geschiedenis aanvullen (als het maar wat om het lijf hadde). Ik heb menigen sluijer uitgelucht, dewijl hij wonden en gebreken van Hierarchie en Pausdom bedekte (o hoe zal de tot hiertoe omsluijerde letterkundige wereld hem dank weten!); menig pleisterwerk heb ik van den hatelijken grond afgeslagen, en menigen schoonen droom van nieuwere geschiedschrijvers heb ik doen verdwijnen. Dat zullen mij mannen zoo als *Görres*, *Bader*, *Binterim* enz., die de middeleeuwen,

in den spiegel eener optische illusie, of in de terugkaatsing eener valsche mystiek vol bedrogs beschouwen, dat zullen mij *Leo*, *Hurter* enz. met hun vòòr-historisch (?) kolossaal aanschouwen van Pausdom en Hierarchie, dat zullen mij *Walther*, *Möhler* enz., die slechts van het regt der Kerk, maar niet van het Staatsregt (1) weten willen, dat zullen mij eindelijk alle ridders der Pauselijke onfeilbaarheid (wat zijn dat?), al die heete herauten der bruid Gods, der H. Moederkerk, die zoo zuiver, zoo heilig, zoo onbevlekt is (2), niet vergeven. Maar hieraan bekreun ik mij niet (dit was ook schande voor zulk eenen krijgshaftigen zoon), en al hunne opwerpingen zullen mijne rust niet verstoren. (Dat heet mannelijk zijn en karakter doen blijken). Mijnen geloofsgenooten (hij meent ons Katholieken), zal het (uit deze geschiedenis-makerij) duidelijk worden, met hoeveel onregt onze Kerk, d. i. de Hierarchie handelt, wanneer zij zich aanstelt, alsof er niets voorgevallen ware (3), alsof zij nog nooit een watertje troebel gemaakt hadde; met hoon en verachting (??), op de dochter der Reformatie, op de Evangelische Kerk nederziet, zich de alleen zaligmakende noemt, en daarenboven het schandaal opzigtens de gemengde huwe-

(1) Bij ons weet ten minste ieder aankomend schoolkind, dat men den keizer geven moet, wat des keizers is, en dat men de wereldlijke overheid en hare regten hoogachten en eerbiedigen moet. enz.

(2) Zulke versmadingen der Kerk komen er veelvuldig voor en evenwel zegt hij meermalen, dat hij haar onverdeeld genegen is. O gij gelukkige Moederkerk, verheug u toch ook eens over uwen welschapenen en getrouwen zoon!

(3) Welk Katholiek heeft dit ooit beweerd? Zelfs *Baronius*, *Pagi*, *Pallavicini* *Bellarminus* en zoo vele honderd anderen, welke men toch onder de aarts-Katholieken, onder de Ultramontanen rangschikt, hebben nooit zoo iets staande gehouden.

lijken verwekt *(hinc illae lachrymae)* enz. Zulke zaken moeten den genius des tijds (d. i. den heer *Ellendorf* met zijne Protestantsche vrouw), in het harnas jagen en is de stoutste uitdaging aan de geschiedenis, om met hare ijzeren tong tegen zulk brommend gezwets der mannen aan den Tiberstroom, en tegen hunne voorgewende wijsheid en onbedriegelijkheid (?) los te donderen.» (1)

Nu komt *Ellendorf* (Voorrede, bladz. XIV), aan de beroemdste Duitsche geschiedschrijvers, die geheel hun leven aan het bestuderen der geschiedenis besteedden, zonder twijfel uit de bronnen putteden, maar tevens eenen hoogeren tact en wetenschappelijken geest bezaten, en zegt b. v.: «Als *Joannes von Muller*, in eene waarlijk Pauselijke geestdrift uitroept: Zonder de Pausen zoude Europa het verwoestingsoord van Mongoolsche horden geweest zijn! zoo komt mij dit evenzoo voor, alsof iemand uitriepe: Zonder het houten paard van Ulysses zoude Rome niet gesticht zijn geworden!» (2) Verder zegt hij: «Nooit heb ik eene groote idée (hoe zou ook een zoo gevormd geschiedschrijver aan eene *idée* komen), van het Pausdom en de Hierarchie der middeleeuwen

(1) Waarlijk, zulke *Ellendorfsche* donders zijn niet te duchten; de zachtmoedige man moge ook nog zoo lang aan zijnen nachtelijken hemel weêrlichten; bliksemen, donderen, inslaan kan zulk een man verwekken noch veroorzaken.

(2) *Ellendorf* is zonder twijfel, met deze vergelijking al wonder in zijn schik; doch bemerkt niet, dat hout en menschen twee onderscheiden zaken zijn; en dat de val van Troye van niet zoo geringen invloed op de Grieksche wereld, en vervolgens op de Romeinsche geweest is. Waarlijk, eene pragmatieke beschouwing en opvatting der geschiedenis, heeft men van dezen oppervlakkigen Schrijver niet te wachten.

gehad; tot de idée van beide, welke wij in de werken van *Leo*, *Voigt*, *Hurter* (louter Protestanten), *Görres*, *Binterim*, enz. aantreffen, heb ik mij nimmer kunnen verheffen» (dit gelooven wij zonder dat het ons uitdrukkelijk gezegd wordt).

«Altijd was ik verbaasd,» zegt hij, «wanneer ik nieuwere geschiedschrijvers, bijzonderlijk Protestantsche, het Pausdom en de Hierarchie der middeleeuwen, als zegen en geluk verspreidende inrigtingen, als de zoodanige, welke de maatschappijen vormden, de vrijheid des volks redden, de kunsten en wetenschappen bevorderden, hoorde verheffen, enz.»

Ieder Duitscher moet van billijke verontwaardiging vervuld worden, wanneer hij de werken van *Ellendorf* doorleest en zien moet, hoe de kundigste geschiedschrijvers (1) zijns vaderlands worden verlaagd, zij, op wie zijne Natie roem draagt en trotsch is, die ook in andere landen als de korifeeën der historische letterkunde vereerd worden, wier Hoogduitsche werken in vreemde talen overgezet, en onder volkeren, die anderzins in het letterkundige, op eigene verdiensten trotsch, tegen voortbrengselen van uitlandsche geleerden ingenomen zijn, verspreid werden; het is grievend, geleerden en geschiedkundigen, zoo als *Joannes von Muller*, *Luden*, *Leo*, *Raumer*, *Adolf Menzel*, *Voigt*, *Hurter* (2)

(1) Wanneer hij niet allen opnoemt, zoo heeft dit zijnen grond slechts daarin, dat zij hem tot hiertoe, nog niet in den weg stonden; naderhand zal hij ook wel de anderen havenen; zijn Enz. geeft dit genoeg te kennen.

(2) Over Katholieke Schrijvers willen wij zwijgen, want deze zijn toch reeds, b. v. *Möhler*, voor *onzinnig* verklaard. Van *Katerkamp* wordt gezegd, dat hij een beklagenswaardig werk in het licht gegeven, en zekerlijk niet eene enkele bron ingezien heeft. Aan *Görres* wordt toegeroepen: Blijf gij, om uwen eigenen naams

enz., op eene zoo gemeene wijze afgewezen te zien, gelijk dit door *Ellendorf* geschied. In de vorige eeuw toen de geschiedkunde nog in de wieg lag, en men zich aan vertalingen van magere en langwijlige historieboeken der Engelschen en Franschen kon vergasten, toen had *Ellendorf* moeten ten voorschijn treden, en zijne valsche en vervalschte waren aanbieden; toen zou men zijne kladderijen misschien als originele schilderstukken van waarde aangegaapt hebben.

Maar als er in eenen tijd, waarin vooral Duitschland zulke veelzijdig voortreffelijke en grondige boekwerken over de geschiedenis bezit, dat zelfs vreemde landen die hoogachten, en als toonbeelden opnemen, als er nu nog, in dat zelfde Duitschland, zulke ellendige en ligte geschiedkundige waar, als *Ellendorf* veilt, ter markt gebragt wordt en aftrek vindt, — dan begint men voor den opkomenden roem der geschiedkundige litteratuur aldaar te vreezen. Wat moet men trouwens van de Duitschers denken, als men leest hoe *Ellendorf* hunne allermeest geroemde mannen *sentimentele geschiedschrijvers* noemt, en verzekert, dat zij geen daadzaken tot staving van hetgene zij beweren! aanhalen, dat hun objectief geschiedverhaal zonder kleur en daarom zonder karakter is, enz. ?

«Het is belagchelijk de Pausen, gelijk *Luden* dit deed, te verheffen als diegenen, dewelke het leenwezen beteugelden; tot *Leo* en *Luden* moet ik zeggen, dat zij dit (*Ellendorfs* werk), toch eens lezen moeten, opdat zij nog eenmaal eene redelijke zienswijze bekomen:

wille, toch maar van het veld der geschiedenis af; voor u trouwens is het een ijsveld, waarop gij geen vijf schreden doen kunt, zonder op den neus te vallen, omdat gij, gelijk men het noemt, niet beslagen zijt, enz.

Luden op zijne sentimentele manier; moge ook *Leo* geschokt zijnde, omdat ik gewaagd heb, zijne geschiedkundige beschouwingswijze te ontzenuwen en *ad absurdum* (tot ongerijmdheid) te voeren, mijne werken, met zijnen gewonen trots, verachten en mij booze inzigten aanwrijven, gelijk hij dit, in zijne verongelukte (?) recensie van mijnen «*Bernardus van Clairvaux*,» gedaan heeft; ik vrees zulke scherpregters niet, en zal op mijne wijze (met snorkend gezwets), tegen hen optreden; zelfs *Raumer*, zelfs *Menzel* hebben het niet gedaan, maar ik zal het doen,» enz. aldus uit zich *Ellendorf* in den tekst zijner geschriften bijna na ieder hoofdstuk. Deze eeuwig terugkomende volzinnen en zelfverheerlijkingen zijn bijna onverdragelijk, maar kenschetsen den ligthoofdigen, letterkundigen windmaker duidelijker, dan nog zoo vele ziel-, redeneer- én geschiedkundige aanmerkingen en gevolgtrekkingen, waartoe zoo veel aanleiding gegeven is.

Opdat er over de stemming en het standpunt des allernieuwsten en eenigen geschiedkundige in zijne soort, niet de geringste twijfel meer over zij, zegt hij ons ten slotte nog: «Ik ben tegen de Hierarchie opgetreden, sta dus aan de zijde harer tegenstrevers; waàr ik echter partij gekozen heb, *daar is iedere zenuw in mij partij* (1); ik houde niet van half werk, daarom heb ik vrij uit (onbeschaamd), en met kracht (grof), zonder vrees gesproken; moge ik ook dikwijls (doorgaands) bitter geworden zijn; het is niet goed, alle gevoel te onderdrukken, men moet hetzelve dik-

(1) Zoo maakt het ook de duivel. Een geschiedschrijver echter, moet *sine ira et studio* onderzoeken en te boek stellen.

wijls den teugel los laten; (1) uit het onderdrukken van hetzelve kunnen kwaadaardige ziekten volgen.»

Wij vragen met regt: heeft zich ooit een beschaafd mensch en schrijver, en nog wel in de 19e eeuw, zoo ver vergeten? Zijne uitgeworpene ziektestof namelijk bewerkt hij tot eene geschiedenis; en bedriegt met schitterende titels het letterkundig en lezend publiek, opdat het hem zijne werken afkoope, ten einde hem dubbele verligting (ligchamelijke en finantiële) te bezorgen! En daarenboven is *Ellendorf* nog onbeschaamd genoeg, om voor de geleerde wereld den wensch te uiten, gelijk hij dit in al zijne geschriften doet: «dat toch iemand, ter eere des Pausdoms en der Hierarchie, en tot zijne *(Ellendorfs)* eigene onderrigting, zijne geschriften grondig mogten wederleggen.»

Zoo iemand lust heeft, om dezen man van de eerste beginselen der geschiedkunde af aan, tot zoo lang, dat hij bekwaam is, om waarlijk grondige werken in dat vak te leveren, in de school te nemen; hij mag het doen; wij zijn genoeg bedrogen met het koopen zijner geschriften, en hebben er het publiek opmerkzaam op gemaakt, alleen met dit inzigt, om diegenen, welke nog door de titels verleid mogten worden, om ze zich aan te schaffen, te waarschuwen, welk schrijver hun alsdan in de handen zoude komen.

Ellendorf heeft, gedurende den korten tijd zijner loopbaan als Schrijver, nog menig ander werk in de wereld gezonden, zoo als b. v.: «*die Moral und Po-*

(1) *Provideant Consules*, dat deze mensch niet *tegen* den Staat optrede, gelijk hij zich inbeeldt *voor* denzelven te arbeiden, want anders kon hij met zulk eene gemoedsgesteltenis nog hoogst gevaarlijk worden.

litik der Jesuiten; alles is uit de bronnen en volgens welgekozene gezigtspunten (1), gelijk dit eenen jongouden man en schrijver voegt, geput, opgenomen en bewerkt; te gelijkertijd belijdt hij opregt, dat dit geschrift de zwaarste en meest omvattende beschuldiging tegen de Jesuiten inhoudt, welke er ooit in Duitschland tegen hen ingebragt is. En dat zegt veel; maar *Ellendorf* heeft letterlijk woord gehouden; jammer maar, dat hij eene rij van beschuldigingen tegen de orde herhaalt, welke reeds lang, *ook door Protestanten als valsch wederlegd zijn,* en dat hij allen, die, uit het zuiver geschiedkundig standpunt, een woord ten voordeele der Jesuiten gerept hebben, onbeschaamd beschuldigt van met hetzelfde bederf, als de Jesuiten, aangestoken te zijn. Wie kan zich met zulk eenen schrijver inlaten, die reeds vooruit iederen ademtogt voor vergiftigd verklaard, welken iemand voor deze orde wil doen naar binnen of buiten gaan? Voor de *casuistiek* der Jesuiten, *zoo als die in verscheidene leerboeken van theologie daar neder geschreven is*, treedt zekerlijk wel niet een Katholiek in de bres; zelfs hebben de Pausen, reeds lang geleden, vele stellingen, welke uit deze boeken getrokken waren, veroordeeld; ook is er over de Jesuiten zoo veel geschreven, dat men het er daarvoor houden moet, dat er de wereld van verzadigd kan zijn. Nogtans, zekere spijzen walgen zekeren lieden nimmer; en dat wist *Ellendorf*, daarom dischi hij wakker daarvan op, en laat hij de eeuwig hongerigen naar dat geregt hun hart ter dege daaraan ophalen (2).

(1) Zoo als wij die tot hiertoe leerden kennen.

(2) Waarom moet de orde der Jesuiten de eenige zijn, van welke

Deze ontzaggelijke schrijver nu, wien wij tot hiertoe in zijnen letterkundigen handel en wandel hebben leeren kennen, die, in plaats van eene grondige kennis te ontvouwen, alles zoekt te verwarren, heeft ook een werk over *het Primaatschap der Pausen van Rome*, geschreven; een onmisbaar supplement daarop moet zijn het brochuurtje: *Ist Petrus in Rom und Bisschof der Römischen Kirchen gewesen?* Dit moet eene historisch-kritische navorsching beteekenen; gelukkig, dat de schrijver zelf dit aangemerkt heeft, want geen ander, die ook maar eenige lessen over de regels der geschiedkundige kritiek aangehoord heeft, zoude van zelfs op de gedachte gekomen zijn, dat het onderhavige in de kritiek te huis behoorde; hier kan men met waarheid zeggen: deze kritische navorsching is beneden alle kritiek.

In de voorrede uit zich de schrijver in zijnen gewonen plompen schrijftrant, in dezer voege:

«Bij gelegenheid der nasporingen over het Primaatschap van Petrus, heb ik aanleiding gevonden, om het boven gestelde vraagpunt nader en uitdrukkelijk te bestuderen, en leg hier het resultaat mijner onderzoekingen, *zonder bedenken*, bloot. Zulk bedenken zou ik voorzeker dan gemaakt hebben, wanneer de vraag over het oponthoud van Petrus binnen Rome en zijn Bisschop-zijn aldaar, op eene of andere wijs eene Bijbelsche overlevering ware *(sic!)*; daar zij dit nu echter niet is, zoo rust zij op eenen zuiver historischen bo-

geen Schrijver kan dwalen, zonder dat men zijne dwaling aan de gansche Orde te laste legt? — Hoe komt het, indien de zedeleer der Orde zoo bedorven is, dat de Orde nooit van zedeloosheid is beschuldigd geworden?

Redactie v. d. *Katholiek*.

dem (1), en is, gelijk ieder andere, aan het onderzoek onderworpen (2).»

«Ik belijd openhartig,» zegt hij, «dat het resultaat dezer navorsching mij met smart vervult (3) Van mijne kindschheid af aan heb ik geleerd, en tot aan mijnen mannelijken ouderdom (*Ellendorf* is 35 jaren oud), heb ik geloofd, dat Petrus 25 jaren lang Bisschop van Rome geweest is (4). En nu heeft het geschiedkundig onderzoek mij niet alleen overtuigd, dat Petrus nimmer Bisschop van Rome geweest is, maar dat zelfs zijn verblijf aldaar niet bewezen kan worden. Tegelijk heeft mij het meeste geschokt, dat de Kerk van Rome en de voornaamste harer aanhangers (neen, alle Katholieken tegelijk (*Ellendorf* uitgenomen!), en een groot gedeelte der geleerdste Protestanten), opzigtens deze zoo allerbelangrijkste vraagpunten, zulk eene oppervlakkigheid, ligtvaardigheid en onwetenschappelijkheid ten toon spreiden, dat men zich schamen moet (de heer *Ellendorf*, hij schame zich maar!), aan dat gezwets zoo vele jaren lang (d. i. 1800 jaren), als aan een gezag geloofd te hebben. Als er iets in staat is de eerbiedige liefde voor de Kerk, welke men met de

(1) Op welken bodem staat dan, althans van eene zijde beschouwd, Christus en zijn werk, de Apostelen en hunne werken, de eerste tucht, inrigting enz. der Kerk?

(2) Hoe zonderling! *Bijbelsche* overleveringen mag men *met* bedenken, maar het oponthoud eens Apostels, des H. Petrus, te Rome, *zonder* bedenken aan het onderzoek onderwerpen. Men bemerkt wel met wien de goede man niet ook nog in oppositie treden wil.

(3) Wij zouden dit zeer betreuren, indien het maar eenigzins waar ware, maar èn in zijne voorrede, èn in zijne verhandeling straalt maar al te duidelijk zijne boosaardige vreugde door.

(4) Indien *Ellendorf* aldus onderrigt is geworden, zoo was dit zeker verkeerd, want dat Petrus niet 25 jaren lang voortdurend te Rome geweest is, is eene algemeen uitgemaakte zaak.

moedermelk ingezogen heeft, te verminderen of te verdelgen (en nog altijd is *Ellendorf* Katholiek?); zoo is het die soort van onverstand, waarmede eene zekere partij (het wordt al beter), dewelke zich pilaren der Kerk en organen der waarheid noemt, hare geschiedkundige prullaria, die niets anders zijn dan verkleefdheden hunner partijzucht (en alle Katholieken en zoo vele geleerde Protestanten, nemen het als waar aan), alsof zij onfeilbaar waarheid waren, als geloofspunten aan de Katholieken opdringen (?) wil.»

Nu volgt er iets zachter: «Om niet in eene fout van denzelfden aard te vallen,» zegt hij, «wil ik dezen mijnen arbeid slechts als eene proef, en het resultaat slechts als eene bescheidene hypothese uitgeven (hoe genadig!), met den wensch, dat de belangstelling in deze vraag op nieuw gewekt worde, en kundiger mannen aanleiding nemen, om dezelve tot voorwerp eener uitvoeriger en grondiger nasporing te nemen (1).»

Gaat men nu, na deze voorrede, de verhandeling zelve door, zoo is het alsof *Ellendorf*, na de Maagdenburgsche Centurionen, gelezen te hebben, terstond nadat zij de pers verlaten hadden, door en door verzadigd ingeslapen ware, tot op Palm-Zondag 1841, als wanneer hij er de voorrede van nederschreef, gerust hadde, en eerst toen, te Berlijn, ontwaakt ware, om zijne hypothesis, zijne proef *zonder bedenken*, de wereld in te zenden; zoo onbekend stelt hij zich aan met alles, wat de litteratuur tot hiertoe heeft opgeleverd; slechts moet hij door dienstwillige geesten in

(1) Welk contrast tusschen dit laatste en het onmiddelbaar voorafgaande.

haast nog opmerkzaam gemaakt zijn op *Baronius* en den goeden, geleerden *Natalis Alexander*, dien men in de nieuwere tijden reeds menigmaal de *groote koe* heeft genoemd, uit welke menig Protestantsch Schrijver de melk voor zijne geschiedenis getrokken heeft; slechts deze beide geleerden worden niet voorbijgegaan, maar veel meer hard aangetast, omdat zij in de tijdrekening naar den Bijbel, waaromtrent het toch velen niet met zich zelven eens zijn, gedoold hebben. Voorts wordt er nog geschermd met de reeds bekoelde woorden: *Ultramontanismus* en *Ultramontanen*, met dezer ongerijmdheden, fabelen, domperijen enz.

Inderdaad, alle tegenbedenkingen en opwerpingen, waarmede *Ellendorf* tracht te wederleggen of in twijfel te trekken, dat Petrus ooit in Rome geweest is, hebben wij, en zekerlijk allen, die zich met deze zaak hebben bezig gehouden, al dikwijls gehoord en gelezen, en kunnen die in meer dan honderd geschriften nogmaals lezen; reeds in de middeleeuwen, ten tijde van *Lodewijk den Beijer*, werden deze tegenbedenkingen (wij weten tot welk inzigt, uit welke beweegredenen en door welke mannen) gedeeltelijk in het midden gebragt. Maar hebben de geleerden er niets op geantwoord? Hebben zij de opwerpingen niet wederlegd? Heeft men deze tegenbedenkingen, in de latere tijden, niet meermalen opgeworpen, onderzocht, op de proef gesteld en wel met alle scherpte der kritiek? Hebben vele Protestantsche Schrijvers, die in het verdedigen dat Petrus verblijf te Rome gehad heeft, zekerlijk geen belang hebben, niet rondborstig verklaard, wat eigenlijk de oorzaak is, waarom men de historische waarheid zoo langen tijd en zoo hardnekkig weder-

streefde, en, gelijk nu wederom *Ellendorf*, weêrstreeft? Weet de kortelings ontwaakte Geschiedschrijver van al die letterkundige bedrijvigheid te dezen opzigte niets, volstrekt niets, of ignoreert hij, om zich groot te houden? Het schijnt wel, anders toch kon hij niet verlangen, dat dit punt nogmaals en nogmaals onderzocht worde. Indien *Ellendorf* scherpzinnige en nieuwe tegenbedenkingen van gewigt tegen de daadzaak in questie in het midden gebragt had, zoo kon men nog eenen grond voor zijnen wensch vinden; dan daar hij niets nieuws, ten hoogste twijfelgronden aanvoert, en hierin wederom geene nieuwe gezigtspunten of zienswijzen zich voordoen, maar alles slechts de opgewarmde kost is, die hier daarenboven nog onhandiger dan elders opgedischt wordt, zoo willen wij, in plaats van ons met eene wederlegging van dit geschrift in te laten, *Ellendorf* liever op de litteratuur, betrekkelijk dit vraagpunt, opmerkzaam maken, en hem verzoeken dezelve vlijtig te beoefenen en zich behoorlijk eigen te maken; wanneer het hem namelijk om dieper en grondiger geschiedenis te doen is.

Tot aan de 14e eeuw was er èn in de Kerk in het Westen èn in die van het Oosten, nooit aan getwijfeld, of Petrus had, eenen geruimen tijd (welke echter nooit juist bepaald is knnnen worden, waarop ook voor de hoofdvraag niets aan gelegen is), de Kerk van Rome bestierd en was in haar aanschijn als martelaar voor Christus gestorven. Niet eene enkele der menigvnldige kettersche en schismatieke (1) secten kwam ooit op

(1) De schismatieke Grieken hadden er voorzeker belang genoeg bij, de onderhavige daadzaak aan te tasten, indien zij daarvoor gronden hadden kunnen vinden.

de gedachte, deze algemeen aangenomene historische waarheid zelfs maar in verdenking te willen brengen. Marsilius van Padua (gestorv. 1328) was de eerste die, bij gelegenheid van den twist tusschen *Lodewijk den Beijer* en Paus *Joannes XXII*, twijfelingen daartegen opwierp, in zijn boek: *Defensor pacis. Basil*, 1522. Ook vond *Aventinus (Joannes van Abensperg*, gestorv. 1534), waarschijnlijk door even genoemden schrijver aan het wankelen gebragt, de reis van Petrus naar Rome onbewezen, in zijne *Annales Bojorum (Francof. 1627. L. II. p. 71)*. Maar de eerste, die de bisschoppelijke bediening des H. Petrus te Rome, in een afzonderlijk werk aantastte, was de Luteraan *Ulrich Velenus;* hij trachtte in zijn geschrift (in *Goldastii Monarchia, T. III. p. 1*) te bewijzen dat *Petrus* nooit in Rome geweest was, maar den marteldood met *Paulus* geleden had te Jeruzalem; in het tweede gedeelte zijns geschrifts beproeft hij de bewijsgronden der Katholieken te ontzenuwen. Doch terstond traden tegen hem op de Bisschop *Joannes Fischer*, in zijn geschrift: *Petrus fuit Romae*, en *Bellarminus, de Rom. Pontifice. L. II.* Nog grooter opzien verwekte in de 17e eeuw het geschrift van *Frederik Spannheim: de ficta Petri in urbem Romam profectione* (opp. T. II. Lugd. Batav. 1703. p. 331). Maar zelfs zijne geleerdste geloofsgenooten bragten zijn gevoelen geene hulde toe en beweerden veeleer het tegendeel; b. v., *Hamond, Pearson, Usher, Junius, Scaliger, Le Clerc, Basnage, Newton*, enz. Deze allen konden het niet van zich verkrijgen, de eenstemmige getuigenissen der christelijke oudheid, over *Petrus* verblijf te Rome, te verwerpen.

Wat tot aan het midden der 18e eeuw, tegen de historische daadzaak in questie, te voorschijn gebragt was, behandelde en beoordeelde, voor ruim honderd jaren, in een breedvoerig en grondig werk, de groote godgeleerde van Florence, *Petrus Farnciscus Foggini: De Romano divi Petri itinere et episcopatu ejusque antiquissimis imaginibus exercitationes historico-criticae. Florent.* 1741.

De geschiedkundige zekerheid en de volkomene overtuiging van het verblijf van *Petrus* in Rome, welke zich bij de aanzienlijkste geleerden onder de Protestanten, in de tweede helft der 18e eeuw gevestigd had, werd, tot bevreemding der geleerde Protestanten in Duitschland, wederom in de 19e eeuw gewaarsboomd, b. v. door *Eichhorn*, in zijne Inleiding tot het N. T.; door den ultra-criticus *Baur*, in Tubingen (*Tub. Zeitschrift* 1831, aflev. IV, en 1836, aflev. III); door Dr. *Mayerhof*, in zijne *Historischkritische Inleiding tot de geschriften van Petrus*, Hamb. 1835. bladz. 71—95.

Wat *Mayerhof* hier in het beknopt te zamen vat, dit zijn dezelfde opmerkingen en bedenkingen, welke ook *Ellendorf* wederom als nieuwigheden, dikwijls woordelijk, uitkraamt. Men leest daar: «Reeds maken de overal onoplosbare (?) geschiedkundige tegenspraken dit verhaal, van een verblijf en den marteldood van *Petrus* in Rome, volstrekt verdacht, en neemt men nu daarenboven in aanmerking de wijs waarop het ontstaan is, den laten tijd waarin het zich gevestigd heeft, het stilzwijgen der vroegste berigten over de plaats waar *Petrus* stierf, het groote belang der Kerk van Rome bij het verblijf van *Petrus* aldaar, in het algemeen de onzekerheid (?) der overlevering, het gebrek aan kritiek en de ligtgeloovigheid der

Kerkvaders (ultra-kritieken waren zij zekerlijk niet), die de eene dwaling op de andere stapelen (?), zoo is het gemakkelijk te verklaren, hoe een zoo grootelijks ongeschiedkundig verhaal van een verblijf van *Petrus* in Rome, gevestigd en algemeen verspreid kon worden.» Deze ligtzinnig daar neder geworpene zienswijze bleef echter van den kant der geleerden niet onbeantwoord.

Zoo de heer *Ellendorf* het niet kwalijk opneemt, en zich gewaardigt de eerste tegenstrevers van zulke ligtvaardige opwerpingen en de verdedigers der tegenovergestelde historische waarheid nader te leeren kennen; willen wij hem die met name opgeven: niet alleen Ultramontanen, d. i., Katholijken, maar ook zeer achtingwaardige Protestanten, bevinden zich op onze zijde, en dit geeft ons de hoop, dat *Ellendorf* deze althans eenig inzien waardig zal keuren. Anders zouden wij vreezen, dat Katholieke schrijvers, alleen staande, in volstrekt geene aanmerking komen zouden; want gelijk wij reeds zoo vele personen hier en daar leerden kennen, die er regt voor uit kwamen, dat zij geen Katholiek Geschiedschrijver lezen of vertrouwen, dewijl hij de waarheid niet durft zeggen; zoo vermoeden wij zulke grondbeginselen ook bij *Ellendorf*, dewijl hij ook volstrekt geen acht heeft geslagen op de verdedigingsgronden, waarmede reeds zoo vele Katholieke schrijvers de onderhavige geschiedkundige waarheid ondersteund en aangetoond hebben.

Tegen *Eichhorn's* bedenkingen is reeds voor langen tijd het bekende *Tubinger Quartalschrift* opgetreden, en is deze zaak, nog niet zeer lang geleden, in hetzelfde Tijdschrift, verhandeld geworden (jaargang 1820,

n°. 4, bladz. 567 en volg. en 1840 n°. 2 en 3).

Tegen *Baur* te Tubingen en tegen den, door *Baur* aan het wankelen gebragten *Neander* te Berlijn, heeft Prof. *Olshausen*, in zijn *Commentarius* over den brief des H. Paulus tot de Romeinen, en nogmaals in het Tijdschrift: «*Studiën und Kritiken* 1838 n°. 4» geschreven, en deze eerwaardige Protestantsche geleerde heeft het verblijf en den marteldood van *Petrus* te Rome op eene doorslaandste wijze bewezen (1).

Wederom tegen *Baur*, maar vooral tegen *Mayerhof* zijn, bijna ten gelijken tijde ook twee Katholieke geleerden opgestaan: Dr. *Windischman* in zijn geschrift: *Vindiciae Petrinae*. Ratisb. 1837; en Dr. *Ginzel* in het «*Neue Theol. Zeitschrift*» van Dr. *Pletz*, 1838. n°. 1. Beide mannen hebben deze oude vraag met geleerdheid en uitvoerigheid behandeld en, op geschiedkundige gronden gestaafd, het verblijf van *Petrus* te Rome aangetoond. Onze letterkundige opgave moge eindigen met de woorden van den Protestant *Bertholdt*, die zekerlijk niet onder verdenking valt. In zijne *Historisch-kritische Inleiding tot het O. en N. T* (V Band, bladz. 2690 en v.) zegt hij: «Het is toereikend geschiedkundig bewezen, dat *Petrus werkelijk* te Rome geweest is, en dit niet bloot eenmaal, op het einde zijns levens, maar tweemaal. Zijn verblijf te Rome onder de regering van *Nero* en zijn alstoen geleden marteldood, zijn *volkomen* geschied-

(1) Dr. *Olshausen* sluit zijn laatste onderzoek met deze woorden: «Hoe meer onze tijd in gevaar is van de rigting in te slaan, de *ideale* zijde der geschiedenis, ten koste der *factische* in zwang te brengen en alles in *sagen* en mythen op te lossen, zoo veel te dringender is de *echte wetenschap* verpligt, doorslaande getuigenissen hoog te achten en zich niet door hypothesen te laten ontwringen.»

kundig *zeker;* slechts in polemischen ijver tegen de aanhangers des Pausdoms kon dit eertijds door vele Protestantsche godgeleerden of geschiedschrijvers geloochend worden.» Juist hetzelfde verklaart de geleerde schrijver der Kerkelijke Geschiedenis, Dr. *Gieseler* te Göttingen, in zijn «*Lehrbuch der Kirchengeschichte,*» derde vermeerderde uitgave. — Bonn, 1831. Band 1, bladz. 92, aanmerk. *e.* — Hij zegt: «*Partijdige polemiek* was het, dat eenige Protestanten, in navolging van eenige vijanden des Pausen, in de middeleeuwen, loochenen wilden, dat *Petrus* ooit te Rome geweest is (1).» Hieruit mag mijnheer *Ellendorf* afleiden, waarvoor zelfs Protestantsche geleerden diegenen houden, welke het verblijf van *Petrus* te Rome bestrijden, in twijfel trekken, een hypothese noemen, enz.

Opzigtens den partijnaam «Ultramontaan,» welke in onze dagen stereotyp geworden is en waarmede ook *Ellendorf* onophoudelijk speelt, willen wij onze lezers eene plaats uit *Ludens Geschichte des Deutschen Volkes.* B. XII, hoofdst. 10, aanm. 26, mededeelen, waarmede wij, wat het beoordeelen van geschiedkundige daadzaken en verschijnselen, alsook van geschiedschrijvers aangaat, zonder moeite overeenstemmen. «Hij, die (bij strijdvragen en tegen elkander overstaande gevoelens) op den bodem der geschiedenis

(1) Men hoore ook nog den geleerden Protestantsche godgeleerden en Deenschen Bisschop *Mynster*, die in zijne *Verhandeling over het eerste verblijf des Apostels Petrus te Rome*, in overeenstemming met den boven aangehaalden geleerde, vraagt: Wien zullen wij dan anders als den Stichter der gemeente in Rome noemen, dan diengene, wien de geheele kerkelijke overlevering als dusdanig noemt, den *H. Petrus.* — *Kleine theol. Schriften.* Koppenhagen 1825. bladz. 141—166.

blijft, d. i., die slechts navorscht en blootlegt, hoe die verschijnselen geweest, waaruit zij ontstaan zijn, wat zij beteekend en uitgewerkt hebben, — is geen partijganger en moet niet met een' partijnaam bestempeld worden, zijn hart mag overigens aan deze of aan gene zijde der bergen *(citra of ultra montés)* zijn. In de geschiedenis, in het navorschen namelijk en in het blootleggens van hetgene er geschied is, zijn er noch Ultramontanen, noch Citramontanen; maar er zijn slechts redelijke navorschers en onredelijke; goede blootlegger en slechte; bescheidene geleerden en winderige betweters, benevens hetgeen die afstanden door middelmatigheid aanvult..... Wij kunnen nu toch van de decretalen en de Pausen en de Hierarchie niet afkomen; en gelijk wij ze noch beter noch slechter kunnen maken dan zij geweest zijn, zoo wordt ook hun handel en wandel, hun voort- en terugzetten, hoezeer wij er ons mede bemoeijen, noch grooter noch kleiner, dan het waarlijk was. Ja, zonder hen, waren wij maar naauwelijks gekomen tot die wijsheid, waarmede wij loven of laken. Weshalve wij slechts dan met waarheid den geest dienen en de wetenschap bevorderen, wanneer wij onze tijden en wenschen vergeten, en zonder haat en zonder vooringenomenheid, omtrent alles trachten te leeren kennen, hoe het geweest en ontstaan is.»

Dr. Vogel.

IETS OVER HEILIGEN- EN BEELDENDIENST.

Onder dezen titel leveren de uitmuntende *Historisch-Politische Blätter*, van Munchen, een artikel, dat door het schrijven van den Protestantschen predikant *Mallet*, te Bremen, werd uitgelokt. Als uitgever van den *Bremer Kerkbode* — waarschijnlijk niet veel beter dan onze zoogenaamde *Evangelische Kerkbode!* — die niet zelden tegen de Katholieke Kerk uitvaart en haar dwalingen aanwrijft, welke zij zelve doemt, had hij het, sedert eenigen tijd, vooral op de vereering der heiligen gemunt. Nu nam de Katholieke Pastoor *Propst*, in Bremen, het woord op en stelde de leer onzer Kerk, ten aanzien van dit punt, in een helder daglicht; waartegen de heer *Mallet* nog eens te velde trok, terwijl hij in een blaauwboekje trachtte te regtvaardigen hetgeen hij vroeger geschreven had. Hoe wel nu het behandelen van deze Polemiek buiten ons doel ligt, biedt echter het artikel van genoemde *Blätter* te veel belangrijks aan, dan dat wij het den lezers van *de Katholiek* niet zoude mededeelen.

Wil men den dwalende voor de waarheid winnen, dan moet men hem met liefde en geduld behandelen en toespreken; de rede, die niet dan overtuigen wil, is daartoe slechts zelden in staat; want bij het redeneren maakt de dwalende reeds vooruit het besluit, om zich niet te laten overreden, en verwerpt dikwijls, om deze reden alleen, iets met den mond, dat zijn hart reeds voor waar houdt. Is dit in het algemeen

waar, nog veel meer zal dit het geval zijn, wanneer het eene bijzondere waarheid des Geloofs geldt, die, op zich zelve beschouwd, waar moet zijn, omdat men er deze of gene reden voor heeft; de ondervinding toch leert ons dat het ongeloof even zoo gemakkelijk, als het geloof, zijne bewijs redenen vindt. Kan men het derhalve in geloofszaken door redeneren niet eens worden, dan moet men, onzes bedunkens, bij elk afzonderlijk leerstuk, tot het wezen van het geheel, waaruit dit leerstuk voortvloeit, terug gaan, zich daarmede behoorlijk bekend maken en dan eerst het afzonderlijke uit het algemeene afleiden, terwijl men aantoont, dat dit afzonderlijke leerstuk niets anders dan een noodzakelijk lid van het ligchaam der waarheid is.

Zoo zal ook niemand het leerstuk over de vereering en voorbidding der heiligen duidelijk vinden, zoo hij deze waarheid niet eerst in hare bron heeft opgespoord en beschouwd.

Het geheim der Menschwording van den Zoon Gods is de grond van de vereering der heiligen en van de kracht hunner voorbidding. Het is eene waarheid, dat het begrip van dit geheim voor de Hervormers der zestiende eeuw, gelijk elke bladzijde der Augsburgsche Confessie bewijst, geheel is te niet gegaan. God is mensch geworden, volgens de *wezenlijkheid*, en de geheele verlossing bestaat in niets anders dan in een voortdurend menschworden van God volgens de *genade*. — Hier reeds staan wij voor eene vreeslijke klove tusschen Katholicisme en Protestantisme. Volgens onze leer is de Zoon Gods daardoor onze Verlosser, dat Hij in de menschheid ingaat, haar als in haar midden

aanvat, haar, van binnen uit, heiligt en zoo hare zonden wegneemt; volgens de Protestantsche leer is Christus de Verlosser der menschen buiten den mensch daardoor, dat Hij hun, van buiten af alleen de zonden niet aanrekent, zonder ze weg te nemen; en volgens deze wijze van zien, kan er van heiligen, noch van eene voorbidding der heiligen verder sprake zijn.

Bestaat nu de verlossing in eene voortdurende menschwording van den Zoon Gods, volgens de genade, dan is elke verloste niets anders dan een nieuwe aanwas, als ware het een nieuw lid aan het ligchaam van Christus; en dit wilde de Apostel zeggen, toen hij sprak. «*Wij «zijn ledematen van zijn ligchaam, van zijn vleesch en «van zijn gebeente.*» — Behooren dus de heiligen, reeds hier op aarde, tot het ligchaam van Christus, niet enkel denkbeeldig, maar ook wezenlijk, volgens de genade, dan is zulks nog veel meer waar in hunne voleindiging, in den hemel. De heiligen vereeren is, bij gevolg, niets anders dan het ligchaam van Christus, en in zoo verre Christus zelven vereeren. De verstandige beschouwt dit niet alleen als overeenkomstig met de rede, maar zelfs als een' heiligen pligt.

De verkeerde opvatting van het geheim der menschwording is de voorname reden, waarom onze tegenstanders de vereering en aanroeping der heiligen verwerpen. Zij zeggen, dat de heiligen niets van ons weten. Doch dit verraadt duidelijk, dat de Protestanten niets van de heiligen weten; zij bewijzen daardoor hunne diepe onkunde in goddelijke zaken en men moet zich waarlijk verwonderen, dat zij zich ten minste niet schamen, zoo iets met de daad te erkennen. Zij kennen geschiedenis, noch openbaring. Bewijzen de Heidenen

der vroegste eeuwen niet, dat het een, den mensch, men zou bijna zeggen, ingeschapen, denkbeeld is: heiligen te vereeren en aan te roepen? Hunne heldenleer, hoe ongerijmd dan ook in hare toepassing, is in haar beginsel voorzeker niet te verwerpen. Die edele mannen, die zich, hier op aarde, door deugden en roemrijke daden onderscheiden hadden, werden onder het getal der goden gerangschikt; men rigtte hun tempels op en vereerde hen; men geloofde door deze vereering hunne goedkeuring en daardoor hunne hulp te verkrijgen: men riep hen dus aan. Deze leer vinden wij in China, zelfs als eene grondwaarheid door Confucius voorgesteld; wij vinden haar in geheel het oude testament, hoezeer dan ook op eene onvolmaakte wijze, gelijk het oude Verbond zelf was. Wanneer Israëls groote en vrome mannen God, als ware het, wilden dwingen hen in hun' nood te verhooren, dan smeekten zij Hem, aan hunne vaderen te denken. Zoo leert ons de geschiedenis, dat de vereering der heiligen in het bewust zijn der gansche menschheid zoo diep geworteld is, dat zelfs de wilde haar niet vermag uit te roeijen. Van dit alles schijnen onze tegenstanders geen besef te hebben; daar wij echter met bijbelvaste menschen te doen hebben, zullen wij dit onderwerp van het standpunt der openbaring beschouwen.

De heiligen in den hemel zouden niets van ons weten! Er zou dan tusschen ons en hen, als ware het, een scheidsmuur bestaan! Maar is dan niet, volgens de H. Schrift, het rijk Gods op deze aarde nedergedaald? Is de scheidsmuur tusschen hemel en aarde voor het leven des geestes en der genade in

elk opzigt niet weg genomen? Door mensch te worden verbond Jesus Christus hemel en aarde op het naauwste met elkander, gelijk met zich zelven. Hij is het hoofd; engelen en menschen, die Hem door het Geloof en de Liefde toebehooren, zijn het ligchaam en de leden van dit hoofd. De leden van een gezond ligchaam moeten niet alleen met het hoofd in verband staan, zij moeten ook onderling en onmiddelijk voor elkander werkzaam zijn, hetgeen een vereischte van elk leven is. Indien nu de heiligen in den hemel niets van ons weten en niets voor ons doen, hoe kunnen dan wij of zij levende ledematen van het ligchaam van Christus zijn, daar onze levensgemeenschap onder elkander geheel verbroken is? Deze beschouwing, die op het wezen der menschwording gegrond en waar is, heeft noodzakelijk ten gevolge, dat de heiligen van ons moeten weten en voor ons werkzaam moeten zijn. Als wij deze beschouwing vervolgen, zien wij dezelfde waarheid nog door eene andere opmerking bevestigd.

Waar het hoofd en het levende ligchaam zijn, daar zijn ook noodzakelijk de leden des ligchaams. Christus is nog, na zijne hemelvaart, niet alleen met zijne Godheid, maar in het H. Sacrament ook met zijne menschheid op deze aarde. Indien Hij dus ook met zijne menschheid nog persoonlijk bij ons is, en zich in de H. Communie wezenlijk, als het levende ligchaam, met zijne ledematen vereenigt, dan moeten daardoor de heiligen des hemels noodzakelijk met ons in een zich zelf bewust levensverband blijven, en hetgeen zij niet door zich zelven van ons kunnen weten, dat moeten zij in Christus weten, die hier in dit opzigt voor hen tot wijsheid en voor ons tot spijs geworden is. Dit

willen ook de Apostelen leeren, als zij in hunne geloofsbelijdenis vorderen, dat wij eene gemeenschap der heiligen gelooven. Luther gevoelde wel, hoe vijandig hij ook hier tegenover de woorden der H. Schrift staat en redde er zich op zijne wijze door. Hij loog namelijk, toen hij in de Augsburgsche Confessie leerde, dat de woorden: *Communio Sanctorum* — gemeenschap der heiligen — vroeger in de geloofsbelijdenis niet gestaan hadden, en hij vervalschte deze geloofsbelijdenis ook hier gelijk elders, toen hij beweerde, dat de woorden: *Communio Sanctorum* slechts eene verklaring zijn van hetgeen voorafgaat: «ik geloof eene heilige Katholicke Kerk, en dat het gansche artikel niets anders wil zeggen dan: ik geloof, dat er een heilig hoopje, eene heilige gemeente op aarde is. Bij deze verklaring vaart Luther hevig uit tegen de slechte Latinisten en Duitschers en meent dat *Communio Sanctorum* zeer wel kan vertaalt worden door: heilige gemeente. — Wij willen er niets van zeggen, dat Luther, in de verklaring van dit negende artikel des geloofs, alle besef schijnt verloren te hebben van hetgeen Christus in zijne Kerk, en zijne Kerk in deze wereld is; dit alleen verwondert ons, dat deze man niet inzag, hoe verbazend belagchelijk het is, iets, dat men met de handen tasten en met de oogen zien kan, tot een geloofs-artikel van bovennatuurlijke waarheden te maken. Zijn heilig hoopje op deze aarde — zoo de gemeenschap der heiligen niets anders is — dat kan hij immers zien, en aan een bovennatuurlijk verband dezer gemeenschap gelooft hij niet.

Om dit ligter te doen begrijpen, zullen wij deze leer ook nog van hare stoffelijke zijde beschouwen.

Hun die altijd den Bijbel in de hand hebben, zal men wel niet behoeven te bewijzen, dat de engelen des hemels van de menschen weten en voor de menschen zorgen; dat ieder mensch een bescherm-engel heeft, gelijk ook steden en gansche landen bescherm-engelen hebben; dat de engelen het gebed der menschen voor Gods troon brengen en zelfs voor de menschen bidden.

Deze leer nu is insgelijks een natuurlijk gevolg van de gemeenschap der heiligen, waardoor hemel en aarde, als ware het, eene woning van God en de zijnen geworden zijn. Het lijdt geen twijfel, of de engelen en heiligen leven in den hemel bij elkander. Zouden de heiligen nu de engelen, die, als bescherm-engelen, dagelijks bij ons zijn, nimmer eens vragen, hoe het met ons, menschen, hier beneden gaat? Het schijnt toch, dat zij niet geheel onverschillig voor ons zijn; ten zij men wilde beweren, dat de verdoemden in de hel nog meer belang in ons stellen dan de heiligen; dat een verdoemde zich over ons bekommerde, zegt ons de geschiedenis van den rijken vrek. Zeker is het gelijk de H. Schrift getuigt, dat de engelen de heiligen op dergelijke vragen kunnen antwoorden. Doch wij houden het er voor, dat er tusschen de engelen en heiligen in den hemel geen verschil is, en dat men, de mogelijkheid en wezenlijkheid van de dienst der engelen aannemende, ten aanzien der heiligen hetzelfde moet toegeven. Voor hem, die dit niet inziet, zal in deze zaak wel nimmer een helderder licht opgaan; want hier ontbreekt zelfs de grond tot strijden. (1)

Hij, die het voorafgaande aanneemt, gelooft met

(1) De Verlosser zelf heeft van de heiligen gezegd: *zij zullen gelijk de engelen Gods in den hemel zijn.* (Math. XXII: 30).

ons, dat de heiligen in den hemel van ons weten en even zoo goed van ons hooren, als of zij nog bij ons op deze aarde waren. Dat wij hen, in het bewust zijn van deze gemeenschap met hen, om hunne voorbidding aanroepen, is gegrond op den dood op Golgotha en op het voorbeeld der Apostelen. De gansche verlossing is eene voldoening voor anderen. Christus heeft voor ons allen voldaan. Deze voldoening heeft eene volstrekte — *absolute* — en eene betrekkelijke — *relative* — waarde. De volstrekte waarde is voor allen en oneindig; de betrekkelijke is zoo groot, als ieder zich dezelve, met Gods genade toeeigent. Heeft Christus ons allen verlost, dan moeten wij elkander helpen, om deze verlossing ook allen deelachtig te worden en te blijven. Daarom verzocht Paulus, in alle zijne brieven, het gebed der broeders, en daarom vraagt de Katholiek de heiligen in den hemel hunne voorbidding, die insgelijks in het geheim der menschwording haren grond, hare werking en kracht heeft. Wat het hoofd doet, dat moeten ook de ledematen des ligchaams doen. «*Hebben wij gezondigd, wij hebben een' voorspreker bij den Vader, Christus, den regtvaardigen,*» zegt de Apostel. Aan deze voorspraak nemen deel en moeten deel nemen, hoewel op hunne wijze en in hunne verhouding tot Christus, ook de heiligen des hemels, als ledematen van zijn ligchaam, hetgeen ook wij zijn; daardoor brengt elke beweging van ons eene tegen beweging van hen jegens ons en eene voortdurende beweging tot Christus noodzakelijk te weeg; en gelijk het eervoller voor den Heiland is, dat wij door de heiligen tot Hem komen, daar wij Hem dan door hen, als ware het, met heilige handen omhelzen; gelijk

dit met de bewerktuiging — *organisatie* — van het geheimzinnige ligchaam van Christus meer overeenkomstig is; even zoo is het ook voor ons nuttiger, volgens de getuigenis van den grooten Hieronymus, die al dus spreekt: «Er is veel, dat God niet verhoort, zoo niet de dienst eens middelaars en voorsprekers tusschen beiden treedt.» L. 2. 9 149. Sup. Exod. — Eene opmerking moge dit ophelderen. De natuurlijke mensch heeft eene groote neiging, om zich op eene bijzondere vriendschap van God veel te laten voorstaan; en dit is bij de Protestanten (1) nog veel meer dan bij ons het geval. Om zoodanigen mensch in zijne ijdelheid voor eeuwig verloren te doen gaan, zou dikwijls niet meer noodig zijn, dan dat God zijn gebed dadelijk en op eene in het oog loopende wijze verhoorde. — Heb ik echter door een' heilige tot God gebeden en ook oogenblikkelijk verkregen hetgeen ik verlangde, dan wordt mij geen aanleiding tot ijdelheid gegeven; integendeel, het spoort mij aan, om dezen heilige na te volgen, die zoo ligt verkrijgt hetgeen hij vraagt, volgens de H. Schrift: «*het gebed des regtvaardigen vermag veel bij God.*»

Wij vereeren dus de heiligen en al hetgeen hun toebehoort — hunne overblijfselen en hunne beelden — omdat wij in hen het ligchaam van Christus vereeren; maar de heiligen vereeren ook ons, dewijl zij voor ons bidden en op hunne wijze, voor ons doen, hetgeen Christus zelf voor ons doet; zij helpen ons namelijk naar den hemel. Om deze hulp bidden wij hen. Dit alles heeft zijn grond in de bewerktuiging — *Organisatie* — des geheimzinnigen ligchaams

(1) Men denke aan de gepredestineerde.

van Christus, en in de betrekking, waarin wij, in dit opzigt, met hen tot Christus en tot hen zelven staan. Onze vereering en aanroeping der Heiligen is derhalve een natuurlijk gevolg van onze verbindtenis met de heiligen. Ook is deze onze handelwijze niet nieuw, daar reeds de eerste Christenen, in den Apostolischen tijd, hetzelfde deden; gelijk ieder weet, die van de kerkelijke geschiedenis ook slechts een weinig geleerd heeft. Deze vereering der heiligen en het inroepen hunner voorbidding bij de graven der Martelaren, moesten zij niet zelden met den dood boeten, en met dat al lieten zij er zich niet van afschrikken; zoo innig is de liefde der medeleden in de gemeenschap der heiligen, dat wij ons als verraders der vriendschap van deze dienaren Gods zouden beschouwen, indien wij, onder welk voorwendsel dan ook, ophielden hen te vereeren. Het zou niet moeijelijk zijn, eene menigte getuigenissen der oudste vaderen, tot staving van dit geloof der eerste Christenen, aan te voeren, indien wij ons konden overtuigen, dat wij te doen hebben met menschen, die de waarheid willen kennen; want waarlijk, de uitspraak van één enkel oud Kerkvader, zal in geloofszaken toch wel meer gewigt hebben, dan het ongerijmde praten van alle dwaalleeraars te zamen genomen.

Reeds de oude *Ireneus*, een leerling van *Polycarpus*, zegt deswegens: «Werd *Eva* verleid, om God «te ontvlugten, *Maria* werd bewogen, om aan God «te gehoorzamen; opdat alzoo de maagd *Maria* eene «voorbidster zou worden voor de maagd *Eva*.» — De H. Kerkvader *Ephrem* bidt aldus: «Tot uwe be«scherming nemen wij onze toevlugt, o moeder Gods,

«*Maria!*» — De H. Kerkvader *Basilius* spreekt, op den feestdag der veertig Martelaren, het volk aldus aan: «Gij hebt u vaak moeite gegeven, om iemand «te vinden, die voor u bidde; hier hebt gij er veer-«tig, die allen eenparig voor u bidden.» Op de feest-dag van den H. Martelaar *Theodorus*, bidt de H. Kerkva-der *Gregorius* van Nyssa, tot genoemden heilige op de volgende wijze: «H. Martelaar *Theodorus!* bid voor «uwe vaderstad bij onzen algemeenen Koning en «Heer!» — Lieflijk is het gebed, dat de groote *Hie-ronymus* tot zijne voormalige leerling rigtte: «Vaarwel «o *Paula!* en ondersteun door uw gebed den grijzen «ouderdom van uwen opvoeder!» — De groote *Augustinus* zegt in het algemeen: «Alle Martelaren, «die bij God zijn, bidden voor ons.» — *Cyprianus* zegt: «De heiligen, verzekerd van hun eigen lot, «zijn voor onze zaligheid bezorgd.» — De *H. Chry-sostomus* noodigt ons nadrukkelijk uit, tot de voor-bidding der heiligen onze toevlugt te nemen, als hij zegt: «Nemen wij onze toevlugt tot de heiligen en «bidden wij hen, onze voorbidders te willen zijn.» — En de vurige *Ambrosius* vermaant ons, hierin voor niemand beschroomd te zijn, als hij aldus spreekt: «Wij schamen ons niet, hen, als voorsprekers in onze «zwakheid te gebruiken, die, toen zij nog op aarde «leefden, de zwakheid des vleesches zelve gevoelden.»

Wat moeten wij nu uit al dat zinneloos praten on-zer tegenstanders, tegenover deze getuigenissen der Vaders afleiden? Wat anders, dan dat zij, die de ge-meenschap der heiligen versmaden en bestrijden, schier niet geacht kunnen worden, tot die gemeenschap te behooren? Zoo handelden ook, door alle eeuwen

heen, allen, die onze Kerk verlieten. De ketter *Basilides*, verwierp reeds de vereering der heiligen; en na hem elk ander dwaalleeraar tot op den huidigen dag. Van daar dat dit gedrag der Protestanten den Katholiek niet vreemd moet voorkomen; want de vereering en aanroeping der heiligen is onafscheidelijk verbonden, met het geloof aan de gemeenschap der heiligen, en deze is niets anders dan de Kerk van Christus in den hemel, op aarde en onder de aarde in hare levende werking. Wij allen, zoo wel hier als daar, wij weten van elkander, wij beminnen elkander en deelen, in Christus, alle goederen met elkander. De Protestanten hebben ons gramstorig verlaten; maar de gemeenschap der heiligen konden zij niet medenemen; daarom noemen zij zich een heilig hoopje op deze aarde, dat aan dien troost geen behoefte, naar die schatten geen verlangen gevoelt, omdat het er geen bewustzijn van heeft. Zelfs aan hunne gemeenschap der liefde kleeft het denkbeeld van scheuring en onhartelijkheid.

Wanneer, daarentegen, de Katholiek met een juichend gemoed ten hemel ziet, en zich in de gemeenschap der heiligen verheugt, dan roept de Protestant hem onverschillig toe.: «houd op! uwe heiligen heeft de Paus «van Rome gemaakt; want hij heeft ze heilig verklaard.»

Ook dit verwijt is een bewijs van diepe onkunde. Wij zullen hier eenvoudig de toedragt eener heiligverklaring verhalen; en de waarheid zal blijken.

Hoe heilig iemand ook geleefd hebbe, wordt hij daarom te Rome nog niet heilig verklaard; want ook de grootste deugden-held kan nog in het laatste uur zijns levens al zijne deugd voor God verliezen.

Zal eene Katholiek te Rome heilig verklaard worden, dan moet God hem eerst zelf heilig verklaren Hij moet na zijn' dood nog wonderen wrochten; op zijne voorbede, of door het gebruiken zijner Reliquien, moeten plotselijke genezingen, of zoodanige zaken volgen, die volgens de bekende wetten der natuur, onverklaarbaar zijn. Als dit wezenlijk plaats heeft, dan zeker verklaart God zelf dien Katholiek heilig, dewijl Hij hem daardoor als zijn' bijzonderen lieveling voor de geheele wereld verheerlijkt; want door zich zelven kan de heilige geen wonderen doen. Heeft God hem nu, op deze wijze, eerst zelf heilig verklaard, dan verkondigt het volk deze zijne heiligverklaring, welke het uit zijne wonderwerken, bij eigen ondervinding, heeft leeren kennen en thans wereldkundig maakt. Van het volk komt de zaak naar Rome, tot den Paus, en hier onderzoekt men dan, met de meeste naauwgezetheid, of God zelf dezen Katholiek, door middel van wonderwerken, wezenlijk voor zijne vrienden heilig verklaard heeft; is dit waar bevonden, dan en dan alléén erkent de Paus, te Rome, in den naam der Kerk, op eene plegtige wijze, hetgeen God met dezen Katholiek gedaan heeft, en wordt deze, ter algemeene vereering en navolging heilig *verklaard*. Door een heilige verstaan wij een mensch, die geheel ontdaan is van alle driften des menschelijken harten, ja zelfs van elke vrijwillige opwelling derzelve; ontdaan van alle, alleen menschelijke wijsheid en van het streven naar al hetgeen tot de ijdelheid dezer wereld behoort; een mensch, die het welzijn des naasten boven zijn eigen stelt en elk genot, alle heerlijkheid en eer, op zich zelve, als niet acht; die eene heilige, kalme aandrift —

het werk der genade — gevoelt, om, naar de maat der, van den H. Geest ontvangen, gaaf des Raads, God te verheerlijken, niet alleen in zich zelven, maar ook in elke verrigting en in elk schepsel. Zoodanig mensch is een deugden-held, hoe afgezonderd en eenvoudig zijn leven overigens ook zijn moge; want de grootheid van den mensch bestaat niet in zijne daden, maar in zijne heilige liefde, die in het verborgen werkt; van deze liefde geeft God dan openlijk door wonderen getuigenis; en daarna verkondigt de Paus aan de gansche wereld, wat slechts op ééne plaats door God werd bekend gemaakt. De Paus verklaart derhalve niemand heilig; hij onderzoekt slechts de reeds door God gedane heiligverklaring (om haar te erkennen). en bekrachtigt haar, *(geeft haar Kerk-wettelijke kracht)* wanneer aan al de strenge eischen van dit onderzoek voldaan is. Men merke hierbij wel aan, dat het een noodzakelijk vereischte ter heiligverklaring is, dat er na den dood wonderen geschieden; en men zal inzien, dat men in dit geval, ook alleen als mensch, met de meeste zekerheid kan oordeelen.

Voorzeker zijn het hier de wonderen, waar alles op aan komt; en het kan niet overbodig geacht worden, daarvan eene bijzondere melding te maken. Te allen tijde zijn er in de Katholieke Kerk wonderen geweest, en zij zijn er ook nog ten huidigen dage. Op het eerste groote wonder en de daarvan afgeleide in het Evangelie is de Katholieke Kerk gebouwd; door alle eeuwen van haar bestaan heen, hebben zij, gelijk ontelbare getuigen bewijzen, met haar gelijken tred gehouden, en, gelijk eene dagelijksche onder-

vinding leert, zijn zij nog niet van haar geweken. Gelijk God, door wonderen, onder alle menschen zijne heiligen doet kennen, en de Katholieke Kerk hen daardoor als heiligen uitroept; even zoo doet Hij ook van alle menschelijke genootschappen, die zich valschelijk Kerken noemen, die Kerk onderkennen, welke Hij voor zijne heilige Kerk verklaart; en de andere moeten dit zijn kenteeken eerbiedigen en aannemen. Alle deze genootschappen hebben, wel is waar, op de getuigenis des hemels aanspraak gemaakt; zij hebben zich beroepen op wonderen, die tot hunne bevestiging gewrocht zouden zijn; maar dezer daadzaken ontbreekt het aan geloofwaardigheid, aan volgorde en zamenhang; zij liggen afgezonderd — geisoleerd — daar, of spreken, wegens hare zonderlingheid, zich zelve tegen gelijk de wonderen van *Mahomed*, of dragen duidelijk het kenmerk van dichterlijke legende. Daar er derhalve in deze gewaande wonderkracht geen leven is, daarom bestaat er ook geen traditie — de geschiedenis der overlevering — van hare verrigtingen; en daar deze nooit bestaan heeft, zoo moet hij zich ook alleen in een ingebeeld verleden vertoond hebben, doch sedert zijn te niet gegaan. Daarom is het voortdurend bezit van deze getuigenis des hemels, waarin de Katholieke Kerk zich onder alle andere zoogenaamde Kerken alleen nog bevindt, ook een bewijs, dat zij ze te allen tijde bezeten heeft, en daarom ook de waarborg harer heiligheid. Doch deze hare heiligheid is verbonden met de heiligen uit haren schoot, die alleen hare wonderen wrochten; dat echter de heiligheid harer leden op haar terugkaatst, is wederom gegrond op de gemeenschap der heiligen en het verband tusschen de

zegevierende en strijdende Kerk, welke beide Kerken alles ontvangen van den eenigen grooten Wonderdoener, het Hoofd van allen, die in zijne uitverkorenen doorschijnt en zijne gaven van hen laat uitvloeijen. Wonderen zijn dus eene getuigenis voor deze gemeenschap dewijl zij in haar alleen mogelijk zijn; weshalve deze gemeenschap en de wonderen zich wederkeerig in stand houden. De heiligen doen uit zich zelven geen wonderen, maar alleen uit kracht van hetgeen zij ontvangen, volgens de maat van heerlijkheid, waarmede God hen in den hemel en op de aarde wil verheerlijken. De hulp echter, welke hij ontvangt, die, vertrouwende op de belofte, tot den Vader bidt, is geëvenredigd aan de betrekking, waarin de heiligen tot Christus, als den Verlosser, staan. Elke, van Hem uitgaande kracht is eene verlossende kracht, verlossende den geest, of de natuur, die ook nu reeds in Hem verlost en verheerlijkt is, dewijl de Heer verrezen is en de menschelijke natuur, thans aan de regterhand Gods zit. Deze verlossende kracht, die van Christus, bij voortduring, uitgaat, omdat de verlossing zelve eene voortdurende werking — *act* — is, doordringt alle de ledematen van het ligchaam des Heeren; eerst de heiligen en al wat hen aangaat, en vervolgens de menschen en zaken, die hun het naaste zijn. Deze verlossende kracht, die de heiligen, als ledematen van het ligchaam van Christus, volgens de maat hunner heiligheid, doordringt, stort zich door hen uit in al hetgeen met hen in een wezenlijk verband staat; doch wanneer deze verbondene dingen slechts levenlooze zaken zijn, dan zijn zij niet de *dragers*, maar alleen de *geleiders* van die verlossende kracht.

In een wezenlijk verband met de heiligen staan: hunne beenderen, de kleederen en al hetgeen zij vaak als het hunne gebruikten; want heeft het stoffelijk verband ook al opgehouden te bestaan, het geestelijk verband blijft toch voortduren. In een wezenlijk verband met hen kan door de zegening der Kerk gebragt worden: elk beeld, of elk ander voorwerp, dat tot de vereering van hen geschikt is. Wat de Kerk wijdt, *verlost*, dat wijdt en *verlost* Christus zelf. Door de wijding wordt een voorwerp aan zijne aardsche, ijdele en onheilige spheer onttrokken, van de zondige natuur afgezonderd en door de aanroeping van den Naam des Heeren met den Heere zelven, of met een' heilige in onmiddelijke verband gebragt; hierdoor worden nu zulke voorwerpen voor den mensch de *geleiders* der verlossende kracht, die van Christus uitgaat en zich in de heiligen, als in de ledematen zijns ligchaams, uitstort, en voeren hem op eene wonderbaren wijze, deze, van verschillende ellenden verlossende kracht Gods toe. Door eene bijzondere beschikking van God is op deze wijze het eene voorwerp, b. v. het beeld eens heiligen, een rijker stroomend kanaal van Gods wonderbare hulp, dan het andere; en zoo ontstonden en ontstaan nog de bedevaarten en Miraculeuze beelden in de Katholieke Kerk. Naar de maat der genade, waarmede dit beeld, als een kanaal, in aanraking komt, en naar gelang der ontvangbaarheid van hem, die dit beeld, als den geleider van deze genade eener wonderbare hulp, vereert, stroomt hem ook verlossende en heiligende kracht toe, die meestal eene verlossing van ligchamelijke ellende te weeg brengt; dewijl het ligchaam des Heeren, sedert zijne Hemelvaart, reeds

verheerlijkt is en wij, als op den weg naar Golgotha, eerst nog van tijd tot tijd op Tabor verplaatst moeten worden, opdat wij in het geloof niet wankelen, en in de liefde niet zouden verkoelen.

Eene enkele aanmerking makende wegens de wonderbare beelden der allerheiligste Maagd, moeten wij op het stelligste ontkennen, dat de Katholiek zich verbeeldt, dat de Moeder Gods zelve in een beeld zou wonen, of dat het beeld ten minste eene goddelijke, wonderbare kracht zou *bezitten*. Het is hier mede even zoo gesteld als met de slang van *Mozes*, die wonderen deed en evenwel niets anders dan eene koperen slang was; even zoo als met het doop-water, dat medewerkt om den mensch te doen herboren worden, en toch niets dan water is. — In het beeld zelf is niets; maar het beeld is slechts een kanaal, een geleider, die met eene genade bron, met een heilige, en door dezen met Christus in een geheimzinnig, onmiddellijk verband staat, en waardoor elken mensch, die zich met dezen geleider van wonderbare hulp in gemeenschap stelt, ook eene hoogere, wonderbare hulp, volgens genoemde verhouding wordt toegevoegt. Zoo zijn de reliquiën en de beelden der heiligen, als ware het, alleen een onderpand, een teeken op welks vertooning de afgebeden hulp, volgens de betrekking, waarin de heilige en de biddende tot God staan, volgen zal. Gelijk verschillende Sacramenten met verschillende zigtbare teekenen door denzelfden God verbonden zijn, even zoo zijn ook, in een ander opzigt, verschillende hulpbetooningen der Moeder Gods met verschillende beelden door haar zelve verbonden. Ziedaar die genaderijke tooverkunst in de gemeenschap der heiligen, de on-

derscheidene aderen en bloedvaten van het geheimzinnig ligchaam van Christus, die de gansche verlossing in zich besluit, met al de genade en zegeningen der Kerk!

Het is wederom het vruchtbare woord van de belofte des Heeren, dat in de Katholieke Kerk zooveel wonderen wrocht. «Al, wat gij den Vader in mijn Naam zult vragen, zal Hij u geven.» Dit woord der belofte wordt eene wondergaaf in het levend geloof, waarvan de Heer wederom zegt, dat het bergen kan verzetten, al is het ook niet grooter dan een mostaardzaadje. Doet het geloovig gebed des heiligen hier op aarde reeds wonderen, dan zal zijne voorbede in den hemel daartoe nog meer in staat zijn; want daardoor wordt aangevuld hetgeen aan het geloof ontbreekt van hem, die de voorbede des heiligen inroept. Van deze geheimzinnige wonderkracht, welke de Katholiek in het geloof aan de gemeenschap der heiligen geheel natuurlijk vindt, zijn ook de Protestanten, ofschoon zij het met den mond loochenen, dikwerf zoo zeer overtuigd, dat zij, in grooten nood, zelfs in onze Kerken komen en daar hunne gebeden verrigten; hier weder opsporen hetgeen de hartstogtelijkheid der hervormers hun ontnomen heeft. (1) «Daarom roepen wij hun toe: gelooft niet ons, maar gelooft de waarheid en volgt de genade; dan zullen wij weder ééne Kerk worden, gelijk wij één volk zijn!

(1) Dit heeft in Duitschland, waar het artikel is opgesteld, meer dan bij ons plaats; hoewel ook in Nederland voorbeelden van dien aard niet ontbreken. Zoo komen Protestanten niet zeldzaam de voorbede der Priesters vragen, ja zoeken zij zelfs hulp door middel van reliquiën of gewijde voorwerpen.

LAGER ONDERWIJS.

SCHETS VAN DE GESCHIEDENIS

DER

STAATS-VERORDENINGEN OP HET LAGER ONDERWIJS,

HIER TE LANDE,

SEDERT DE INVOERING DER HERVORMING.

(*Vervolg.*)

In onze twee laatste artikelen stipten wij met eene vlugge pen de Staatsschokken aan, welke het gewetensdwangvolle, het licht-uitdoovend en door alle deskundigen, op goede gronden, gelaakte onderwijs der evenwel nog zoo vurig teruggewenschte dagen van het zoo partijdig beheer der *Heerschende Kerk*, tot in zijne diepste grondlagen deden schudden, en dat verouderde en vermolmde Schoolwezen in puinhoopen deden nederstorten. Wij doorliepen al de Staats- en andere stukken, welke de omverhaling dier ruïnen voorschreven, welke zelfs het uitgraven der gebrekkige fondamenten noodig oordeelden, en de orde tot eene geheele nieuwe opbouwing aanwezen. Wij volgden ook met een oplettend oog al de werkzaamheden, aangewend, om dit geheel nieuw daar te stellen Schoolgebouw, dat onzer Natie, der eeuw, der billijkheid en der regtvaardigheid waardig moest zijn, op te halen.

Wij onthielden ons van, bij de beschrijving dier gebeurtenis, al de bemerkingen, welke bij ons ont-

stonden, mede te deelen; ja, wat meer is, wij verzwegen, om den leiddraad der geschiedenis niet te veel te doen kronkelen, datgene, wat wij in het sedert den jare 1795 bestaande *Schoolwezen* en bij de *mannen*, wien de daarstelling van eene nieuwe *Schoolinrigting* was toebetrouwd, bespeurd hadden. Deelen wij heden deze ontdekkingen mede. Dezelve zijn uit authentieke bescheiden geput (1).

Sedert de Staats-omwenteling en de politieke schokken des jaars 1795, had men als grondbeginsel vastgesteld, dat alle ingezetenen van onzen vaderlandschen bodem gelijke regten zouden bezitten, dat men aan ieder Godsdienstig Genootschap de volle vrijheid en het volle genot zijner regten moest doen genieten; en men had als *Theorie* aangenomen en uitgebazuind, dat het

(1) Wij gevoelen ons gedwongen de volgende gedachten alhier neder te schrijven. Wanneer wij Katholieken onze godsdienst-leer of onze regten verdedigen, alsdan steunen wij onze redeneringen op waarachtige en ontegenspreekbare bewijsstukken; de Protestanten daartegen behelpen zich vaak met allerhande middelen; zij verdraaijen eerstens, in de voorstelling onzer godsdienstleer, dezelve zoodanig, dat elk Katholiek zeggen moet: wat is het schandelijk, ons dusdanige leer toe te schrijven;.... het is onwaar, dat de Katholieken *dit* gelooven; — Men dischi vervolgens valschheden, reeds honderdmalen wederlegd en ontkend, weder op; men voert schrijvers aan, wier getuigenis ten minste onzeker is; men beroept zich op stukken, wier inhoud zelf iederen helderziende van onechtheid overtuigt; men bedient zich van verdraaijingen der schrijvers en men verhaalt *logentaal* op *logentaal*, welke dikwijlen zoo gevoelig en zoo tastbaar is, dat men de goede trouw van tegenpartij betwijfelen moet. Zoodanig handelt de *Katholiek* niet; nog nimmer heeft men dezen zoodanige aantijging durven noch kunnen doen. — Zoude men niet in het volle regt zijn, van tegen de *Hervorming* deze handelwijze als een bewijs van *niet-ontvankelijkheid aan te voeren?* Want zoodanige middelen sluiten de waarheid uit; er kan tusschen zoodanige handelwijze en de waarheid geen verband bestaan; in allen gevalle, de waarheid wil door dusdanige middelen niet verdedigd worden.

Openbaar Onderwijs eene *bloot burgerlijke inrigting*, voor een ieder toegankelijk zijn zoude, en dat daarom zorgvuldig alles vermeden moest worden, wat aanstoot aan eenige godsdienstige begrippen zoude kunnen geven.

De *praktijk* verschilde echter merkelijk van de *Theorie*; immers op de meeste plaatsen bleef, ook in de openbare scholen, het onderwijs in de *Bijbelsche Geschiedenis* in zwang; en ieder nadenkend mensch moet gevoelen, dat de moudelingsche uitlegging der Bijbelsche Geschiedenis, door Protestantsche onderwijzers gegeven, onmogelijk vrij van allen aanstoot zijn kan. Ook het *Protestantsch gebed*, het *Psalmengezang* werd onvermijdbaar geoordeeld. *Boeken hatelijk tegen de Katholieken*, en hunne leer werden nog gebezigd. Men raadplege, ter overtuiging, niet alleen de bejaarde personen, die nog leven; maar zelfs de bijzondere Reglementen, voor de scholen vastgesteld, b. v. de *Schoolorde*, van 7 Februarij 1798, *voor de Neder-duitsche Stads Armen-scholen binnen Amsterdam*, — van dat zelfde Amsterdam, hetwelk het brandpunt der vrijzinnige beginselen geweest was.

In deze Schoolorde schreef men wel is waar voor, het onderwijs zoodanig in te rigten, dat de Joden zelfs daaraan zouden kunnen deelnemen; maar evenwel moesten de *algemeene begrippen van den Kristelijken Godsdienst* uitdrukkelijk en afzonderlijk onderwezen worden; in de derde klasse kregen zelfs de kinderen *verder onderwijs in den Kristelijken Godsdienst; de twee eerste uren van den namiddag-schooltijd van Woensdag en van den voormiddag van Zaturdag* werden *aan het Kristelijk-Godsdienstig en Zedekundig Onderwijs, en het*

laatste uur aan dat in de Zangkunst besteed. Over de Bijbelsche Geschiedenissen, Godsdienst en Zedekunde werden lessen van buiten opgezegd, die de meester vervolgens verklaarde. Den kinderen der Joden alleen werd vrijheid gelaten, om van dit onderwijs afwezig te blijven (1).

Katholieke Schoolmeesters, onder de begunstiging der *Omwenteling* aangesteld, waren meestendeels weder afgezet; zoo als te *Beers* (2) en in het *land van Maas en Whaal* (3); en de Anti-katholieke boekjes, door de MAATSCHAPPIJ *tot Nut van 't Algemeen* uitgegeven, waren op de meeste scholen, zoo als wij spoedig zien zullen, in gebruik.

Ja, deze MAATSCHAPPIJ maakte zich reeds meester van het Onderwijs.

Deze MAATSCHAPPIJ: *tot Nut van 't Algemeen* had, volgens den Schrijver der *Bijdragen betrekkelijk den staat en de verbetering van het Schoolwezen* (4), verborgen en ongemerkt gehandeld, en bleef in stilte en onbemerkt werkzaam. Door hare verschillende Depar-

(1) Zie *Bijdragen betrekkelijk den staat en de verbetering van het schoolwezen in het Bataafsche Gemeenebest.* Leyden, bij du Mortier, D. 1, stuk 1, bl. 119—126.

(2) Zie Dagv. der Nat. Verg., 13 Mei 1797, D. 15, bl. 277.

(3) Zie ibid 7 Nov. 1797, D. 21, bl. 108; 29 Dec. 1797, ibid. D. 22, bl. 682.

(4) D. 1, Stuk 2, bl. 86 en volg. — Wij zullen spoedig zien, welke *authoriteit* dit TIJDSCHRIFT bezeten heeft. — Wij hebben in het overzigt der werkzaamheden der *Maatschappij tot Nut van 't Algemeen*, zoo veel dit konde, woordelijk den schrijver overgenomen, doch tevens zijne opgave aangevuld door de mededeelingen, welke te vinden zijn in de *Gedenkschriften der Maatschappij* tot Nut van 't Algemeen, *voor de eerste vijf- en twintig jaren van haar bestaan.* Amsterdam, 1809.

Deze *Bijdragen* laken ook het vroeger Onderwijs; zij zeggen D. 1, St. 1, bl. 65: «Van de meeste schoolboekjes, ingevoerd vóór «dat men op de verbetering van het Onderwijs bedacht was, kan «men niet nalaten, dit ongunstig oordeel te vellen, dat zij tot al-

tementen waren scholen opgerigt (1), doch niet op denzelfden voet; in eenige dezer werd het Onderwijs *om niet* gegeven, aan kinderen, wier ouders, schoon niet bedeeld wordende, echter onvermogend waren, om voor hun onderwijs te zorgen; dit had plaats te *Gouda*, *Koog*, *Zaandijk*, *Sloterdijk* en *Dordrecht;* in andere, tegen zoo matige betaling, dat deze scholen de voorkeur boven alle andere scholen moesten verkrijgen; b. v. te *Amsterdam* en te *Rotterdam*. Andere harer scholen waren gemengd, zoo dat *om niet* en *voor geld* aldaar te gelijkertijd werd onderwezen; zoo

«les geschikt waren, behalven tot het oogmerk, waartoe zij behoor«den te dienen, — het hart en het verstand der jeugd te vormen. «Zij behelsden òf zaken, geheel boven de bevatting der kinderen «verheven, òf, die beter voor hen waren verzwegen. Men bemoeide «zich ook weinig, met hen den inhoud te doen begrijpen; alleen «beijverde men zich, om hun geheugen te pijnigen, en niet zelden «dit teeder vermogen voor het geheele leven te bederven. Onder«wijs-boekjes in den godsdienst waren de lees- en leerboeken; zij «moesten geregeld van buiten geleerd worden. Tot meerdere oefening «des geheugens kwamen er gedeelten der H. Schrift en Psalmen «bij, waarvan echter nooyt één enkel woord verklaard werd; de «geheele zedekunde bestond in het van buiten leeren van slecht be«rijmde versjes, waarvan de inhoud even zoo benselachtig, als de «taal gebrekkig was. En of de inhoud nog niet genoeg ware om de «jeugd een gevestigden tegenzin in het Schoolonderwijs in te boeze«men, was de uitwendige gedaante, papier en letter, reeds afschrik«kende voor de kinderen. Ik zwijg nu nog van sommige boekjes «die voor de zedelijkheid gevaarlijk waren, en alleen dienden, om «burgerlijke partijschap en volkenhaat aan te kweken; onder welken «het genoeg zal zijn de *Fransche Tiranny* te noemen.» (Dit werkje was handelende over het gedrag der Franschen, te *Bodegraven*, *Swammerdam*, *Utrecht* en *Woerden*, ter gelegenheid van hunnen inval des jaars 1672, onder Lodewijk XIV. In dien zelfden geest is te Amsterdam in 1674 uitgegeven: *Journael of dagelijksch verhaal van de Franschen in de steden van Uytrecht en Woerden.*) — Men proeft hier min of meer den geest van den tijd — *Franschgezindheid*. En wat was toen Frankrijk?

(1) Zie Gedenkschriften, bl. 100—123. Deze moesten tot *even zoo vele* moederscholen dienen.

als te *Groningen* en te *Leiden*. Ook voor de vorming der Schoolmeesters had zij Instituten; te *Amsterdam* en te *Haarlem* (1); op de *Departementale Scholen* te *Amsterdam* (2), te *Groningen* en te *Leiden*, werd voor kweekelingen of aankomende onderwijzers de beoefening met de beschouwing vereenigd, terwijl men overal de bestaande Schoolonderwijzers voor de MAATSCHAPPIJ trachtte te winnen en met haren geest te bezielen (3). Hiertoe bezigde men het eenvoudige middel, van op de plaatselijke scholen ten koste van het *Departement* der plaats onderwijs te doen genieten (4). *Van zelve spreekt het*, zegt de Schrijver, *dat men, in het onderwijs dezer wetenschappen, overal die leerwijze volgde, die men in de leerboekjes, door de Maatschappij uitgegeven, kan aantreffen.*»

«Buiten dezen,» gaat hij voort, «waren er ook «eene menigte plaatsen in ons Vaderland, waar de «DEPARTEMENTEN *minder regtstreeks* hunnen invloed «ter verbetering van het Schoolwezen uitoefenden. «Hier onder behoorden die, waar zij *de invoering van «de leerboekjes der Maatschappij* HEBBEN WETEN *te «bewerken;* of waar de onderwijzers hunne leerwijze «op den aangenomen leest geschoeid hebben, en leden «der *Maatschappij* waren; of die geheel onder het «opzigt der Departementen stonden, en waar zij, of «zelven het jaarlijksch onderzoek hielden, of bijwoon«den en prijzen ter aanmoediging uitdeelden. Dus

(1) Sedert 1796 in beide deze plaatsen. Zie Gedenkschriften enz., bl. 104 en 107.

(2) Sedert 1796, ook in 1801 te *Rotterdam*. Zie Gedenkschriften, bl. 104 en 105.

(3) Zie Gedenkschriften enz., bl. 18, 89.

(4) Zié Gedenkschriften enz., van bl. 100—123.

«deelden de DEPARTEMENTEN in de *Rijp*, te *Koog* en «*Zaandijk*, *Wormerveer*, *Oost-Zaandam*, *Haarlem* (in «het Burgerwees-, Roomsch-Katholiek Wees-, Armen- «en Diaconie-huis), *Purmerend*, *Monnikendam*, *Wor- «mer*, *Jisp* en *Blokzijl*, jaarlijks prijzen uit. Dus had «men te Dordrecht de boekjes der MAATSCHAPPIJ in «de Diaconie-school ingevoerd. Op andere plaatsen «oefende het DEPARTEMENT eenen onmiddellijken in- «vloed op de scholen uit; zoo als te *Deventer* en «te *Heerenveen*. Te *Amsterdam* hadden de *Stadsscholen* «hare inrigting grootendeels aan den invloed en de «medewerking der beide DEPARTEMENTEN te danken (1).» Doch alleen te *Beverwijk*, te *Groningen* en vooral te *Amsterdam* hadden de plaatselijke Besturen zelve de schoolboekjes der MAATSCHAPPIJ in de scholen ingevoerd, of de scholen van het DEPARTEMENT onder hunne onmiddellijke begunstiging genomen, evenwel te *Purmerend* had het Stadsbestuur aan het DEPARTEMENT van deze stad eenen grooten invloed op de *Stads-scholen* toegekend (2), niet minder te *Hoorn*, alwaar het geheele Schoolbestuur en bijna al de Schoolmeesters uit Leden van het DEPARTEMENT bestonden (3).

Te *Oost-Zaandam* had het DEPARTEMENT reeds in 1792 het onderwijs in de Latijnsche en Fransche taal ondernomen; te *Groningen*, ook te *Bergen op Zoom*, eene *Industrie-school*, en te *Amsterdam* eene *leer-* en *kweekschool* voor jonge dochters opgerigt (4), terwijl

(1) Zie ook Gedenkschriften enz., bl. 104.
(2) Zie Bijd., Stuk 4, bl. 118.
(3) Zie Gedenkschriften enz., bl. 111.
(4) In 1800. Zie Gedenkschriften enz., bl. 101.

op vele plaatsen brei-, spin-, teekenscholen enz. waren daargesteld (1).

Niet alleen werkte men REGTSTREEKS *voor de kinderen, maar zelfs* ZIJDELINGS *was men op hunne vorming*, — in den geest der Maatschappij, — *bedacht*, door den ouderen zelven hare grondbeginselen in te boezemen. *Hiertoe dienden de Stichtingen tot het Volk-onderwijs en de Lees-bibliotheken* (2), ook *de redevoeringen over de Zedekunde, Opvoeding, de Regten van den mensch en Burger, de Algemeene en Vaderlandsche Geschiedenis, de Natuurkunde* en *Natuurlijke Historie*. Ook was ten dien einde, in het jaar 1797, te *Groningen* en *Amsterdam* een *Weekblad voor den zoogenaamden Gemeenen man*, later, 14 Februarij 1801, een WEEKBLAD *tot Nut van 't Algemeen*, daarna vervangen door een MAANDSCHRIFT: *tot Nut van 't Algemeen*, — opgerigt, hetwelk moest strekken tot *voortplanting van Godsdienst en goede Zeden, nuttige kennis moest aankweeken, het hart verbeteren en schadelijke vooroordeelen wegnemen* (3).

«*Dit waren de* ZIGTBARE *uitwerkselen van de pogingen* «*der Maatschappij..... na een twaalf-jarige tegenwor-* «*steling..... De voortgangen harer bedoelingen waren* «*overal niet hetzelfde; in het Gewest Overijssel waren* «*deze nog in den aanvang en beteekenden in het voor-*

(1) Zie Gedenkschriften enz., bl. 100—123.

(2) Deze bestonden, reeds in den jare 1800, te *Haarlem, Wormerveer, Warmond, Dordrecht, Waterland, Koog* en *Zaandijk, Oostzaandam, Groningen, Heereveen, Hoorn, Leeuwaarden. Bergen op den Zoom, Purmerend, Blokzijl, Dokkum, Deventer, den Haag* en misschien op nog andere plaatsen. Zie Bijd., D. 1, Stuk 2, d. 94.

(3) Zie Bat. Courant 1801, nº. 21 en 29, en *Gedenkschriften* enz, bl. 113.

«*malig Staats-Braband weinig; in Gelderland konde* «*men nog geen Departement tellen. Overigens de wezen-* «*lijke staat dier vorderingen konde opgemaakt worden* «*uit het vertier van die werkjes, die ten gebruike der* «*scholen gedrukt zijn, en overal waar die werkjes gebe-* «*zigd worden, het zij dan al eens averechts, werkt de* «*invloed der Maatschappij, of liever zij strooijen zaden* «*en doen andere kiemen, die ongemerkt voortspruiten en* «*bloeijen.*»

Deze Maatschappij had ook in het jaar 1796 opgesteld — hetwelk iedermaal aan de opvolgende Besturen werd aangeboden (1), — een werk, dat door haar steeds als leiddraad gevolgd werd; namelijk: *De algemeene denkbeelden over het Onderwijs* (2), en ook zekere SCHOOLORDE, welke reeds in 1792, door den heer *F. Ernst Jacobi*, Superintendent te *Kraningfelt*, bij Erfurt, op verzoek der *Maatschappij*, was opgesteld (3) en in het 7e Stuk der Deutsche *Schulfreund* te vinden is: want de *Maatschappij* scheen het veel met de Duitschers opgehad te hebben, zoo als hare vertaalde werkjes aanduiden en bewijzen.

Uit dit een en ander blijkt, dat de MAATSCHAPPIJ *tot Nut van 't Algemeen*, vóór het jaar 1801, zich grootendeels van het Onderwijs had meester gemaakt. Dit wordt ook bevestigd door de GEGENKSCHRIFTEN zelve dier *Maatschappij* (4), welke wij reeds menigmalen hebben aangehaald.

Het *Onderwijs* was trouwens een der voornaamste bedoelingen dier Inrigting. Door JAN NIEUWENHUIZEN,

(1) Zie Gedenkschriften, bl. 31, 102, 103.
(2) Zie Bijdragen. D. 1, St. 2, bl. 108.
(3) Ibid., bl. 103.
(4) Zie Gedenksch. der Maatschappij *tot Nut*, enz. bl. 100—123.

Leeraar der Doopsgezinden te Monnickendam, zijnen zoon M. NIEUWENHUIZEN, Medicinae Doctor te Edam, en J. A. HOEKSTRA, Leeraar der Doopsgezinden te dier plaats, in 1784 opgerigt, waren hare — aangegeven — doeleinden: de «*Algemeene zedelijkheid* te «bevorderen, door middel van de daartoe noodige «kennis onder de *geringere* volksklasse te verspreiden;» en wel door het uitgeven van goedkoope VERHANDELINGEN en door Voorlezingen ten behoeve der bejaarderen; maar vooral door het *oprigten van scholen, of het veranderen der bestaande, ook door het daarstellen van leer- en leesboeken, ter opvoeding der jeugd* (1).

En bevreemden moet het niet, dat deze Maatschappij in deze hare Verhandelingen, in deze hare Voorlezingen, in haar *Schoolwezen*, bijzonderlijk in hare *Schoolboekjes*, ANTI-KATHOLIEK was. Daargesteld in tijden, waarin de Katholieken in Nederland stiefmoederlijk behandeld werden, letteden op hen, of op hunne belangen, zeer weinig de Protestantsche Leeraars of de ijveraars van het Protestantendom, die de *Bestuurders* dier Maatschappij waren. Later verbleef steeds haar *Hoofdbestuur* en het *Bestuur* harer onderscheidene *Departementen* in soortgelijke handen (2), welke dan ook noodwendig voor hunne geloofsgenooten alle mogelijke zorg droegen, voor hun godsdienstig Onderwijs, zelfs in de Scholen, maatregelen namen,

(1) Zie Ibid. bl. 5, 15, 18, 19, 72, 78, 88.

(2) Door uitsluiting van Katholieken uit haar *Hoofdbestuur* blijkt DOOR DADEN, dat deze Maatschappij het met de Katholieken niet *goed* meende, niet *openhartig* te werk ging en *geheime* bedoelingen, waarin de Katholieken niet deelen konden, koesterden. Het is onze taak *heden* niet de *Maatschappij tot-Nut van 't Algemeen* in al hare — anti-Katholieke — handelingen te doen zien, welligt later.

over al hetgeen wat in de leer- en leesboekjes *echt Protestantsch*, en alzoo anti-Katholiek, was, heenstapten en alles aanwendden, om het geheele *Schoolwezen* in handen der hunnen te behouden. Beducht voor allen vreemden invloed, moesten de Katholieken van de *Schoolonderwijzers*-plaatsen, ten minste in de *openbare Scholen*, uitgesloten worden; te meer daar de *voorlezers*- en *kosters*-post, bij het *Schoolmeesters-ambt* vereenigd, de kosten van het schoolwezen verminderde en de Kerkbesturen in de hand werkende was. Soms nam *de Maatschappij* eenen geheel anderen vorm aan, en, — zoo als het heette —, ten believe der Katholieken, waren hare voortbrengselen negatief Christelijk en daardoor zelf *anti-Katholiek*. Ongelukkig echter drukten deze middelen op de Katholieke bevolking van Nederland, welke hierdoor in hare regten verkort werd en zich met de wrange vruchten van een onregtvaardig *Monopolie* moest vergenoegen.

Nopens het UITVOEREND BEWIND en de *Commissien*, die de *Conceptwetten* over het Onderwijs voorstelden, hebben wij ook onze bemerkingen mede te deelen; de bewoordingen der WETTEN waren niet ongunstig, maar de geheime bedoelingen? Deze zullen wij niet gissen; daadzaken zullen deze moeten aantoonen; dit is zeker, dat de zucht tot *Monopolie*, tot *Invloed* op ALLE scholen, tot het Onderwijs in de Kristelijke Godsdienst, en dit nog wel voor ALLE kinderen, zelfs door Protestansche onderwijzers te geven, in de Voordragten en in de Wetsbepalingen duidelijk doorstraalt. Maar, voor dat wij de gezindheid en plannen van het *Uitvoerend Bewind* doen uitkomen, toetsen wij eerst de daden der *Agenten van de Nationale Opvoeding*.

Van den heer VAN KOOTEN zullen wij moeten zwijgen; want deed hij iets voor het Onderwijs, dan bezat hij ten minste de kunst van al zijne bemoeijingen over dit onderwerp zoodanig te verduisteren, dat zij onzigtbaar waren. Niet zoo was het met den *Agent* VAN DER PALM. Deze bewinpelde wel in zijne MEMORIEN zijne ware meeningen en besluijerde daarin zijne bedoelingen, doch in alles handelde hij niet zoo omzigtig.

Bij Artikel 21 van de INSTRUCTIE voor den *Agent der Nationale Opvoeding* was bepaald, dat «hij zoude «zorgen, dat door een bijzonder geschikt tijdschrift, «de promotiën en uitslag der examina op de hoogere «en lagere scholen, *en alles wat tot de Nationale Op-«voeding* betrekking had, zouden worden bekend ge-«maakt (1) » De Hoogleeraar VAN DER PALM was voor zoodanig een TIJDSCHRIFT bezorgd. In de maand April 1799 tot Agent benoemd en, na den eed op de *Staatsregeling* en de *Instructie* te hebben afgelegd, aangesteld, onderteekende hij den 5 Augustus deszelfden jaars eene *Advertentie*, welke den 9 dier maand geplaatst werd in de *Binnenlandsche Bataafsche Courant*, welke voor vignet voerde eene maagd, met eene lans in de hand, en de Vrijheidshoed op dezelve, hebbende aan hare regterzijde eene piramide, waarop gegrift stond: EEN EN ONDEELBAAR, en steunende met de linkerhand op een schild, waarop deze gulden woorden leesbaar waren: GELIJKE REGTEN.

Deze *Advertentie* was van den volgenden inhoud:

(1) Zie Dagv. der Hand. van het Vert. Ligch. D. 2, bl. 705. — Dit Artikel 21 is in ons vorig Artikel, — *Katholiek*, D. 2, bl. 420 — niet genoegzaam aangegeven.

Gelijkheid, Vrijheid, Broederschap.

ADVERTENTIE.

«De Agent van Nationale Opvoeding maakt hier-«mede aan zijne Medeburgers bekend, dat hij, ter «voldoening aan het 21ste Articul zijner Instructie, «voor zo veel het lagere Schoolwezen betreft, van «wegen zijn Agentschap, alle Berichten en Stukken, «daartoe betrekkelijk, die hij voor het Publijk van «belang rekent, zal plaatsen in de *Bijdragen betrek-«kelijk den staat en de Verbetering van het Schoolwezen «in het Bataafsch Gemeenebest*, uitgegeven wordende «te Leijden, bij D. du Mortier en Zoon, waarvan het «eerste stuk thans in het licht gekomen is.

«Den Haag, den 5 Augustus 1800.

«Het zesde Jaar der Bataafsche Vrijheid.

Van der Palm.»

En *D. du Mortier* verklaart van zijne zijde, in eene advertentie, voorkomende in diezelfde Bataafsche Courant, dato 12 en 14 Augustus 1800, dat gezegd «*geheel nieuw* tijdschrift (de Bijdragen) door eenen «der daartoe meest bekwame Mannen in ons Vader-«land, met voorkennis en medeweten van den *Agent der Nationale Opvoeding, ondernomen is.*»

En wat vinden wij nu in die *Bijdragen*, te *Leiden*, verblijfplaats des *Agents*, uitgegeven? In N°. 1, eene Inleiding over de nuttigheid der goede Opvoeding; maar reeds dadelijk in dezelve, bl. 15, eene loftuiting van de Verhandeling der Maatschappij *tot Nut van 't Algemeen, over de beste wijze, om de jeugd reeds in de scholen tot gezellige deugden op te leiden;*

bl. 68 worden de *onsterflijke verdiensten van de loflijke Maatschappij: tot Nut van 't Algemeen* geprezen; «*deze werd eene rijke bron, waaruit de voortreffelijkste «leerboekjes toestroomden; deze ontvonkten in zoo veele «anderen den edelsten naarijver, om hunne talenten «aan deze zoo nuttige taak te kost te leggen. Binnen «weinige jaren zag men nu overal..... de uitmuntendste «leerboekjes de oude ongeschikte geheel verdringen.*» En waar? «WAAR STAATKUNDE, DWEEPERIJ, DOMHEID EN «VOOROORDEELEN DEZE MENSCHLIEVENDE POGINGEN NIET IN «DEN WEG STONDEN;» bl. 70, weder aanprijzing van het UIT TE KOMEN (Anti-Katholiek) *zedekundig schoolboek van de verdienstelijke Maatschappij: tot Nut van 't Algemeen;* bl. 99, eene redevoering, in de schole des Leijdschen Departements der Maatschappij: *tot Nut van 't Algemeen, reeds den 15 April te voren,* gehouden; bl. 126, een *Bericht van Bestuurders der Departements schoole te Leijden.* Stuk 2, bl. 86—96, eene geheele VERHANDELING *over de verdiensten der Maatschappij: tot Nut van 't Algemeen, omtrent het Schoolwezen;* bl. 107, *Bericht nopens de verbeterde inrichting van het Fonds, tot onderwijs voor kinderen van minvermogende ouderen, opgericht den 21 Dec. 1796, bij het Middelburgsche Departement der Bataafsche Maatscoappij:* tot Nut van 't Algemeen, *vastgesteld den 14 Mei 1800,* ingevolge de *Algemeene denkbeelden over het Nationaal Onderwijs* door de Maatschappij: *tot Nut van 't Algemeen.*

Op den omslag van n°. 1 en 2 eene reeks van werkjes dier Maatschappij, als voor de *Opvoeding der jeugd en de schoolen geschikt*, aangegeven; onder deze prijkt SCHRÖK en CURAS, *kort Begrip der Algemeene Geschie-*

denis, *of inleiding tot dezelve*, *uit het Hoogduitsch vertaald*, *van wege de* MAATSCHAPPIJ : *tot Nut van 't Algemeen;* welk voor de Katholieken zoo hatelijk en voor hunne Godsdienstleer zoo lasterlijk werk in het Stuk 2, bl. 49 en volgende, hoog geprezen wordt, en bl. 55 en 61 verzekert men, hetzelve *volkomen geschikt te zijn*, *om op alle Scholen gebezigd te worden.*

Ter bevestiging van het, reeds zoo duidelijk bewezen, naauwe verband tusschen de Maatschappij van *'t Nut tot 't Algemeen* en den *Agent* der *Nat. Opv.*, zouden wij nog kunnen aangeven, dat deze *Maatschappij* reeds in 1787, met D. DU MORTIER EN ZOON, te Leijden, eene overeenkomst getroffen had, tot het drukken en uitgeven *voor zijne rekening* der werken dier *Maatschappij*, het Schoolwezen betreffende (1); en juist deze drukken moest het TIJDSCHRIFT des *Agents* uitgeven. Ja zelfs schreef, in het midden van *Bloeimaand* des jaars 1799, weinige dagen na zijne aanstelling, de Agent J. H. VAN DER PALM aan de Hoofdbestuurders van de MAATSCHAPPIJ *tot 't Nut van het Algemeen*, «eenen «zeer verpligtenden brief, waarbij dezelve verklaarde, «van de Maatschappij eene bijzondere medewerking «te verwachten (en daartoe de noodige briefwisseling «verzocht), tot het vervullen zijner verpligtingen, uit «den aard van zijnen post voortvloeijende (2). Hoofd-

(1) Zie *Gedenkschriften* enz., bl. 15.

(2) Gewis, omdat uit *Bodegraven*, *Westzaan* en *Oudenbosch*, welke plaatsen sedert 1785 (in de laatste sedert 1792,) Departementen *tot Nut van 't Algemeen* waren opgerigt, PLANNEN VOOR HET ONDERWIJS waren aangeboden. (Zie *Gedenkschriften* enz., bl. 7, 9, 26), en ARENT JOHANNES VAN SOELEN, — van wien wij ook gewaagden, — sedert 1793 *Hoofdbestuurder* der *Maatschappij*, in 1796 *Voorzitter* geweest was (ibid. bl. 27); omdat in 1795 het Bestuur van Holland, reeds pogingen had aangewend, om bij het daarstel-

«bestuurders beantwoordden dien brief onmiddellijk, «met betuiging van hunne gretige bereidvaardigheid, «om aan de begeerte van den *Agent* te voldoen, en «lieten vervolgens deze briefwisseling drukken en zon- «den die den Departementen toe..... De *Algemeene* «*Vergadering* — in 1799 gehouden — was ongemeen «in haren schik met de gehoudene, en aan de De- «partementen door Hoofdbestuurders toegezondene «briefwisseling, met den Agent van *Nationale Opvoe- «ding*, zoodanig dat zij het van belang oordeelde, «om nog staande hare zitting eenen brief te ontwer- «pen, waarin zij, met betuiging van hare erkentenis, «verklaarde, het voorloopige door Hoofdbestuurders «gegevene antwoord volkomen goèd te keuren, en «als het hare over te nemen.

«Op den 8n van *Slagtmaand* 1799 verzochten, «overeenkomstig den last der Algemeene Vergadering, «Hoofdbestuurders den Agent, om te mogen worden «onderrigt van de diensten, welke van de Maatschappij «door hem verlangd werden, met aanbeveling vau de «meergenoemde *Algemeene Denkbeelden*. In antwoord

len van een *Committé voor Algemeen Onderwijs*, aan de Maatschappij invloed te doen verkrijgen (ibid. bl. 28); omdat den 1n van Herfstmaand 1796 de Hoofdbestuurders der Maatschappij een Adres over het *Onderwijs* aan de *Nationale Vergadering*, en korte dagen daarna, hunne *Algemeene Denkbeelden over het Nationaal Onderwijs*, hadden ingediend (ibid. bl. 31, 102); omdat men in 1798 hare schoolboekjes, — *op openbaar gezag verbeterd*, — in de scholen van Holland had willen invoeren; omdat het Hoofdbestuur in *Grasmaand* des jaars 1798 in briefwisseling, — *zonder eenig gevolg*, — met den *Agent* T. A. van Kooten getreden was (ibid. bl. 33); eindelijk omdat, sedert het jaar 1784 tot 1799, de *Maatschappij* belangrijke, — ofschoon in vele punten voor de Katholieke niet gunstige, — pogingen voor het Onderwijs had aangewend (ibid. bl. 100).

«hierop ontvingen zij het verzoek, om *in te zenden* «*eene lijst van opklimmende schoolboeken, zoodanig als* «*de Maatschappij die voor de lagere scholen noodzakelijk* «*oordeelde.* Aan dit verzoek voldaan zijnde, was het «gevolg der verdere onderhandeling, EENE ONDERLINGE «BEPALING, hierin bestaande: dat *de opgave van Leer-* «*boeken door den Agent zoude gedaan worden, de be-* «*werking door kundige lieden, onder opzigt der Maat-* «*schappij, te doen geschieden, en dezelve vervolgens* «*door haar*, OP OPENBAAR GEZAG, *te doen uitgeven*, vol- «gens nader te bepalen schikkingen (1).»

Duidelijk ziet men dus tusschen *den Agent* VAN DER PALM *en de Maatschappij:* tot Nut van 't Algemeen, een naauw verband gesloten; de hand van verbroedering is in het openbaar gegeven; dezelfde geest heerscht in beide, en de krenking der Katholieken werd niet ontzien, in strijd met de Staatsregeling en den gezworen eed.

Dit blijkt ook nog uit het volgende. Met voorkennis en voorweten van den Agent, tevens Leeraar in de Protestantsche Godgeleerdheid, wordt de wensch geuit: «*voor het vak van den Godsdienst*, naar een «Bijbel voor de jeugd en de onderwijzers, alleen die «gedeelte vervattende, welke door kinderen kunnen «en *behooren* gelezen te worden, vergezeld van zooda- »nige ophelderingen en aanwijzingen, waardoor de on- «derwijzers in staat gesteld worden, om ze voor de «jeugd verstaanbaar te maken; — *ook naar een* ON- «DERWIJS-BOEK *over den Godsdienst*, dat» — zoo als het heette, — «voor kinderen van alle Kerkgenoot-

(1) Zie *Gedenkschriften* enz., bl. 34 en 36.

«schappen even geschikt is (1). «Het werk: *Grondbeginselen van de Opvoeding en het Onderwijs* van A. H. Niemeijer, door J. Teissèdre L'Ange, alstoen Predikant bij de Waalsche Gemeente te Haarlem, uit het Hoogduitsch vertaald, *en een jaar te voren gedrukt*, werd als ONMISBAAR aangegeven (2); St. 2, bl. 79, werd ten sterkste geprezen het *Historiesch Handboekje van den Bijbel, door IJsbrand van* HAMELSVELD (3); terwijl bl. 97 en volg., de Schoolmeesters-gezelschappen, onder voo lichting en besturing der Predikanten, worden aangemoedigd en als noodzakelijk verklaard; de verdeeling van *Lessen en uuren voor een school*, bl. 103, als model geplaatst, bepaalt alle dagen *Onderwijs in den Godsdienst, verklaring van verzen en Spreuken, Bijbelsche Geschiedenis* enz.

Ziedaar hetgeen de twee eerste Stukken der *Bijdragen*, het geschikte (!!) Tijdschrift des *Agents der Nationale Opvoeding*, op den 5 Augustus en 30 October 1800 uitgegeven (4), ons openbaren (5).

Het derde Stuk, den 14 April 1801, in het licht

(1) De uitleggingen en bijvoegingen der Protestantsche Onderwijzers zullen gewis voor kinderen van alle Kerkgenootschappen even geschikt zijn???

(2) Bijd. D. 1, St. 1, bl. 78.

(3) Op dat oogenblik (1800,) verscheen er eene reeks van schoolboekjes over Godsdienst, Bijbel-geschiedenis en Zedekunde, zoo als in de vorige jaren eene menigte over de Natuurlijke Geschiedenis was uitgekomen; men raadplege hierover de Bataafsche Courant, in hare Advertentien.

(4) Zie Bat. Courant, n°. 97 en 132.

(5) Deze twee Stukken bevatten ook de MEMORIE van den *Agent*, waarvan wij in *Katholiek* D. 3, bl. 45, gewaagden; terwijl wij in Stuk 3, het RAPPORT der Commissie, dato 19 Nov. 1800, en de MISSIVE, dato 13 December 1800. (Zie ibid. bl. 53 en 54), ontmoeten. De ADVERTENTIE des *Agents* vindt men op den omslag van St. 2 en 3 enz.

verschenen (1), levert ons, bl. 84, een *beknopt Verslag, hoedanig het Examen, aan mededingers* naar eene *Schoolmeesters-plaats, door* W. Goede *werd afgenomen, wanneer hij daartoe werd gequalificeerd, en is gevolgd door eenige aanmerkingen daaromtrent door hemzelven* (2). Dit *Verslag* begint met deze woorden:

«Op den dag, wanneer, of alle de Sollicitanten, «of *de daaruit genomineerde*, ter plaatse komen, waar «de vacante post zal worden begeven, om in de «Kerk proeve te geven hunner geschiktheid in het «voorlezen en voorzingen, wat mij eigenlijk niet aan-«gaat, daar het den *Kerkelijken* Voorzanger niet den «*Burgerlijken* Schoolmeester betreft,.... begeef ik mij «naar die plaats, en laat ik, na den afloop dier ver-«rigtingen, de mededingers, in een tot het Examen «bepaald vertrek, waar zich de Municipaliteit *(ook «soms de Kerkenraad tevens, wanneer die Collegien «zekere overeenkomst met elkaar gemaakt hebben)*, be-«vindt, bijeenkomen, zijnde dit vertrek echter voor «alle anderen, buiten de gemelde personen, gesloten.»

De Heer W. Goede, doorloopt vervolgens het geheele af te leggen examen, en vergeet niet het Psalmzingen (bl. 89, 103), het lezen uit eenige werkjes der Maatschappij: *tot Nut van 't Algemeen* (bl. 90, 102), het ondervragen volgens het eerste Stukje van het *Kort Begrip der Algemeene Geschiedenis, door* J. M. Schröck (bl. 100); over de Vaderlandsche Geschiedenis, in den geest van de *Maatschappij:* tot

(1) Zie Bat. Cour., nº. 48.

(2) Deze Heer W. Goede was Leeraar van den Godsdienst, of Predikant, volgens zijne eigene getuigenis. Zie Bijdr., D. 1, St. 1, bl. 66.

Nut van 't Algemeen ; over de Zedekunde (bl. 104), enz.; hij spreekt met geestdrift en nadruk over het gebruik van bijna al de Werkjes van de *Maatschappij* tot Nut van 't Algemeen, die tot leiddraad der studien der Onderwijzers moesten strekken. Hij geeft ten slotte te kennen, dat hij na het afgeloopen examen, te huis, een beredeneerd *Rapport* over het afgenomen examen, aan de Municipaliteit opmaakte, en aan dezelve toezond; en alsdan was *zijn werk afgedaan.* In zijne *Aanmerkingen* verzekert hij, dat hij, in het najaar van 1799, dit examen opstelde en deswegen met den *Agent der Nationale Opvoeding* raadpleegde, die het goedkeurde en hem vriendelijk schreef, hetzelve in de *Bijdragen* te bezorgen, *die, door de Onderwijzers der jeugd, druk begonnen gelezen te worden* (bl. 108, 109). Op den *Omslag* behalven het werk van SCHRÖCK en CURAS werd ten sterkste *aanbevolen* het werkje: *Eerste beginselen van den Godsdienst voor kinderen*, als *geschikt, om in Scholen, waar kinderen van verschillende Kerkgenootschappen onderwezen worden, gebezigd te worden.* Dus in dit derde Stukje der *Bijdragen* weder dezelfde ANTI-KATHOLIEKE geest, ofschoon hetzelve veel omzigtiger was dan de vorige; en het laat zich ligt bevroeden waarom, doordien bij deszelfs verschijning de WET over het Onderwijs in beraadslaging was (1).

Zie daar de *Agent der Nationale Opvoeding* VAN DER PALM.

(1) In dit zelfde Stukje, bl. 73, vindt men een *Schoolplan*, uit Duitschland afkomstig, te weten van den Domheer *Fried. Eberh. van Rochow*, dat, ten minste wat de hoofdtrekken betreft, bijna in al de Pruissische Landen was ingevoerd, hoogelijk geprezen. Evenwel had men in het 1e Stuk, bl. 70, gezegd: *alles wat voor* DUITSCHLAND *of* FRANKRIJK *goed is, is niet even geschikt voor de Bataafsche jeugd.*

Onderzoeken wij nu, hoedanig de gezinnigen en de geest van het *Uitvoerend Bewind* waren, onder welk de WET des jaars 1801, nopens het Onderwijs, gemaakt werd,

Dit *Uitvoerend Bewind*, hetwelk, na de aanneming der Staatsregeling des jaars 1798, op den 16 van Oogstmaand van dat jaar was aangesteld, en uit *J. W. Hasselt* van Amsterdam, *A. W. Hoeth* van Groningen, *Montanus Hettema* uit Leeuwaarden, *F. Ermerins* van Tholen en *J. F. R. van Hooft* van Eindhoven, bestond, — waarvan de eerste in den jare 1799 (Zomermaand) voor *A. G. Bezier*, van Amsterdam, plaats maakte (1), — toonde zich wel is waar, in deszelfs PUBLICATIEN, handhaver der STAATSREGELING, en zelfs in zeer teedere punten, zoo als in het regt van naasting der Kerken en Pastorijen, der voormaals *Heerschende Kerk*, door de talrijkste gezindheid der plaatsen (2); in de Nationaal verkla-

(1) Zie Wagenaar, Vad. Gesch., D. 40, bl. 146, 160, en D. 41, bl. 115.

(2) Er was bepaald bij art. 6 der *Additionele Artikelen* der STAATSREGELING, dat alle Kerkgebouwen en Pastorie-huizen der voormaals *Heerschende Kerk*, voor zoo verre zij, door aanbouw uit de afzonderlijke kas der Gemeente, geene bijzondere en wettige eigendommen waren, konden genaast worden door de grootste godsdienstige gezindheid eener plaats, tegen eene matige uitkeering, aan de andere gezindheid te bewerkstelligen, ten gevolge van een vergelijk, binnen de eerstkomende *zes* maanden, na de aanneming der Staatsregeling, daar te stellen; terwijl de torens en klokken het eigendom der Burgerlijke Gemeente verklaard waren. (Zie Verz. van Public., D. 8, n°. 37 *a*, bl. 91). Deze bepaling, geregeld bij PUBLICATIE van 12 Julij 1798 (ibid., D. 9, n°. 18), werd door het *Uitvoerend Bewind*, bij Publicatie van 11 October 1798, zoodanig uitgelegd, dat de *aanvraag* geschied zijnde vóór den 11 November van dat jaar, het regt behonden zoude blijven, om de naasting te doen plaats hebben; maar dat men daarentegen het er voor zoude moeten houden, dat zoo de aanvraag niet vóór dien tijd ware gedaan,

ring van alle goederen en fondsen, waaruit de Leeraren der voormaals *Heerschende Kerk* hun Tractement of Pensioen ontvangen hadden enz. (1); in de erkenning der gelijkheid van alle godsdienstige gezindheden (2); in het afscheiden van het Schoolmeestersambt van de Kerkelijke ambten enz. (3); maar al deze de geregtigden van hun regt hadden afgezien, en mitsdien de tegenwoordige bezitters ongestoord in hun genot behoorden te verblijven. (ibid. n°. 45). — Bij PUBLICATIE van 24 Jan. 1799, verklaarde dit *Bewind*, dat de Kerkhoven aan de Kerkgebouwen behoorden en onder de tauxatie moesten vallen. (ibid. D. 10, n°. 71).

(1) Het art. 14 der *Additionele Artikelen*, waarbij alle geestelijke goederen en fondsen, waaruit tractementen of pensioenen van Leeraren of Hoogleeraren der voormaals *Heerschende Kerk*, betaald waren, tot een *School-* en *Armenfonds* waren Nationaal verklaard, geene executie erlangd hebbende, werden, bij PUBLICATIE van 31 Maart 1801, hiertoe maatregelen bevolen. (ibid. D. 15, n°. 243).

(2) Wij vinden in het art. 20 der STAATSREGELING: «Geene bur«gerlijke voordeelen of nadeelen zijn aan de belijdenis van eenig «Kerkelijk Leerstelsel gehegt,» en deze bepaling werd in de PUBLICATIE van 9 Junij 1800, art. 82, herhaald, wordende aldaar herinnerd, dat bij de regeling der Gemeente-besturen gezorgd moest worden: «*voor de instandhouding en naarkoming van dat beginsel der Staatsregeling.* (ibid. D. 13, n°. 190, bl. 95). Hetzelfde had plaats in de PUBLICATIE van 6 Februarij 1801, in art. 82, bij de benoeming van Bestuurders ter waarneming der zaken van *Ingelanden*, *Landeigenaars* of *Geërfden*. (Ibid. D. 15, n°. 229, bl. 19).

(3) Art. 21 der STAATSREGELING, waarbij bepaald was: «Elk Kerk«genootschap zorgt voor het onderhoud van zijnen Eeredienst, des«zelfs Bedienaren en Gestichten;» en art. 1 der *Additionele Artikelen*, waarbij de Leeraren der *Heerschende Kerk* nog drie jaren hun Tractement, bij wijze van Pensioen, uit 's Lands kas zouden genieten, alsmede hun kindergeld, in art. 2 aangegeven, ontving, bij PUBLICATIE van 21 Mei 1799, de uitlegging, dat de *Schoolmeesters* niet onder de Kerkelijke, maar onder de *Burgerlijke* Beambten behoorden gerekend te worden, en dus niet uit *'s Lands kas*; maar uit zoodanige, waaruit dezelve vroeger hun Tractement genoten hadden, moesten betaald worden. (Ibid. D. 11, n°. 100). — Dit *Bewind* gaf ook, bij PUBLICATIE van 11 April 1800, te kennen, dat de keuze van Kerkelijke Ambtenaren, overeenkomstig den geest der STAATSREGELING, ter dispositie van ieder Kerkgenootschap was. (Ibid. D. 13, n°. 180).

PUBLICATIEN waren door de Besluiten en Verordeningen van het *Vertegenwoordigend Ligchaam* uitgelokt, zoo als in het hoofd van al deze *Publicatien* uitdrukkelijk wordt vermeld.

Dit *Uitvoerend Bewind* was zoo weinig met deze STAATSREGELING en haren geest ingenomen, dat, niettegenstaande bij Titel IX, art. 304 der *Staatsregeling* bepaald was, dat er tot op het einde van het jaar 1803 geenerlei verandering in de STAATSREGELING konde gemaakt worden, hetzelve evenwel, bij MISSIVE van 2 Maart 1801, aân de Eerste Kamer den 4 Maart ingediend, eene *vervroegde herziening der* STAATSREGELING voorstelde, en wel op grond, dat onderscheiden gebreken zich in dezelve bevonden, en er tegenkantingen moesten ontstaan, omtrent vele verordeningen, welke de aard en gesteldheid der zaken, de locale situatie van ons Vaderland, het onderscheiden karakter van deszelfs ingezetenen, derzelver zeer verschillende levenswijze en zeden natuurlijk moesten doen geboren worden, en welke men veelal als de gevolgen van niet diep genoeg doorgedachte maatregelen, die misschien, in het afgetrokkene beschouwd, zeer nuttig, edoch in de uitvoering schadelijk bevonden waren, moest aanzien. Ook dat, hoezeer men gemeend hadde, de genoegzame afscheiding van magten bij de *Staatsregeling* te hebben in acht genomen, er echter vele botsingen moesten ontstaan, die niet dan voor het algemeen belang schadelijk waren (1). Volgen wij

(1) Zie deze *Missive*, Bataafsche Courant, 5 Maart 1801, n°. 30; — de geheele behandeling en beraadslaging over de *Wet op het Onderwijs* was zeker een bewijs der geringe overeenstemming der Staatsmagten.

deze VOORDRAGT en wij zullen dit *Bewind* leeren kennen.

Het VOORSTEL werd door eenige Leden der Kamer sterk ondersteund.

Eene ernstige oppositie deed zich tegen deze *vervroegde herziening* gevoelen, edoch nog dienzelfden dag, 4 Maart 1801, werd eene Commissie benoemd, welker meerderheid den 17 Maart een RAPPORT geheel in den geest van het *Uitvoerend Bewind* uitbragt (1). Dit belangrijk onderwerp, *de herziening der Staatsregeling*, werd met zoo veel spoed doorgedreven, dat reeds den 20ⁿ daaraanvolgende dit punt behandeld werd. Men besloot met 37 tegen 23 stemmen, dat de VOORDRAGT van het *Uitvoerend Bewind* een punct van deliberatie zoude uitmaken (2), waarover den 19 Mei daaraanvolgende eene Commissie *Rapport* zoude uitbrengen; hetgeen dien dag ook daadwerkelijk plaats had.

De Commissie volgde de gegeven wenken van het *Uitvoerend Bewind* naauwkeurig op, en stelde zelfs een ONTWERP VAN STAATSREGELING voor, hetgeen *na veelvuldige Conferentien met het Uitvoerend Bewind* was opgemaakt, zoo als de *Rapporteur* Steyn Parvé zelf erkende (3). In dit ONTWERP was bepaald, dat er een *Nationaal Kies-Collegie*, een *Vertegenwoordigend Lig-*

(1) Zie dit *Rapport*. Bat. Cour., 19 Maart, nº. 36 en 37.

(2) Zie Bat. Cour., 21 Maart 1801, nº. 38.

(3) Zie Dagverh. der handel. van het Verteg. Ligch., D. 12, bl. 265. Zie ook de mededeeling van den Heer Dominicus, die in de Eerste Kamer te kennen gaf, dat er Conferentien hadden plaats gehad tusschen eene Sub-Commissie, benoemd uit de Personele Commissie der Eerste Kamer en de MEERDERHEID van het *Uitvoerend Bewind*. (Ibid. bl. 140). Ook sprak Foreest hierover op dezelfde wijze. (Ibid. bl. 483, 484. Zie het *Rapport*, bl. 282 en volg. Het *Ontwerp*, bl. 290, 298, 308.

chaam, in twee Kamers verdeeld, een *Staatsbewind*, hetwelk 4 Secretarissen van Staat, als verantwoordelijke Ministers ten hunne dienste zoude hebben, bestaan zoude.

Dit *Bewind* zoude, onder ander regten, het toeverzigt *over al wat betrekking heeft tot aanmoediging der Kunsten en Wetenschappen*, en meer bijzonderlijk *de Hooge Scholen*, en hetgeen tot de NATIONALE OPVOEDING enz. behoort, onmiddellijk uitoefenen (art. 83). Overigens nam dit ONTWERP als grondbeginsel aan, dat «het Bataafsche Volk wil, dat het onderwijs der jeugd, «de vorming en beschaving der ingezetenen..... in «geen gedeelte der Republiek veronachtzaamd worde.» (Art. 164).

Wat de godsdienstige punten betrof: de Openbare Godsdienst zoude onder de bescherming en *het toezigt* der wet staan.

Geene uitsluitende Burgerlijke voorregten zouden, wel is waar, aan eenige Godsdienstige Geloofsbelijdenis verbonden zijn, maar: «De Hoogleeraren en Leeraren «der *voormaals bevoorregte Kerk* zouden verblijven, «zoo verre die bij de aanneming dezer STAATSREGELING «in dienst waren gesteld, en uit eenige publieke cassen «werden gesalarieerd of gepensioneerd, hunne Tracte«menten en Pensioenen gedurende hun leven genieten.— «Derzelver weduwen en kinderen zouden het gewoon «Weduwe-Tractement en kindergeld behouden.» — Voor het vervolg zoude *de* — nader daar te stellen (1) — *Wet* desaangaande *nadere dispositien maken, die gegrond zullen moeten zijn op eene billijke en gelijkmatige even-*

(1) Tijd gewonnen veel gewonnen, was alstoen het idée der *vroeger Heerschende* partij.

redigheid, ten aanzien der verschillende Gezindheden. De wet — (weder op tijd) — *zoude ook zorgen, dat wegens de Kerkgebouwen en Pastorij-huizen, geen bijzonderen eigendom zijnde, eene billijke en regtvaardige schikking worde gemaakt, ten meesten gerieve der Ingezetenen: daarbij in het oog houdende, dat elke Godsdienstige Gemeente in de gelegenheid zij, haren Godsdienst uit te oeffenen* (Art. 163).

Deze systemata, deze terugwerkende plannen, als ook de ongrondwettigheid der *vervroegde herziening*, ofschoon men het liet voorkomen, dat dezelve door *Bonaparte*, als Eerste Consul, was aangeraden, deden groote tegenkantingen ontstaan, zoo dat, na de tweede lezing, op den 27 Mei 1801 (1), en de derde lezing, op den 3 Junij, dien dag de discussien allerhevigst waren, als ook den 9, 10 en 11 dier maand, en eindelijk het ONTWERP en het RAPPORT met 50 tegen 12 stemmen werden verworpen (2).

Deze Vergadering besliste *wel* met 33 tegen 29 stemmen, dat de MISSIVE zelve van het *Uitvoerend Bewind* verder een poinct van deliberatie zoude uitmaken (3); maar bijna dadelijk daarop werd met ALGEMEENE STEMMEN ook de VOORDRAGT van het *Uitvoerend Bewind*, zoo als zij was liggende, *verworpen* (4). Men ontwaarde in het ONTWERP het plan, *om de voornaamste magt in handen van* weinigen toe te vertrouwen (5); te weten van het *Uitvoerend Bewind*, dat al

(1) Zie Dagv. der hand. van het Vert. Ligch., D. 12, bl. 320.

(2) Zie ibid., bl. 352, 373, 377, 384, 398, 401, 409, 417, 425, 435, 441, 448, 473, 481, 489, 502, 505, 513, 524, 529, 537, 545—547.

(3) Ibid. bl. 549.

(4) Ibid. bl. 549, kol. 2 en 550.

(5) Ibid. bl. 374 en bijna op alle volgende bladzijden.

de bewindvoerende personen aan zich ondergeschikt zoude zien (1); terwijl het Vertegenwoordigend Ligchaam in bloote *Machine* hervormd zoude worden (2). Men meende «de *kennelijkste bewijzen* te hebben ge-«vonden, dat de EERSTE *Ontwerpers* van hetzelve, die «zich op eene loze wijze verborgen hielden, geen «minder doel gehad hadden, dan om, onder den schijn «van de Vrijheid te handhaven, en de grondbeginselen «van de Staats-omwenteling van 1795 kwanswijs te «bewaren, de zoogenaamde Patriciers de teugels van «het Bestuur weder in handen te geven, en vrije «halzen te doen krommen onder het hatelijkste juk «der slavernij, dat immer kan worden uitgedacht, na-«melijk: dat der Aristocraten (3); maar *de vrije man «kuscht nimmer de hand des dwingelands, die hem den «keten om den hals wierp* (4).» Men gaf te kennen, dat dit ONTWERP de *Additionele Artikelen* der STAATSREGELING van 1798, nopens de *voormaals Heerschende Kerk*, wilde vernietigen en buiten werking stellen (5); de hereeniging van de Kerk met den Staat beoogde (6); en duidelijk zag men aan het Staatsbewind het *toezigt* op den Godsdienst opgedragen (7).

(1) Ibid. bl. 375.

(2) Ibid.

(3) Ibid. bl. 376, 384, 399, 400, 402, 404, 407. 420.

(4) Ibid. bl. 479.

(5) Dit erkende de *Rapporteur* Stein Parvé (Ibid. bl. 517), noemende derzelver bepalingen *Reactie*, waarvan de *in werkingbrenging* Religiehaat en Partijzucht hadden doen toenemen.

(6) Ibid. bl. 407, 453.

(7) «En is dit dan niet tevens en in den volsten zin, de heer-«schappij over den Godsdienst, in handen van het Opperbestuur «overgedragen? en de mogelijkheid tot onderdrukking alzoo terug «voeren? Zoodra de Bestuurder zich met den Godsdienst inlaat, «zal hij zijn gezag zien verzwakken, en wil hij deszelfs Priester

Uit deze daadzaak en uit dit Ontwerp zullen ook de geest, de gezindheid en de bedoelingen van het Uitvoerend Bewind genoegzaam bekend gemaakt zijn. In het vervolg zullen wij hetzelve nog meer en meer uit een voor de Katholieken ongunstig oogpunt leeren kennen.

Gedurende deze hevige beraadslagingen in de Eerste Kamer, werd in de Tweede Kamer, na niet minder ontstuimige beraadslaging, de Wet op het Onderwijs aangenomen (1).

In dezen stand van zaken werd de uitvoering der *Wet* over het Onderwijs aan den *Agent* van der Palm en aan het *Uitvoerend Bewind*, — die wij beide hebben leeren kennen, — toevertrouwd.

Deze WET, den 6 Maart 1801, door de Eerste Kamer, doch eerst den 6 Junij door de Tweede Kamer, eindelijk, met 13 tegen 12 stemmen, zoo als wij in ons vorig Artikel verhaalden, aangeno-

«worden, eerlang zal hij er de slaaf van zijn.» — Zoo sprak den 11 Junij 1801 *P. Verhoysen*, Voorzitter der Eerste Kamer. Zie Dagv. D. 12, bl: 546.

(1) Met veel minder hevigheid was, op den 27 April te voren, door de Eerste Kamer het *Besluit* genomen, dat het *Collegium Theologicum* te Leiden zoude vernietigd worden, en daartegen de Curatoren gemagtigd zouden zijn, 30 BEURZEN, ieder ten bedrage van *f* 300 's jaars, aan verdienstelijke en minvermogende jongelingen, geboortig binnen de Bataafsche Republiek, *zonder onderscheid tot welk Godsdienstig Genootschap zij behooren*, *of tot welk soort van studien zij zich zouden mogen bepalen*, uit te geven. Welk *Besluit* ook, na geringe beraadslaging, den 23 Mei, door de Tweede Kamer werd bekrachtigd. Evenwel deed men opmerken, dat het onregtvaardig was, het Theologische Onderwijs aldaar ALLEEN in de leer der *voormaals Heerschende Kerk* te doen plaats hebben. Zie Dagv., D. 12, bl. 120 en volg., bl. 267, bl. 314 en volg.

men (1), werd den 15 Junij 1801, bij PUBLICATIE van *het Uitvoerend Bewind*, in werking gebragt. Zij bevatte 31 Artikelen, waarbij bepaald was, dat er tegen betaling van schoolgelden genoegzame gelegenheid tot onderwijs zonde verschaft worden; op welke scholen kinderen der bedeelden zouden worden toegelaten, zoo er geene afzonderlijke scholen voor dezelve bestaan; tegen eene overeen te komen te gemoetkoming van de zijde der Armen-kassen (Art. 1). De Gemeente-Besturen moesten door vrije woning en toelage den Onderwijzer een ordentelijk bestaan bezorgen; des noods behoorde het *Uitvoerend Bewind* daarin te voorzien (Art. 2). Door deze toelagen, emolumenten of andere voorregten werden zij, die dezelve genoten, *Openbare* of *Gemeentelijke Schoolmeesters*, en waren zij juist *daarom* onderscheiden van de *Bijzondere Onderwijzers* (Art. 3). Het onderwijs op de *Openbare* of *Gemeentelijke* scholen moest zich bepalen tot het lezen, schrijven en eerste beginselen der rekenkunde, met ontwikkeling van het verstand, en inprenting van de kennis en het gevoel van dat alles, wat de kinderen aan het Opperwezen, de Maatschappij, aan hunne Ouders, aan zich zelven en aan hunne medemenschen verschuldigd zijn; kunnende door het *Uitvoerend Bewind*, naar bevinding van zaken, deze scholen, buiten de schooltijden, in *Industrie-*

(1) Ook in de *Bijdragen*, D. 1, St. 4, bl. 3, alwaar, bl. 5, deze WET voorkomt, kan men de *goede trouw* van eenige schrijvers ontdekken; in de beschrijving der beraadslagingen over deze WET heet het, dat ingevolge van een allergunstigst *Verslag*, door den *Representant* J. Lublink de Jonge uitgebragt, het *Besluit* der Eerste Kamer door de Tweede werd bekrachtigd; maar men vond goed, niets van de hevige discussien en tegenkantingen te gewagen.

scholen worden ingerigt. In de schoolboeken moest worden daargelaten al het leerstellige, dat door de onderscheidene Kerkgenootschappen verschillend wordt begrepen (Art. 4). Het *Uitvoerend Bewind* zoude eene *verbeterde* LEERMETHODE invoeren, waaraan alle OPENBARE *Onderwijzers* zich op verbeurte van hunnen post zouden moeten onderwerpen (Art. 5); alsook aan de voorschriften van dat *Bestuur* nopens het gebruik der boeken (Art. 6). Het toezigt over de *Openbare* Scholen werd aan de Departementale Schoolbesturen, onder opzigt van den Agent, toevertrouwd (Art. 7). Deze Departementale Besturen zouden benoemd worden door het *Uitvoerend Bewind;* en, bestaande uit 3 Leden, onder den naam van Schoolopzieners (Art. 8), zouden zij zich moeten gedragen naar eene INSTRUCTIE, door het *Uitvoerend Bewind* vast te stellen (Art. 9). Zij zouden ieder voor hun District met het Gemeente-Bestuur overleggen, wie bij eene vacature tot *Gemeentelijken Onderwijzer* behoort te worden benoemd (Art. 10); vier maal jaars als Departementaal Schoolbestuur vergaderen; de examinas afnemen en alle verder aanbevolen werkzaamheden verrigten (Art. 11); zullende geen *Openbaar Onderwijzer* worden aangesteld, dan na het afgelegde examen en overlegging van een voldoend getuigschrift van goed zedelijk gedrag en de gevestigde Regeringsvorm te zijn toegedaan (Art. 12); wordende hij overigens door de Gemeente-Besturen benoemd; aan welke werd aanbevolen steeds gemeenschappelijk met den Departements-Schoolopziener van hun District te handelen (Art. 13). Alle plannen tot verbetering konden den *Agent* door het Departementaal Schoolbestuur aangeboden worden

(Art. 14); waarvan elk lid jaarlijks *f* 600 als indemniteit (Art. 15), en, zendende eens in het jaar één hunner tot eene *Algemeene Vergadering* naar den Haag, om met den *Agent* te beraadslagen, deze *f* 7 per dag en 30 stuivers reiskosten voor ieder uur afstands van de plaats hunner woning, zoo wel voor de héén als terugreis, zoude genieten (Art. 16). Geen *Openbaar School-Onderwijzer* konde van zijnen post ontzet worden, dan alleen wegens Pligtverzuim, Burgerlijk of Zedelijk wangedrag; na onderzoek door het Departementaal Schoolbestuur, kennisneming van den *Agent* en bij *Besluit* van het *Uitvoerend Bewind* (Art. 17). Ieder Burger konde eene *bijzondere School* oprigten, doch *na admissie van het Gemeente-Bestuur en examen*, gelijk aan dat van den *Openbaren* Onderwijzer (Art. 18); doch af te nemen door het Plaatselijk School-Bestuur, hetwelk ten getale van niet minder dan drie personen, door het Gemeente-Bestuur benoemd, met den *Agent van Nationale Opvoeding* in correspondentie getreden, door hem zoude gequalificeerd worden tot het afnemen der examens van de *bijzondere Schoolmeesters en Schoolhouderessen* (Art. 19). Dit plaatselijk Schoolbestuur zoude tegen de oprigting zonder admissie van *bijzondere* Scholen waken, *het bijzonder Onderwijs* trachten te verbeteren, het nadeelige in de Scholen beletten, de Onderwijzers gadeslaan, en tweemaal des jaars verslag van den staat van het *bijzonder schoolwezen*, door het *Intermediaire* van den *Districts-opziener*, aan den *Agent* indienen (Art. 20). Met den tijd van acht maanden na de Publicatie der Wet, zouden alle vroegere vastgestelde betalingen ophouden (Art. 21), en met dit bedrag een schoolfonds worden opgerigt, onder

beheering en administratie van het *Uitvoerend Bewind* (Art. 22); uit welk fonds, op voordragt van den *Agent*, den bijzonder verdienstelijken schoolonderwijzeren eene aanmoediging zoude verstrekt worden (Art. 23), en eene toelage aan de behoeftige Gemeenten; ten einde het Onderwijs aldaar te bevorderen; doch bij voorkeur aan zoodanige, welker Onderwijzers te voren uit 's Lands Kas bezoldigd waren (Art. 24). Zoo het fonds toereikende mogt zijn, zoude een Instituut, onder toezigt van den *Agent*, worden daargesteld, om bekwame personen tot schoolonderwijzers op te leiden (Art. 25). Ook het toezigts-indenniteit moest uit dat fonds gevonden worden (Art. 26); provisioneel echter mogt het *Uitvoerend Bewind* de School-Opzieners, bij wijze van vóorschot, uit de Nationale Schatkist doen betalen (Art. 27). Welk *Bewind* alle schikkingen mogt beramen en vaststellen, ten einde in de scholen de eerste beginselen worden ingeprent, om de kinderen tot deugdzame menschen en tot nuttige Leden der Maatschappij te vormen (Art. 28); zullende jaarlijks deswegen opgave aan het Vertegenwoordigend Ligchaam inzenden (Art. 29). Bij behoorlijke in werking brenging van het *Algemeen Armbestuur* zouden *Nationale Scholen*, voor behoeftige kinderen, *voor niet* worden daargesteld (Art. 30); inmiddels zoude het onderwijs der Armen op den bestaanden voet gecontinueerd worden en de ouders, door inhouding der bedeeling, van wegen der Armbesturen gedwongen worden, om hunne kinderen naar school te zenden (Art. 31).

Het *Uitvoerend Bewind*, deze bepalingen des Vertegenwoordigend Ligchaams ter nakoming aanbevelende,

schreef tevens voor: *standvastige en voorzigtige Weerstandbieding aan de dwalingen der onkundigen, aan de vooroordeelen der ligtgeloovigen en aan de tegenkanting der onwilligen*, terwijl het *Bewind* in alle verordeningen, welke aan deszelfs beschikkingen zijn overgelaten, zijne handelingen door billijkheid en gematigheid zoude kenmerken, tot wegneming en voorkoming van alle REGTMATIGE REDENEN van beklag, van hoedanigen aard die ook zijn mogten (1).

(1) Zie Bijdragen, D. 1, St. 4, bl. 4—18; ook Volled. Verzameling van Publicatien. D. 15, N°. 251.

(Het vervolg hierna.)

BOEK-AANKONDIGING.

1°. *Levenschetsen van acht jonge Christenen Heldinnen*, uit het Fransch *van* CARRON, *door* P. L. v. K., R. K. Priester. Tweede verbeterde uitgave. *Te 's Hertogenbosch bij* J. J. ARKESTEYN EN ZOON. 1842.

2°. *Twaalftal korte levensgeschiedenissen van jonge Heiligen.* (Een geschenk voor jonge Christenen, die God meer dan de wereld zoeken te behagen), *naar het Hoogduitsch van* F. L. MARX, *doctor in de Wijsbegeerte en Godgeleerdheid, en geestelijk Raad van den Aartsbisschop van Regensburg.* Tweede druk, *te 's Bosch*, bij J. J. ARKESTEYN EN ZOON. 1842.

Levensgeschiedenissen van Heiligen kunnen in het algemeen veel nut stichten. Zij doen het vooral, wanneer het onderwerp wèl gekozen is, zoodat de lezer het aangeprezen voorbeeld op zich zelven kunnen toepassen. Uit dit oogpunt beschouwd, zijn beide werkjes aanbevelenswaardig: de deugd wordt er niet in bloote beschouwing, maar in beoefening voorgesteld, en juist dáárdoor den jeugdigen harten gemakkelijker ingeprent.

In het werkje onder n°. 2, bladz. 11, wordt van de twaalfjarige Eulalia verhaald, «dat zij in stilte hare moeder ontvlugtte, en zich vrijwillig bij den Romeinschen Stedehouder als Christen aangaf.» — Als men voor jonge lieden en kinderen schrijft, behoort men zeer omzigtig te zijn; eene kleine toelichting wegens die tijden van vervolging, en wegens de blijkbare plannen der Voorzienig-

heid, die er behagen in scheen te nemen, om door zwakke en jeugdige Christenen, de magten der aarde en haar geweld te beschamen, zou dáárom niet ongepast geweest zijn; in de vertaling ware zulk eene aanteekening nog ligtelijk daarbij te voegen geweest.

De vertaling van het 1e werkje is goed; zij mist echter veeltijds dien vloeijenden en aangenamen stijl, die men, bijzonder in levensschetsen, te regt verlangen mag. Die ongelukkige, *dezelve*, *deszelfs* enz., die wij op menige bladzijde herhaaldelijk hebben aangetroffen, hebben er welligt het hunne aan toegebragt. B. v. «zij omhelsde haar, besproeide *dezelve* met hare tranen, en, na voor haar *denzelfden* dag hetgeen zij verzocht verkregen te hebben, liet zij *dezelve*, met duizend blijken van hare goedheid overladen, henen gaan (bl. 89). — «De Heer deed gedurig in het binnenste van hare ziel, het doodvonnis hooren, welk hij tegen *dezelve* (hare ziel?) had uitgesproken.» (bl. 93) — «Welk treurig en statig schouwspel vertoonde de bedrukte koninklijke familie! Terwijl de Koning en de Koningin aan het hoofd waren, ging *dezelve* naar de Kapel het Allerheiligste Sacrament halen, vergezelde *hetzelve* tot aan het vertrek der zieke, en wilde vergeefs hare tranen dwingen, *zelfs* uit teederheid voor haar, die *dezelve* deed vlieten.» — (t. a. p.) Door eene kleine wending aan den zin te geven, had men die woorden, ten minste het herhaald gebruik daarvan, gemakkelijk kunnen vermijden.

De vertaling van nº. 2 is minder gelukkig, en daardoor, wat te bejammeren is, voor *school*gebruik ook minder geschikt. Taal en stijl zijn hier en daar meer Hoogduitsch dan Nederlandsch. On-Hollandsch is het b. v., «doch de bezorgde moeder *vertrouwde*, om den teederen ouderdom harer geliefde dochter nog niet bij al haren ijver, en haar vurig verlangen die kracht *toe*, om enz. bl. 10: «ook vreesde een ieder,

dat Blandina den moed en het standvastige ondergaan des lijdens van dezen tijd niet *was toevertrouwd* bl. 33 (?..)» Van de martelaars zegt men zeer goed · dat zij de waarheid van het geloof met hun bloed *be*zegelden, maar de waarheid van het geloof met hun bloed *ver*zegelen, zoo als op bladz. 28 en 33 voorkomt, heeft eene geheel andere beteekenis. — Bladz. 15. lezen wij: *Uit den Bollandisten* Tillemond *en de lofrede* enz. Zou hier het Duitsche meervoudig *den* · aanleiding tot die verregaande misstelling gegeven hebben?.... Mogt de vertaling van dit werkje door een' derden druk met meer zorg worden bewerkt, dan beloven wij er ons veel goed van voor de scholen, waar het gebruikt kan worden.

Ten slotte moeten wij nog eene aanmerking maken, die de beide werkjes betreft. In elk vindt men eene kerkelijke goedkeuring, die voor de *eerste* uitgave gegeven was. Als men een werk als kerkelijk goedgekeurd wil beschouwd hebben, dient de goedkeuring ook voor den *herdruk* gevraagd te worden; vooral als het eene *verbeterde* en dus niet *dezelfde* uitgave is als de vorige.

Maart 1843.

GODSDIENST-PLEGTIGHEDEN.

(Vervolg van bl. 400, 2e deel.)

III.

Na eene vervolging van drie eeuwen treedt eindelijk de Kerk voor goed uit hare schuilplaatsen te voorschijn. *Het volk, dat in de duisternissen wandelde, heeft een groot licht gezien: voor hen, die in het land van de schaduwe des doods woonden, is een licht opgegaan.* (1) Een schitterend kruis, de voorbode eener geheele zegepraal des Christendoms, is aan *Constantijn* verschenen. (2) De trotsche adelaar der Romeinen heeft plaats gemaakt voor *hetgeen den heidenen eene dwaasheid was.* Overal, waar dit teeken zich vertoont, is de overwinning: de laatste der dwingelanden valt, en met hem, stort het wankelend gebouw des heidendoms in puinhoopen over elkander. De vrede en vrijheid, die thans aan de Kerk geschonken zijn, gedoogen dan ook niet langer, dat de duisternissen der catacomben het indrukwekkende harer geheimen voor het oog der overwonnen wereld geheel verbergen. De verhevenheid van hare leerstukken, de schoonheid en de uitwerksels van hare zedeleer, de standvastigheid der martelaren hebben de goddelijkheid van haren oorsprong voldingend bewezen; — thans is het Liturgie, die voor het vervolg de overwinning voltooijen zal.

(1) Isaias IX : 2.

(2) Euseb. *de vita Constant.* L. 1. C. 27—30.

Niet dadelijk echter zal de sluijer des geheims geheel en al zijn opgeheven. Zoo lang het gevaar van ontheiliging, van den kant der heidenen, blijft voortduren, moet de Kerk op hare hoede zijn: geen ongewijde moge tot het binnenste der geheimen doordringen. Voor zóó verre moet de ontwikkeling der Liturgie tot den omtrek des heiligdoms zich bepalen. Maar later, wanneer de val des Romeinschen rijks den laatsten steun der heidensche overblijfsels zal hebben medegesleept, dan zal het geheim volkomen ontsluijerd worden, en de Liturgie, geheel ontwikkeld, aan het oog van een ieder zich voorstellen.

De ontwikkeling voor het uitwendige was intusschen zoo veel te luisterrijker: niets evenaarde de pracht en den rijkdom, door de milddadigheid der Keizers aan de eeredienst bijgezet. Overal, door het geheele rijk, stichtte men nieuwe kerkgebouwen, terwijl de oude, ter plaatse waar de vervolging ze vroeger vernield had, grooter en sierlijker werden opgetrokken.

De kerk van *Tyrus* was de eerste, die na den vrede van *Constantijn*, omstreeks het jaar 315, werd ingewijd. De vorige kerk was onder de vervolging van Diocletiaan verwoest geworden, en de heidenen hadden, ter meerdere ontheiliging, allerlei onreinheden op de plaats bijeengebragt. Het ware gemakkelijk geweest eene andere plek gronds te vinden; maar *Paulinus*, de bisschop der stad, wilde liever de onreinheden doen opruimen en op dezelfde plaats de kerk bouwen, opdat de overwinning van het Christendom zoo veel te meer uitkomen en de luister van dezen tweeden tempel die des eersten overtreffen zoude. De inwijding geschiedde met alle mogelijke plegtigheid,

in tegenwoordigheid van een groot aantal bisschoppen en ten aanzien eener ontelbare menigte, die van alle kanten te zamen gekomen was. *Eusebius*, bisschop van *Cesarcë*, hield bij die gelegenheid eene redevoering, naderhand in zijne werken opgeteekend, en die dáárom vooral opmerkelijk is, omdat ze niet slechts eene beschrijving geeft van de verschillende deelen en sieraden der kerk, maar daarenboven de geheimzinnige beteekenis aanwijst, die in elk derzelve lag opgesloten. (1) De ligging, de vorm en indeeling dezer kerk waren gelijk aan die kerken, welke bijna gelijktijdig en later, in het Westen zoowel als in het Oosten, gebouwd werden; en uit deze gelijkvormigheid mogen wij met reden opmaken, dat het vóórbeeldsel, waarnaar ze gemaakt werden, van vroegere dagteekening moet wezen dan de vrede van *Constantijn*, om dadelijk zóó algemeen te worden nagevolgd. Overigens wat de ceremoniën zelve der inwijding betreft, *Eusebius* maakt er geene beschrijvende melding van; en daar andere schrijvers dit evenmin gedaan hebben voor de kerken, die in de 4e eeuw in het Oosten gesticht zijn, zouden wij ons bij enkel gissingen bepalen moeten. Het is nogtans buiten twijfel, dat het gezang van psalmen en loflieden een groot deel er van uitmaakte; dat de bisschoppen met eene bijzondere en rijke kleeding waren uitgedoscht; en dat eene kerk-wijding, even als thans, werd aangezien als eene dier voorname handelingen der godsdienst, die allezins geschikt zijn, om in den geest en het hart der volken diep het gevoel in te prenten voor de heiligheid en majesteit eener woning,

(1) Euseb. *Hist. Eccl.* L. X. C. 4.

die God zich verwaardigt onder de menschen uit te kiezen.

Voor het Westen hebben wij dienaangaande minder onzekerheid; althans eene overlevering der Romeinsche Kerk verzekert: dat de H. Paus *Silvester* (314–335), dezelfde ceremoniën, die nog heden bij kerk- en altaarwijding in gebruik zijn, instelde en regelde. Die overlevering is zeer aannemelijk, daar de vele kerken, die *Constantijn* te Rome alleen liet bouwen, telkens de gelegenheid er toe aanboden. De voornaamste waren deze: de *Basiliek* des Zaligmakers *(Basilica Salvatoris)* in het paleis van Lateranen; (1) de kerken van de H.H. *Petrus* en *Paulus*, ter plaatse waar hunne ligchamen begraven zijn, de eerste op het *Vatikaan*, de andere op den weg van *Ostia;* die van den H. *Laurentius (extra muros)*, van het H. *Kruis van Jerusalem (in agro Sessoriano)*, van de H. *Agnes (via nomentana)*, van de H.H. *Marcellinus* en *Petrus (via lavicana);* behalve verscheiden andere zoo in de stad zelve als in de omstreken.

De naijver en verbittering der heidensche priesters en afgodendienaars, wier magt en invloed door de bekeering van *Constantijn* reeds zoo geweldig geschokt waren, moesten door dit alles niet weinig worden opgewekt; maar in plaats van de uitbreiding der eeredienst te benadeelen, dienden zij veeleer om die elders nog meer te bevorderen. In het vervolg immers waren zij mede-oorzaak, dat de Keizer het besluit nam en uitvoerde, om op de plaats van het oude *Byzantium* het

(1) Meer bekend onder den naam van *St. Jan van Lateranen*. Deze kerk is thans de zetel des Pausen, de Moeder en meesteres van alle kerken van Rome en de geheele aarde. Op den voorgevel leest men het volgende opschrift: SACROSANCTA LATERANENSIS ECCLESIA, OMNIUM URBIS ET ORBIS ECCLESIARUM MATER ET CAPUT.

nieuwe *Rome* te stichten en er de zetel zijns rijks over te brengen. Hier nu bouwde hij niet alleen onderscheidene kerken, maar rigtte ook op de openbare plaatsen het teeken der verlossing op, en liet hij op de fonteinen en elders de bij de eerste christenen zoo geliefkoosde afbeeldingen plaatsen, *den goeden Herder* namelijk en *Daniel in den kuil der leeuwen.* (1)

Één voorwerp nogtans wekte voornamelijk de geestdrift der christenen op, en verschafte der uitwendige eeredienst eene ruime gelegenheid ter ontwikkeling: de herstelling der heilige plaatsen in Palestina. Uit haat tegen het Christendom had Keizer Adriaan dezelve door de afgodendienst ontheiligd en in toevlugtsoorden en leerscholen van ongebondenheid en ontucht herschapen; maar door de zorg van de H. *Helena*, Constantijn's moeder, werden zij van al die onreinheden gezuiverd en aan de vereering der Christenen teruggegeven. Toen juichte de geheele Christenheid, en van dat oogenblik af stroomde eene tallooze menigte naar Bethlehem en Jerusalem, om bij de krib zelve, waarin het goddelijk kind gelegen had; bij het kruis, waaraan de God-mensch gestorven was, hunne hulde en aanbidding den Heer te komen opdragen. De Keizer van zijnen kant, bevorderde met ijver de godvruchtige bedoelingen zijner moeder. Hij gelastte, dat er boven het H. Graf en den berg Calvarië eene prachtige kerk gebouwd zou worden; en opdat niets aan den luister en rijkdom derzelve ontbreken mogte, stelde hij aanzienlijke schatten ter beschikking van den bisschop van Jerusalem. De beschrijving van deze *Basilick*, die in zes jaren voltooid werd, is ons bewaard

(1) Euseb. *vita Constant.* (passim)

gebleven door de schriften van *Eusebius*. (1) Zij behelst onder anderen, dat de vloer niet marmer van velerlei kleuren was ingelegd, dat het dak, aan den binnenkant, met kostbaar snijwerk versierd en geheel met het fijnste goud bekleed was. Na het opnoemen van deze en meer andere kostbaarheden, sluit *Eusebius* met deze woorden: «het zou ons onmogelijk zijn, op »te noemen de kostbaarheid, de fijnheid, het groot»sche, het aantal en de verscheidenheid der sieraden, »en andere van goud, zilver en edelgesteente schitte»rende voorwerpen, die de keizerlijke milddadigheid »in de kerk *der Verrijzenis* bijeenverzamelde.» (2)

Van de heilige vaten en alles wat ter versiering van het altaar strekken moest, wordt door *Eusebius* met geen enkel woord gewag gemaakt; te oordeelen nogtans naar hetgeen de Keizer te *Rome* tot dat einde geofferd had, kunnen wij veilig onderstellen, dat het te Jerusalem zeker niet minder geweest is. De belangrijke kronijk, bekend onder den naam van: *Liber Pontificalis*, bevat des aangaande eene lijst van verschillende voorwerpen, die door den Keizer aan de *Basiliek* des Zaligmakers geschonken werden en onder welke de volgende voorkomen: zeven zilveren autaren; zeven gouden en vijftien zilveren *patenen;* zeven gouden *communie*-bekers; veertig gouden en even zoo veel zilveren kleinere kelken; twee groote gouden *ampullen* en twintig zilveren; een gouden en een aantal zilveren lampen en kandelaars, enz. Ons bestek gedoogt niet, om verder over dit alles uit te weiden: maar dit weinige, vertrouwen wij, zal wel genoeg zijn, om den lezer eenig denkbeeld te geven van den rijkdom der

(1) Euseb. *vita Constant.* Lib. III. C. 34—39. (2) Ibid. C. 40.

kerken, die door de Keizers gesticht werden, en het zal hem tevens doen zien, dat de tempel-geraden van die eeuw dezelfde waren als die men thans gebruikt.

Die zoo ruime en prachtige kerkgebouwen weergalmden dan ook, dag en nacht, van feest- en vreugdezangen der priesters en geloovigen; want nu geen uiterlijke dwang aan de vrijheid meer hinderlijk was, gaf het gevoel van dankbaarheid zich lucht in het vieren der zegepraal van het Christendom. Op het overige gedeelte der Liturgie had deze veranderde toestand der Kerk, natuurlijkerwijze, een groóten invloed. Alles kon thans ordelijker geregeld en beter naar algemeene voorschriften beoefend worden. Maar zoo de bisschoppen aan de plegtigheden bij het vieren der heilige geheimen en aan de toediening der Sacramenten grootere ontwikkeling en volmaaktheid gaven, geschiedde dit niet anders dan op den grondslag eener overlevering, die tot den oorsprong zelven der Kerk opklimt. Van waar anders die sprekende gelijkvormigheid, die wij, wat de hoofdtrekken aangaat, in alle Oostersche en Westersche Liturgiën aantreffen? Of zou men het voor mogelijk houden, dat een nieuw gebruik gelijktijdig ware ingevoerd in de kerken van Egypte, Arabië, Syrië, Perzië, Klein-Azië, Griekenland, Italië, Gallië, Spanje en de kusten van Afrika? En dat gedurende de vervolgingen, en bij zoo geringe middelen tot onderlinge gemeenschap?.... Men geloove veeleer de vaders zelven, die ter staving der toenmaals bestaande gebruiken en plegtigheden op de overlevering zich beroepen hebben; en die integendeel niet nalaten, naauwkeurig het op te geven, wanneer er nieuwe gebruiken of door hen zelven, of

door hunne tijdgenooten waren ingevoerd. Bewijzen daarvoor zijn er genoeg aan te halen; voor het eerste geval willen wij alleen melding maken van *Cyrillus* van Jerusalem en *Augustinus* in hunne verklaringen van de plegtigheden der Sacramenten, alsmede *Basilius*, wanneer hij spreekt over verschillende gebruiken, die niet in geschrifte, maar door overlevering waren medegedeeld; voor het laatste geval, van de afschaffing der liefde-maaltijden ten tijde van denzelfden *Augustinus*, en van het gebruik dat weinig vóór *Joannes Chrysostomus* in het Oosten werd ingevoerd, om even als te Rome den geboortedag des Zaligmakers te vieren op den vijf en twintigsten December. (1)

De verandering in den uitwendigen toestand der Kerk was evenwel niet de eenige aanleiding tot bevestiging en ontwikkeling der liturgische vormen: de ketterijen ook, hoe strijdig uit haren aard, moesten in de plannen der Voorzienigheid medewerken tot hetgeen God over zijne Kerk besloten had. Telkens als eene nieuwe ketterij het hoofd opstak om het een of ander geloofspunt aan te vallen, werd het altoos zegevierend wapen der Liturgie tegen haar aangegord, dan beriepen de Bisschoppen zich niet slechs op de H. Schrift en op de overlevering der vaderen, uit hunne geschriften of anderzins blijkbaar, maar ook op de godsdienstige plegtigheden en gebeden der Kerk, als een *geschiedkundig* bewijs van hetgeen vroeger geleerd en beleden was. Men deed meer zelfs. De vermogende invloed der Liturgie werd, dan vooral, ook *praktisch*

(1) S. Cyrill. Jeros. *Catech.* — S. Aug. *de Symb. ad Catech.* etc. S. Basil. *de Spir. S.* — S. Aug. *Epist.* 29 *ad Alypium.* — S. Joan. Chrys. *Serm.* 31.

op de geloovigen toepast: aan de belijdenis van het aangevallen punt werd eene grootere ontwikkeling gegeven, soms een nieuwe vorm toegevoegd, en alzoo de menigte gewaarborgd en gesterkt tegen de listen en het geweld, waartoe de ketterij niet zelden hare toevlugt nam.

Toen *Antiochië* door de trouweloosheid van haren bisschop *Leoncius* den Arianen ten prooi geworden was, waren er twee voortreffelijke leden dier kerk, *Diodorus*, later bisschop van *Tarsus* en *Flavianus*, daarna patriarch van *Antiochie*, die zich op den voorgrond plaatsten en manmoedig der ketterij het hoofd boden. Maar zij bepaalden zich niet tot de verdediging des geloofs: zij wilden ook het volk vrijwaren tegen de verleiding der Arianen — en daar een veranderde vorm in het psalmgezang, ter bereiking van dat doel, allezins gepast scheen, gaven zij aan hetzelve eene nieuwe en meer aangename rigting. Tot hiertoe werd het kerkgezang alleenlijk door bepaalde zangers uitgevoerd, terwijl het geloovig volk in stille aandacht naar hunne stem luisterde; nu echter, verdeelden *Diodorus* en *Flavianus* de geheele vergadering in twee koren en leerden ze beurtgewijze de psalmen van *David* zingen. Deze nieuwe zangwijze vond gereedelijk ingang bij de geloovigen; het gevolg er van was, dat zij geheele nachten, in waken en bidden, bij de graven der martelaren doorbragten en alzoo duizende regtzinnigen aan God den lof gaven, dien de Arianen trachtten, Hem te ontnemen. (1)

Weinige jaren daarna volgde de kerk van *Constantinopel* het voorbeeld van *Antiochië:* zij werd er, om

(1) Theodor. *Hist. Eccl.* Lib. II. C. 24.

zoo te spreken, door de Arianen zelve toe genoodzaakt, die, daar zij alle middelen te baat namen, om de menigte naar zich heen te lokken, in hunne bijeenkomsten het *beurtgezang* der psalmen hadden ingevoerd. Onder de regering nu van *Theodosius*, waren de kerken, die de Arianen te *Constantinopel* hadden, hun ontnomen geworden; zij kwamen daarom des nachts onder de openbare gaanderijen bijeen, verdeelden zich in koren, en begaven zich vervolgens, bij het aanbreken van den dag, onder het zingen van psalmen, die *beurtelings* door de koren werden aangeheven, naar de plaats, buiten de stad, waar zij hunne vergadering hielden. Alzoo deden zij op de voornaamste feestdagen en op den eersten en zevenden dag der week. — Het kan niet anders, of dit alles moest de aandacht van velen tot zich trekken; en dit middel was te gevaarlijker, omdat zij hunne goddelooze leeringen in de gewijde gezangen-zelve hadden ingevoegd, en zelfs eenige zangen, die op hunne geschillen met de Katholieken doelden, opzettelijk vervaardigd hadden. De H. *Joannes Chrysostomus*, die destijds bisschop van *Constantinopel* was, vreesde met reden, dat eenigen der zijnen gevaar zouden loopen, van misleid te worden; hij vermaande daarom de geloovigen even eens het beurtgezang aan te nemen. Zijn woord vond ingang, en het duurde niet lang, of zij overtroffen de Arianen zoo door hun aantal als door de pracht, welke bij die gelegenheid ten toon werd gespreid. (1)

In het Westen werd het beurtgezang het eerst in de kerk van *Milaan* ingevoerd. Het geschiedde omstreeks denzelfden tijd als te *Antiochië*, en even als

(1) Sozom. *Hist. Eccl.* Lib VIII. C. 8.

dáár gaf de ketterij der Arianen er aanleiding toe. De H. *Augustinus*, die er getuige van was, spreekt er van in het IXe boek zijner *Belijdenissen*. «Hoe dikwijls — zegt hij — «weende ik bij uwe lofliederen en gezan- «gen, diep bewogen door de zoetluidende stemmen «uwer Kerk. Die stemmen klonken in mijne ooren, «terwijl uwe waarheid zachtjes in mijn hart doordrong; «eene teedere godsvrucht ontvlamde in hetzelve, en «mijne tranen vloeiden en ik gevoelde mij gelukkig «in die tranen. — Niet lang te voren had de kerk van «*Milaan* dit middel van troost en stichting, waardoor «de harten en stemmen der broeders vereenigd wer- «den, aangenomen. Want omstreeks een jaar geleden «had *Justina*, de moeder van den jongen Keizer *Va- «lentinianus*, die door de Arianen verleid was, uwen «dienaar *Ambrosius* om hare ketterij vervolgd. Toen «waakte het geloovig volk in de Kerk, bereid zijnde «met zijn bisschop, uwen dienaar, te sterven. Mijne «moeder, uwe dienstmaagd, die altoos de eerste was «in ijver en nachtwaken, leefde daar van hare gebe- «den. En ik, ofschoon ik nog koud was, omdat de «warmte van uwen Geest mij nog niet bezielde, ik «gevoelde mij nogtans opgewekt bij het schouwspel «eener stad, die verstomd en ontsteld was. Toen «werd het gebruik ingevoerd, om de lofzangen en «psalmen op de wijze der Oosterschen te zingen, op- «dat het volk door droefheid en verveling niet bezwij- «ken zoude. En van dien tijd af is het in zwang ge- «bleven en hebben vele, bijna al uwe kudden overal «hetzelve nagevolgd.» (1)

Tot dat zelfde einde vervaardigde ook de H. *Am-*

(1) S. Aug. *Confess.* Lib. IX. C. 6—7.

brosius onderscheidene lofzangen, die meest alle de strekking hadden om, tegenover de Arianen, eene duidelijke belijdenis af te leggen wegens de *medezelfstandigheid* van Christus met den Vader, of het geheim der H. Drieëenheid. (1) Zijne pogingen werden met den gelukkigsten uitslag bekroond: het volk werd in de leer dier geheimen meer en meer bevestigd. «Men verhaalt — zegt hij — dat ik het volk «door de verzen mijner lofzangen verleid heb. Ik wil «het niet geheel ontkennen. Het is in de daad een groot «vers, dat alles in kracht overtreft; want wat is krach«tiger dan de belijdenis der Drieëenheid? Allen, die «naauwelijks leerlingen zijn konden, zijn er meesters door «geworden.» (2) *Ambrosius* deed overigens hier niets anders dan hetgeen de Kerk reeds vóórlang elders gedaan had: namelijk, de bestaande vormen der Liturgie uitbreiden, naarmate de behoefte tot eene meer duidelijke belijdenis zich voordeed. Vandaar het getal van *drie*, dat zoo menigwerf in hare plegtigheden voorkomt (zoo als het *driemaal* KYRIE, het *driemaal* HEILIG, de *drievoudige* indompeling bij het doopsel, het *Eer zij den Vader, den Zoon en den H. Geest*) en hetwelk reeds, als eene belijdenis ter eere der drie goddelijke Personen, tegen *Gnostieken* en *Sabellianen* was aangewend.

In het begin der volgende eeuw stak eene nieuwe ketterij (die van *Pelagius*) het hoofd op. Hevig en onrustwekkend was de aanval, dien zij op de leer der Kerk beproefde. Maar hoe heviger die aanval was,

(1) Eenige dier *hymnen* zijn nog heden in gebruik. zoo als: *Aeterne rerum Conditor.* Domin. ad Laud. *Somno refectis artubus.* fer. 2 ad Matut. *Consors paternt Luminis.* fer. 3ª ad Matut. *Aeterna Christi munera.* Commun. Apost. ad Matut. enz.

(2) *Opusc. de Spiritu S.* in Epist. 31.

zoo veel te glansrijker schitterde de moed en volharding der regt-geloovigen, die, vooral onder den grooten *Augustinus*, het leerstuk der erfzonde en de noodzakelijkheid der genade verdedigden; want *meer dan twintig jaren streed de Katholieke legerschaar onder het geleide van dien man en zegevierde zij over de vijanden der goddelijke genade.* (1) In dien strijd werd ook het wapen der Liturgie, naar het voorbeeld der vaderen, met vrucht ter hand genomen. Meermalen beriep zich *Augustinus*, tegen de *Pelagianen*, op de van ouds bestaande liturgische plegtigheden, en onder deze wees hij vooral op het doopsel en op de ceremoniën, met welke dit Sacrament den kinderen werd toegediend; ceremoniën, die het geloof der Kerk nopens de erfzonde en de noodzakelijkheid der genade zoo duidelijk bewezen, en wier oudheid de *Pelagianen* zelven niet durfden in twijfel trekken. «De sacramenten «zelven, welke de Kerk op gezag eener zóó oude over- «levering onderhoudt, dat de *Pelagianen* ze onder «openlijke afkeuring niet durven verwerpen, ofschoon «zij meenen, dat ze in de kinderen ijdele vertooning «en geen waarheid zijn; die Sacramenten zelven toonen «genoeg, dat ook de pas geboren kinderen, door de «genade van Christus, van de slavernij des duivels «bevrijd blijven. Want behalve dat de kinderen niet «door een schijnbaar, maar een echt doopsel worden «afgewasschen, wordt daarenboven reeds vooraf de «vijandelijke magt in hen bezworen en uitgedreven *(exorcizatur in eis et exsufflatur potestas contraria);* «aan welke magt zij tevens verzaken door den mond

(1) S. Prosper *lib. contra Collat.*

«dergenen, die hen ten doop brengen.» (1) — «De «*Pelagianen* kunnen er niets op antwoorden: waarom «de bezweringen over de kinderen geschieden. Want «ongetwijfeld zou het eene ijdele vertooning zijn, in- «dien de duivel over hen geene heerschappij hadde; «doch indien hij over hen heerscht en dáárom de «bezweringen geen ijdel vertoon zijn, waardoor an- «ders voert hij dan heerschappij dan door de zonde, «hij die de vorst der zonden is?» (2)

Op gelijke wijze betoogde *Augustinus* de noodzakelijkheid der genade uit *de openbare gebeden*, die door de Kerk ten behoeve der ongeloovigen, der doopelingen en der geloovigen zelfs gestort werden; omdat het in de daad dwaasheid en veinzerij wezen zou, iets te vragen van God als van dengenen, die het alléén kan geven, indien de mensch het door zich zelven en uit eigen krachten bekomen konde. (3)

(1) S. Aug. *de Peccato Origin.* c. 40.

(2) Id. Epist. 194 *ad Sixtum.* n. 46. — Zie ook Lib. 6 *contra Julian* C. 5. — *De Symb. ad Catech.* Lib. I. C. 5.

(3) Epist. 107 *ad Vitalem Carthagin.* Dezelfde bewijsvoering ontmoet men in de 10 artikelen, die gevoegd zijn achter den brief, welke Paus *Celestinus* I, ter verdediging van den H. *Augustinus*, aan eenige half-Pelagiaansche priesters in *Gallië* geschreven heeft. Oudere schrijvers kennen meestal die artikelen toe aan denzelfden *Celestinus*; onder latere schrijvers echter zijn er eenige die ze aan den H. *Prosper*, anderen die ze aan den H. *Leo* toeschrijven. Het bewijs blijft intusschen van dezelfde kracht. Art. 8..... Praesides autem postulant et precantur ut infidelibus donetur fides, ut idololatrae ab impietatis suae liberentur erroribus, ut Judeis ablato cordis velamine lux veritatis appareat, ut haeretici Catholicae fidei perceptione resipiscant, ut schismatici spiritum redivivae charitatis accipiant, ut lapsis poenitentiae remedium conferatur, ut denique catechumenis ad regenerationis sacramenta perductis coelestis aula misericordiae reseretur. Haec autem non perfunctorie a Domino peti rerum ipsarum monstrat effectus..... Art. 9. Exorcismis et exsufflationibus clericorum spiritus a baptizandis immundus abigitur,

Zoo diende de Liturgie ten allen tijde tot een historisch gedenkteeken, waarop de Kerk hare bestrijders verwees, zoo dikwerf deze haar durfden beschuldigen, dat de leer, die zij verkondigde, niet meer dezelfde was, als die zij vroeger beleden had. Naar die gedenkteekenen verwees *Hieronymus* den beruchten *Vigilantius; Joannes* van Damascus, de beeldstormers der achtste eeuw; *Lanfranc* en *Guitmond*, den aartsdiaken van *Angers*, die, trots het geloof van alle eeuwen, de wezenlijke tegenwoordigheid van *Jesus Christus* in de *Eucharistie* loochende. Maar toen ook gebeurde, wat eveneens vroeger had plaats gehad: de bestrijding der waarheid gaf aanleiding tot de juistere bepaling van het leerstuk, tot meerdere ontwikkeling der belijdenis, die door de kerkelijke plegtigheden werd uitgedrukt. Want sedert de ketterij van *Vigilantius* werden de overblijfselen van martelaren en heiligen, met des te dieper eerbied behandeld, met des te grooter luister den geloovigen ter vereering voorgesteld; sedert de ontheiliging der beelden door de *Ikonoklasten* werden ze den Katholieken zoo veel te dierbaarder; en nooit werd het *Heilige der heiligen* meer openlijk vereerd, aangebeden en in zegepraal rondgedragen, dan sedert *Berengarius* en, na hem, de volgelingen van *Carlostat*, *Zwingli* en *Calvyn*, met de Joden en andere ongeloovige leerlingen hadden uitgeroepen: *Hoe kan Hij ons zijn vleesch te eten geven?... Dit is een hard woord, wie kan dat aanhooren?* (1)

ut tunc vere appareat, quomodo princeps hujus mundi mittatur foras. His itaque ecclesiasticis regulis confirmati..... Deum faleamur auctorem et non dubitemus ab ipsius gratia hominis merita praeveniri.

(1) Joann. VI. 53. 61.

Hoe dierbaar moeten dan aan de kinderen der Kerk die godsdienstige plegtigheden zijn, die, terwijl zij het pand des geloofs ongeschonden van geslachten tot geslachten helpen overbrengen, tevens den juisten zin aanduiden, die volgens de Kerk aan hare leerstukken te geven is. Trouwens dezelfde Geest, die der Kerk geschonken is, om ten eeuwigen dage haar te besturen en bij te blijven; die hare gewijde schrijvers vóórlichte en bezielde; diezelfde Geest spreekt nog immer door hare liturgische plegtigheden; de Liturgie, in haar geheel genomen, is alzoo niet anders dan de overlevering-zelve in hare krachtigste werking en hoogste volkomenheid — de voorname leerschool van geloofs- en zedeleer.

Een blik op de beteekenis van sommige dier plegtigheden moge ons daarvan overtuigen.

Door het doopsel, hetwelk den kinderen zoodra mogelijk na de geboorte wordt toegediend, door de bezweringen, die het voorafgaan, de kruisteekens, die over den doopeling gemaakt worden, doet de Kerk belijdenis van haar geloof aan de erfzonde en aan de noodzakelijkheid en kracht der verlossing, die Jesus Christus door zijn lijden en kruis den menschen verworven heeft. De *uitwendige* afwassching, in den naam der *drie goddelijke Personen*, is het zinnebeeld der *inwendige* reiniging, die, krachtens de instelling des Heeren, daadwerkelijk er door veroorzaakt wordt. Die afwassching verbeeldt ons den *dood*, de *begraving* en *verrijzenis* van Christus, *in wiens dood wij gedoopt zijn en met wien wij mede-begraven zijn door het doopsel in den dood; opdat, gelijk Christus van de doode is opgestaan, door de glorie des Vaders, wij ook alzoo*

in de nieuwheid des levens zouden wandelen; (1) want de doopeling, van een slaaf des duivels die hij te voren was, wordt een aangenomen kind des hemelschen Vaders, een broeder van J. C. en lidmaat van deszelfs geheimzinnig ligchaam, de Kerk, een levende tempel van den H. Geest.

De bevestiging door het H. Sacrament des Vormsels dient ten bewijze dat de mensch, na zijne wedergeboorte, niet *werkeloos* mag blijven, als hadde hij niets meer van de aanvallen zijner vijanden te duchten. Die vijanden zijn menigvuldig en van verschillenden aard; *strijden en overwinnen* zij dan onophoudelijk zijne leus, zijn streven, zijn doel; want dáár, waar zijne krachten te kort schieten, zal de Geest van sterkte, door de *zalving* en *handoplegging* hem medegedeeld, rijkelijk het ontbrekende aanvullen.

In het Sacrament van boetdoening is de schuldbekentenis zelve eene belijdenis van het leerstuk: dat de magt tot vergeving der zonden aan de Kerk is toevertrouwd. De ontbinding geschiedt met *oplegging van de hand* en onder het maken *des kruisteekens*, omdat de vergiffenis der zonde en de herstelling in de genade alleenlijk door de verdiensten des kruises geschonken wordt.

Wenden wij onzen blik naar het aanbiddelijk geheim des altaars, dáár vooral vertoont zich de Liturgie in haren vollen werkkring. Geen wonder: het vleeschgeworden Woord is hier het onmiddellijk voorwerp der handelingen; hier, het middelpunt van alle inen uitwendige eeredienst. De Kerk van hare ongenoegzaamheid overtuigd om door zichzelven haren godde-

(1) Rom. III. 3. 4.

lijken Bruidegom naar waarde te vereeren, schijnt hier alle plegtigheden bijeen te zamelen, om, zoo mogelijk, door aantal en verscheidenheid het ontbrekende aan te vullen, en haar geloof en liefde op de duidelijkste wijze aan den dag te leggen. Alles moet er toe medewerken. De bloemen en sieraden, waarmede het altaar is opgetooid; de flambouwen en kaarsen op den helderen dag ontstoken; de geur der brandende reukwerken die met de gebeden der strijdende Kerk hemelwaarts opstijgt; eene talrijke schaar van priesters en kerkelijken in feestelijk gewaad uitgedoscht; die feest- en vreugdezangen; die dankzeggingen en smeekgebeden; die herhaalde kniebuigingen; die diepe stilte, die algemeene en plegtige aanbidding op het oogenblik dat de priester de woorden der *consecratie* heeft uitgesproken — al die plegtigheden, wat zijn het anders dan eene duidelijke en openbare belijdenis van het geloof der Kerk aan de wezenlijke tegenwoordigheid van Jesus Christus in het H. Sacrament des autaars?

In de ceremoniën der overige Sacramenten ligt dezelfde strekking opgesloten: altoos wordt het een of ander geloofspunt uitgedrukt. Met alle andere plegtigheden der Kerk is dit eveneens. Besproeijen wij ons met gewijd water, wij erkennen behoefte te hebben aan innerlijke reiniging. Hooren wij den dienaar der Kerk de bezweringen, de gebeden en zegeningen uitspreken over alles wat ten gebruike der geloovigen dienen moet, ons wordt herinnerd, dat alles, wanneer het niet in de vreeze Gods gebruikt wordt, een werktuig van Satan tot onzen ondergang kan zijn, dat al het goede ons van God komt, dat geene on-

derneming naar wensch uitvallen, niets ons ten nutte strekken zal, indien de Heer zijne zegeningen over ons niet uitstort. Zijn wij tegenwoordig bij de plegtigheden eener begrafenis, bij de gebeden die voor de ziel des overledenen tot God worden opgezonden, wij worden oplettend gemaakt op de onsterfelijkheid der ziel, op de verrijzenis des vleesches, op de gemeenschap der heiligen, die van de Kerk op deze aarde met de lijdende en met de zegepralende Kerk des anderen levens slechts één geheel uitmaakt.

En welke heerlijke zedelessen zijn er dan nog in diezelfde plegtigheden opgesloten; welk eene gedurige herinnering van alles, wat de Christen aan God, aan zich zelven, aan zijn' naaste verschuldigd is! Hoe vele zulke lessen bevat niet het doopsel alleen? Legt de priester zijne hand op het hoofd des doopelings, het geschiedt niet alleen om hem de zegeningen mede te deelen, die de Kerk voor hem afsmeekt, de doopeling moet er ook door leeren, dat hij niet meer de buit van Satan is, maar tot den rang der aangenomen kinderen des Heeren gaat verheven worden; dat hij van de ongeloovigen wordt afgezonderd om Gode te worden toegewijd, en hij derhalve van nu af aan als een *levend, heilig en Gode behagelijk offer* geheel en ondeelbaar den Heer moet worden opgedragen. (1) Het *Chrisma*, waarmede zijn hoofd, onmiddellijk na het doopsel, wordt gezalfd, leert hem dat hij thans, door de zalving des H. Geestes, in-

(1) Zoo nam de oude Jacob, door de oplegging der handen, Ephraïm en Manasses tot zijne zonen aan (Gen. XLVIII); zoo werden sommige offerdieren, door handoplegging, aan God toegewijd (Exod. XXIX, Levit. I. VIII, et alibi).

gelijfd is in *het uitverkoren volk*, deel heeft aan *het koninklijk priesterdom* der Christenen, en daarom door zijne deugden *den goeden geur van Christus* verspreiden, een ijverig *beoefenaar van goede werken* wezen moet. Het wit kleed, dat men hem aantrekt, zegt hem, dat zijne ziel nu van alle vlekken der zonde gezuiverd is, maar dat hij dan ook het kleed der onschuld zorgvuldig moet bewaren, *om het eenmaal vlekkeloos voor den regterstoel van Jesus Christus te kunnen medebrengen.* (1) De brandende kaars, die de priester hem in de hand geeft, roept hem toe: *gij waart eertijds duisternissen, maar thans zijt gij een licht in den Heer. Wandel dan als een kind des lichts.* (2) *Dat uw licht schijne voor de menschen, opdat zij uwe goede werken zien en uwen Vader, die in den hemel is, verheerlijken.* (3) In een woord, het geheel der plegtigheden, die den doop voorafgaan, verzellen en volgen, zijn als een kort begrip der pligten, welke de gedoopte te vervullen heeft.

Bij de toediening van het Sacrament des huwelijks, zijn eveneens de ceremoniën, die er bij plaats hebben, eene leerzame onderrigting voor de getrouwden. Zij leeren hun niet slechts, dat de band, dien zij vrijwillig en onvoorwaardelijk gesloten hebben, onverbreekbaar is — dat *dat hetgeen God te zaam gevoegd heeft de mensch niet vermag van een te scheiden;* maar zij drukken hun tevens op het hart, de liefde en trouw, die zij voor God en zijne Kerk beloofden, ongeschonden jegens elkander te bewaren, *als kinde-*

(1) v. *Rituale Rom.*
(2) Ephes. V: 8.
(3) Matth. VI.

ren der heiligen te wandelen, en onder Gods oogen hunne vereeniging te beleven, zoo als zij, onder zijnen zegen, die hebben aangevangen. (1)

(1) De hervormers der 16e eeuw ontkenden dat het huwelijk een *Sacrament* is, en leerden dat hetzelve om verschillende redenen kon *ontbonden* worden. Die heiligschennis droeg weldra hare vruchten. Het volk, hetwelk men geleerd had het huwelijk slechts als een bloot natuurlijk of burgerlijk contract te beschouwen, begon allengs de *kerkelijke* inzegening (die men, *inconsequent* genoeg, behouden had) gering te schatten, ten laatste geheel te verzuimen. — Wat de gevolgen daarvan waren, willen wij hier niet aanroeren;. .. genoeg, dat zij door velen, die gevoel voor zedelijkheid hadden, diep betreurd werden. Ten bewijze willen wij slechts één daadzaak aanhalen. — In den jare 1816 werd aan de *Algemeene christelijke Synode der Hervormde kerk in Nederland* een adres ingediend door het klassikaal bestuur van *Winschoten*, in hetwelk o. a. voorkomen «groote klagten over diep verval van christelijke deugd en zeden,» en van welk kwaad als een der *voorname* bronnen wordt opgegeven: *het* DOORGAAND *verzuim van de kerkelijke inzegening des huwelijks.* Gemeld bestuur stelt dus aan de Synode voor, om «aan de attentie «van Z. M. onzen geëerbiedigden Koning nederig aan te bevelen en «te verzoeken..... dat de huwelijks-proclamatiën en solemnisatie voort-«aan weder geheel aan de kerkelijke mogen komen, met teruggave «der kerkelijke protocollen enz.» — «De commissie, benoemd, om «het adres te examineren, bragt bij monde van den Hoog Eerw. heer «*Broes* het volgende rapport uit:..... Uwe commissie heeft bij hare «overweging van dit adres overal in hetzelve den edelsten geest ont-«moet, en lofwaardigen ijver voor de beste zaak, echter komt het «haar voor, dat in de geprojecteerde verzoeken hier en daar iets te «algemeens en onbepaald is; en het *derde* of laatste, tenderende tot «eene geheele terugroeping van de oude kerkelijke huwelijksbevesti-«ging, met afschaffing der burgerlijke, schijnbaar althans in den «geest der R. K. Kerk, (*en dat vooral niet!*) aan zeer groote zwa-«righeden onderworpen is, en naauwelijks kan in aanmerking komen.» De commissie het voorstel gedeeltelijk wijzigende, «onderwierp het navolgende aan het zedig oordeel» der Synode: « ..... Te zorgen dat «de kerkelijke celebratien der huwelijken, in zich zelve zoo *betame-«lijk* en zoo NOODIG, om een diep gevoel der heilige pligten van dien «staat in de harten in te drukken, niet meer, gelijk op sommige plaatsen «geschiedt, op aller wijs gecontrarieerd worden, maar integendeel «door dezelve aan te raden, en door de gelegenheid derzelve te fali-

Nog indrukwekkender zijn de plegtigheden, die bij de toediening der H. Orden zijn voorgeschreven. Dáár werkt alles te zaam om, èn aan de geloovigen den

«cieren, zoo veel mogelijk bevorderd. Nog is het bij uwe commissie «in bedenking gekomen, of het ook raadzaam kunne geoordeeld wor«den, dat de Synode zelve, onder de uitgedrukte goedkeuring van «Zijne Majesteit, aan de Nederlandsche en Hervormde Kerk een «vermaan en opwekking doe, tot het niet verzuimen van de meer«gemelde godsdienstige celebratien van het heilig huwelijk, in de «onderscheidene gemeenten af te lezen van den predikstoel en door «de Leeraars bij het aannemen, of liever bij het openlijk bevestigen «der lidmaten, telkens te herhalen.»

«De Synode besloot, met dankzegging aan de commissie, overeen«komstig de gedane voordragt: 1°. Zijne Excellentie den Commissaris«Generaal te adiëren met den wensch, om bij Zijne Majesteit den «Koning..... de bevordering van de godsdienstige solemnisatie der «huwelijken te verzoeken. 2°. Eene aanmaning en opwekking aan de «Nederlandsche Hervormde kerk, tot het niet verzuimen van de meer «godsdienstige celebratie der huwelijken te vervaardigen.» Dien ten gevolge werd door de Synode een adres ingediend aan den Commissaris-Generaal, *belast met de zaken der Hervormde Kerk*, enz.. waarin de vurigste wensch wordt uitgedrukt «dat het Zijne Maje«steit, op de vermogende voordragt Zijner Excellentie, behagen «moge, om..... nog door eene bijzondere wet te voorzien:.... 3°. dat «de kerkelijke inzegeningen van het huwelijk, zoo *nuttig* om de «heilige pligten van eenen band, *met welks eerbiediging of ont«heiliging het geluk der maatschappij mag gerekend worden te «staan of te vallen*, diep in de harten in te drukken, niet meer, «gelijk hier en daar geschiedt, moeijelijk gemaakt, maar integen«deel op alle wijzen bevorderd worde en aangeraden.» Verder «neemt «de Synode de vrijheid om, met opzigt tot het laatste, *zeer gewigtig «punt*, in het bijzonder en nader te verzoeken, dat den Magistraten «van steden en dorpen, zoo veel het noodig is, aanbevolen worde, «om de burgerlijke huwelijks-bevestiging op zoodanig uur te stellen, «als gelegenheid overlaat en beschikt, om door de kerkelijke inze«gening ten zelfden dage achtervolgd te worden, en in de beschik«king van die gelegenheid eenen wenk zelven te geven, dat dit Zijner «Majesteit, overeenkomstig met hare belangneming in alles wat den «godsdienst en de goede zeden bevordert, bij uitnemendheid aange«naam en welgevallen is.»

Ziedaar wat de Synode «geoordeeld heeft, volgens de haar, bij

verschuldigden eerbied voor *de dienaren Gods en de uitdeelers zijner geheimen* in te prenten, èn aan de wijdelingen zelven de hooge waarde en het gewigt hunner aanstaande bediening diep in het hart te drukken. Reeds bij de mindere orden zijn de toespraken des bisschops, de gebeden en zegeningen over de wijdelingen, de wijze waarop zij tot iedere bediening worden aangesteld, vol van leerzame onderrigtingen: want de Kerk wil dat hare bedienaren zich overtuigd houden, dat in de dienst des Heeren alles, het kleinste zelfs, hoog te schatten is; maar bij de hoogere orden zijn die toespraken, die gebeden en handelingen zoo veel te nadrukkelijker, opdat zij eenen te dieperen indruk zouden achterlaten. Treffend is voorzeker het oogenblik, waarop de bisschop de te wijden *subdiakens* aldus aanspreekt: «Allerliefste zonen, die tot de hei-«lige orde van het *subdiaconaat* staat verheven te wor-«den, met oplettendheid behoort gij nog eens en an-«dermaal te bedenken naar welken last gij heden vrij-«willig verlangt. Want tot nog toe zijt gij vrij en

het 21e art. des algem. reglements van kerkbestuur opgelegde verpligting, te moeten» doen. Aanmerkingen zullen wij nu niet maken; maar alleen vragen: waarom verzaakte de Synode hier het Protestantsche principe: *de bijbel alléén?* Waarom stelde de commissie, bij monde van Ds. *Broes*, niet voor: om aan de getrouwden Matth. XIX, Eph. V, 1 Cor. VII enz. voor te leggen? daar kunnen zij immers *lezen* wat hun te doen sta. — Of indien de hoogste kerkelijke vergadering der Hervormde Kerk in Nederland zich verpligt rekende, om, ten spijt van *Calvyn*, sommige *uiterlijke ceremoniën*, die men vergeefsch in den Bijbel zou zoeken, als *nuttig* (volgens de commissie als *noodig* zelfs) aan te bevelen, en alles op het spel te zetten om ze te bevorderen: waarom is men dan nog zoo onbillijk om op de ceremoniën der Katholieke Kerk te smalen, als waren zij bijgeloof en nog erger, als streden zij niet het bevel des Heeren, om den Vader *in geest en waarheid* te aanbidden?

«moogt gij tot de wereld terugkeeren; doch wanneer «gij deze orde ontvangen hebt, zal het u niet meer «geoorloofd zijn uw voornemen in te trekken, maar «zult gij God, wien te dienen — heerschen is, ten «eeuwigen dage moeten dienen, met zijne hulp de «zuiverheid bewaren, en altijd aan de dienst der Kerk «verbonden zijn. Daarom, terwijl het tijd is, bedenkt u «wel; en, indien gij in uw heilig voornemen volharden «wilt, treedt dan toe in den naam des Heeren.» — Zij naderen; en onmiddellijk daarop werpen allen zich plat ter aarde, om vóór hunne verheffing, in de erkentenis hunner onwaardigheid, zich ten diepste voor den Heer te vernederen, terwijl de nedergeknielde geestelijken en gelooviger voor hen de voorbidding der zegepralende Kerk inroept. Het oogenblik der priesterwijding is daar: ieder der wijdelingen knielt neder voor den bisschop en achtervolgens voor elk der bijzijnde priesters, om door de *handoplegging der priesterschap* de sacramentele genade te ontvangen. De bisschop kleedt ze vervolgens met de teekenen hunner waardigheid, en zegt hun, terwijl hij de *stool* over de borst kruist en het *kasuifel* aantrekt: *ontvang het juk des Heeren, want zijn juk is zoet, zijn last is ligt;* en, *ontvang het priesterlijke kleed, waardoor de liefde beteekend wordt, want de Heer is magtig, om u de liefde te vermeerderen, en in volmaaktheid te doen werken.* En wanneer de nieuwe priester, na de zalving zijner handen, om er de zegeningen door uit te storten, na het ontvangen des H Geestes, om de zonden te kunnen vergeven en houden, eindelijk zich voor den bisschop komt nederwerpen, en op de vraag van dezen: *belooft gij aan mij en mijne opvolgers eerbied en*

gehoorzaamheid? met vertrouwen geantwoord heeft: *ik beloof het*, moet hij dan niet doordrongen van pligtbesef, zich zelven overtuigd houden dat hij nimmer met vrucht voor anderen zal arbeiden, ten zij hij zelf woord houde en door eigen gehoorzaamheid en pligtbetrachting zijne prediking aanvaarde.

Doorloop alzoo alle plegtigheden der Katholieke Kerk, en overal zult gij diezelfde bezorgde moeder aantreffen, die nimmer moede is, om bij elke gelegenheid het geloof en de liefde harer kinderen op te wekken en te volmaken. Geen vreugd, die niet de hare is, geen ellende, die zij zich niet aantrekt. Voor alles heeft zij zegeningen, gebeden en wenschen; bij de geboorte en bij het huwelijksfeest, aan het ziekbed en na het afsterven, in de wereld en in de afzondering, voor priesters en leeken, voor regtvaardigen en zondaars, overal en voor allen heeft zij onderrigting, opbeuring, troost en moederlijke teederheid.

Heilige Katholieke Kerk, hoe jammerlijk zou onze toestand zijn, indien uwe leerzame en zalvende plegtigheden het bittere van onze ballingschap niet hielpen verzoeten! O, mogten allen, ook zij die buiten zijn, uwe uiterlijke eerdienst naar waarheid kennen en beoordeelen! zij zouden ophouden van langer u te lasteren en aan bijgeloof toe te schrijven, wat louter het uitwerksel van geloof en liefde is.

(Het vervolg hierna.)

WAARDOOR WORDEN VELE PROTESTANTEN TERUGGEHOUDEN VAN DEN OVERGANG TOT DE KATHOLIEKE KERK?

Truth, though great, unhappily does not prevail at once, even with candid enquirers.
SIBTHORP, *A further answer, etc.*

EERSTE ARTIKEL.

Verblijdend is het voor den Katholiek, die zijner Kerk opregt toegedaan is en de zaligheid zijner medemenschen hartelijk verlangt te zien, dat in onze dagen zoo vele Protestanten tot de Kerk van Jesus terugkeeren. Het kan hem daarbij niet ontgaan, — en dit verhoogt zijne blijdschap — dat ook onder de aanzienlijke standen der maatschappij, inzonderheid onder den stand der geleerden, die terugkeer gestadig toeneemt: dit voorspelt hem grootere overwinningen in de toekomst. Duitschland en Engeland zijn de oorden, waar vooral de bekeeringen van de laatste soort talrijk zijn; in Engeland toont zelfs een groot en voornaam gedeelte van de geestelijkheid der gevestigde (Anglikaansche) Kerk eene duidelijke overhelling tot vereeniging met de Kerk van Rome; onderscheidene en uitstekende leden dier geestelijkheid zijn inderdaad reeds tot hetgeen men Pausdom noemt overgegaan; eenigen hunner hebben de redenen, die hen tot die overgang bewogen hebben aan het publiek medegedeeld. *Richard Waldo Sibthorp*, voorheen Anglikaansche Predikant te Rijde, op het eiland Wight, (1) behoort tot deze laatsten.

(1) «Het eiland *Wight*, ofschoon slechts negen vierkante mijlen groot en niet meer dan drie boroughs en dertig kerspelen tellende,

Zijn overgang baarde zooveel opzien, dat hij van zijne bekenden bestormd werd met brieven, waarin hem de redenen van zijn overgang gevraagd werden. Op al die brieven afzonderlijk te antwoorden was niet mogelijk: hij zag zich dus gedwongen tot de pers zijne toevlugt te nemen, en gaf *some answer to the enquiry; Why are you become a Catholic? in a letter to a friend.* Men kan ligtelijk begrijpen, dat onder zoo velen, die in den heer *Sibthorp* belang stelden en zijn Katholiek worden betreurden, er ook gevonden werden, die zijn geschrift poogden te wederleggen; en dit lokte van zijne zijde eene tweede geschrift uit: *A Further answer to the enquiry; Why have you become a Catholic? in a second letter to a friend, containing a Notice of the strictures of the Rev. Messrs* Palmer *and* Dodsworth, *upon a former letter.*

Beide deze geschriften verdienen door Protestanten gelezen te worden, en kunnen inzonderheid nuttig zijn aan diegenen onder hen die de schriften, ook van het O. T., nog als Gods woord aanzien. Wij verheugen ons daarom, dat *Sibthorps* beide brieven in het Nederlandsch vertaald zijn. (1) Doch Katholieken, vooral

is een der merkwaardigste gedeelten van het britsche rijk in Europa. ..... Newport verlatende, trekt men de Medina over.... en bereikt, aan gene zijde van *Binstead Personage*,... *Ryde*, eene bloeijende stad wier baden sterk bezocht worden .... Ofschoon de plaats niet meer dan acht honderd ingezetenen telt....» enz. (Aardbol d. IV. bl. 302).

(2) Tot ons leedwezen hebben sommigen de woorden: *druk en papier zijn goed*, voorkomende aan het slot van de aankondiging der vertaling van den tweeden brief (*Katholiek* d. II. n°. 6) uitgelegd, als wilde recensent zeggen: *het overige beduidt niet veel.* Wij protesteren tegen zulke uitlegging, die ons met ons zelven in tegenspraak zou stellen. Geschriften die het gehalte hebben van *Sibthorps* brieven, mogen wij gaarne vertaald zien. — Wij zullen

Katholieke Geestelijken zullen den tweeden brief met een bijzonder nut kunnen lezen, omdat zij daar veel inlichting zullen vinden over de vraag, die wij aan het hoofd van dit artikel geplaatst hebben: *Waardoor worden vele Protestanten teruggehouden van den overgang tot de Katholieke Kerk?* Die vraag is van gewigt, vooral in onzen tijd. De beweging tot het godsdienstige, inzonderheid tot het Katholicisme, is zigtbaar: waarom is zij nog niet sneller? niet algemeener? Waarom blijven vele Protestanten, die de waarheid lief hebben, maar die de waarheid in het Protestantisme niet naar genoegen vinden, nog van de K. Kerk, die de zuil der waarheid is en door den geest der waarheid bestuurd wordt, voortdurend verwijderd? Waarom voert de stelregel; *onderzoekt alles, behoudt het goede*, niet nog meer dwalenden in den éénen schaapstal waarvan Christus de eene Herder is? Het antwoord op die vragen, indien het volledig kon gegeven worden, zou den Katholieken naauwkeurig toonen, wat zij behooren te doen om de liefde jegens hunne dwalende broeders wijselijk te oefenen. Maar schoon dit antwoord ook niet volledig zijn kan, een gedeeltelijk antwoord moet reeds welkom zijn; en dat vinden we in den tweeden brief van *Sibthorp*. De *Katholiek* heeft zich voorgenomen dat gedeeltelijk antwoord te ontwikkelen, toe te lichten, en uit te breiden, en het daardoor wat nader tot de volledigheid te brengen. Heden geeft hij het, bij wijze van uittreksels, zoo als het in meergemelden brief gevonden wordt. Wij bedienen ons daartoe van

hier bij voegen, dat onze aanmerkingen in de Boekaankondigingen nooit personaliteiten beöogen, liever schreven wij geene letter, dan dat een onedele hartstogt onze drijfveer zoude zijn.

de vertaling van den Eerw. heer *van Steenwijk*. «De waarheid, hoe stellig ook, vindt ongelukkig niet altoos dadelijk ingang, zelfs bij regtschapene onderzoekers. Beweegredenen, hoe weinig beduidend, hebben vaak groote kracht, wanneer er vooraf reeds neiging tot aarzelen bestaat, en onderscheidene drijfveeren tegen de daartegen overstaande waarheid in werking zijn. Meeningen, hoe ongegrond ook, indien zij op eene beslissende wijze geuit worden door personen, die den naam van geleerd bezitten, worden dikwerf voor erkende en gegronde redenen gehouden. Het aantal van hen, die het ware punt en de gegrondheid van eene zaak kunnen bevatten, is in vergelijking gering, en oneindig geringer, dan het aantal van hen, dien het aan bekwaamheid ontbreekt, om die gegrondheid en regtschapenheid van geest te toetsen, ten einde de gevolgtrekking met al haar gewigt op hun eigen geval toe te passen. De gevoelens der menigte worden door eenige weinige oppervlakkige aanmerkingen verdrongen, en hetgene belangrijk is, wordt door het schijnbaar aannemelijke overheerd. Bovendien is het meerendeel der bevolking in dit land nog (hoewel jaar voor jaar gelukkig minder) gunstig gestemd, om in dit groote geschil tusschen ons de zijde mijner bestrijders te kiezen. Het vermogen der opvoeding, vroeg ingezogene vooroordeelen, en wereldsche belangen werken met kracht op hen.» bl. 7 en 8. (1)

(1) Truth, though great, unhappily does not prevail at once, even with candid enquirers. Arguments, however futile, have often much force, where there is a previous disposedness to hesitation, and when many motives are working against admission of the opposite truth. Assertions, however unfounded, when peremtorily made by individuals in repute for learning, are apt to be

«Het is het ongelukkige gevolg van de gemoedsgesteldheid van hen, die van de Katholieke Kerk zijn gescheiden, dat zij alles met eenen geest van terugkanting beschouwen.» bl. 72. (1)

Bl. 74. Verhaalt de schrijver, hoe hij eene klip, waarop Protestanten in hun onderzoek, naar hetgeen de K. Kerk betreft, zoo vaak stranden, vermeden heeft. «Wanneer men mij vraagt, hoe ik ontdekt heb, dat die leerstellingen en gebruiken, welke ik eens als verkeerd heb voorgesteld, geene verkeerdheden waren, antwoord ik: Omdat ik omtrent dezelve aan de eigenlijke bron, het gezag hebbende onderrigt der Kerk, en niet bij de gevoelens van dezen of genen harer leden, noch bij de tegenwerpingen van dezen of genen harer bestrijders onderzoek ging doen. Gezuiverd van de valsche vermommingen, waarmede eigenzinnige bestrijders dezelve hadden omkleed, en van eenige vlekken, welke haar door ware, maar niet altijd juist oordeelende vrienden zijn aangewreven, werden de eens schijnbare dwalingen, welkomene en gezegende waarheden; ik omhelsde dezelve en keerde tot hare kudde

taken for granted as solid reasons. The number of those who can apprehend the true point and soudness of an argument is comparatively small, and less still of those who want industry to test its soudness, and honesty of mind to allow the result ist just weight in their own case. The opinions of the many are carried oft by a few remarks that lie on the surface, and what is weighty overpowered by what is plausible. Moreover, the bias of the public mind in this country is still (though happily yearly less so) in favour of that side of the great question between us, taken by my opponents. The force of education, early prejudices, and worldly interest is with them. bl. 4.

(1) It is the unhappy consequence of the position of those who are separated from te Catholic Church, that they are led te view everything in a spirit of objection bl. 39.

terug. Ik ging voort tot den oorsprong, en daar ik het water altoos even heilzaam en verkwikkend vond, als het diep en helder was, dronk ik, werd genezen, en breng nu Gode mijnen nederigen en hartelijken dank, terwijl ik anderen uitnoodig om mijn voorbeeld te volgen en in mijne zegeningen te deelen.» (1)

(1) When I am asked, how I have discovered those tenets and practies which I thought once to be corrupt, to be no corruptions, I reply; because I went to the proper source of information respecting them, the church's own authoritative instruction, and not to the opinions of this or that of her membres, nor the objection of this orthe other of her adversaries. Cleared of the false disguises, with which controversial opponents had dressed them out, and from some defilements, with which true but not always right-judging friends had mingeld them, what had once seemed errors, became wholesome and blessed truths, and I embraced them and returned into her fold. I applied to the fountain head, and finding the water as salutary and refreshing as it was deep and clear, I drank, was healed, now give God humble and hearty thanks, and invite others to imitate my example, and share my blessing.

TERUGKEER NAAR HET OUDE.

1542—1842.

Nog schalt het ons in de ooren, het Jubelgeschrei, ter oorzake van den 31 October in de Protestantsche wereld aangeheven: en zie, daar vernamen wij andere klanken, reeds gestemd, vòòr dat die dag nog was aangebroken. Het heette bij dat jubelen, dat een moedig en onversaagd man het bijgeloof, de slavernij van den geest, de dikke duisternis van Rome had verwonnen, om de zuivere godsdienst van geest en waarheid, om de vrijheid, waarmede Christus ons heeft vrij gemaakt, te doen herleven en daardoor het geluk der maatschappijen te vestigen op onwankelbaren grondslag; en toch komt een trek, een verlangen, eene zucht naar het verledene terug, een wensch naar het oude, die, als wilde men zich zelven misleiden, in de werken der stoffelijke kunst naar voldoening zoekt; hier begint men aan de voltooijing van onafgewerkte, daar aan het herstel van beschadigde gedenkstukken dier oude dagen te arbeiden.

Ik zal niet spreken van die zoowel geschreven stukken, die de hedendaagsche Fransche vernuften ons nu en dan leveren, bronnen van frisch water in eene verzengde woestijn. Wie dat luste, leze de uitboezemingen van zoodanige schrijvers, als zelfs in het *Landscape Français* en meer dergelijke verzamelingen van dicht en proza der Moderne School voorkomen. Dit nu trekt mijne opmerking niet; maar wel de beweging ook in de Protestantsche wereld naar het oude Katholieke schoone. Ja er moet wel geest en leven zijn in den Genius van het Katholicisme, als hij, na 300 jaren eenzaam in het

stof gezeten te hebben, reeds bij den eersten blik, dien men op hem terugwerpt, aller aandacht tot zich trekt, en de harten roert door het verheven gevoel, in zijne werken uitgedrukt.

Dat dit hier te lande minder dan elders het geval is, komt daarvan dat hier bijna al de herinneringen van het oud geloof zijn uitgewischt. Die *taal* is verloren gegaan, hoe zoude men er iets van verstaan? Maar elders is het niet zoo! O daar spreken stomme wanden en koude pilaren nog; daar weergalmt het nog door de zuilenbogen en de beschouwer wordt daar nog door den magtigen Genius aangegrepen en — overwonnen! Van waar toch die zucht, om de middeleeuwsche bouwkunst zoo te bestuderen, veelvuldig af te malen, er over te schrijven, — zoo het niet de behoefte ware, om de kille 19e eeuw wat nader te brengen aan de warmte van het Katholiek geloof, dat die grootsche werken het eerst ontwierp?

Dat hooge, ten hemel rijzende, dat half duistere, dat beeld- en bloemrijke treft geest en hart; en o! het is den Christen zoowel, die er de geheimen van begrijpt. Hij gaat naar de gedenkstukken, door den tijd gespaard, om die te ondervragen en keert beter terug.

Neen, dat had noch Egypte, noch Griekenland, noch Etrurië, noch Rome, dat brengt Persië of Indië niet voort; dat heeft China niet bewaard; dat heeft Turkije niet uitgevonden, dat schoone Gothische, door den adem des Christendoms bezield, en daarom zoo dierbaar aan hem, die er de taal van verstaat. Zie slechts de kerken dier dagen van geloof; — daar is de grondvlakte het kruis; daar kruisen zich de bogen; daar zijn de pilaren vier gekruiste halfronden; daar zijn

de balustraden doorboord met kruisen; daar staat het altaar, waarop de Gekruiste wordt geofferd, met het kruis er boven. Hem ter eere knielen de geloovigen, Hem omringen de beelden der heiligen en der Engelen; tot Hem zucht men voor de overledenen, omdat zijn kruis de wereld heeft verlost! Dat kruis heeft alleen het Katholiek geloof!

Gij, die nooit eene Gothische kerk hebt gezien, gaat met die gedachten haar bezoeken, en gij zult den Genius, die deze gewrochten bouwde, den Genius des Christendoms verstaan. Zoo verstaat Duitschland hem, en het was bewaard voor het jaar, waarin de Hervorming zijn derde jubel zoude vieren, om den Dom van Keulen door eene magtige vorstenhand eenen steen te zien inlasschen, en die grootsche herinnering der middeleeuwen schijnt thans der voltooijing nader bij te komen. Want Duitsche vaderlandsliefde moge de beweegreden van den voortgezetten bouw zijn; de Genius van het Katholicisme, die hooge geest, welke voor duizend jaren zijne krachten beproefde aan de *Notre-Dame* van Parijs, en sedert Europa over zijne sierlijke werken deed verbaasd staan, hij had dat reuzenwerk begonnen en al wie hetzelve, met welke bedoeling ook, voortzet, maakt zich tot werktuig van het Katholicisme.

En zie in onze dagen bouwt men te Berlijn eene Evangelische, eene Protestantsche Kerk; en daarin zijn kruisen en Engelen, en altaren en waslichten, en de oude Roos, die veelkleurig en aangenaam boven de hoofdingang der oude Cathedralen schitterde, spreidt ook in de Evangelische tempels van Barmen en Elberfeld, gebouwen, die nog geen tien jaren tellen, hare hemelsblaauwe en rozenverwige stralen vrolijk ten toon.

Ja zelfs in ons kleine Nederland, navolgende, maar toch gehecht aan de vaderlijke school, wordt de oude Kerk van Zeist, bij de Hervormden in gebruik, door hen opgemaakt met nieuwe muren en kantstukken, in den stijl der eeuwen, die dat gebouw zagen oprijzen, in die nog veel oudere dagen, toen alles Katholiek was.

En de Nederlandsche drukpers levert ons in het *Nederlandsch Magazijn, ter verbreiding van nuttige en aangename kundigheden*, (N. M. voor het jaar 1842 bladz. 377 en volg.) een stuk, zeker eene overzetting uit het Engelsch, waarin echter de volgende bewoordingen voorkomen.

«De abdij van Melrose in Schotland.» Eere zij het verledene! eerbied voor de oude gedenkteekenen onzer voorvaderen! en roem aan de ruïnen, welke de tijd ons nog overliet.

Waarom zouden wij de vernietigde menschen-geslachten vergeten, terwijl de weldadige zon de asch onzer voorvaderen voor rijke oogsten vruchtbaar maakt?

Wij moeten het dezer eeuw tot lof nageven, dat zij ten minste eenigen eerbied aan heilige overleveringen, welke zij niet dulden wil, toedraagt.

Niemand verklaart ons den zin dier geheimen, welken allen trachten te begrijpen, en terwijl wij den naam niet weten van dengenen, dien wij eens moeten aanbidden, bevredigen wij ons met eene dorre onverdraagzaamheid. Doch onze voorouders waren misschien nog slechter dan wij, toen zij God lasterden en zijne altaren omverwierpen.

Om de raven uit te roeijen, moet men de nesten verdelgen, riep Jan Knox. Doorreisd Schotland, het vaderland van Walter Schot, den laatsten der zangers,

en overal zult gij puinhoopen vinden, die van de Reformatie en hare gevolgen getuigen.

De oude abdij van Melrose werd in 1136 door David I koning van Schotland, gesticht. Zij werd aan de H. Maria toegewijd, en de monniken der orde van Citeaux, die van Beauvais gekomen waren, bleven tot de Reformatie in dat godsdienstig verblijf. Deze monniken stelde zich niet enkel tevreden, hunnen Schepper door gebeden te vereeren, of door het stof van de boeken te houden; maar zij muntten ook uit in werktuigkundige en wiskundige wetenschappen.

Dat wij koning David hulde bewijzen! De kloosters waren toch, in tijd van vrede, wijkplaatsen en toevlugtsoorden tegen armoede en ellende.

..... Wat zouden de Heidensche bouwmeesters van de abdij van Melrose gezegd hebben?

Welk eene stoutheid van gedachten! welk eene juistheid in de uitvoering! Het zal welligt niet ongevallig zijn, hier eenig narigt omtrent de bouworde in Engeland te verkrijgen. De eerste duurde van de overwinning der Saksers tot die der Noormannen in 1066..... Eindelijk van Eduard III tot Hendrik VIII, van 1460 tot 1537 behoorden de Kerken tot den Engelschen bloemstijl. De volmaking en de scheppingen staan stil bij het ophouden van het geloof.

Thans is men bezig met het oprigten van stellaadjes, om de abdij van Melrose te herstellen.»

Weet gij het, lezer, welke die overleveringen zijn, die deze Eeuw niet dulden wil, die *souvenirs importuns du passé*, zoo als een Fransch schrijver ze noemt; die prachtige gedenkzuilen in de godsdienstige en staatkundige orde, welke gevallen zijn onder den moker

der *nivelleurs* van 1516 en 1793, Luther en Robespierre? O, die overleveringen stonden zoo hoog, en die slechters kropen zoo laag.

Men heeft kerken en abdijen, troonen en kasteelen geslecht. En wat heeft men nu? graven, ruïnen en woestenijen; leegte aan herinneringen, leegte aan opwekkende zinnebeelden, leegte in het hart, dat voor het oneindige geschapen, naar het bovenaardsche dorst, maar door geen geheimzinnig teeken meer opgevoerd wordt. En men hoopt van de assche der ontslapene voorgeslachten eenmaal rijke oogsten, als die geheimen, die niemand begrijpt, ten tweeden maal zullen worden verklaard.

Toen de Gereformeerde eerdienst hier de heerschende was, wat had men toen ziel-verheffends? Stond ergens aan de wegen een kruis of eene kapel, al was het dan ook op de kerkhoven? Niets van dat alles! En de kerken van binnen waren zonder Christus en zonder heiligen, ledig als de ijdele ruimte, waarin zij zich verhieven; en koud, als het Protestantsch geloof, waren de gewrochten dier onbezielde bouworde.

Maar kon dit anders? Al het vorige strekte tot verwijt, dat men niet alleen de (zeer zeker te breed uitgemeten) misbruiken bestreden, maar ook het goede verworpen had. Men hield den Bijbel wel over, maar elk had die voor zich alleen, men trad en kromp meer en meer in zich zelven terug, verwierp het gezag en daardoor den goddelijken adem des levens, die de doode letter bezielen moest, maar welken men nu ontvangen noch mededeelen kon. Persoonlijke afsluiting en zelfzuchtig zoeken in het godsdienstige, heeft eigenbaat en koel egoïsme in het maatschappelijke ten gevolge. Wat won-

der, dat men al kouder en kouder werd, en bij het kil gevoel des doods begint te snakken naar verwarming en leven.

En nu spreken tot hen die weinige nog overige gedenkteekenen; de stoutheid der gedachten, de schoonheid der uitvoering, de heiligheid der cenobieten, hunne vrome weldadigheid, de binnen die muren eenmaal wonende en heiligende Christus, van zijne volgelingen en engelen-koren omgeven, — en men neigt oogen en hart en geest naar dat *goede* oude! voegen wij daarbij de pogingen in Engeland en elders, om der vorige Liturgie nader bij te komen, dan hebben wij het Puseïsme, een verschijnsel der 19e eeuw, ons aanschouwelijk voorgesteld in het Nederlands Magazijn 1842, nog maar kort na het jubelen over den 31 October 1542.

Nu dat Puseïme doet het Protestantisme op zijn grondslagen sidderen; het zijn de eerste verschijnselen eener hevige koorts, die de mannen der omwentelingen van 1571 en 1795, kinderen één moeder, aangrijpt en hun het koude zweet afperst. Men gevoelt zich tegenover eene geweldige magt, die men niet kan wederstaan, en meer beseft dan aanschouwt, eene magt verschrikkelijk voor de oude oligarchen, die meenden onbepaald en onverdeeld te heerschen, en die bij het wankelen van hun zetel, door eene uiterste poging het gezag, dat hen ontzinkt, nog zoeken te redden.

Niet alleen Engeland heeft dat Puseïme; Frankrijk heeft het zijne na de omwenteling van 1795. Chateaubriand in zijne *Martyrs* en *Génie du Christianisme* hief de eerste toonen aan; zijne leerlingen, (van wie eenige aanhalingen in het *Landscape Francais*), zijn nog verre

van hunne taak volbragt te hebben. In het Puseïsme der Franschen ontwikkelen zich de kinderen van den H. Vincentius à Paula, *Frères de la Doctrine Chrétienne*, en de volmaking der studien voor de jeugd van alle standen.

Heeft ook Pruissen zijn Puseïsme niet? Is de allergenadigste koninklijke Evangelische Kerkordening van Frederik Willem II wel iets anders? En is de voorgenomen dombouw niet eene andere uitdrukking derzelfde gedachte?

En mag men niet zeggen, dat de in herbouw zijnde kleine dorpskerk van Zeist, die geest van afzondering en afscheiding, naar alle kanten hier doorgedrongen, een bewijs zijn van het Puseïme in Nederland, in weerwil der feesten van 31 October 1842.

Zoo zal het reeds woelende Zweden, zoo zullen andere landen hun Puseïme hebben.

Het is eene koorts, die heel het ligchaam van Europa aangrijpt, bij wier verhefling men de wonderbaarste verschijnselen ziet: levenskracht worstelt tegen levenskracht, men woelt en werkt en strijdt met hevige inspanning, opgevolgd door afmatting. — Doch vooral tegen de edelste en hevigste levenskracht worstelt men het hevigst; tegen haar, tegen Rome, zijn de nog overblijvende krachten eenparig gerigt; maar de rillende vrees jaagt er achter, bewust, dat de heerschende denkbeelden moeten wijken voor eene onzigtbare doch overmagtige orde.

Van daar dat streven, om de volken te verdeelen en in staats-kerken te schiften, ten einde zóó Rome's magt te breken en vrij te worden van deszelfs gehate overheersching.

Maar de volken *willen* Rome. Rome is hun eene levensbehoefte geworden, en zonder Rome gaan zij den dood te gemoet; de volken willen *leven* en *gelukkig zijn*.

De volken zullen overal, waar het nog niet bestaat, het Puseïsme inroepen, en huldigen als den terugkeer tot Rome, het beginsel van hun leven, en zulks, ondanks de pogingen der Kabinetten en de listen der sekten-hoofden. Zelfs de koningen zullen worden medegesleept in het Puseïme, zoo als zij het zijn geweest in de verwoesting.

Eene beweging, die onmerkbaar begint en onweerstaanbaar voortgaat, eindigt, met *alles* aan zich te onderwerpen.

Nederlandsche Katholieken! ontrust noch verwondert u, als er vervaarlijke en gedrochtelijke spoken oprijzen tegen uwe Kerk; schrikverwekkend zijn zij, maar niet vol van magt of leven; zij zelven zijn kinderen der vrees, waaraan ook de onverschrokken Romein offers en reukwerken opdroeg!

Of is het sterkte, als men maatregelen neemt ter bevestiging zijner magt, na driemaal gejubeld te hebben, dat die magt zoo gevestigd is. Als men veinst, de overheerscbing te beletten van Rome, dat zoo verre van ons af, en niet meer dan ons land bevolkt is? Als men der kinderen nachtrust ontsteelt door het verhalen der Inquititie, die te huis behoort in Spanje en waarvan wij 200 jaren verwijderd zijn. Als men sedert drie eeuwen alle waardigheden, rijkdommen, voorspoed, magt, overtuiging van rede en Bijbel, ontwikkeling van den vrijen geest voor zich heeft en dan beeft voor een stuk papier uit het land van onkunde en versleten bijgeloof, gerigt aan de niet magtigen, niet rijken,

niet bevoorregten, aan een hoop volks, onmagtig in zich en weerloos door het bevel der *Encijclique?* (1) Als met beeft bij de herinnering aan monniken en siddert bij de gedachte aan een klooster?

Neen, de gedaante, die zich zoo vertoont is geen ligchaam; een spooksel is het, gelijk zich vertoond aan door angst verbijsterde zinnen; het heeft in zich wel het vermogen om te kwellen, maar geenszins de magt der heerschappij. Eene andere orde van denkbeelden ontwikkelt zich en derzelver beweging gaat voort, gelijk de zuiverende wind waait te midden van het onweder; de vromen, en gevoeligen van hart, de diep-denkers en hooge vernuften; de hoofden der scholen en aanvoerders der natien; de welgestemde, thans hongerende scharen der volken, zij allen zullen in de onwederstaanbare vaart dier denkbeelden worden medegesleept, en dit moge nog eenigen tijd, misschien nog lange duren: de oude heerschappij moge zich, door eene vreemde magt gesteund, welligt nog over jaren uitstrekken; eenmaal komt driftig de algemeene terugkeer tot Rome, onder het jubelen der volken van Europa, als zij verlost van angst en schrik, godsdienstig, vrij en gelukkig, de weldaden der vruchtbare Katholieke beschaving genieten en over heel de aarde verspreiden zullen.

O verhaasten wij die schoone dagen door een heilig gedrag, door vurige gebeden!

(1) De geachte inzender doelt op de bulle van Gregorius XVI van 15 Augustus 1832, waarin de magt der vorsten gehandhaafd en het volk geleerd wordt te gehoorzamen.

VERSCHEIDENHEDEN.

HOE MEN AL NAAR OMSTANDIGHEDEN MET DE KRITIEK OMSPRINGT.

> Tweederleij weechsteen, tweederleij Epha, is den Heere een grouwel, ja die beijde.
>
> Spreuk. Salom. XX, 10. (Staten-Bijbel.)

Ieder, die den gang der theologische wetenschap ook maar van verre volgt, weet, dat de Protestantsche Godgeleerden het zeer ver gebragt hebben in de kritiek, dat wil zeggen, in de kunst, die de echtheid, ongeschondenheid, zuiverheid, waarachtigheid van Bijbelboeken leert wegredeneren. Die kunst is onder hen tot zulke hoogte gevoerd, dat geen enkel boek der H. Schrift hare vernielende werking heeft kunnen ontgaan. Vooral in de laatste tijden heeft de kritiek wonderen verrigt: het gansche Nieuwe Testament (het Oude was al vroeger ter zijde geschoven) is eene mythe of fabel geworden, die naauwelijks een historischen grondslag heeft. Want moge men nog aannemen, dat er voor ruim achttien honderd jaren, in Palestina, een voor zijnen tijd wijze man leefde, Jesus genoemd, en dat die door de Joden uit onverdraagzaamheid, enz. om 't leven gebragt is, zoo verklaart men echter, dat bijna alles wat van zijne leer, zijn leven en zijne daden, in het N. T. geschreven staat, niet *historie*, maar *mythe* is. Zoo wordt de *historische Christus* eene naauwelijks merkbare stip op de groote kaart der wereldgeschiedenis: en de *Christelijke Christus* — tot heden aangezien als het middelpunt, waarom zich alles bewoog, — wordt een gedachtenbeeld.

In ons vaderland, waar men toch meestal achteraan pleegt te komen, zijn er nog maar weinigen, die tot dat hoogste

toppunt der kunst gestegen zijn: en die weinigen moeten zich daarenboven schuil houden, omdat de achterblijvers hen schelden voor roekelooze waaghalzen, die, stouter dan de gemzenjager der Alpen, op de uiterste rotspunten springen en tot straf hunner vermetelheid in den afgrond storten. Maar ofschoon de Nederlandsche kritikers nog in lagere gewesten mogen blijven, zij hebben evenwel groote stappen opwaarts gedaan: ook hun is de Bijbel niet meer het woord Gods; maar, volgens hen, moet het woord Gods in den Bijbel worden *gezocht:* het is namelijk in de Schriften des Bijbels vervat, gelijk b. v. het goud in de aarde. Zoo als men nu de aarde van het goud afscheidt, om het kostbare metaal zuiver te verkrijgen, zoo moet men, door hulp der kritiek, boeken en plaatsen en woorden des Bijbels, die van God niet zijn, afscheiden van dat gene wat de hooge kunst als zuiver goddelijk erkent. Veel valt er door deze bewerking weg van hetgene men tot nu toe als Gods woord had aangezien, ja, wanneer iemand, die zelf geen kritiker is, voor Gods woord zou willen houden, wat de mannen der kunst hem daarvoor *gezamenlijk* aanwijzen, dan zou hem ter naauwernood iets overblijven; want wat de eene nog als goud aanziet, wordt door den anderen als lood weggeworpen.

Zóo staan de zaken met betrekking tot den Bijbel. Is het nu niet zonderbaar, dat diezelfde, in de kunst van wegredeneren zoo ervarene mannen, op eens hunne gansche kunst schijnen te vergeten, wanneer zij geschriften voor zich hebben, die tegen de Katholieke Kerk, of hare verdedigers gerigt zijn, of ten voordeele der Hervorming strekken? Den Bijbel tasten zij aan met snoeimes en bijl; maar een verdicht, vervalscht stuk, dat leugen en smaad voor de Katholieke Kerk bevat, daarbij valt hun het wapen der kritiek uit de hand; wat meer is, zij zelven halen zulke stukken voor den dag, toonen ze aan heel de wereld, en voegen er bij: «zoo zij niet echt zijn, zij zouden toch echt kunnen «zijn, wij laten de echtheid in het midden.» Men herinnert

zich b. v. nog de beruchte *Allocutio Rudi Patris Prothami*, die de Hoogleeraar *N. Kist* in het archief heeft medegedeeld (zie *Katholiek* d. I. bl. 96). Somtijds zelfs geven zij dergelijk ontuig, als ware het volkomen echt: zoo als het schandelijk lasterend stuk, dat de *Kerkbode* onlangs opnam en uitgaf voor eene geloofsbelijdenis. Wij vragen aan die Heeren: waarom rust uwe kritiek, waarom handelt gij haar ten spijt, wanneer het een geschrift geldt, dat, zoo het echt en onvervalscht ware, tot schande der K. Kerk, of van hare verdedigers, zou strekken? Hebt gij tweederlei maat en tweederlei gewigt? Maar *dat is den Heere een gruwel.*

Een nieuw voorbeeld van zulke zonderlinge handelwijze onzer kritikers levert ons het boekske onder den titel:

> TWEE MERKWAARDIGE ACTE-STUKKEN. *Eene bijdrage tot de kennis des Pausdoms en der Roomsch-Katholieke Kerk, uit de zestiende en achttiende eeuw na C. — Aan alle Katholieken, dien het ware Christendom ter harte gaat in eenen christelijken zin opgedragen.* — Naar het Hoogduitsch van K. door J. L. ADRIANI.

Deze twee merkwaardige (?) stukken heeten te zijn: 1°. Advies van drie bisschoppen, hetwelk dezelve te Bologna in den jare 1553 aan den Paus JULIUS III omtrent de beste wijze, om de wankelende magt der Roomsche Kerk te bevestigen, op verzoek hebben medegedeeld. 2°. Geloofsbelijdenis van den keurprins FRIEDRICH AUGUST, toen dezelve van de Evangelische Godsdienst tot de Roomsch Katholieke te Weenen in den jare 1717 overging.

Het eerste stuk *wordt* — volgens het voorberigt — *in het oorspronkelijk Latijn ook gevonden in de:* Mémoires historiques etc., par LLORENTE, *waaruit hetzelve vóór eenige jaren in het nieuw-Grieksch vertaald is. Bij gebrek van de oorspronkelijke Latijnsche uitgave*, heeft de Hoog-

duitsche vertaler *deze nieuw-Grieksche overzetting ten grondslag moeten leggen;* en deze Hoogduitsche vertaling is eindelijk door den heer *Adriani*, te LUTJEBROEK, in het Nederduitsch overgebragt. «Het christelijk publiek in de Nederlanden» zal er zich dus niet op beroemen, deze vertaling uit de eerste hand te hebben.

Naar het schijnt heeft de heer A., in zijne vertaling vooral *duidelijk* willen zijn; althans Z. E. zegt in het Voorberigt: «Den titel heb ik geheel behouden; het woord: *Acte stukken* zoude ik gaarne voor het meer Nederduitsche: *bescheiden* verwisseld hebben; ten ware het mij als te zeer verouderd en daardoor min verstaanbaar voorkwam.» Hoe naauwgezet, niet waar? — Zou dit ook geschied zijn, opdat «het geschrift, als zijnde meer populair dan de werken van VON WESSENBERG, ELLENDORF enz.» des te beter door *iedereen* begrepen zoude worden?!... Dan hoe het zij, het kan ten minste ten bewijze dienen, dat het den heer ADRIANI noch aan goeden wil, noch aan genoegzame zorg ontbroken heeft, om het geheel zoo *verstaanbaar* mogelijk te maken; en mogten er desniettemin *termen* in voorkomen, die door Katholieken, aan wie deze *merkwaardige* stukken zijn opgedragen, niet verstaan worden, omdat ze òf verkeerd gekozen, òf slecht vertaald zijn, (1) dan zal de goedgunstige lezer het daarvoor wel willen houden, dat de man het wel goed gemeend, maar niet beter geweten heeft.

Ware intusschen de heer ADRIANI slechts eenigzins bekend geweest met de onveranderlijke leer en met de vroegere en latere gebruiken der Katholieke Kerk, zeer zeker zou hij zich gewacht hebben stukken, als de onderhavige, in het Nederduitsch over te brengen; want nu hij, alleen op verzekering van dezen of genen teregt verdachten schrijver, stukken als *echt* mededeelt, die nogtans de proef

(1) B. v. *het doopbekken inwijden — priester inzegenen — ik beken en* BIECHT, *dat de Paus als de heiligste Vader moet geëerbiedigd worden* (agnosco et confiteor?)

niet kunnen doorstaan, omdat zij de blijkbaarste kenmerken van valschheid dragen, nu zal hij bij beter-wetenden de blaam niet ontgaan kunnen, dat hij volslagen onkundig is in hetgeen de Katholieke Kerk betreft, of dat hij aan min onderwezenen iets wijs heeft willen maken.

Wij zullen den voornaamsten inhoud van het stuk opgeven en daarbij de voorname kenmerken van onechtheid aanstippen.

Na de betuiging van hunne gehoorzaamheid aan den Paus en de bekentenis van gebrek aan de noodige kennis en ervaring, om een advies uit te brengen, hoe «de zoo zeer geschudde Pauselijke Stoel bevestigd en verzekerd zoude kunnen worden,» verklaren de Bisschoppen: «dat zij alle regels, leeringen, overleveringen en gebruiken, die Kerkvaders, de Synoden, of ook enkele, door prijzenswaardigen ijver gedreven, menschen gegeven en in de Kerk hebben ingevoerd, gelooven en dezelve alle voor noodzakelijk tot de zaligheid houden.» — Die Bisschoppen dus gelooven en houden als ter zaligheid *noodzakelijk*, wat de Kerk *nooit* als zoodanig heeft voorgeschreven! — Verder: «dat het geheele onderscheid tusschen de Katholicken en Lutersehen hierin bestaat, dat deze laatsten allen overlevering verwerpen.» Zou het wel mogelijk zijn meer valschheid en ongerijmdheid in den mond te leggen aan Bisschoppen, wier naam men onder het stuk wel heeft gelieven te plaatsen? De twee eerste, DE DURANTIBUS en FALCETTA, hadden zitting gehad in de Kerkvergadering van Trente, onder PAULUS III; en die Bisschoppen zouden niet geweten hebben wat in de 6e zitting tegen de dwalingen van Luther, betreffende *de regtvaardigmaking van den mensch*, geleerd en uitgesproken was?.... Onder JULIUS III was genoemde Kerkvergadering op nieuw bijeen gekomen, den 1 Mei 1551. Van dien tijd af tot 28 Mei 1552, wanneer de vergadering andermaal geschorst werd, hadden er zeven zittingen plaats gehad, in welke gehandeld en *uitspraak* gedaan was aangaande de Eucharistie, de Biecht en het laatste Oliesel, *terwijl de*

hiermede in strijd zijnde dwalingen van Luther waren veroordeeld geworden. Het stuk nu, is gedagteekend 12 Octob. 1553; een tijdstip, op welk dit alles, aan *die* Bisschoppen vooral, nog versch in het geheugen moest liggen; en dan zouden diezelfde mannen aan denzelfden JULIUS verklaard hebben: *dat het* EENIG *verschil tusschen Katholieken en Luterschen* HIERIN *bestaat, dat de laatsten alle overlevering verwerpen!!!*... diezelfde, aan wie men in het stuk slechts eenige regels te voren, laat zeggen: *dat zij als een* GELOOFSREGEL *erkennen en verklaren, hetgeen de door den H. Geest bestuurde Trentsche Kerkvergadering* aangaande de overlevering *heeft uitgesproken!*.... Dat is te veel ongerijmdheid, om ze te kunnen gelooven.

Daarop volgt: «Het is zeker (wij durven dit wel alleen voor u uitspreken) — hoe vertrouwelijk! — dat er ten tijde der Apostelen of kort daarna Pausen noch Kardinalen bestaan hebben.» (1) En welk Katholiek heeft dan ooit geleerd, dat de Kardinalen van Apostolischen oorsprong zijn? Maar ook hierin ontdekt men de gewone taktiek onzer bestrijders: alles onder een te warren. Spreekt men van den Paus, dan ziet men alleen op zijne wereldlijke heerschappij, die eerst van Karel *den groote* dagteekent; men vergelijkt hem alsdan met PETRUS, die arm was, en dan volgt er zonneklaar uit: *Derhalve was er oorspronkelijk geen Paus.* Spreekt men van Kardinalen, dan doet men het voorkomen alsof de Katholieken dom genoeg waren, om te gelooven, dat het Kardinaalschap iets meer dan eene kerkelijke instelling is; en uit die *valsche* veronderstelling neemt men de

(1) In het voorberigt bladz. V wordt daar nog bij gevoegd; dat er *in het algemeen geen hierarchie bestaan hebbe.* In het stuk zelve wordt nogtans het *tegendeel* verondersteld. Er wordt namelijk gezegd, dat «de Priesters en Bisschoppen toenmaals die veleen groote rijkdommen nog niet hadden» — er waren dus *Priesters* en *Bisschoppen.* Verder, «dat de *Priesters* toen het volk nog niet beheerschten; maar integendeel *alle dienaren* der Kerk zonder uitzondering der wereldrijke (*lijke*) magten en overheden onderworpen waren.» — Zoo *getrouw* refereert men, terwijl het stuk er neven ligt? men beoordeele daarnaar. ... —

vrijheid alle mogelijke conclusien te trekken. Dat echter Bisschoppen, mede-onderteekenaars van het Trentsche concilie, zoo zouden gesproken hebben, strijdt met alle waarschijnlijkheid.

«Te dien tijde (altoos ten tijde der Apostelen of kort daarna) werden er niet zulke kostbare kerken gebouwd.» — En de gelegenheid daartoe — dit moet er zeker onder verstaan worden — ontbrak immers niet gedurende de vervolgingen! Die onnoozele Bisschoppen!

Daarna worden eenige middelen opgegeven, om het Pauselijk gezag staande te houden. Die middelen zijn o. a. om het volk *dom* te houden; en daarom — wordt er gezegd — «is het volstrekt noodig in de steden en dorpen van het Pauselijk gebied het lezen van het Evangelie, inzonderheid in de Latijnsche taal te verbieden.» Vroeger was er gezegd: *dat de Bisschoppen ter naauwernood de Latijnsche taal verstonden* en nu, moet aan het *volk* het lezen van het Evangelie, inzonderheid *in die taal* verboden worden,.... hoe doelmatig! — En om het geheel zoo volkomen mogelijk te maken, wordt door den Duitschen vertaler van onder in eene noot daar nog bijgevoegd: «deze verboden hadden ook in den *jongsten tijd* de Pausen Pius VII, Leo XII en Pius VIII uitgesproken,» ofschoon het eene onwaarheid is dat die Pausen *het lezen van het* Evangelie, *inzonderheid in de* Latijnsche *taal verboden hebben*. — Zoo wordt den ligtgeloovigen al wat op de mouw gespeld.

Verder wordt de raad gegeven, om «het volk afleiding te geven door allerlei spelen en vermakelijkheden; en om door pracht en praal op hetzelve te werken» Hier vooral verraadt zich de bedoeling van den *falsaris*, die het er blijkbaar op toelegde, om de ceremoniën der Katholieke Kerk belagchelijk voor te stellen. Waar toe anders het volgende: «Bij de priesterwijding zalven de Bisschop«pen enkel de vlakke hand der Priesters. Laat hen echter voortaan derzelver handen van binnen en van buiten, «laat hen ook het hoofd en het geheele aangezigt der

«Priesters wijden» ; en dit : «Zij (de Bisschoppen) plag-«ten tot dusver de borst met reliquiën der heiligen in «een gouden kruis te versieren. In het vervolg echter «moesten zij eenen geheelen arm, been of hoofd van een' «heilige om den hals hangen ; want het gezigt van zoo «iets wekt het volk op tot verbazing en aandacht.» —

Maar de steller dacht zeker niet, dat hij, door gewag te maken van sommige bestaande plegtigheden, slechts zijne eigene onkunde aan den dag brengen en een bewijs te meer leveren zoude, dat het stuk *zijn* stuk is. Zoo wordt bladz. 12 gezegd : «Wij wijden jaarlijks op Goeden Vrijdag «het drieledig Oliesel (1) voor de Katechumenen, voor de «Doopelingen *(het Chrisma?)* en voor de kranken.» Maar *nergens*, hetzij in het Oosten, hetzij in het Westen, zijn ooit op *Goeden Vrijdag* de oliën gewijd geworden of worden heden ten dage gewijd. «Die wijding» — zeggen zij — «geschiedt onder het maken van driemaal drie kniebui-«gingen, en onder het driemaal *kussen en uitdrijven van «den duivel.*» Nu wordt het waarlijk al te bespottelijk.... onder het *driemaal* KUSSEN *van den duivel!!*... De Steller moge zoo gemeenzaam met den duivel hebben omgegaan; ieder zijn smaak...; maar in de Katholieke Kerk is men er zoo bevriend niet meê.

«Wanneer het doopwater gewijd wordt dan wordt daartoe «*zout* en olie genomen.» En nogtans weet elk, die in de liturgie bekend is, dat noch in het *liber Sacramentorum* van *Gregorius* den groote, noch in eenig ander *Rituеel* van latere dagteekening, evenmin als thans, het gebruik van ZOUT, bij die gelegenheid, wordt voorgeschreven ! Doch hetgeen op dat alles de kroon zet, is, dat de snuggere

(1) *Drieledig oliesel.* Oliesel is de daad van *oliën*, de toediening der olie. De zin dier woorden is dus geen andere dan deze, *de wijding der drieledige* (?) *toediening van olie.* Begrijpe, wie het kan, en bewondere, wie het niet kan. Wij zouden lagchen, indien het onderschuiven van «Acten-stukken» geene *misdaad* was.

bol (denkelijk in zijnen panischen schrik voor aflaten) alles, tot zelfs de boeken van het *Jus canonicum* (Kerkelijk regt) voor aflaten heeft aangezien. «Voorts — wordt bl. 15 «gezegd — is het noodzakelijk.... dat over de Pauselijke «verordeningen, het zesde boek, *de Clementinen*, *de Ex-«travaganten en* ANDERE *aflaten* der Roomsche Curie open-«baar onderwijs gegeven worde.» — En zulk een stuk *beviel* den heer Adriani *zoo zeer*, *dat hij*, *mede op aanraden van* OORDEELKUNDIGE (!) *vrienden*, *tot deszelfs overbrenging in onze taal besloot* (voorberigt X).

Maar op wiens gezag, vraagt men welligt, wordt dan zulk armzalig stuk als echt erkend? Luister. In het voorberigt leest men het volgende: «Gelijk KRUG in zijne *ge-«sammelte Schriften*, *Erste Abth*,... waar hij iets over het «zelve zegt, mededeelt, is dit *Acte-stuk* door VERGERIO «(hij wordt in het advies zelf genoemd), die vroeger «Bisschop en Pauselijke Nuntius in Duitschland, nader-«hand Kardinaal was, als zoodanig echter de Katholieke «Kerk verliet en tot de Protestantsche overging, in de «geheime Archieven des Pausen gevonden en allereerst «enkel aan vertrouwde vrienden medegedeeld; eindelijk «echter ook openlijk in zijne geschriften bekend gemaakt, «zoo dat er, volgens de meening van KRUG aan de echtheid «van het document wel niet valt te twijfelen.» — Wat er nu volgt is nog al opmerkelijk: «Doch hoe het ook zijn «moge: — zegt de Schrijver van het voorberigt — ik voor «mijn' persoon laat de vraag nopens de echtheid van het «advies en de vermoedelijke twijfelingen in dit opzigt hier «geheel en al berusten.» KRUG *meent* dat het stuk echt is; de Voorberigt-Schrijver laat de vraag nopens de echtheid geheel en al *berusten*, en daarmede houdt men de zaak voor afgedaan. O Critica! — Wij zullen er slechts een paar aanmerkingen bijvoegen. 1°. Dat VERGERIO nimmer Kardinaal geweest is. Wel was Paulus III voornemens VER-

GERIO tot die waardigheid te verheffen, maar de gegronde verdenking, die men tegen deszelfs gevoelens had opgevat, deed den Paus van dit voornemen afzien. VERGERIO meende derhalve zich te moeten regtvaardigen; maar eer het boek voltooid was, dat hij te dien einde ondernomen had te schrijven tegen de Protestanten van Duitschland, verliet hij openlijk de Katholieke Kerk, om de dwalingen van Luther te omhelzen. 2°. Aangenomen, dat VERGERIO zelf dit stuk in zijne schriften heeft bekend gemaakt, meenen wij op goede gronden te mogen beweren, dat *hij zelf* de steller is van het stuk, dat aan drie Bisschoppen wordt toegedicht; want die Bisschoppen kunnen de Schrijvers niet zijn, en de man diende immers iets te hebben om zijn stap te regtvaardigen..... Maar in dit geval zullen wij toch nooit gelooven, dat het stuk, *zoo als het daar ligt* door hem of door iemand, die ooit Katholiek was, geschreven is. Het verraadt te verregaande onkunde, om door iemand, die met de Katholieke Kerk en hare gebruiken bekend is, te kunnen geschreven zijn. De eene of andere hand zal er, misschien eerst in later tijd, het hare wel aan hebben toegebragt. Men denke aan het schrappingsfeit.....

Nu nog iets over het andere stuk. Het ziet er niet beter meê uit dan met het eerste. «Ik ontleen hetzelve, zegt de «Schrijver van het voorberigt — uit het door ALEXANDER «MULLER uitgegeven Anti Jezuïtische tijdschrift: der Canö«nische Wächter, waar het volgens een door den kamer«dienaar des hertogen, AUGUST MARTIN, heimelijk genomen «afschrift is medegedeeld.» — Altoos dat *heimelijke;* het eerste stuk is gevonden in de *geheime* archieven des Pausen; dit nu, is weer *heimelijk* afgeschreven. Jammer dat men vergeten heeft te melden, dat het afleggen van die geloofsbelijdenis *in 't geheim* geschied is; dan had dat heimelijk afschrijven nog meer schijn van waarheid. Intusschen de lezing omtrent den overgang van *Friedrich August*

tot de Katholieke Kerk is verschillend: anderen verhalen, dat hij te Bologna (h. j. 1712) in handen van den Kardinaal Casoni zijne geloofsbelijdenis aflegde; dat hij evenwel zijne verandering geheim hield, en eerst den 11 October 1717 aan het hof van den keizer te Weenen openlijk bekend maakte, dat hij Katholiek was, op welken dag hij bij de Mis van den Pauselijken Nuntius tegenwoordig was. De dagteekening komt ten minste niet overeen; dit wordt ook door den Schrijver van het *naschrift* bl. 35 in eene noot opgemerkt. Zou die kamerdienaar, misschien door te groote haast onder het heimelijk afschrijven, zich ook vergist hebben?.... De Schrijver veronderstelt, dat er mogelijk eene verwisseling heeft plaats gehad, met de geloofsbelijdenis van *Friedrich August* I welke geloofsbelijdenis nogtans, volgens het «Sophronizon» van Paulus, hoezeer *Jezuitsch*, echter niet *Roomsch-Katholiek* is! Onze Naschrift-Schrijver verzekert daarentegen «dat voorzeker naauwelijks twijfel daarover ontstaan kan, dat die geloofsbelijdenis met het wezen der Roomsch-Katholieke Kerk, zoo als hetzelve b. v. in de door Pius IV vastgestelde geloofsbelijdenis uitgedrukt is, in de hoofdzaak volmaakt overeenstemt» Om de echtheid van het stuk verder te bewijzen, spreekt hij nog van andere Schrijvers, (wel te verstaan *moderne*) die er gewag van maken; maar hoe weinig dat alles hem zelven overtuigd hebbe, moge uit het volgende blijken. «Wanneer «ik door het bovenstaande, wat de echtheid der boven «medegedeelde geloofsbelijdenis van den keurprins Friedrich August betreft, ook geen bepaald resultaat heb «ingewonnen, zoo kan toch dit alles er toe bijdragen, «dat anderen, die daartoe in staat zijn, aanleiding vonden «en zich opgewekt gevoelden, om de *historische* echtheid «van dat acte-stuk behoorlijk en buiten allen twijfel aan «te wijzen.» De man gelooft dus zelf dat de echtheid niet bewezen is, en toch wil hij het aan anderen als een

merkwaardig en *echt* stuk opdisschen. En zulks mogt in den heer ADRIANI eenen vertaler vinden!.... En zulke *critici* zijn Protestantsch!.... O wetenschap! O goede trouw!

Ten slotte nog eene aanmerking. De toegevoegde attestatie van den Bisschop van *Raab* verklaart, dat *Friedrich August*, *volgens de Trentsche Kerkvergadering*, zijne geloofsbelijdenis heeft afgelegd; die geloofsbelijdenis is geene andere dan die van PIUS IV, welke de eer heeft door den Schrijver (*voorber.* bladz. IX in eene noot) *on-Christelijk* genoemd te worden. In die geloofsbelijdenis nu, zal men te vergeefs het volgende zoeken: «dat de Paus, *naar welgevallen*, de zonden kan vergeven en de menschen in den ban doen — dat de gemeene man de voorschriften van den Paus meer moet eerbiedigen, dan de geboden van GOD zelven. — dat de Paus met *goddelijke eer* moet vereerd worden — dat de Maagd MARIA als hooger moet aangemerkt worden dan de Zoon GODS — dat een Katholiek Priester veel grooter is dan de Moeder GODS zelve — dat GOD in de beelden vereerd en aangebeden wordt. — En sòortgelijke ongerijmdheden, durft men als de leer der Katholieke Kerk uitgeven, terwijl men weet, althans weten kan en moet, dat de Katholieke Kerk zulke verfoeijelijkheden doemt. Welk ander doel kan men bij dat alles beöogen dan eene Kerk, wier leerstellingen men niet wederleggen kan, hatelijk te maken in de oogen van onwetenden. —

«IETS OVER EENE KOSTSCHOOL VOOR JONGE JUFVROUWEN»

Onder bovenstaande opschrift geeft de *Kerkbode* (3de jaargang nº. 10) een *curieus* artikel, waarvan wij hier den korten inhoud met eenige uittreksels geven. Het artikel heeft

het voorkomen van ingezonden te zijn: dit teekenen wij aan om meer dan eene reden.

»Hetgeen wij in n°. 6 van den *Kerkbode* over het Roomsch-Katholiek Pensionaat voor jonge jufvrouwen te Amersfoort, lazen, heeft eene gedachte en een wensch in ons verlevendigd, die wij reeds meermalen en sinds langen tijd koesterden. Dezelve betreffen de oprigting van een instituut voor jonge jufvrouwen, van staatswege te ondernemen.« (te *ondernemen*. Dat is het woord! De Staat moet zijn *ondernemer van onderwijs en opvoeding*, zoo als anderen zijn ondernemers van publieke werken). »De meisjes-instituten.... dragen, over het geheel, de droevige sporen van gebrek aan noodig toezigt en bestuur« (omdat namelijk het gouvernement zich er niet genoeg mêe inlaat. O Staat! Gij zijt het *één* en *al* van sommige lieden). De gebreken der meisjes-instituten zijn oorzaak, volgens het artikel, dat vele ouders hunne kinderen naar de school der broeder-gemeente te Zeist zenden, of ze aan vreemde gouvernantes toe vertrouwen. Die gebreken nu zijn, ten aanzien van het personeel, dat de secondantes meest van uitheemschen, Zwitserschen of Franschen oorsprong zijn; ten aanzien der eigenlijke inrigting en strekking der scholen, dat ze slechts bedoelen, *onderwijs* te geven, en niet *op te voeden*; ten aanzien van het onderwijs zelf, dat dit niet genoeg omvat, en niet diep genoeg in de vakken, die het omvat, inleidt. — (Zóó zijn dan, in Nederland, de *Protestantsche* meisjes-instituten; hoe zijn, of hoe zullen zijn, naar het oordeel van den Schrijver in den *Kerkbode*, de *Katholieke* meisjes-instituten? Eer wij het antwoord hierop ontvangen, vergast de *Kerkbode* ons op het volgende.) — De oprigting (mis! *de uitbreiding*), van het pensionaat voor jonge jufvrouwen te Amersfoort, is eene poging van de Ultramontaansche factie, om zich uit te breiden, en hartelijk wenscht men, dat toch Protestantsche ouders niet

mogen worden uitgelokt door het uitwendig aanlokkelijke van dit instituut, om er hunne dochters heen te zenden. — (Wij begrijpen dien wensch. Arm Nederland, als nu Protestantsche jonge jufvrouwen ook Ultramontaninnen wierden! Doch hooren wij verder). — Het plan te Amersfoort is kostbaar. Hoe durft dan de Jezuiten-partij het ondernemen? Niet op vooruitzigt van Katholieke kweekelingen; want in het hart onzer Provinciën zijn immers zoo weinig aanzienlijke of fatsoenlijke Roomsch-Katholieke familien. (Hoort gij het Katholieken van Nederland? Op *weinige* familien na zijt gij *gemeen*, althans *niet fatsoenlijk*. Wordt er niet boos om; maar leert er uit, uwe bestrijders te schatten.) Dus rekent de Jezuiten-partij op Protestantsche kweekelingen; want waar Rome iets van eenigen omvang onderneemt, heeft het daarbij zijne wisse berekeningen. (Ei! Ei! Rome kent dan als het geld geeft, geene misrekeningen en teleurstellingen. Welk een lof! en dat uit den mond eens bestrijders! Mijnheer, gij zijt hier meer Ultramontaan dan de verstoktste Jesuit. Maar zie, de Schrijver verhaalt, dat Romes kansen in ons land wêer vrij wat aan het dalen zijn. Arm Rome! dan zal toch uw plantsoen van Ultramontaninnen nu eens m'slukken.) Ja maar, zegt de Schrijver, de Roomsche Priester-partij bouwt hare verwachting juist op het gebrekkige van onze meisjes-instituten. «Loos en sluw, gelijk altijd, heeft zij ook dat gebrekkige wel moeten opmerken;» (zij moet dan over onderwijs en opvoeding goed kunnen oordeelen. De schoolpartij plagt haar anders daartoe te onwetend te noemen) «en in dit troebel water hoopt zij te visschen. De geheele strekking van het Amersfoortsche Pensionaat» *(hoort!)* «zal niet alleen *onderwijs geven*, maar *opvoeden* zijn, en wel» *(hoort!)* «geheel en al in eenen Roomsch-Katholieken zin; maar wij twijfelen daarenboven niet,» *(hoort! hoort!)* «of het zal daarom ook aan een meer omvattend

en grondiger onderwijs, dan op vele van onze jufvrouwen scholen, niet ontbreken.» *(niet ontbreken;* d. i. te Amersfoort zal een meer omvattend en grondiger onderwijs gegeven worden dan op vele van onze (Protestantsche) jufvrouwen scholen. Zulke lof in den mond eens bestrijders is gansch niet te versmaden, en wij durven iets goeds verwachten van een Pensionaat, waarvan de hateren zelve veel goeds verwachten. Laat ons eens recapituleren: te A. zal men niet alleen *onderwijzen*, maar vooral ook *opvoeden*, opvoeden geheel en al in een *Katholieken zin;* men zal er een onderwijs geven, dat het onderwijs op de Protestantsche jufvrouwen-scholen overtreft. — Katholieke ouders, verheugt gij u niet over het bezit van zulk een Pensionaat? Doch er is nog meer «Waar de Jezuiten, of die door hen gevormd zijn, als onderwijzers werkzaam zijn, daar hapert het doorgaans niet aan kunde noch ook aan eene aangename manier van mededeelen.» (Dus dat *meer omvattend en grondiger onderwijs* zal ook nog op eene *aangename manier* medegedeeld worden. Omne *tulit punctum qui miscuit utile dulci.* — Maar 't geen nu volgt?!) «het zijn vooral de natuurkundige wetenschappen, starrekunde, kruidkunde, aardkunde, natuurlijke historie en andere —» (?) «in welke zij hunne leerlingen wel weten in te wijden.» (Mogen de dames te Amersfoort er zich toch niet op toe leggen, van hare kweekelingen b. v. starrekijksters te maken! Onze *Bode* schijnt hier scholen met scholen te verwarren.)» Men moet er dan niet op letten, dat vooral de geschiedenis hoogst oppervlakkig en partijdig behandeld wordt; dat waar men aan de Hervorming komt, alles wat daarop betrekking heeft «(b. v. *het concilie van Trente?*)» overgesprongen of verdraaid en verwrongen wordt; dat de middeleeuwen voor de gulden eeuw der menschheid gelden, die men terugwenscht, en met alle krachten moet zoeken terug te

verkrijgen Wie deze *kleinigheden* voorbijziet, vindt dan in eene juiste behandeling van de straks genoemde vakken vergoeding en schadeloosstelling.... zoo hij er die waarlijk in vindt.... voor hetgeen hem in de Geschiedenis, in de zedekunde, in de algemeene menschkunde wordt onthouden.

«Maar wij mogen niet schertsen.» (Schertste UEd. daar, mijnheer? Is UEd. een nabestaande van den droog komieken heer *Dorbeen*, in de *camera obscura?*....) Maar ik zal u ernst spreken. In de scholen der Katholieken (Gij gelieft hen Jesuiten te noemen) wordt de Geschiedenis noch oppervlakkiger, noch partijdiger behandeld dan in die der Protestanten. Wij zullen niet beweren, dat in alle Katholieke scholen de Geschiedenis grondig behandeld wordt; dat ieder Katholiek onderwijzer bij die behandeling altijd de strengste onpartijdigheid in 't oog houdt; maaar dit zullen we zeggen dat in de Nederlandsche scholen door Protestantsche onderwijzers, de Geschiedenis veeltijds oppervlakkig, en meestentijds partijdig behandeld wordt. Dit is in openbare geschriften bewezen: (*bewijs* gij dat het in de Katholieke scholen van Nederland ook zoo toe gaat. Hier toe dagen wij u uit. Neen, de Katholiek behoeft de Geschiedenis niet partijdig te behandelen; hij behoeft haar slechts te ontdoen van hetgeen de Protestantsche partijdigheid er ingeweven heeft, en dan spreekt zij voor hem. Wat de middeleeuwen betreft, geen Katholiek, die de Geschiedenis kent, wenscht ze terug, maar evenmin zal hij ze lasteren, gelijk het partijdig Protestantisme pleegt te doen. — Nu volgt dan het plan voor de gouvernements onderneming).

Velen, zoo affirmeert het artikel, wenschen, dat het gouvernement zich met de meisjes-instituten bemoeit, en wel dat de regering er een stichte. Aan het hoofd van hetzelve plaatse zij eene Nederlandsche vrouw..... Het onderwijs in vreemde talen en letterkunde worde aan vreemdelingen, uit die landen herkomstig, afzonderlijk opgedragen; alle

overige onderwijzeressen en onderwijzers zijn Nederlanders. Behalve het onderwijs, dat tot eene beschaafde opvoeding behoort, worde »het heiligdom van wetenschappen, als wij boven noemden« (de starrekunde en andere —) aan de daarnaar begeerige meisjes ontsloten. De vrouw toch mag ook wel geleerd zijn, en in ons Vaderland staan ook de fatsoenlijke vrouwen niet hoog genoeg; de bestaande meisjes-instituten kunnen haar niet hoog genoeg brengen; de regering sla dus de handen aan het werk. Het onderwijs echter zou behalven hoog intellectueel, ook hoog moreel moeten zijn; alles, in het nieuwe instituut, zou *opvoeding* moeten worden. Geene Geestelijkheid van eenig bijzonder Kerkgenootschap mag regtstreekschen invloed op dat instituut hebben, want de regering moet maar zorgen, dat de kweekelingen goede staats-burgeressen worden: het instituut moet voor allen kunnen zijn. Als ouders of voogden het verlangen, zal den Leeraren der verschillende Godsdienstgezindten toegang in het huis verleend worden tot het geven van Godsdienst-onderwijs. Iedere kweekeling moet ook de gelegenheid (*niet de verpligting?*) hebben, om, naar de regelen en gewoonten harer Kerk, God en den Heiland te vereeren.

Dit instituut zou tevens eene Normaal-school moeten zijn voor kostschoolhouderessen, opdat alle meisjes-kostscholen met den geest der Normaalschool (den geest der maatschappij t. n. v. a.) zouden doordrongen worden. (Weer een middel om vele Protestanten aan 't brood te helpen; want de aard der inrigting sluit de Katholieken buiten)

Nu volgen aanhalingen uit den *Semeur*, over de behartiging eener meer intecllectnele vorming van vrouwen, vooral uit den middelstand: dit laten wij in den *Kerkbode*.

Met een paar opmerkingen eindigen wij. De *Kerkbode* toont bij herhaling, wat afkeer hij heeft van alle Katho-

lieke inrigtingen van opvoeding en onderwijs, nu inzonderheid van die voor jonge jufvrouwen te Amersfoort. Hierin ligt voor de Katholieken geene geringe beweegreden, om naar zoodanige inrigtingen te wenschen; en degene die zij bezitten, met name ook die van Amersfoort, hoog te schatten en te begunstigen. 's Vijands afkeuring is vaak eene gegronde aanprijzing.

De voorslag aan de regering, om een meisjes-instituut op te rigten en het tevens tot Normaalschool te maken, wordt gemotiveerd niet slechts door de gebreken van de bestaande kostscholen voor jonge jufvrouwen, maar ook door de oprigting (uitbreiding) en de goede inrigting van het Katholieke Pensionaat te Amersfoort; dat gouvernements instituut moet, zoo 't zijn kan, het Katholieke instituut onder den voet werken. Wat is dit anders dan de regering uitnoodigen, om het geld van den Staat, ook door de Katholieken opgebragt, *tegen* de Katholieken aan te wenden? Reeds heeft het openbaar onderwijs, dat namelijk uit openbare kassen betaald wordt, eene Anti-Katholieke rigting; zal men nu daarenboven, op openbare kosten, nog eene instelling gaan maken, welker ontwerpers het erkende doel hebben, om daardoor de Katholieken tegen te werken? Immer heeft men den Katholieken, vooral der Katholieke Geestelijkheid verweten, dat het hun om domheid te doen was; men heeft zelfs van eene georganizeerde domheid durven spreken; en nu de Katholieken, in den zoo beperkten kring, dien men hun laat, onder duizend moeijelijkheden, hier en daar, met geringere of grootere opofferingen, kostscholen voor meisjes tot stand gebragt hebben, kostscholen, in welke de vijand zelf een omvattend en grondig onderwijs, eene geheel Katholieke opvoeding verwacht, nu schreeuwt men tegen die kostscholen, en spreekt men de schatkist van den Staat aan, om tegen instellingen tot stand te brengen! Dat doet men, terwijl in de Grondwet

van dien Staat geschreven is: alle in het rijk bestaande godsdienstige gezindheden genieten *gelijke* BESCHERMING! O negentiende eeuw! O Nederland!

HOE DE *KERKBODE* AL REDENEERT.

Ziet gij die grijze rots, daar in het hart der zee geplant? Reeds sinds eeuwen staat zij daar ten doel aan wind en golven, sinds eeuwen komt de vloed zich dagelijks tegen hare grondvesten breken, en vaak hebben zwarte donderwolken zich boven hare kruin te zamen gepakt, hebben woedende stormen de golven gegeeseld en hemelhoog tegen haar opgejaagd, zoodat zij onder schuim en water als was bedolven. Dan die golven hebben zich tegen hare zijden verbrijzeld, en de bliksem heeft die kruin niet kunnen splijten, naar is magteloos naast haar in den afgrond nedergezonken; en na het woeden van den storm verheft zij als vroeger onwrikbaar het hoofd uit de baren en spiegelt zich in den effen vloed.

Wie zou niet zeggen, dat die rots tegen zee en stormen bestand ware en hunne woede kon verduren? Onnoos'le, die zoo oordeelt. Neen, die rots toont dáárdoor juist hare zwakheid, dat zij onwrikbaar het onweer trotseert en de golven en stormen, die zoo dolzinnig zich telkens met verdubbelde woede tegen hare kanten komen verbrijzelen, die zijn het, die haar verre in kracht en sterkte overwinnen en haar eerlang van hare grondvesten zullen afrukken, omdat zij zich niet naar willekeur door dezelve laat zwepen en slingeren.

Wat zegt gij lezer van zulk eene redenering? Gij meent welligt, dat ik scherts, of u de taal van het een of ander warhoofd voorhoud: het zij verre, het is niets minder dan de krachtige en bondige redeneertrant van den

«*Evangelischen*» *Kerkbode*, dat orgaan van zoo vele Zeer Eerw. en Hooggel. Heeren, dien ik u in deze beeldspraak heb wedergegeven. Ter bevestiging wil ik hier 's Blads eigen woorden laten volgen, zoo als zij in n°. 9, 3e. jaargang, voorkomen.

Het stukje, door ons bedoeld, voert ten titel: *De opstanden en omwentelingen in het Pausdom. Uit het Engelsch. Met eene Voorrede, Aanteekeningen en Naschrift; door Dr. E. B. Swalue, Predikant te Goes. Te Amsterdam, bij Johannes van der Heij en Zoon.* 1842. (1)

Na eerst op zijne wijze over dit werkje te hebben geoordeeld, en aangetoond dat de *aanteekeningen* van den Vertaler er al de waarde van uitmaken, — immers die moeten juist het tegendeel bewijzen van hetgeen de Schrijver beoogt — geeft hij een kort verslag van den inhoud, daarop nederkomende, dat het Pausdom (d. i. de R. K. Kerk) verschrikkelijke vervolgingen of opstanden van magtige vijanden heeft te verduren gehad en die zegevierend is te boven gekomen. Hierop eindigt hij met deze *merkwaardige* woorden.

«En welken indruk ontvangt daaruit nu de nadenkende? Is het deze, dat het Pausdom als zijnde zoo veel opstand te boven gekomen, ook voor alle volgende eeuwen vaststaat? Of zal het niet veel meer de indruk zijn; welk eene diepe, onoverwinnelijke kracht (zegge dolle woede) moet het wezen, die zich telkens tegen het Pausdom aankantte, die op zoo verschillende wijzen (stormen zijn altijd verschillend) reeds zoo vele eeuwen gewerkt heeft, in zulke verschillende gedaanten is te voorschijn gekomen en Rome's magt al sterker en sterker heeft gefnuikt? (Ei, en Rome zegevierde!) En dit zal dan wel tot de slotsom brengen, dat die kracht eenmaal volkomen zal

(1) Op dit werkje denkt de *Katholiek* ook nader terug te komen.
De Redactie.

zegevieren, en, wat beletselen en hinderpalen haar door aardsche Magten of door Pauselijke list en geweld (!!) worden in den weg gesteld, moge ook de *Kätholieke Kerk* stand houden, echter in de Katholieke Kerk het *Pausdom* zal doen verdwijnen, en dus tot ware hervorming en geheele herschepping dier Kerk, haren veelvermogenden invloed zijdelings, maar niettemin zeker, zal doen gelden.»

Wat dunk u lezer, is mijne beeldspraak overdreven? (1)

WAT DENKWIJZE DE *KERKBODE* ZOO AL VOLGT.

Op het voormelde bondig geredeneerd (?) artikeltje volgt: *Een staaltje van bijgeloovigheid en derzelver verspreiding in de 19e eeuw*, waaruit wij ten slotte ook nog een *staaltje* van 's Blads denkwijze willen leveren

Er is gewis bijna niemand der lezers van den *Katholiek* die, hetzij in *l'Ami de la Réligion*, hetzij in *L'univers Religieux*, of in een ander Belgisch of Hollandsch Katholiek dagblad, niet van het luchtverschijnsel van schitterende kruisen heeft gelezen, dat in China zoude hebben plaats gehad; en ieder zal na de lezing van dit berigt, naarmate hem de bron waaruit het voortvloeide, min of meer geloofwaardig voortkwam, dit *factum* hebben aange-

(1) Sedert den val strijdt het *booze* tegen het *goede*. Eeuwen dus duurt die strijdt, en het goede is God dank! van de aarde nog niet uitgeroeid. «En welken indruk ontvangt nu daaruit den nadenkende? Is het deze, dat het *goede*, als zijnde zoo veel strijd te boven gekomen, ook voor alle volgende eeuwen vaststaat? Of zal het niet veel meer de indruk zijn: welk eene diepe, onoverwinnelijke kracht moet het wezen, die zich telkens tegen het *goede* aankantte, die op zoo verschillende wijzen reeds zoo vele eeuwen gewerkt heeft, in zoo verschillende gedaanten is te voorschijn gekomen en de magt van het goede al sterker en sterker heeft gefnuikt? En dit zal wel tot de slotsom leiden, dat die kracht eenmaal zal zegevieren.» Een goddelooze kan, op het voorbeeld van den *Kerkbode*, aldus redeneren; en wij wilden wel eens zien, wat de *Kerkbode*, zonder zijne eigene redenering te verlaten, daarop antwoorden zou?

Een derde.

nomen, of als meerdere bevestiging behoevende, tot zoo lang als niet bewezen hebben beschouwd.

De *Kerkbode* nu vaart geweldig uit tegen de domme zielen van Katholieken, die in hunnen ijver dit *factum* reeds hebben aangenomen, en daaruit voor hunne vervolgde broeders in China, waar reeds zoo veel christenbloed heeft gestroomd, een blijder toekomst voorspellen. Wij hebben daar geene aanmerking over te maken, de man houdt niet van bovennatuurlijke dingen, en het is dus natuurlijk, dat hij met zulk een berigt spot, het *factum* stout weg negeert en voor loutere bijgeloovigheid verklaart. Maar hier blijft het niet bij. De *Bode* gaat verder, en wil zelfs der goddelijke Voorzienigheid den weg afbakenen, en zou het hoogst euvel opnemen, indien God in zijne barmhartigheid had besloten, om een volk, dat door zijne Egoïstische politieke afsluiting, zich eeuwen lang van de kennis der waarheid heeft beroofd, door zulke bijzondere genademiddelen als het ware te dwingen, die waarheid te leeren kennen. Immers hij vraagt: *Moet dan zoo het reine Christendom worden voortgeplant onder de heidenen en zijn wortel en grondslag vinden in bijgeloof?*»

Maar *Bode*, bedenk toch dat gij een *Kerk*, een *Predikanten-Bode* zijt; men zou u haast voor der *ongodisten-Bode* aanzien. Met uw vermetele vraag toch, kan men van alle wonderen, die in het Oude en Nieuwe Testament voorkomen, van God eene heiligschennige rekenschap eischen. Bij de wonderwerken van onzen goddelijken Verlosser zoudt gij even goed kunnen vragen: «Moest dan zoo de Eeuwige Wijsheid zich aan verstandige menschen doen kennen; moest dan zoo het reine Christendom worden gevestigd en voortgeplant onder de heidenen, en zijn' wortel en grondslag vinden in bijgeloof?»

Hetgeen nu volgt is niet minder opmerkelijk. «*Wij hopen,*» heet het verder, «*dat gemeld berigt slechts gefin-*

geerd zijn moge. Zoo wij u hier goed verstaan *Kerkbode*, dan zijt gij waarlijk al te bekommerd voor de eer van Rome. Geloof mij, bespaar u de moeite daarvoor te ijveren. Rome is niet als gij, van heden of gisteren, en heeft grootere reputatie te verliezen dan gij, die in een kleiu hoekje der aarde het platte land rondloopt. Indien Rome het *factum* als geschied opgeeft, kunnen wij het ten minste met dezelfde zekerheid aannemen, als b. v., dat er thans die en die havens voor de Engelschen in China zijn opengesteld. (1) Of heeft uw wensch soms een anderen zin, en hoopt gij het berigt daarom *gefingeerd*, omdat de hemel zich anders te partijdig voor de K. Kerk zoude verklaard hebben? O! in het laatste geval hadt gij gewis slimmer gedaan, die wensch voor u te houden.

Maar zeg ons, *Bode*, gij zult wel willen aannemen, dat

(1) Ten bewijze met welke omzigtigheid Rome gewoon is, in dergelijke zaken te handelen, strekke het navolgende, voorkomende in *L'Univers*, 11 Mars 1843.

«Het volgende is een uittreksel uit eenen brief uit Rome, aan ons gezonden, van den 25 Februarij:

«..... Gij vraagt mij bijzonderheden aangaande het wonder van China; zie hier iets, voor de echtheid waarvan ik kan instaan In de *Propaganda* heeft men eenen brief ontvangen van een der Apostolische Vicarissen. In eene der provincien van het keizerrijk, op verscheiden plaatsen te gelijk, en in tegenwoordigheid eener groote menigte van geloovigen en ongeloovigen, is onze Heer in de lucht op het kruis verschenen. De verschijning verspreidde een schitterend licht; zij duurde twee uren lang en heeft zich twee dagen achtereen herhaald. — Gelijktijdig kondigen brieven van Tongkin het eindigen der vervolgingen aan; de vorst van het land verklaart zich openlijk ten gunste der Christenen, en heeft den Minister, die er het meest op uit was, om ze te vervolgen, doen gevangen zetten. Men vraagt nieuwe missionarissen, want de oogst is groot en de arbeiders weinig in getal.

«..... Men verhaalt nog andere daadzaken, van welke ik echter minder zeker ben. Gij weet, dat men hier (te Rome) *ten uiterste voorzigtig is; zoo lang men de onbetwistbaarste bewijsstukken niet bijeen heeft verzameld, overdekt men de daadzaken van eene bovennatuurlijke orde met een' geheimzinnigen sluijer;* onder het publiek zijn ze in omloop, maar men bepaalt zich, om er slechts in stilte over te spreken, *tot dat de Kerk uitspraak gedaan heeft en in staat zij, aan geloovigen en vijanden* DE BEWIJZEN *te leveren.*»

God nog wonderen *kan* doen, niet waar? Wel nu, indien het *factum* eens werkelijk had plaats gehad, en dit werd bewezen, zóó als alle *facta* bewezen worden, dat trouwens mogelijk is, daar het niet in het duister is geschied, — *rien plus bête qu'un fait*, zeggen de Franschen, — wat dan? Mogen wij dan *hopen*, dat gij het ook zult aannemen, en belijden, dat de wegen en werken des Heeren wonderbaarlijk zijn; of moeten wij *vreezen*, dat gij de oogen voor de waarheid zult sluiten, even als de Pharizeën voor de wonderen van den Godmensch op aarde? als de Pharizeën, die liever de verklaring van slapende getuigen wilden aannemen, dan in Christus verrijzenis gelooven. — O, zorg toch, dit is onze welgemeende wensch, dat wij dan niet van u moeten zeggen: Helaas! —

BOEK-AANKONDIGING.

Een woordje van pas over de gemengde huwelijken ter behartiging voor de Katholijke jongelingschap, voornamelijk in toepassing op de thans in de Pruissische rhijn-provinciën plaats hebbende gebeurtenissen. *Door eenen welmeenende Catholijke.* Naar het Hoogduitsch. Tweede druk. *Te 's Hertogenbosch* bij J. J. Arkesteijn en Zoon. 1842. — *Kerkelijk goedgekeurd.*

Naar den titel te oordeelen, zou men soms denken kunnen dat dit boekske, als een gelegenheidsstukje, thans minder van waarde is. Dit is echter zoo niet; want hoezeer het gedrag van den moedigen Aartsbisschop van Keulen, in de zaak der gemengde huwelijken, niet slechts aan velen in de rhijn-provinciën, maar ook aan sommigen in ons Vaderland nog in tijds de oogen heeft doen openen,

is het er nogtans verre af, dat soortgelijke huwelijken thans minder in zwang zijn. Het boekske, dat wij hier aankondigen, stelt het verkeerde en ongeoorloofde dier huwelijken, en de ongelukkige gevolgen, die er uit voortkomen, op eene eenvoudige en duidelijke wijze voor; aan Katholieke ouders, zoo wel als aan hunne huwbare zonen en dochters, mogen wij het daarom, als eene waarschuwing, teregt aanbevelen.

Mogt eene nieuwe uitgave naderhand noodzakelijk worden, dan zouden wij gaarne dat gedeelte, waar over de *Pruisische* wetten sprake is, eenigermate omgewerkt zien. Daardoor zou het voor het gebruik in Nederland des te geschikter zijn.

Geschiedenis der Fransche Omwenteling, in derzelver (?) oorsprong en gevolgen, door G. F. Wiedemann. *Nanr het Hoogduitsch, met aanteekeningen vermeerderd. Éérste deel.* 's Hertogenbosch, bij J. J. Arkesteyn en zoon. 1842. IV en 456 bladz. in gr. 8°.

Het Handboek der algemeene Wereldgeschiedenis, door den waardigen bestuurder van het Seminarie te *Landshut*, waarvan het, aan het hoofd dezer, vermelde doch met eenen anderen titel, het eerste gedeelte van het vierde deel is, heeft het in ons land vrij zeldzaam voorregt genoten, alvorens het nog voltooid was, uitverkocht en herdrukt te zijn. Dit heeft sedert lang reeds bewezen, dat het werk ook hier te lande naar waarde geschat is. Met gespannen verwachting zag men dan ook sedert tien jaren (de laatste aflevering van het 3e. deel verscheen in 1832) het vervolg te gemoet, wijl dit een tijdvak beschrijven zou, dat — hoewel minder van onzen leeftijd

verwijderd en van welks voorvallen velen der nog levenden ooggetuigen waren — om de menigte en belangrijkrijkheid van gebeurtenissen, hoogst merkwaardig en toch niet algemeen genoeg gekend is.

Zij, die sedert de laatste vijftig jaren geboren werden, hebben zeker veel over de Fransche, en over de door haar veroorzaakte andere omwentelingen gehoord, maar voor velen is de ware loop der dingen, zoo als die uit hare oorzaken sproten, niet duidelijk; terwijl de menigte van gebeurtenissen in een tijdsbestek van twintig jaren, voor anderen eene hinderpaal is om dezelve genoegzaam te overzien. Allen kunnen uit de gemoedelijke beschrijving, welke *Wiedeman* van dezelve geeft, genoegzaam licht afleiden, om zich in het groot een denkbeeld te vormen van die voorvallen, welke zoo veel menschenbloed hebben doen stroomen, welke de maatschappij tot in hare grondvesten geschokt, troonen omgeworpen, altaren verbrijzeld en het aanschijn van Europa geheel veranderd hebben.

Het bestek, dat de schrijver zich had voorgesteld, liet niet toe, omslagtiger te zijn, ofschoon hij hier wijdloopiger dan in zijne vorige deelen is. Getrouw aan zijn voornemen, om slechts weinige aanmerkingen te maken, verhaalt hij ook hier op een eenvoudigen, doch geenszins platten, toon, die den schrijver doet vergeten, om alleen met de zaken, welke alle aandacht verdienen, bezig te zijn. Zijn stijl schijnt ons voor soortgelijk werk welgekozen, daar dezelve noch gezocht noch verwaarloosd is.

Dit deel (of de eerste aflevering des vierden deels van het Handboek) bevat de *Algemeene oorzaken* der Fransche Omwenteling, voorts de redenen tot bijeenroepen der Algemeene Staten of Rijksstanden en de uit die vergadering voortgesproten of aan dezelve gevolgde ligchamen tot aan den gruwzamen 21 Januarij 1793, den dag, waarop den Koningmartelaar zijn hoofd onder de *guillotine* verloor. Vooral

is de schrijver (zoo als hij, bl. 305, in de Aanteekening zelf zegt) wijdloopig over de eerste of constitutionerende vergadering, wijl de omwenteling eigenlijk door haar is geschied en de voornaamste grond tot alle volgende gelegd werd.

Met genoegen vinden wij enkele reizen melding van de bronnen gemaakt, waaruit de schrijver geput heeft, doch hadden die melding gaarne vermenigvuldigd gezien. Dit is een hulpmiddel voor hen, die verder onderzoeken willen en daardoor op den weg geholpen en in hun nasporen verligt worden.

Nuttig zoude het ook geweest zijn, wanneer ten minste bij het begin van ieder hoofdstuk het jaar ware vermeld, waarin de voorvallen hebben plaats gehad. Daardoor ware het geheugen des lezers, dat overigens door zulke groote gebeurtenissen gespannen wordt gehouden, veel te gemoet gekomen. Ook zou eene opgave van den hoofdinhoud aan het einde van dit deel, voor zoo veel het afzonderlijk wordt verkocht, niet ongepast geweest zijn.

Wat de vertaling betreft, zij is over het geheel wel uitgevallen, schoon wij van den bewerker, die zich nog door andere vruchten van zijnen arbeid heeft doen kennen, eenige meerdere naauwkeurigheid hadden durven verwachten. Welligt zijn sommige onnaauwkeurigheden aan hem te wijten, die met het nazien der proeven is belast geweest, doch zij bevinden zich niet te min in het werk. Eenige van dezelve, die wij onder het herhaalde lezen aanteekenden, zullen wij hier, tot bewijs van ons zeggen, laten volgen.

Bladz. 7, reg. 3, staat: Verdelgt de eerloozen. Dit was de leus van de Holbacherclub niet. Zij was: Verdelg den eerlooze *(Esrasez l'infame)*; en wien zij daarmede bedoelde, is ieder bekend. — Bl. 11, reg. 17, wordt de *Encyclopédie* een *zaakregister* genoemd, waardoor dat

goddelooze werk onvolkomen wordt aangeduid. Onnaauwkeurig is het ook, wat op diezelfde bladz. regel 3, van onderen gezegd wordt «dat de nieuwe filozofie.... Zelfs «onder de geestelijkheid.... *talrijke* aanhangers vond.» Het valt niet te ontkennen, dat eenige hunnen pligt en stand vergetende Priesters, met de zich noemende filozofen gemeene zaak maakten; maar dat zij *talrijk* waren is onwaar. Bl. 12, reg. 9, is het Duitsche *aufgeklärte* niet volledig door *opgehelderde* terug gegeven. Bl. 44, reg. 2, wordt de Koningin afgeschilderd op eene wijze, die niet wel overeenstemt met hetgene van haar in de Aant. bl. 134 wordt gezegd. — Vrij Germaansch klinkt het *b*eregtigd voor *g*eregtigd, dat wij bl. 113, 120, 268, 400, vinden; zoo ook des vorstes voor des vorsten, dat bl. 76, 122, 172, 244, 275 tweemaal, 286 en 455 voorkomt; *verdragten* voor *verdragen* lezen wij bl. 314, 320 en 326. Op bl. 314, reg. 18 staat *betreffende* voor *betrokken*, terwijl bl. 336, reg. 15, zeker *de bewoners der* voorsteden moet gelezen en bl. 380, reg. 2, voor 23 Oostenrijkers zeker een grooter getal moet gelezen worden.

De volzin op bl. 113, reg. 9, Met-betrekking, enz., is zeer onduidelijk, hetwelk door het kwalijk of te min plaatsen van leesteekens, op bl. 320, reg. 4—18 eveneens het geval is, en in de Aant. op bl. 286, reg. 4, vooral den zin verandert.

Wij hopen intusschen dat dit inderdaad goede boek in veler handen kome, wijl men daaruit ontegenzeggelijk zal moeten besluiten, dat het verlaten van de beginselen der Godsdienst, welke het hechtste steunsel van maatschappelijk geluk en orde is, noodzakelijk tot gruwelen leiden moet, waarvoor de menschheid beeft. Ook zij, die zich staatsmannen noemen, die zich denkbeelden van *algemeen belang* scheppen en dan, al wat met die valsche begrip-

pen strijdig is, geweerd willen hebben en daartoe alles aanwenden, zullen er uit kunnen leeren, hoe verderfelijk het is, in hunne plannen zekere beginselen te huldigen, welke door *Rousseau* gepredikt werden en door gelijkheid van aard ook noodzakelijk dezelfde uitkomsten moeten opleveren.

Vertaler en Uitgevers wenschen wij een goed vertier toe, opdat zij zich daardoor aangemoedigd gevoelen, om het publiek spoedig in het bezit van het voltooide werk te stellen.

Roomsch Katholijk Jaarboek voor het koningrijk der Nederlanden. 1843. 's Gravenhage, J. W. Ten Hagen. 1843.

Met genoegen kondigen wij het *Jaarboek* weder aan, dat op nieuw blijken draagt van de ijverige zorgen, die de verdienstelijke verzamelaar er aan besteedt.

Het *Jaarboek* bevat dezen keer, behalve het gewone voorwerk en de gewone opgaven over de Kerkdistricten, *Levensbijzonderheden van Theodorus de Cock*, en *Vergelijkende Staten der Communicanten in de Hollandsche Zending*, vergelijking tusschen 1758 en 1842.

Wij teekenen, uit de opgaven over de Kerkdistricten, hier eenige bijzonderheden aan over de Missien in onze koloniën. Wij zien dat deze, sedert 20 September ll., twee Apostolische Vicariaten vormen, namelijk: 1°. het Apostolische Vicariaat van *Java*, waartoe al de Nederlandsche Oost-Indische bezittingen behooren; 2°. het Apostolisch Vicariaat van Curaçao, waaronder al de West-Indische bezittingen van Nederland begrepen zijn. Tot Apostolisch Vicaris van Java is benoemd de Hoogw. Heer *J. Grooft*, gewezen Prefect der Surinaamsche Missie, van wiens er-

kenden ijver en Apostolischen geest van opoffering wij een onmetelijk goed voor het Oost-Indisch Vicariaat verwachten: tot Apostolisch Vicaris van Curaçao, de Hoogw. Heer *M. J. Niewindt*, onder wiens bestuur de Curaçaosche Missie (sedert 1824 was hij er Apostolisch Prefect van) tot een aanzienlijken trap van bloei gestegen is. De Katholieke bevolking van Java's Vicariaat schat men op ruim 9000 zielen, die van het vicariaat van Curaçao op omtrent 20,000. De beide Apostolische Vicarissen zijn benoemd tot Bisschop *in partibus infidelium*: de Hoogw. Heer *Grooft* van *Canéa*, de Hoogw. Heer *Niewindt* van *Cytrum*.

De *Levensbijzonderheden van Theodorus Cock* zijn zeer belangwekkend, goed geschreven en verrijkt met talrijke aanteekeningen over personen, met de geschiedenis van *de Cock* in betrekking staande. Men weet dat *de Cock*, in de hitte der Jansenistische woelingen hier te lande, tot Provicaris, met magt van Vicaris, over de Nederlandsche zending werd aangesteld, en dat hij, door de kunstenarijen en bedriegelijke handelingen der Jansenisten, bij Hooge Lands-Overheid in haat gebragt, de republiek heeft moeten ruimen. Men was zóó tegen hem verbitterd, dat er eene premie van *f* 3000 werd uitgeloofd, «aen «die geene die sal konnen te wege brengen en effectueren «dat..... *hÿ* in handen van de Justitie kome te geraeken.» *De Cocks* tegenpartij had die verbittering veroorzaakt, door het *vervalschen* van een brief, dien de Provicaris naar Rome had geschreven, en waarvan zij zich het klad had weten te verschaffen. Die partij heeft zich nog wel meer vervalschingen veroorloofd, en dan beschuldigde zij steeds de Jesuiten van den goddeloozen stelregel: *het doel heiligt de middelen*. Wij zullen niet zeggen welken stelregel zij zelve volgde.

De *Vergelijkende Staten der Communicanten in de Hol-*

landsche Zending — 1758: 1842 — toonen eene aanzienlijke, men moet zeggen, verbazende vermeerdering der Katholieke bevolking. In 1758 was het gansche getal der Communicanten 190,333, in 1842 beliep het, met uitzondering van zeven statien, die in 1758 tot Munster behoorden, 323,649; (1) zoodat de vermeerdering van Communicanten de som bereikt van 133,316, zijnde die vermeerdering ruim $^2/_3$ van het toenmalig geheel. Voegt men bij de 313,649 den lateren aanwas van grondgebied der zending, zeven statien in Gelderland, ten bedrage van 6,177 Communicanten, dan verkrijgt men het geheele getal van Communicanten der zending, namelijk: 329,926. Dit getal met de helft vermeerderd, geeft, volgens de gewoonlijke berekening, op de ondervinding gegrond, niet ten volle het getal zielen, zoodat dit, in de Zending, ten minste bedragen moet; gelijk de Eerw. Verzamelaar het opgeeft, 499,500. De Missie bevat dus bijna de helft der Katholieke bevolking van Nederland.

CORRESPONDENTIE.

De Redactie heeft den brief, geteekend: *'s Gravenhage, 24 Februarij* 1843. *Een R. C. Oudheidliefhebber*, ontvangen, zij verzoekt den *beleefden* schrijver haren dank wel te willen aannemen.

(1) De Drentsche statien zijn in dit getal opgenomen, schoon die eerst later ontstaan zijn. Dewijl toch, in 1758, Drenthe ook tot de Missie behoorde, oordeelen wij dat het mede moet vergeleken worden. De Eerw. Verzamelaar van het *Jaarboek*, schoon Drenthe buiten de vergelijking stellende, heeft echter het getal der Communicanten mede aangeteekend.

LETTER LOVER.

DE KERK VAN CHRISTUS.

ONTWORPEN BIJ HET LEZEN DER VOLGENDE WOORDEN:

Et ecce motus magnus factus est in mari, ita ut navicula operiretur fluctibus; ipse vero dormiebat.

Et accesserunt ad eum discipuli ejus, et suscitaverunt eum, dicentes: Domine, salva nos; perimus.

Et dicit eis Jesus: quid timidi estis, modicae fidei? Tunc surgens, imperavit ventis et mari; et facta est tranquillitas magna.

Matth. VIII: v. 24—26.

Ziet ge ginds op 't schuimend water,
Ziet ge ginds dat vaartuig niet?
Dat bij 't zuchtend golfgeklater,
Stil en statig voorwaards schiet! —

Zoo was die Kerk, mijn God, dat leven van ons leven,
Zoo werd zij eens verbreid op 's waerelds wisselzee,
Toen 't menschdom aan de boei des satans werd ontheven,
En de effen weg gebaand naar de allerschoonste reê.

Dan — op eens! Wat woeste baren
Beuken, teistren roer en schip!
Neen! 't kan tot geen haven varen,
't Slaat uit één op rots en klip!

Hier, die buldrende onweêrvlagen —
Ginds, door d' afgrond aangegaapt —
Van geen redding meer te wagen:
't Vreeslijk uur (ja!) 't is geslagen — —
En — kan 't zijn, de stuurman slaapt! —

Helaas! waartoe, mijn God, moet schuldloos bloed niet stroomen!
Is 't om die zelfde Kerk, die eeuwig leven voedt?
Ach! is haar wisse val in 't schoonst begin gekomen,
Daar Gij dien met geen wenk, geen straffend woord verhoedt!

De ontelbre lijdrenschaar getuigt ons van de rampen,
Getuigt hoe 't Heidendom uw' tempel heeft ontwijd:
O! Gruwzaam was 't geweld waarmeê hun' trouw moest kampen —
Neen! neen! ze is u bekend die eerste Christentijd! —

Mij rijst een later eeuw! 'k Zie d'Afgod neêrgesmeten:
Dan ach! nog grooter storm, die om uw' tempel waart!
'k Zie 't vlekloos waarheidsboek boosaardig losgereten,
En Hoovaardij — mijn God — zij wrocht een leer op aard!

Hoe, wil een mensch van stof uw godlijk woord niet volgen,
Terwijl hij in uw voor de kiem van 't onkruid zaait?
Waarom bij 't vloekbesluit door de aarde niet verzwolgen —
Of door de zeis des doods als kind niet weggemaaid!

Ja! — velen, o mijn God, zie 'k op hun spoor verdwalen,
En volgen blind den weg door Satans hun vertoond! —
Hoe! schuwen zij den gloed der albezielbre stralen? —
Hoe, — wordt uw levend woord geschandvlekt en gehoond?

Nog later! — Welk een drom van nieuwe schriktooneelen:
Ik zie den Herder Gods met kluisters om zijn leên.
Hij, uit zijn Staat verjaagd, moet monsters zien bevelen —
En ach! mijn God, Gij slaapt! — Gij laat uw' kudde alleen! —

En de dienaars, diep verslagen,
Konden 't wicht niet langer dragen
Van den woesten noodorkaan.
Toen, geen redding meer ontdekkend,
Smeekten zij, hun Meester wekkend:
«Heer! behoed ons: wij vergaan!» —

Hoor! hoor reeds van alom dat smeekgebed der braven, —
Bij God is immers hulp, vertroosting zonder end!
O Vader, kom uw kroost in 't foltrend tijdstip laven, —
Spreek, spreek dat eeuwig woord, dat ons herleving zendt! —

Zie! de Meester is verrezen!
««Hoe toch»» roept Hij ««kunt ge vreezen!
««Kleingeloovig is uw geest!»» —
Toen beval Hij zee en baren.....
'k Zie op eens hun' drift bedaren...
Storm en noodweêr is geweest! — —

Neen! neen! Gij waart niet doof! Gij zoudt ons niet verlaten,
Hoe ook reeds 't ongeloof op ons was losgestormd:
Zeg, zeg, zal 't aardsch geweld iets bij Uw oogwenk baten...
Neen! in zijn zegepraal verdelgt Gij 't vuig geworm'!

Gij moest uw kindrental ook in 't gevaar beschouwen,
Eer 't tot een hooger staat van glorie werd bereid:
En toetsen hun geloof, hun onbegrensd vertrouwen,
Zelfs bij den scepterdwang van wufte Majesteit!

Maar dan heeft steeds Uw hand die macht in 't stof doen knielen,
Die macht, waarvoor in 't rond niets, niets meer scheen bestand!....
Want hoe! gerechte God, liet Ge ooit Uw Kerk vernielen,
Die op een steenrotsgrond onwrikbaar staat geplant!

Neen! neen! Gij blijft in haar tot aan het eind der tijden,
Hoe ook een vreemd geweld haar soms bestormen mag;
En wordt haar recht verkracht! Gij, Gij zult haar bevrijden
Wat is bij U, o Heer, elk waerelds schijngezach!.....

Neen! nimmer zal dat vaartuig stranden,
Hoe ook de storm het teistren zal:
De Waereld zal tot niet verbranden —
De Kerk van Christus kent geen val!

A. Z. B.

ERRATA.

Bl.	257	regel	9	*staat :*	versleten;	*lees :*	verschrokken.
»	265	»	7	»	verblijvende;	»	verblijdende
»	272	»	20	»	geenen, tijd;	»	geenen tijd
»	273	»	29	»	toen;	»	dat

April 1843.

DE HEILZAME INVLOED DER KERK

OP HET

MENSCHDOM IN DE MIDDELEEUWEN.

(Eene voorlezing.)

Een reiziger, die de gewrochten der natuur wil bewonderen en daarin versierselen voor zijne verbeelding, verfijning voor zijnen smaak, voorbeelden voor zijnen kunstmin, verhefling voor zijn gevoel, eene hoogere vlugt voor zijnen geest en, bij dit alles, ook verrukking voor zijnen godsdienstzin jegens den nooit volprezen Schepper, zoekt, bezigtigt op zijne wandelingen iedere opmerkenswaardigheid, welke een oord hem aanbiedt: hier staat hij, bij den forschen reuzenbouw van een rotsgevaarte en den klaterend neêrstortenden waterval, en huivert; dáár, in eene liefelijke, vreedzame vlakte, volgt zijn bekoord oog de zilveren kronkels eener, al spelend wegdartelende, beek, en wordt hij, in zijn gemoed, als met eene zachte hand gestreeld; elders, bij trotsche gebouwen, bij heerlijk aangelegde parken, bewondert hij het gebied van het menschelijk vernuft over de natuur; maar verre van zich hiermede te kunnen vergenoegen, begeeft hij zich, na alles afzonderlijk van nabij beschouwd te hebben, op eene verhevenheid, alwaar hij, van een welgekozen standpunt, dat oord in deszelfs geheel overzien kan; en hier, bij het beschouwen van dat heerlijke panorama, zamelt hij de verschillende, afzonderlijk

bezigtigde schoonheden, in zijn oog, en daarmede de verschillende, afzonderlijk gevoelde gewaarwordingen in zijn binnenste bijeen; hier kan hij nu ook, tot hooger stemming jegens de oneindige Wijsheid en scheppingskracht, beschouwen, hoe de Almagt, al dat stoute en zachte, al dat grootsche en liefelijke der natuur, met eene gemakkelijke hand, in een bewonderenswaardig verband, wist aan een te paren. Aldus, M. H., zullen ook wij, nu wij onze geschiedkundige wandelingen door de middeleeuwen volbragten, en de verwoestingen der zestiende eeuw in een kort verschiet voor ons zien liggen, een oogenblik stilstaan en van de hoogte, waartoe, onder de opvoeding en leiding der Kerk, de maatschappij in het Westen, aan het einde der vijftiende en in het begin der zestiende eeuw, geklommen was, op den afgelegden weg eenen blik terugwerpen, om, — wat wij in onze afzonderlijke beschouwingen niet konden, — al dat goede, al dat schoone, al dat groote, hetwelk de Kerk, ter verheerlijking van Gods naam, aan en door het menschendom in het westelijk gedeelte der aarde gedaan en tot stand gebragt heeft — voor zoo veel ons beperkt oog vermag — in een algezigt naast elkander gesteld en met elkander vereenigd, te overschouwen. Wij doen dit te gereeder, daar wij onder andere meesters in het vak der geschiedenis, eenen *Möhler*, (1) aan onze zijde hebben, om ons op de belangrijkste zaken en merkwaardigste gezigtspunten oplettend te maken. De uitkomst zal heerlijk zijn:

(1) *Dr. J. A. Möhler's gesammelte Schriften und Aufsätze. Herausgegeben von Dr. J. J. J. Döllinger. B. II. art. I. Regensb.* 1839. — *G. J. Manz.*

een geschiedkundig bewijs namelijk van de goddelijkheid der Kerk. Diezelfde bovennatuurlijke kracht, welke zij, gedurende de drie eerste eeuwen van haar bestaan, in haar zegevierend lijden, als overwinnares harer magtige vijanden ontwikkelde, vertoont zij, met niet minder luister, gedurende de middeleeuwen, als moeder onder hare, naar geest en hart nog ongevormde, en daarom onwetende en hartstogtelijke kinderen.

Zijt vooraf gewaarschuwd, M. H., tegen die misantrophische wereldbeschouwing uit de school van den somberen, ja trotschen, eigendunkelijken Herakliet, dewelke van alles slechts de donkere zijde gade wil slaan; tegen die eenzijdige, ja partijdige opvatting der geschiedenis, welke, vooral van die tijden, die de Kerk op het eerbiedigst vereerden, slechts het verkeerde, slechts het kwaad (niet der Kerk zelve, want deze als zoodanig is zonder vlek of rimpel) maar het kwaad, maar de zonden der menschen, maar het kwaad en de zonden van onverbeterlijke kinderen tracht op te sporen, dit op den voorgrond plaatst en met sterke, vaak overdreven sterke kleuren schildert, en dan der Kerk, wier kinderen die verkeerden zich noemden, maar wier leiding en bevelen zij snood trotseerden, toesnaauwt: «dit hebt gij van hen gemaakt!» Het is onregtvaardig de Kerk verantwoordelijk te stellen voor ongeregeldheden, welke zoo geheel buiten, ja tegen haren geest zijn, dat zij die steeds verboden, veroordeeld, gestraft, uit alle krachten tegengewerkt heeft. Het is onwijsgeerig het misbruik, hetwelk de menschen van hunnen vrijen wil maakten, haar op rekening te stellen. Eene physicke oorzaak

werkt noodzakelijk en brengt, even noodzakelijk, wanneer er althans geen physiek beletsel in den weg staat, een aan hare krachten geëvenredigd uitwerksel voort; het logge, onbezielde en daarom weerlooze stof kan trouwens de werking der physieke oorzaak niet van zich afstooten; zij moet die op zich laten geworden en, naar omstandigheden, daaraan beantwoorden. Geheel anders is het met eene zedelijke oorzaak. Dezer uitwerkselen zijn door geene noodzakelijkheid geboden en daarom onfeilbaar. 's Menschen vrije wil nu kan, van buiten, slechts door zedelijke oorzaken bewogen worden, en heeft het geheel in zijne magt hare werking op zich toe te laten, of die gedeeltelijk of geheel en al te verijdelen. Daarom, wil men der Kerk de ongeregeldheden der middeleeuwen aanwrijven, men noeme dan ook den Alheilige, in weerwil zijner wonderen en godspraken, zoowel op den donderenden berg Sinai als in het ontzaggelijke heiligdom, de schuld van de halstarrigheid der vleesschelijke Joden; men rekene den Godsmoord, aan Jesus gepleegd, den Godmensch zelven toe, en op de drogreden des godloochenaars: «Er geschiedt in de wereld zedelijk kwaad; dus is er geen alheilig, regtvaardig, almagtig God;» antwoordde men treurig en wanhopig: «het is zoo.»

Neen, maar wij zullen op het goede, in de middeleeuwen, onze aandacht vestigen; wij zullen vragen: «Wat toont ons de geschiedenis als de ware weldadige oorzaak daarvan aan?» en het antwoord op die vraag kan slechts eene lofrede op de Kerk zijn. Gods onfeilbaar woord leert ons, dat alle goede gave van boven komt, en doet ons reeds vooraf gissen, dat

Jesus het goede, in het tijdvak, hetwelk dáár, in een algezigt, vóór ons ligt, door de Kerk, zijne bruid, aan zijne Christenen deed geworden. Zij toch is eene goddelijke instelling om, door de ware veredeling en zaliging van den mensch, den naam van God te verheerlijken; zij dus is de gewone uitdeelster der goede gaven van hier boven. O schoone, o edele taak! maar met hoe vele goddelijke volmagten, met hoe vele bovennatuurlijke krachten, met welken hemelschen rijkdom moet zij daartoe, door God, haren stichter, niet uitgerust zijn? De bespiegelende godgeleerdheid beredeneert dit. Deze redenering is het werk van het koude verstand; toch neemt het hart er deel aan: het ontgloeit van dankbaarheid voor den barmhartigen God, den stichter en uitruster der Kerk; het hecht zich, met eene onwrikbare getrouwheid, aan die hemelsch schoone en rijke bruid van Jesus. Maar hoe hoog moet dat gevoel niet stijgen, welken graad van zelfopoffering moet niet die dankbaarheid, moet niet die getrouwheid bereiken, wanneer nu de geschiedenis, met hare zekere uitkomsten, de redeneringen der bespiegelende godgeleerdheid, met daadzaken komt staven, door ons die kerk, op hare loopbaan door de eeuwen, met haar hemelsch licht alles verlichtend, met haren hemelschen rijkdom alles zegenend en gelukkig makend voor oogen te stellen; door ons in de heilzame werken der Kerk veel aanschouwelijker, en daarom veel treffender, aan te toonen, dat zij (de Kerk) met alle waarheid eene goddelijke instelling, tot heil van den mensch, ter verheerlijking Gods is. Deze uitkomst te leveren, gij weet het, M. H., is de taak der kerkelijke geschiedenis, als wetenschap in het

algemeen, en zal ook die van onze beschouwing in het bijzonder zijn.

Hoe hoog staat op het einde der XVe eeuw de beschaving niet boven de laagte der onbeschaafdheid, ruwheid van de zesde! Zegt niet: waar niets was, is iets; neen, niet het onzijdige maar het tegenstrijdige, het vijandige is in goed veranderd; datgene, hetwelk alle goed en schoonheid miskende, vernietigde, bemint, vereert thans hetzelve. — Verwilderde volksmassa's, bij welke het eigenlijke, hoogere leven des geesten, zich nog niet eens begonnen had te ontwikkelen, maar die met eene, van wreed en onregtvaardig vergoten menschenbloed nog rookende, en voor het schoone en edele ongevoelige, rooversHand, de bestaande beschaving, onder de puinhoopen der Romeinsche kunstwerken, spoorloos bedolven, betreuren nu (op het einde der vijftiende eeuw), in hare veredelde kinderen, hare misdadige barbaarschheid; zij gevoelen zacht en edel, zij zijn godsdienstig, zij zijn beschaafd! *Haec mutatio dexterae Excelsi!* Maar naast God, of beter, door God, komt de eer hiervan der Kerk toe. Door haar heeft God die verheerlijking van zijnen naam, die veredeling, die voortdurende verlossing van den mensch tot stand gebragt.

De Kerk, M. H., heeft dat groote werk niet bloot ondersteund, zij zelve heeft dit uitgevoerd: ja uitgevoerd, niet door middel van van-buiten ontvangene hulp, of op de eene of andere toevallige wijze, maar uitgevoerd door de ontwikkeling harer eigene, van God ontvangene kracht; eener kracht, die tot hare

wezenlijke eigenschappen behoort en haar tot geen ander doel toevertrouwd is, en door haar tot geen ander doel gebruikt, noch mag, noch kan worden, dan tot het goddelijke doel, waartoe zij zelve ingesteld werd, tot de verheerlijking Gods en het heil der menschen. De volken te verlichten, te beschaven, is der Kerk ten pligt gesteld; dien pligt is zij zich helder bewust, en alzoo was de beschaving dier ruwe volksmassa's, waarmede de middeleeuwen beginnen, een werk, waarvan zij zelve, met volle bewustheid, met grondige kennis van zaken, uit pligtbesef harer verhevene zending en met een geloovig vertrouwen op den bijstand van Jesus, die met haar zijn zal tot aan de voleinding der eeuwen, ontworpen en, trots ontelbare tegenwerkingen, bewerkstelligd heeft. En met welke uitkomst mogen wij thans, met het oog op de XVe eeuw, de moeder der kinderen Gods geluk wenschen? Europa hetwelk, in het begin der middeleeuwen, een huiveringwekkend schouwspel oplevert, in het westen en zuid-westen een bloedig slagveld is van onstuimige hartstogten tegen elkander, en, in het noordelijker gedeelte, of woestenij, moeras of bosch vertoont, is nu geheel Christen, geheel bebouwd, het maatschappelijkste werelddeel der aarde; door zijn handelvertier met Azie is reeds sedert eenigen tijd de gezigteinder ook voor zijnen geest uitgebreid; zijne kunst en zijne geestkracht heeft een vierde werelddeel opgespoord, en daardoor heeft het zich eene vruchtbare bron van rijkdom en genot, zoowel voor de gedachte als voor het zinnelijk leven geopend. En de verdiensten der Kerk ten deze zullen voor iederen menschenvriend, die de weldoeners zijner natuurgenooten met dankbaarheid

zegent, des te sterker schitteren, wanneer hij in aanmerking neemt, dat de Kerk dit hooger leven niet slechts voortgezet, maar dat zij de natien, wat zekerlijk het moeijelijkste van al, doch het verdienstelijkste tevens is, daartoe ontgonnen heeft.

Ook was alleen de Kerk daartoe in staat. Zonder opvoeding blijft de mensch een onmaatschappelijk wezen, en zouden ook deze woeste natien onbeschaafd zijn gebleven. Een kind op te voeden is de taak van reeds beschaafde ouders of meesters; maar eene geheele natie, geheel een werelddeel opvoeden en tot dat christelijk-hooger leven opbrengen, kan het werk slechts der Kerk zijn; zij trouwens is de algemeene moeder der kinderen Gods, zij is de algemeene leermeesteres der geloovigen. De opvoeding geschiedt daarenboven door onderwijs, door het mededeelen der waarheid; hierdoor wordt de mensch ontwikkeld. Maar zal die ontwikkeling eene christelijke beschaving en eene opleiding tot een Gode behagelijk hooger leven zijn, zoo moet de medegedeelde waarheid bovennatuurlijk wezen, van God komen en tevens zuiver en onvervalscht overgebragt worden. Doch aan de Kerk alleen heeft God de schat zijner openbaringen toevertrouwd, haar alleen heeft Hij, om dat hemelsch goed van alle aardsche inmengselen zuiver te houden, met onfeilbaarheid begiftigd: de Kerk alleen kon die hoogere waarheden, die hoogere levenslucht zuiver, gelijk zij in de hemelen, rondom den troon der goddelijke Wijsheid, Wetenschap en Heiligheid ingeademd wordt, met zekerheid mededeelen.

De Kerk leerde dan deze volkeren, — gelooven, — nadenken, — weten; en het voorwerp van dat ziele-

leven, de godsdienstleer, verhoogde hunnen geest, veredelde hun hart.

De Kerk alleen kon die onhandelbaren leeren en doen gehoorzamen. Zij trouwens heeft een goddelijk gezag. Met dit gezag, het hoogste op aarde, omstraalde zij ook de vorsten, vooral den Keizer; en die vorsten, en die Keizer hadden nu, in het oog der geloovige onderdanen, een hooger, een kerkelijk, een onschendbaar karakter. Maar zullen dan nu die moedige volkeren, welke, in hunne onbeschaafdheid, de schoonste landen van Europa veroveren konden, in hunnen staat van beschaving, tot slaven van opgeluisterde vorsten gedoemd worden? Neen, M. H., slavernij is geen beschaving, maar het beletsel of de vernietiging derzelve: vrijheid slechts, de gulden vrijheid, brengt ontwikkeling en voortgang aan. De Kerk plaatste dan de vorsten dier tijden niet onvoorwaardelijk, niet onherroepelijk op dat zoo eerbiedwaardig voetstuk van haar goddelijk gezag. Eene zulke onbeperktheid was aan die vorsten, die in beschaving dikwijls niet ver boven het volk verheven, en in hartstogtelijkheid aan hetzelve gelijk waren, nog niet toevertrouwd. Het geloof der geheele maatschappij, het geloof, hetwelk te belijden en na te leven, zoowel de vorst als de onderdaan, met eene diepe en krachtige overtuiging, ter zaligheid noodzakelijk noemde, eerbiedigde de Kerk als het orgaan niet alleen der goddelijke waarheid, maar, indien ik mij duidelijkheidshalve deze onderscheiding veroorloven mag, ook der goddelijke regtvaardigheid. Dit godsdienstig begrip ging zelfs in het middeleeuwsche volkenregt over, en de wetgeving erkende in het zigtbaar opperhoofd der Kerk eenen

opperregter, ook boven vorsten, ja boven den Keizer zelven. Aan 's Pausen oordeelvelling moest ieder lid der maatschappij zich onderwerpen: zoo een koning of keizer hardnekkigen tegenstand waagde, stond weldra geheel het rijk, geharnast en met het zwaard in de krachtige vuist, tegen hem op. Dit voorregt aan den plaatsbekleeder van den Koning der koningen toe te kennen, is eigenlijk meer het eigendommelijke eener maatschappij, welke door en door christelijk is, dan onafscheidbaar noodzakelijk aan het begrip van Paus. Maar het volkenregt der middeleeuwen heeft dit aan het opperhoofd der Kerk, als aan den algemeenen Vader, toegestaan; met regt *mogten* derhalve de Pausen dit gezag uitoefenen; zij *moesten* het nu ook, omdat het noodzakelijk was; zij hebben het gehandhaafd, en hieraan heeft Europa zijne geheele beschaving, al zijn geluk te danken. Het weldadige dier pauselijke magt, in welke ook naar evenredigheid de andere leden der hierarchie deelden, is der geschiedenis dier tijden met zulke schitterende letters op het voorhoofd geschreven, dat de groote geschiedkundige, *Herder*, ofschoon hij de «Roomsche hierarchie» een «juk» noemt, nogtans zijne Protestantsche vooroordeelen zijne diepe overtuiging moest opofferen en luide uitroepen: «Zonder de (Roomsche) Hierarchie was Europa waarschijnlijk eene roof der despoten, eene schouwplaats van eeuwige tweedragt, of zelfs eene mongoolsche woestenij geworden. (1) Een ander geschiedkundige, waarop het geleerde Dultschland roem draagt, *Joannes von Muller*, legt, ofschoon Protestant, hetzelfde

(1) *Ideën zur Philosophie der Gesch. der Menschheit. Th. II.*

getuigenis af. (1) Inderdaad, die ruwe volkeren hadden eenen teugel noodig. Hoe wilder de tijden, hoe ruwer de begeerten en hartstogten zijn, des te noodzakelijker is het, dat alle magt aan ééne hand toevertrouwd worde, indien er althans eene verbetering plaats zal vinden: eene teugellooze, innerlijke kracht moet eene onbeperkte uiterlijke, als tegenkracht, tegenover zich hebben

Nogtans, de hierarchie als eene magthebbende geleidsvrouw der vorsten, het hoofd der hierarchie, den Paus, boven koningen en keizers vereerd en gehoorzaamd te zien, is voor onze tijden een schier onoplosbaar geheim, voor velen een steen des aanstoots, voor anderen eene ellendige dwaasheid. Men kan zich niet begrijpen, hoe zoo iets ooit tot de regtsbegrippen behoord hebbe. Laat ons de wording dier regtsbegrippen ontwikkelen.

De dienaars der Kerk, de Bisschoppen en Priesters waren het, welke de barbaren der VIe eeuw tot het Christendom bekeerden en onderwezen en hun daardoor tevens de christelijke liefde en onderdanigheid inboezemden, dat is: tot het maatschappelijk leven opleidden en vormden. Eene zulke maatschappij, welke door de Kerk zelve op het Evangelie gegrondvest en opgetrokken werd, moest veel verschillen van den Romeinschen Staat, die reeds op eenen heidenschen grondslag staande, het christendom wel is waar aannam, en er zijne wetgeving uiterlijk naar voegde, maar er nooit, tot in het hart toe, van doordrongen werd. Een ieder, die de dankbaarheid en het vertrouwen des kweekelings aan en in zijne onderwijzers

(1) *Gesch. der Schweiz. B. 1.*

en opvoeders waarderen kan, zal, om den invloed der hierarchie op deze natien te begrijpen, niet noodig hebben de geestelijkheid van heerschzucht te belasteren. Maar de herinnering van ontvangene weldaden is zoo kort van duur! De erkentelijkheid is daarenboven al zelden eene bron van eigenlijke regtsbegrippen. De zoo vele eeuwen lange burgerlijke magten en regten der hierarchie rustten op een hechter en duurzamer fondament; op een beginsel namelijk, op een Nationaal beginsel, hetwelk van de godsdienst eene hoogere sanctie, een veel gebiedender aanzien ontving.

De grondbeginselen, waarop de Kerk deze nieuwe, geheel christelijke maatschappij bouwde, waren geene andere dan die van het Evangelie zelf: *Er is geene magt dan van God. Weest onderdanig niet alleen om de gramschap* (uit vrees voor de straf), *maar ook gewetenshalve. Gij zult uwen naaste beminnen, gelijk u zelven. Bij God is geen onderscheid van personen.* — Rom. XIII. Eph. VI. Col. III. I Petr. II. — En ziet hoe deze beginselen in de nieuwe maatschappij, in het Westen, ontwikkeld zijn.

Bij die stammen hing, reeds toen zij nog heidensch waren, het weinige regt, hetwelk bij hen gold, eng met de godsdienst te zamen. Het regt, de verhouding der menschen onder elkander, was de afstraling hunner verhouding tot God, hunner godsdienst. De regter bekleedde de plaats van God, in den naam van God bepaalde en handhaafde hij het regt; hij was middelaar tusschen de Godheid en de menschheid: regter was, vooral bij de Germanen, oorspronkelijk hetzelfde als Priester. Hunne stammen-hoofden waren hunne Priesters en daarom ook hunne regters en wetgevers. Toen echter

de Germanen zich tot het christendom bekeerden, moest deze orde van zaken veranderen. De heidensche godsdienst verviel en daarmede ook het heidensch Priesterschap; terwijl het heidensch regt, thans in een *wereldlijk* regt (in tegenoverstelling van het *kerkelijk* regt) veranderd, door de christelijke godsdienst bevrucht en getemperd werd. In plaats der heidensche, treden nu de christelijke Priesters voor het Altaar: en koning en adel liggen, gedurende de H. offerande, vòòr het Lam Gods nedergeknield niet meer als Priesters, maar als leeken, niet meer in hun Priesterlijk, maar thans in hun krijgsgewaad. Trouwens, hunne heidensch-priesterlijke waardigheid is verdwenen; maar hunne betrekking als krijgsoversten hebben zij, als stamhoofden, nog overgehouden. Ook blijven de koningen de onderlinge regten en verhoudingen hunner onderdanen nog regelen; maar hoe? Zij erkennen, of althans gevoelen dat, nu hun oorspronkelijk Priesterschap opgeheven is, zij niet meer in den naam van God, als middelaars tusschen de Godheid en de menschheid kunnen optreden; daarom knielen zij voor hen, die thans en met meer regt, de plaatsbekleeders van God zijn, en ontvangen van hen de koninklijke zalving en krooning, en daarmede de tooi hunner koninklijke waardigheid. — *Er is geene magt dan van God.*

Gelijk, krachtens het doopsel, ieder mensch door God in een liefdebond aangenomen en der Kerk ingelijfd wordt; zoo is thans de Staat, welke tot hiertoe heidensch, van God verwijderd was, tot God bekeerd, door God in vrede en liefde aangenomen, en der Kerk van God, als ware het, ingelijfd: Kerk en Staat zijn thans ééne christelijke maatschappij;

zij zijn nogtans niet in een gesmolten, maar vormen uiterlijk twee verschillende maatschappijen, zoodat er betrekkingen tusschen hen bestaan kunnen, die bloot op overeenkomsten rusten. Verders, in navolging daarvan, dat het lid der Kerk door de Bisschoppelijke moedermagt aangesteld wordt in de goddelijke volmagten, opzigtens het geestelijke; zoo wordt ook aan het daartoe geregtigde lid van den christelijken staat, van wege God, door de Bisschoppen, eene heilige magt medegedeeld over het tijdelijke.

Adel en koning hadden dan nu eene groote verandering ondergaan; desniettegenstaande bleef de oude krijgsban dier natien zoo onaangeroerd, dat hij de grondslag werd der latere constitutie en daarenboven op vele verhoudingen, door het Christendom ingevoerd, eenen belangrijken invloed uitoefende. Adel en koning hadden, bij hunnen overgang tot het Christendom, hunne betrekkelijke waardigheid van krijgsoversten behouden; deze ontvingen zij van de nieuwe plaatsbekleeders Gods, ook niet terug; slechts moesten zij zweren dit hun gezag volgens de godsdienst en tot heil der godsdienst te zullen voeren. Nooit zag men dan ook dat in latere tijden, de kerkelijke hierarchie, als dusdanig, eenige aanspraak maakte op de keus van vorsten, of dat zij, krachtens hare kerkelijke magt, eenen vorst regtstreeks afzette. In de keizerskeus en in de Pauselijke uitspraken tegen eenige keizers zal men misschien het tegenovergestelde willen vinden. Nogtans, men verwarre niet wat uitelkander gehouden moet worden. Gelijk de woorden *Regnum* en *Imperium*, schoon dikwijls als synonymen gebruikt, eigenlijk niet hetzelfde beteekenden; zoo waren ook de koninklijke

en keizerlijke waardigheden, hoewel in eenen persoon vereenigd, wezenlijk van elkander verschillend. De koninklijke waardigheid was de ontwikkeling van het oude opperkrijgsgezag; tot koning verhief steeds de keus der daartoe geregtigden, en deze keus was onafhankelijk van de kerkelijke hierarchie. Slechts in geval van tweedragt kwam de Paus, als erkend opperregter, tusschen beide; maar ook dan nog wachtte hij voorzigtiglijk, tot dat de belanghebbenden zijne uitspraak inriepen. Tot de keizerlijke waardigheid stond de Paus in eene andere verhouding. Deze waardigheid was van den Paus uitgegaan en had in zich een zeker kerkelijk karakter; geen koning ter wereld had daarop een eigenlijk regt; maar de Paus vergaf de keizerskroon aan den vorst zijner keus. In het vervolg van tijd werd deze kroon niet het *regt*, maar het *voorregt* des konings van Duitschland; doch sedert behield de Paus zich het regt voor en werd het hem ook toegekend, niet juist om over de koningskeus voor Duitschland te beschikken of daarin eene beslissende stem te geven, maar om bij die keus, over den persoon van diengene, dien hij eenmaal tot keizer kroonen en zalven zoude, onderzoek te doen en hem diensvolgens, indien hij, tot die betrekking, waarin hij als keizer met het hoofd der christelijke maatschappij staan moest, ongeschikt ware, van den Duitschen kroon buiten te sluiten. Volgens deze heerschende regtsbegrippen was de Paus gemagtigd, eenen keizer, die aan de voorwaarde, welke hij hem, bij zijne krooning, gesteld en welke hij (de keizer) zelf alsdan, ook plegtig bezworen had, ongetrouw was en bleef, de keizerlijke waardigheid te ontnemen; en dat de Paus in zulk ge-

val den keizer ook van deszelfs koninklijke waardigheid vervallen verklaarde en deszelfs onderdanen onteedigde, dit geschiedde krachtens een uitdrukkelijk volken- en staatsregt, hetwelk de Paus, als erkend opperregter in de christelijke maatschappij, kon en moest toepassen.

De oude krijgs- of heerban was dan door de bekeering tot het Christendom zoo weinig opgeheven, dat hij in de latere staats-ontwikkelingen steeds zigtbaar bleef; hij oefende zelfs op het christelijke nog invloed uit, met aan de nieuwe Priesterschap eene uiterlijke, toevallige betrekking bij te zetten. Onder het heidendom namelijk had de Priesterlijke adel tot het gevolg des oppersten krijgsoverste, des konings, behoord; dit leidde gereedelijk daartoe, dat ook nu de hoofden der Priesterschap, de Bisschoppen en Aartsbisschoppen (later ook de abten), naast den wereldlijken adel tot dit gevolg gerekend werden, daarom den koning ook hulde zweren moesten en zitting in de rijksdagen verkregen. Eene weldadige voorzienigheid Gods bragt deze ontwikkeling te weeg! Zij was eene behoefte voor de maatschappij en werd haar geluk. Hoe zouden, zonder deze wijze raadslieden, de onbeschaafde natien tot onderlingen vrede gebragt, tot eene maatschappij gevormd zijn? Hoe zouden zij, zonder deze godsdienstig kundige onderwijzers zoo spoedig die ware begrippen van regt, èn die juiste toepassing van hetzelve bekomen hebben? Hoe zou, in tijden, waarin de adel nog diep onwetend was, en zelfs een Karel *de Groote* maar naauwelijks en slechts in eenen reeds gevorderden leeftijd, zijnen naam kon teekenen, zonder die geleerde geestelijken, het rijk bestierd zijn geworden? Dit al-

leen is genoeg, om te beseffen, wat die tijden, wat ook wij, die op den grondslag der toenmaals gelegde beschaving voortbouwen, aan de Kerk en hare hierarchie te danken hebben. De maatschappij dier tijden, die de getuige was en het genot had van al die weldaden, erkende hare schuld van dankbaarheid, plaatste de Bisschoppen en vooral de Aartsbisschoppen in de eerste rangen van haren adel, en noemde zich bevoorregt, indien zij de gewigtigste Staatsbedieningen door deze mannen van kunde en verdiensten zag bekleeden; de edelen rekenden het zich eene eer, dat hunne zonen in den geestelijken stand opgenomen werden; velen dezer werden op Bisschoppelijke zetels verheven en aldus werd de vermenging des wereldlijken en geestelijken adels al sterker; de koningen zelven wenschten deze mannen, wier deugd, Bisschoppelijk karakter en werkelijke verdiensten de beste waarborgen van getrouwheid opleverden, onder hunne vassalen te rekenen, begiftigden hen met leengoederen, en de Bisschoppen werden vorsten, eenige Aartsbisschoppen zelfs keurvorsten van het Duitsche rijk, welke laatsten nu als dusdanig, mede beschikten over de Duitsche kroon. Terwijl aldus, èn in de raadsvergaderingen èn in de koningskeus, in den persoon der kerkvoogden, de wijsheid voorzat; terwijl nu de koning zich verzekerd mogt houden, dat zijne invloedrijkste leenpligtigen hem getrouw waren; gaven de geestelijke vorsten aan die ruwe tijden, het voorbeeld eener milde, waarlijk christelijke regering: nooit behoefde er onder die vreedzame besturen een doodvonnis tegen de vijanden des vorsten uitgesproken te worden, en het zigtbaar geluk, hetwelk de onderdanen er genoten,

bragt het vereerend spreekwoord in zwang: *Unterm Krummstabe, is gut wohnen.* Inderdaad, dat aldus het leenstelsel eenigermate binnendrong en invloed uitoefende in en op het kerkelijke, was, in de uitkomst, hoogstweldadig voor den Staat, maar werd voor de Kerk allerverderfelijkst.

Doch, in nog helderder daglicht komt het heil, hetwelk, in de middeleeuwen, de Kerk aan Europa geschonken heeft, wanneer wij ook het gezag der hierarchie overwegen, zoo als het bij die jeugdig-krachtvolle natien, bij welke het geloof in het gevoel en in de verbeelding zoo werkzaam gloeide, ontwikkeld werd, en wanneer wij tevens in aanmerking nemen, welk gebruik vooral de Pausen hiervan maakten.

Reeds zagen wij, hoe vruchtbaar, volgens vroeger bestaande denkbeelden, dat christelijk grondbeginsel: *Er is geene magt dan van God*, opgenomen werd en werkte. De eerbied, het regt, en daarmede ook het gezag, welke, onder het heidendom, aan de gewaande plaatsbekleeders Gods toegekend waren, werden nu ook in hooger mate in de ware plaatsbekleeders van God gehuldigd. De vorsten ontvingen hunne schoonste maatschappelijke magten door de hierarchie. Maar terwijl deze hoogere sanctie den vorst, in het oog dier, met zoo veel geestdrift geloovige, tijden, een heiliger gezag bijzette en het mogelijk maakte, om, met de raadgevingen der Bisschoppen, onder zijne nog steeds hartstogtelijke onderdanen, de orde te handhaven, te verbeteren en de maatschappelijkheid te bevorderen; was dit hooger gezag der hierarchie, in hare hand, tevens een middel om voor de vrijheid en het welzijn, zoo wel het tijdelijke als het

geestelijke, der volken krachtdadig te waken. Dezelfde God, die zijnen Apostel deed ter neder schrijven: «Er is geene magt dan van God,» gaf dien zelfden Apostel in: «Hij (de magthebbende) is Gods dienaar, u ten goede.» Met hetzelfde regt en volgens denzelfden pligt, waarmede de Kerk, als verkondigster van den goddelijken wil, krachtens de eerste godspraak den onderdanen gehoorzaamheid oplegt, predikt zij, ingevolge de tweede, den vorsten regtvaardigheid. Nooit zette daarom de hierarchie eenen vorst de kroon op, dan onder voorwaarde en na den eed, dat hij de Godsdienst beschermen en de bestaande regten der Kerk en ook des volks eerbiedigen, handhaven, verdedigen zoude. De natien begrepen en waardeerden deze zorgvuldigheid der Kerk; en die voorwaarde werd alom staatsregt. Wacht u wel, M. H., van dit regtsbeginsel volgens onze tegenwoordige omwentelings-theorien te beoordeelen, en de daarin uitgesprokene verliesbaarheid der vorstelijke magt als een zaad van oproer te beschouwen. Niet aan het volk was het overgelaten dit beginsel toe te passen; maar hun, die, op de rijksdagen, over de belangrijkste aangelegenheden des lands beraadslaagden, was ook deze zaak voorbehouden, en zij, die ambtshalve en ook van regtswege, de regtvaardigheid èn verkondigen èn handhaven moesten, de plaatsbekleeders van God, van wie die voorwaarden waren uitgegaan, de leden der hierarchie, aan wie deze maatschappij èn hare kennis èn hare vorming te danken had, — voerden vooral bij zulke beslissingen den hoofdtoon; terwijl den onmiddellijken plaatsbekleeder van Christus, hem wiens bindende of ontbindende uitspraak regtskracht in den hemel heeft, ook in deze

zaak, het opperregterschap toegekend werd. Eigenlijk gezegd oproer was hier vooruit afgesneden; de vassalen hadden slechts aan den vervallen verklaarden vorst de gehoorzaamheid of liever de hulp, waarop de afgezette vorst geen regt meer had, te weigeren, en hij was ook feitens ontkroond; slechts eene onwettige verkleefdheid aan den niet meer wettigen gebieder maakte den burgeroorlog mogelijk.

Eene maatschappij, welke door, en men mag zeggen in de Kerk gevormd werd, moest onfeilbaar eene volmaakte overeenkomst en te zamenwerking der twee door God aangestelde magten tot grondslag hebben, en de geestelijke magt der Kerk moest dáár haar behoorlijk gezag voeren. En welk gebruik maakte de Kerk hiervan? Een gebruik, M. H., de beminde en onbesmette bruid van Jesus waardig. Niet alleen aan den privaat-mensch, maar ook aan den collectief-mensch Christus mede te deelen, al het menschelijke van het goddelijke te doordringen, het aardsche tot in eene bovennatuurlijke orde te verheffen, aan het tijdelijke eene eeuwige rigting te geven, ziedaar het ware doel en het welbewuste streven der Kerk. Altijd tracht zij het haar van boven ingegeven ideaal te verwezenlijken van een rijk van Christus op deze aarde, dat is, van een rijk van waarheid, van regtvaardigheid, en dus ook van liefde; van een rijk, waarvan God zelf in het paradijs, op den zevenden dag der schepping, toen Hij den eersten mensch, Adam, naar zijn beeld en gelijkenis schiep, en met die onbegrijpelijke weldaad der oorspronkelijke regtvaardigheid begenadigde, de grondwet verkondigde; van een rijk, waarin alle en elke beweging van het zoo veelwielig raderwerk

des maatschappelijken levens aan het groote doel des Alheiligen: — de verheerlijking Gods en de zaligheid der menschen, — beantwoordt. Aanvankelijk trachtte de Kerk dit hemelsch plan in het Romeinsch rijk ten uitvoer te brengen: een Constantijn *de Groote*, een Theodosius gaven reeds hoop van eene schoone toekomst; veel was er ook reeds gedaan; maar de hartstogt, gebrek aan medewerking, eindelijk tegenwerking verijdelden haar pogen. Nimmer versleten, nimmer ontmoedigd, zal de Kerk het op het Westen beproeven. Maar hoeveel hindernissen! Nu woeden er bloedige en verwilderende oorlogen; dan vinden roof- en wraakzucht een giftig voedsel in aanhoudende veten; dan wederom slingeren de verwoestende invallen van noordsche en oostelijke barbaren de oorlogstoorts in het pas begonnen gebouw der beschaving, en altijd blijven de te beschaven volken voor als nog onwetend en met eene schier ontembare drift behebt. Toch gaat, hoewel langzaam, het groote veredelingswerk voorwaarts. Reeds de achtste eeuw levert eene bemoedigende uitkomst. De maatschappij is rijp voor iets hoogers. En ziet! God roept Pepijn, wiens geloof even krachtig is als zijn arm, uit het verre Frankenland naar Italie, maakt hem tot overwinnaar der Longobarden en geeft hem het vrome denkbeeld in, van, tot vergiffenis zijner zonden, het overwonnen land aan den Apostel Petrus te schenken. De Paus is onafhankelijk vorst.

Laat ons hier, M. H., een oogenblik vertoeven, om Gods voorzienigheid over zijne Kerk te loven. De mensch is ook, en helaas! wel voornamelijk in het vervullen zijner pligten jegens God, steeds een

onvolmaakt wezen. Daadzaak is het, dat, waar ook de Alheilige barmhartig tot den mensch nederdaalde en zijne goddelijke hulp en instellingen aan deszelfs medewerking aanbood, dit goddelijke veelal met ondankbaarheid bejegend, ja heiligschendend mishandeld werd. Zelfs de eeuwige, medezelfstandige Zoon van God werd miskend, gekruist. Dezen Kelk zal hier beneden ook zijne Kerk steeds drinken. In den naam van haren goddelijken Stichter noodigt zij niet alleen ieder mensch in het bijzonder, maar ook de vergaderingen van menschen, de staten en rijken tot haar heilig verbond, beoogt eene naauwe vereeniging en zamenwerking der twee magten tot het eeuwig doel van beider Schepper en Stichter. Deze vereeniging echter van Kerk en Staat zal voor de eerste, altijd, wel niet uit den aard der zaak, maar om dezelfde reden, waarom de H. Geest ons waarschuwend voorspeld heeft, dat er ketterijen *moeten* zijn, gevaarlijk wezen; zij zal dit te eerder, omdat de vertegenwoordiger en de eerste bedienaren van den staat, de vorst en magistraatspersonen zoo zeer aan de weelde, eer- en heerschzucht, in een woord, aan datgene, hetwelk de H. Schrift de jegens Christus zoo vijandige wereld noemt, blootgesteld zijn. Maar wat heeft de Kerk dan niet te duchten, wanneer haar vertegenwoordiger, in de burgerlijke levensverhoudingen, een onderdaan van den vertegenwoordiger des staats is? Constantinopel heeft het geleerd. Terwijl het bedorven Byzantijnsch hof de pligtvergetene patriarchen tot zijne slaven en van de gemoedelijke, martelaars maakte, spande het alles in, om ook het hoofd der geheele Kerk, den Bisschop van het nog onderhoo-

rige Rome, in boeijen te smeden. IJdele pogingen! Op eenen man, wien het magtwoord van Jesus tot eene steenrots gehard had, moesten zij onfeilbaar zeker afspringen. Maar Gods zorgen over den man zijns wijngaards strekten zich nog verder uit. Het Byzantijnsch juk viel den Paus van zelf af. Ik zeg van zelf: want denkt niet, dat de Paus dit juk met eigene handen van zijne schouders wierp; neen, een steen uit de hoogte, door niemand losgemaakt of uitgeworpen, verbrijzelde het. En, het is inderdaad een opmerkenswaardig verschijnsel, dat juist het ducaat (hertogdom) van Rome, zonder omwenteling of innerlijke staatsberoerte, van regering en opperhoofd veranderde; de stroom der tijdsomstandigheden spoelde er het gezag des Byzantijnschen Keizers weg, en de dankbaarheid der Romeinen erkende den Paus tot hunnen gebieder. Van nu af aan zal zich dan de Paus, in het Westen, op het bewerkstelligen van het kerkelijk ideaal van het rijk van Christus, ongehinderd en vruchtbaarder kunnen toeleggen. Nogtans, de volkeren van het Westen zijn niet meer de onwetende en volstrekt onbeschaafde bekeerlingen der vorige eeuwen; zij zijn tot zekere, hoewel nog onvoltooide, ontwikkeling gekomen; zij hebben reeds eenig gevoel van zelfstandigheid, waarvan echter hunne nog niet genoegzaam getemperde hartstogtelijkheid het volle genot gevaarlijk maakt; maar dit gevoel te onderdrukken, zou een onmenschlievende teruggang zijn; een teruggang, welken hun ontwaakten geest en krachtig gemoed ook niet verdragen zouden. Neen, zij moeten op den weg der beschaving en veredeling voortgaan; maar thans met grooter omzigtigheid en

kracht geleid worden. Vertegenwoordigt u eenen aankomenden jongeling; hij is de zachte leiband zijner moeder ontwassen en zijne opvoeding heeft thans de krachtige vaderhand noodig. Ziedaar eenigzins een beeld der westelijke volken in de achtste eeuw. Ook hunne koningen zijn niet meer de vroegere stamhoofden; zij zijn magtiger, hebben uitgebreider gebied en gezigteinder en meer zelfgevoel; de beschaving heeft hun reeds menig zinnelijk genot verschaft; hunne paleizen spreiden reeds pracht ten toon, en reeds heeft Karel Martel van aanmatigingen op het kerkelijke een gevaarlijk voorbeeld gegeven. Deze volkeren nu zullen voortaan de kweekelingen der Kerk zijn; met deze vorsten zal de Kerk die enge vereeniging en zamenwerking nog naauwer toehalen. Hoe veel is hier niet noodig! Welke gevaren zijn hier niet te duchten! Maar God heeft reeds gezorgd. De vertegenwoordiger der Kerk is niet meer alleen Bisschop van Rome, de nederige onderdaan der Grieken; hij is thans onafhankelijk souverein; Pepijn heeft hem daarenboven een nog grooter wereldlijk gebied geschonken, en de Paus is, behalve met het kerkelijk primaatschap, nu ook met vorstelijke majesteit bekleedt. Het al meer en meer ontwakend Westen zal zich noch verlaagd noch staatkundig bedreigd achten, wanneer het aan den Paus, nu niet langer de onderdaan van het Oosten, eerbied bewijst en een magtigen invloed toestaat. De westelijke volken en vorsten zullen zich hun kerkelijk opperhoofd niet schamen; maar het kerkelijk karakter van den vorst der Kerkelijke Staten, zal nu in het oog, en aldus ook voor het geloof en het gevoel dier volken en vorsten, een toevallig grooter aanzien

hebben, en hunne Keizers zullen zich niet verlaagd achten, met hem hulde te zweren. De Paus zal ook zijne gezanten bij die volken en vorsten en Keizers met meer luister en ontzag kunnen bekleeden en in staat gesteld zijn, om hunne reiskosten en andere uitgaven, die de al veelvuldiger en omslagtiger betrekkingen met de ontkiemende landsregeringen noodzakelijk maken, te bestrijden.

De maatschappij, zeide ik zoo even, is rijp voor iets grooters; de Paus is onafhankelijk vorst; voortaan zal hij ongehinderd aan het bewerkstelligen van het kerkelijk ideaal van het rijk van Christus werken kunnen; maar hij zal dit doen op eene wijs, die met de bestaande regtsbegrippen en met de behoefte des tijds en der maatschappij het beste strookt Inderdaad, wat zien wij gebeuren? De wederzijdsche verhouding tusschen Kerk en Staat neemt eene magtige ontwikkeling; zij neemt eene vlugt. Karel *de Groote* wordt door Paus Leo III, tot christen-keizer van het Westen gekroond. Deze instelling van het christelijk keizerdom, of herstelling van het oude westelijk keizerdom, maar thans op eenen christelijken grondslag, ging zoo uitsluitend van den Paus alleen uit, dat Karel zelf daarvan niet de geringste voorkennis droeg. Daarenboven werd destijds het keizerdom ook door de vorsten als eene hoogere waardigheid en magt beschouwd; zoo dat de christelijke koningen, hoewel zij van den Keizer van Constantinopel volstrekt onafhankelijk waren, hem echter «vader» noemden: niemand verstoutte zich den keizerlijken titel zelf aan te matigen of aan anderen te schenken; slechts in de volmagt des Pausen erkende men hiertoe de bevoegdheid. Maar Paus Leo gaf aan

Karel iets meer dan den keizerlijken titel; hij gaf hem hiermede ook de tijdelijke oppermagt over; zoo was deze keizerskrooning eene daad van belangrijke gevolgen voor de toekomst: zij rondde de bestaande regtsbegrippen tot een politiek systeem, hetwelk men al vollediger in werking ziet brengen; een systeem, hetwelk de sleutel is tot de anderszins ontoegankelijke verborgenheden van de geschiedenis der middeleeuwen en ten gelijken tijde den heilzamen invloed der Kerk en hare hierarchie, vooral der Pausen op die tijden doet begrijpen. In dit was het hoofdbeginsel: «Er is geene magt dan van God;» maar nu kende men geen ander gezag, hetwelk onmiddellijk van God uitging, dan het Pauselijk: diensvolgens beschouwde men den Paus als het algemeene hoofd der christenheid. Uit zijne volheid van magt zullen dan de andere gezagvoerders de hunne ontleenen.

De magt nu, welke den Paus ten beste der christenheid toevertrouwd is, — en dit behoort tot de eigendommelijkheden van dit middeleeuwsche stelsel, — werd opgevat als tweederlei: de geestelijke en de tijdelijke. Van zijne geestelijke magt deelt hij den Bisschoppen mede, om die, in afhankelijkheid van hem, uit te oefenen; maar zijne tijdelijke magt draagt hij over op de vorsten, doch overvloediger op die vorst, welken hij tot Keizer kroont. De Keizer wordt alzoo het hoofd der christenheid in het tijdelijke; niet dat hij juist de heer wordt van de landen der andere vorsten, die tot zijn *imperium* behooren; niet ook dat de anderszins onafhankelijke vorsten nu de vassalen des Keizers geworden zijn; maar zij staan in zekere persoonlijke ondergeschiktheid onder zijne opperste waar-

digheid, en moeten in de algemeene aangelegenheden 's Keizers leiding en toeverzigt eerbiedigen. Aldus is de christenheid, ook in het staatkundige, ééne familie, — de christelijke maatschappij, in verschillende landen, door verschillende vorsten bestierd, maar met den Keizer aan het hoofd. Doch de Keizer zelf is niet volstrekt onafhankelijk: hij heeft zijne magt van den Paus ontvangen en moet die ook onder dezes leiding uitoefenen. De Paus was daarenboven het hoogste orgaan der regtvaardigheid; hij was de opperregter der christenheid. Een ieder, hetzij Keizer of ondergeschikt vorst, koning of volk, leenheer of vassaal, kon zich in onderlinge twisten tot de regterlijke magt wenden; en de Paus kon die ter slechting van burgerlijke twisten des noods ook ongeroepen uitoefenen (1).

Wanneer wij nu onze blikken op het vorige terug werpen, dan zien wij, dat deze orde van zaken wel hare kiemen had in de vroegere verhoudingen, die reeds onder het heidendom dier volkeren bestonden; maar dat de Kerk daaraan de geheele ontwikkeling heeft gegeven, en dat een zulk politiek systeem slechts op de onvoorwaardelijke hoogachting des volks voor den plaatsvervanger van Christus steunen kon. Nog duidelijker ontwaart men dit uit de dwangmiddelen, waarmede de Pausen hunne regten verdedigden. Zij hadden geene legers, welke zij den wederspannigen vorsten of Keizers tegen konden stellen; en toch hadden zij de geheele krijgsmagt van het destijds zoo krijgshaftige Europa tot hunne dienst. Hunne regter-

(1) Verg. *K. F. Eichhorn*, *Deutsche Staats- und Rechtsgeschichte*. *G. Phillips*, *Deutsche geschichte*. — Op verscheidene plaatsen.

lijke uitspraak, hun banvonnis waren die krachtige hefboomen, waarmede zij geheel Europa bewogen.

De maatschappij namelijk was Katholiek en wilde dit, uitsluitend dit, blijven. Die de Kerk niet als moeder erkende, mogt dan ook op geene burgerregten, veel minder op burgerlijke magten aanspraak maken. De wetgeving nam dit beginsel in zich op. Zoo had de Paus over een wederspannig vorst, wie hij ook ware, slechts de excommunicatie uit te spreken, en de geëxcommuniceerde was in zijne regten en magten geschorst; en, dit had de wet uitdrukkelijk bepaald, na een jaar lang vrijwillig in den ban voortgeleefd te hebben, had hij die regten en magten volstrekt verloren. De volken en de andere vorsten verfoeiden hem; duizenden van zwaarden waren gereed het gezag des algemeenen vaders en der wetten te verdedigen.

Aldus kon, ja (trouwens het algemeen welzijn vorderde het), moest de Paus, en konden en moesten, — ingevolge de magt, welke de Paus hun mededeelde en de volken in hen erkenden, — konden en moesten de Bisschoppen, gene over alle, deze over hunne bijzondere volken en vorsten een waakzaam oog houden, hun een krachtig woord ter waarschuwing, des noods ter beteugeling toespreken. Dit is het, M. H., waaraan de reeds genoemde, met zoo veel roem bekende wijsgeeren in het vak van geschiedenis, dit is het waaraan ook de groote *Leibnitz* (in eenen brief aan *Grimaret*), het welzijn en de beschaving van Europa toeschrijven. Door dit gezag trouwens was het der hierarchie mogelijk gemaakt dezen volken den geest der Kerk, dat is de gelijkenis Gods, in te prenten. Betreuren moeten wij het, zoo wel voor het welzijn der

maatschappij, als voor het eeuwig heil van zoo vele zielen, dat, door de schuld van der menschen onwil, hare zoo godsdienstige als menschlievende pogingen veelal slechts onvolmaakt en dikwijls maar zeer weinig gelukten; doch wat zouden die volkeren zonder deze hierarchie of gebleven of weer geworden zijn? en welke schoone, verblijvende uitkomsten heeft dit gezag in de hand der hierarchie niet werkelijk opgeleverd? Het heeft de wildheid getemd, de hartstogten beteugeld, de kracht doelmatig en ten nutte gewend; het heeft (waarover later), der zedeloosheid een dam opgeworpen, de heiligheid van den huwelijksband doen eerbiedigen, de roof- en moordzucht der grooten zoo al niet geheel uitgeroeid, dan toch grootendeels ingetoomd; het heeft de opbruischende muiterijen van onderdanen gestild, de overmoed van dwingelanden gefnuikt, de heerschzuchtige plannen van eenige Keizers, om schier geheel het westen onder hunnen schepter te brengen, het Duitsche kiesrijk in een erfgoed hunner dynastie te veranderen, en de bestaande regten en vrijheden door het weder invoeren van het heidensch-Romeinsch despotisme, te vernietigen, tot blijdschap en geluk der bedreigde volkeren, in duigen doen vallen. De onwraakbaarste getuigen van der Pausen weldadigen invloed op de onschendbaarheid van het eigendomsregt en op den vrede in Europa, zijn ongetwijfeld de koningen zelven. Wanneer dan de geschiedenis ons deze gekroonde hoofden in de nederigste houding vóór den Stedehouder van Christus toont, wanneer zij ons verzekert, dat deze vorsten, met opoffering hunner onafhankelijkheid en tegen eene jaarlijksche schatting, zich en hunne landen den Paus

komen aanbieden, en hem smeeken, hun heer en beschermer te willen zijn, en dit om deze, hier zoo belangrijke reden, dat zij daarin alleen hunne veiligheid tegen de roofzucht hunner naburen zullen vinden; is hiermede voorzeker de schoonste lofrede op de regtvaardigheid, het aanzien en algemeen geëerbiedigd gezag des H. Stoels uitgesproken. Van waar die geheel vrijwillige onderwerping, van waar die ongeveinsde belijdenis van 's Pausen oppergezag, van waar dat onbepaalde vertrouwen, zoo niet uit eene diepe overtuiging, waarmede zij het opperhoofd der christenheid toeriepen: Gij zijt de algemeene vader. Men spreke hier niet van middeleeuwsche onwetendheid en wanbegrippen; te vergeefs haalt men hierbij de schouders op en zegt men: Zij wisten niet beter. Nooit misschien uitten de heersch- en belangzucht zich zoo grof en ongekunsteld, als in de hartstogtelijkste middel-eeuwen; gelooft niet, dat die vorsten de geweldenarijen hunner naburen ontvlugtten, om de slaven des Pausen te worden; neen, maar zulke daden konden slechts steunen op eene, door ondervinding gestaafde overtuiging, dat zij van hunnen nieuwen heer niet dan billijkheid en regtvaardigheid te verwachten hadden, omdat hij de voorstander was slechts van goede zaken; en voor ons zijn zulke daadzaken de sprekendste bewijzen niet alleen, dat men in de Pausen een oppergezag erkende, maar ook dat zij daarvan op den duur het schoonste gebruik maakten. En, toen eene godsdienst, maar dat woord is hier te heilig, eene dweepziekte, zeg ik, van veroverings-, roof- en moordzucht, met de brandtoorts in de eene en den krommen sabel in de andere hand

hare tijgerblikken op Europa begon te vestigen, en reeds eenige harer zwervende bandieten-rotten vooruit zond, om, waar het slechts gelukte, de slavernij voor de vrijheid, het akelige, verraderlijke noodlot voor de vaderlijke voorzienigheid Gods, Mahometh voor Christus op te dringen, — wie was het, die alstoen het algemeen belang van Europa begreep? Nooit was men nog algemeen op de gedachte gekomen, om dezen algemeenen vijand met vereenigde krachten aan te tasten en onschadelijk te maken; ieder dacht slechts aan zich zelven: de nog niet bedreigde vorsten sliepen rustig, terwijl de aangevallen meenden reeds iets groots gedaan te hebben, wanneer zij die stroophorden terug sloegen; velen noemden zich gelukkig, dezelve met het goud hunner onderdanen bevredigd te hebben; eenigen waren zelfs snood genoeg, om, ten koste hunner droevig en bloedig geplunderde naburen, met die roversbende te heulen. Wie was het dan, die, toen de Turk al talrijker drommen zich rondom zijne standaarden zag scharen, het verwaarloosde heil der christenheid ter harte nam? De baronnen en andere grooten in het Westen vochten onder elkander hunne veten af; de Keizers zagen slechts naar uitbreiding en bevestiging hunner aanmatigingen uit. Maar de storm broeide voort en ontplofte reeds in het Oosten: bereids spiegelde zich de halve maan in den Bosporus. Er was niet meer te toeven; er moest eene vraag, eene levensvraag beslist worden; er moest gekozen worden tusschen de slavernij onder Mahometh en het zoete juk van Christus. Nogmaals, wie begreep het algemeen belang? wie bezat de magt, om Europa uit den doodslaap op te wekken? wie had over volken genoeg te bevelen,

om eene tegen het gevaar opwegende krijgsmagt bijeen te brengen? De Paus, M. H., de vertegenwoordiger van Christus, bezat die wijsheid, het hoofd der christenheid bezat die magt! Op den stoel van Petrus namelijk zetelde schier onafgebroken eene teedere, onbaatzuchtige belangstelling voor het heil van het algemeen, en een ver vooruitzigt in de toekomst; èn deze belangstelling èn dit vooruitzigt voelden, bij den eersten stap der Saraceensche zeeschuimers op de kusten van Europa, geheel het Westen daveren. Onophoudelijk waren sedert de pogingen der Pausen, om de volkeren van het Westen onder zich en met de Keizers van Constantinopel tegen de Saracenen te vereenigen; maar al hunne pogingen sprongen op het hartstogtelijke eigenbelang dier nog zoo materiële tijden af. Eindelijk treedt tusschen de Pausen en de westelijke Keizers de twist over de investituren op; het materiële en geestelijke belang komen in wrijving; een godsdienstig begrip zegeviert, de vrijheid der Kerk vindt algemeene belangstelling, de goede tucht behaalt de overhand op het zedenbederf, het geloof is sterker en levendiger geworden, en de door godsdienstvuur ontgloeide christenheid, heeft uit de onderwijzingen der Pausen, de grondbeginselen der ééne christelijke maatschappij duidelijk begrepen: alle geloovigen noemen zich broeders; de Paus is hun aller vader. Nu kon het hoofd der Kerk de klaagstemmen zijner hard gedrukte zonen in het Oosten tot de harten hunner broeders in het Westen doen doordringen; nu kon het voor de zuchten van het lijdend vaderland onzer godsdienstgeheimen deelneming verwekken; nu kon de Paus het godsdienstgevoel van het Westen een

krachtig besluit ter bevrijding van het ontheiligde paradijs der christelijke godsvrucht doen opvatten. Hij sprak, en duizenden antwoorden als uit eenen mond: «God wil het!» de kruistogt is besloten. Geheel Europa heeft, als of het een enkel man ware, op de stem des opperherders, gedurende twee eeuwen, goed en bloed voor deze heilige zaak over; duizenden van kruisvaarders gaan den vijand van den christelijken naam tot in zijn hartader aantasten, en Europa blijft van de overmeestering der Turken bevrijd.

Veel, M. H., ik wil het u niet verbergen, veel is er in de kruisvaarders te betreuren, af te wijzen, te veroordeelen; maar zal men daarom over die ondernemingen zelve, die in zich regtvaardig, niet op de misbruiken en ongeregeldheden maar op schoone en edele inzigten doelden, zijnen vloek mogen uitspreken; over ondernemingen, zeg ik, die, wel is waar, duur gekochte, maar toch wezenlijke en talrijke voordeelen opgeleverd hebben; over ondernemingen, die Europa bevrijd, de wetenschappelijke kennissen vermeerderd, een uitgestrekt handelvertier geopend, de maatschappij van veel onkruid gezuiverd, het ontaarde leenstelsel grootendeels onschadelijk, en de inwendige rust en veiligheid mogelijk gemaakt hebben? En aan wien heeft Europa deze weldaden te danken, zoo niet aan de Pausen, die alleen op de hoogte der tijden stonden, waarop zij het nut en noodzakelijkheid dier ondernemingen begrijpen konden, die ook alleen den wil en magt bezaten, om de geestdrift daarvoor te verwekken en blakend te houden.

Ziedaar, M. H., wat Europa aan de Kerk en hare hierarchie verschuldigd is, zijne beschaving, verede-

ling, vrijheid, welvaart; en dit tafereel zal nog voller worden, wanneer wij, in volgende voorlezingen, gezien zullen hebben, welke uitkomsten de Kerk opzigtens de verstandelijke ontwikkeling op de baan der wetenschap geleverd, en met welke pogingen zij tegen de zedeloosheid geijverd heeft.

God te verheerlijken, den mensch te veredelen, hem voor tijd en eeuwigheid gelukkig te maken; ziedaar de geest der Kerk. Dit is de geest, M. H., welken wij, in de geschiedenis, niet alleen moeten zien leven, maar ook moeten inademen. Zoo wordt die studie niet alleen eene versiering voor den geest, maar ook eene verhooging voor het godsdienstige gevoel, een voedsel voor het hart.

IETS OVER DE POLEMIEK VAN DEN *KERKBODE* EN VAN DOMINÉ VAN VOLLENHOVEN.

Wie met eenige opmerkzaamheid de opstellen van sommige strijders in den *Kerkbode* gelezen heeft, zal gemoedelijk met ons toestemmen, dat die Heeren eene – wel niet nieuwe, maar toch – slechts aan eene zekere partij eigene wijze van polemiek verstaan. Gij zult hen zelden ridderlijk op hunnen man aan zien gaan, zelden het vraagpunt, waarover de strijd is, loijaal zien aanvatten; maar zij zullen op hunnen tegenstrever losstormen van eene zijde en met wapenen, waarop deze niet heeft kunnen rekenen, omdat dezelve buiten het punt des geschils gelegen zijn; of zij zullen een groot geschreeuw aanheffen en verwarring zoeken te stichten, om de zintuigen der aanschouwers te bedwelmen en onder de bescherming der veroorzaakte wanorde de schande van hunne onmagt en nederlaag te verbergen. Velen hunner spitsbroeders laten dit wel niet ongemerkt; integendeel, zij weten vooraf, dat zij niets anders hebben te verwachten; maar zullen er geene schande van spreken, omdat zij zelve te naauw in de zaak betrokken zijn en op hunne beurt even zoo te werk gaan. Genoeg, dat de blinde menigte geen lont geroken heeft en argeloos gelooft, dat, wie het hardst geschreeuwd heeft, ook het dapperst heeft gevochten en zegeviert. Staven wij het gezegde door eenige voorbeelden. Wij spreken slechts van gevallen, waarin de *Katholiek* partij was.

De schrijver van: *De toestand van het Protestantisme*

had met scherpen en omvattenden blik op het treurig schouwspel van verwarring, waarin het leerstellige dier gezindte zich meer en meer oplost, zijne lezers op de vreesselijke puinhoopen gewezen, waartoe het wrakke gebouw van het Protestantisme, in onze dagen, vervallen is, en, bij trapsgewijze ontwikkeling van zijn beginsel, noodwendig vervallen moest. Nadenkenden lieten niet na, hiernit op te maken, dat het geheele Protestantisme dus niets anders dan het brooze werk van menschenhanden is, en geenszins mag geacht worden, die goddelijke stichting te wezen, welke door Christus op eenen onvergankelijken grondslag is opgetrokken. Daarmede was de *Kerkbode* in zijn hartader getroffen, doch hem tevens de schoonste gelegenheid aangeboden, om de wereld te overtuigen, van wat edele geestdrift zijn boezem klopt voor de eer van zijne gezindte, en wat ontzaggelijke verscheidenheid van eerlijke wapenen hem ten dienste staat, om haar tegen vermetele aanvallers te verdedigen. Jammer voor haar, dat hij zich geenen, tijd gunde om van zijnen eersten schrik te bekomen en zich een poosje te beraden. Want, vreezende welligt in oogenblikkelijk levensgevaar te zijn, greep hij in eene vlaag van onbesuisdheid wat hij, om zich heenen, grijpen kon en smeet zijnen vijand eenen ontzettenden hoop misvormde brokstukken naar het hoofd, die hij, in zijne verbijstering, voor puinen van het Katholicisme had aangezien, doch waarin zijne geloofsgenooten geheiligde bouwstoffen voor hunnen *ad calendas graecas* te voltooijen tempel of dierbare panden van hunne vrienden, de Jansenisten, vereerden! (*Kerkbode* 2de jaarg. nº. 10.) Was dit nu niet verschrikkelijk dapper, geachte lezer? En verdient die onstui-

mige geestdrift onzen held niet de eerste plaats naast *Maarten Luther?* Gij ziet, dat er nog edel bloed van dien grooten kerkhervormer door de aderen van Amstels Evangeliemannen stroomt!

Wilt gij, na den moed van den *Bode* bewonderd te hebben, ook een proefje van zijne geslepenheid? Als men aan kracht te kort schiet, redt vaak eene krijgslist; en daarin is de man ook al te huis. Herinnert u den *Katholiek* over *de goede werken*..... De *Bode*, die dezen keer, om geene nieuwe onbesuisdheid te begaan, tijd van beraad genomen heeft, gevoelt nu zelfs, dat het hem moeijelijk zijn zal, zijnen vijand te staan. Het beste schijnt, zich boos te houden en partij met verontwaardiging af te wijzen. «Ben ik een domoor en «durft gij mij spreken van uwe goede werken? Ik zie «zeer goed, dat gij voornemens zijt twist te zaaijen «onder de onzen..... Maar kom eens met uwe *Aflaten* «voor den dag, als ge durft, dan zullen wij elkander «meten!» (*Ibid.* n°. 28.) Is dit nu niet verwonderlijk slim?

De *Bode* heeft nog andere schoone hoedanigheden, die evenzeer de eer der vermelding waardig zijn. Zagen wij hem dapper in een oogenblik van oploopendheid; geslepen bij meerder nadenken; wij staan verbaasd over zijne inschikkelijkheid, langmoedigheid, gedienstigheid bij eene *rencontre* met iemand, dien hij voor zijnen mindere houdt. Hiervan heb *ik* de aandoenlijkste blijken mogen ondervinden, toen het geval wilde, toen ik de eer had met zijn Edele in eene kleine schermutseling te geraken. Het gold slechts eene teregtwijzing, door mij (vermetel genoeg!) aan een' zijner Hoogleeraren gegeven aangaande een paar onnoozele

woorden, welke zijn Hooggeleerde, sierlijkheidshalve, in den tekst van eenen Kerkvader had trachten in te smokkelen. De zaak was te nietig, om er veel water om troebel te maken; maar het is treffend te zien, hoe veel moeite de *Bode* zich geeft, om mij met vaderlijke goedheid opmerkzaam te maken op de feilen, die mijne onervarenheid in het strijdvoeren ten toon stellen. Met het taaiste geduld der wereld kwam de man «*nog eenmaal*» (dus niet slechts voor de eerste keer, ook niet voor de tweede, maar wel voor de derde of vierde maal) een opstel te doorloopen, zamenhangende «*uit «eene rivier van woorden, maar naauwelijks een drup-«peltjen bescheid,*» en «*meestal uit zinledige phrases.*» (*Ibid.* n°. 32.) Hij had gewenscht, dat ik het ware punt des geschils — de inlassching in de tekst van de woorden: *den eenigen regel*, enz. — maar onaangeroerd gelaten en liever bewezen hadde, dat de Kerkvader «*dáár ter plaatse eenige andere* (kenbron) *noemt of ook «slechts van verre aanduidt dan de Heilige Schriften;*» iets, wat tot het eigenlijke vraagpunt geenszins behoorde. Hij geeft mij de liefderijke waarschuwing, dat ik «*leere nadenken,*» om den Kerkvader niet meer de onzinnige veronderstelling in de pen te leggen, «*als of Paulus «had kunnen meenen, dat Timotheus toen ter tijd de «christelijke geloofsleer uit de Schriften had kunnen «bijeenzoeken.*» (1) Hij vermaant mij «*Gricksch te leeren,*»

(1) Waarom niet, *Bode?* Bestonden die Schriften dan *toen ter tijd* niet, op eenige uitzonderingen na? *Paulus* schreef zijnen 2den brief aan *Timotheus*, volgens het gevoelen der meerderheid, te Rome in den kerker, toen zijn dood, die in het jaar 65 kan gesteld worden, nabij was. Dus hadden *Mattheus* en *Marcus* reeds hunne Evangelien geschreven, en bestonden, behalve al de brieven van *Paulus*, reeds de twee van *Petrus* en die van *Jacobus*, waarschijnlijk ook de *Handelingen* van *Lucas*. Zou het dan wel zoo onzinnig

wijl ik onbedreven genoeg geweest ben van een woord door *bijeenzoeken* te vertalen, hetgeen eigenlijk beteekent: «*met een' ander te zamen zoeken!....*» Wat zal ik meer zeggen? Hij heeft zelfs de attentie van mij onder het oog te brengen, dat ik eene *h* te veel geschreven heb in den naam *Chrysostomus!* (1)

Inderdaad, 't is aandoenelijk van gedienstigheid; mijn hart wordt er week van en ik maak eerbiedig mijn kompliment! Maar ik moet toch vragen: doet dat iets tot onze zaak? Zijn die feilen (dat *bijeenzoeken* is nog niet zoo zeker eene feil) van eenigen invloed op ons geschil?

Dan, wat nu? Daar komt Dominé *van Vollenhoven* ook al mijn geschrijf met de taal-mikroskoop begluren en mij de les opzeggen. (*Ev. Kerkb.* 2de jaarg. nº. 46, 47.) Ditmaal geldt het niet mijn *Grieksch*, wat nog was toe te geven, maar mijne lieve Moedertaal, mijn *Nederlandsch*. *Rij* in plaats van *Rei*, welke lompe fout!....

zijn te veronderstellen, dat *Timot.* de christelijke geloofsleer in de Schriften kon onderzoeken? Wij spreken hier op zijn Protestantsch; want, gelijk men weet, de Katholiek gelooft, dat de geheele christelijke leer zelfs niet in *al* de Schriften vervat is, en dat de overlevering mede voor kenbron der christelijke waarheid moet gehouden worden. Maar van eenen Protestant, wien de Bijbel alleen tot rigtsnoer verstrekt, is het eene inconsequentie en welligt hem door de kracht der waarheid afgeperste bekentenis, dat het, meer dan 30 jaren na den dood des Verlossers, nog eene dwaasheid is, te meenen, dat de christelijke geloofsleer uit de Schriften was op te maken. Derhalve moet er toen een ander middel voor den mensch bestaan hebben, om tot de waarheid te komen, gelijk zulks nog ten huidigen dage door den Katholiek beleden wordt. De *Bode* hebbe nu de goedheid aan te toonen, dat zulk middel later is verloren gegaan, of zegge van stonde af aan zijne leus: *de Bijbel alleen*, vaarwel.

(2) Waarop de *Bode* al niet let! In mijn voorgaand (Maart) en in mijn naastvolgend opstel (Julij) stond die naam zonder de geïncrimineerde letter.

Ook ergert Dominé zich aan wijdloopigheid en herhaling, waarop hij in mijn opstel *(Cyrillus)* gestooten heeft; en het is zeker om mij een allervolmaakst model van beknoptheid te leveren, dat zijn Edele *slechts* drie kolommen — zegge: drie kolommen *maar*, besteedt aan het ziften mijner *woorden!* De hemel weet, wanneer hij er anders een einde aan gemaakt hadde!

Dan, met uw welnemen, Hooggeleerde Heeren! Uwe taal en stijlwoede blaast mij eene wantrouwige gedachte in. Hoe moet het onder deze vertooning met de *waarheid?* Staat zij *onder* of *boven* of *nevens* de letter?,... Mijne goede leermeesters waren gewoon mij met *Boileau* te zeggen:

Rien n'est beau que le vrai, le vrai seul est aimable, en de welsprekende *Fénélon*, aan uwen *Bode* zoo gunstig bekend, had mij geleerd, dat alleen «die spreker «verdient aangehoord te worden, die zijne woorden «slechts gebruikt, om zijne gedachte uit te drukken, «en zich niet van zijne gedachten bedient, dan *om de «waarheid en de deugd* te bevorderen (1).» Welligt denkt gij er anders over en meent gij, dat men vrijelijk buiten de waarheid om mag schermen, en zelfs haar hier en daar in de hitte van den strijd wel eens ongemerkt een stootje mag geven, indien men maar niet verzuimt van tijd tot tijd haar weêr in eenen goeden luim te brengen door honigzoete betuigingen van de vurigste en onverdeeldste liefde? Zou *dat* de be-

(1) l'Homme digne d'être écouté est celui qui ne se sert de la parole que pour la pensée, et de la pensée que pour la vérité et la vertu.

Lettre à l'Académie Française.

teekenis moeten wezen van het motto: «*De waarheid* «zal u *vrij* maken?».... Maar, hadt gij het mij dan maar ronduit gezegd, Mijne Heeren! Dan ware ik misschien geheel anders, b. v. met al de *finesses* uit *Jagers Taalkundig Magazijn* voor den dag gekomen. Nu dacht ik in mijne eenvoudigheid, dat wij in het strijdperk getreden waren, *niet* om het publiek te toonen, wie onzer het *mooist* kan schrijven, *maar* om aan het oog der wereld te laten zien, of *Chrysostomus* Roomsch of Gereformeerd is; of *Cyrillus* het nachtmaal gehouden heeft of ter Communie ging?.... Als ik *uwe* polemiek beschouw, dan moet ik aan den dichter denken:

Non de vi, neque de caede nec veneno;
Sed lis est mihi de tribus Capellis,
Vicini queror has abesse furto.
Hoc judex sibi postulat probari.
Tu Cannas, Mithridaticumque bellum
Et perjuria Punici furoris
Et Sullas, Mariosque Muciosque
Magna voce sonas manuque tota:
Jam dic, Posthume, de tribus Capellis.

MARTIALIS, Epigr. L. XI. 19.

Vrij vertaald:

Ik spreek niet van het plegen van geweld (gewetensdwang?), noch van moord of vergiftiging (Jesuitenleer?); maar ik beklaag mij, dat mijn buurman mijne geiten gestolen heeft. *Dit* is het punt wat voor den regter moet uitgemaakt worden. *Gij* schreeuwt u heesch en verweert u met armen en beenen tegen oorlog (Dragonades?) en verraad (Bartholomeusnacht?) en verwoedheden (Siciliaansche Ves-

pers?) en dweepers en dwingelanden (Paus en Anti-christ?); *maar nu, vriendlief, zeg eens, wat is er van de geiten?*

De geachte lezer besluite nu evenwel hieruit niet, dat de heer v. V., in zijn opstel alleen den Taalmeester gespeeld heeft; o neen; hij levert ook proeven van zijne onwraakbare redeneerkunde, en schrijft geheele kolommen van den *Kerkbode* vol, om zijne poging tot diefstal van *Cyrillus* goed te maken. Is het om de waarheid aan het licht te brengen? Of geschiedt het, om het pleizier te hebben van het pleit te winnen? Ik weet het niet, maar mij dunkt, dat ZijnEdele al zeer groot vertrouwen stelt op de argelooze goedgeloovigheid zijner lezers, en niet onbekend is met den advokatenstreek van Cicero: «Ziehier waarin «de kunst maar bestaat. Als ik beter kans zie om *mijne* «stelling door te drijven, dan om die van mijnen tegen«strever omver te werpen, dan zoek ik de aandacht «der aanschouwers van de verdediging, die men *tegen* «*mij* gebruikt, af te leiden en uitsluitend op *mijne* be«wijsvoering te vestigen (1).» Dit beginsel nu moge verschooning vinden voor de balie, als men iemand wil vrijpleiten van de straffe des doods; maar in zake van geloof, als het te doen is, om de handhaving van de goddelijke waarheid, die wij allen aan onze Broeders verschuldigd zijn, dan noem ik het opzettelijk gebruik er van bedriegelijk en onregtvaardig.

(1) Summa hujus generis est, ut si in refellendo adversario firmior oratio quam in confirmandis nostris rebus potest, omnia in illum conferam tela; *sin nostra facilius probari quam illa redargui possunt, abducere animos a contraria defensione et ad nostram conor traducere.*

De Orat. l. II.

Laat ons zien, in hoe verre het opstel van den heer v. V., welligt zijns ondanks, den weg van dit beginsel gegaan is.

Daar de Katholiek trotsch is op de aloudheid van zijn geloof, en gaarne met de fakkel der geschiedenis in de hand, aan zijnen andersdenkenden broeder toont, dat de leer der Katholieke Kerk niet van heden of van gisteren, maar van alle eeuwen is, hadden wij van de gelegenheid, welke onze verdediging van *Cyrillus* Avondmaalsleer ons aanbood, gebruik gemaakt, om ook de vaders van zijnen vóórtijd te laten getuigen, voor hetgeen wij in hem *leer onzer Kerk* noemden. Wij hoorden aanzienlijke stemmen uit de eerste, tweede en derde eeuw van het Christendom eenparig de plegtigste verklaringen voor het dogma afleggen, en ontvingen daardoor reeds een voorgevoel voor hetgeen wij van eenen zoo trouwen zoon der Kerk, als *Cyrillus* was, in dit opzigt te verwachten hadden. Wij hadden niet gedacht, dat de heer v. V. ons, na zulke sprekende en overeenstemmende getuigenissen, zoude komen zeggen, dat «het aan een ieder, die in de geschie-«denis der leerstellingen niet *geheel onervaren is*, bekend «is, dat de meeningen der Kerkvaders over den aard «en de wijze der tegenwoordigheid van 's Heilands «ligchaam en bloed bij het Avondmaal *zeer verschillend* «*waren.*» (*Ev. Kerkb.*, n°. 46).

Ten minste hadden wij mogen verwachten, dat hij deze, nu magtspreukige stelling, niet zonder eenig bewijs op het papier geworpen en wat meer zou gedaan hebben dan het leveren van eenige teksten, ten betooge «dat men niet zelden bij denzelfden Kerkvader plaatsen

«vindt, die de meestverschillende opvattingen *schijnen te begunstigen.*» Dit immers is door ons niet eens ontkend; wij zijn zelfs de eersten om te belijden, dat de Kerkvaders *soms* duister gesproken hebben; maar wij verlangen tevens, dat men hulde doe aan de omstandigheden, waarin die Vaders gesproken hebben, en den schijn niet aanneme, alsof men onbekend ware met de *wet der geheimhoudiug (disciplina arcani)*, welke door de primitieve Kerk geëerbiedigd werd, en krachtens welke de Vaders, uit vrees van de heilige waarheden der Godsdienst aan de godlasterlijke spotternijen der Heidenen bloot te stellen, zich over sommige voorname leerstukken, inzonderheid over het H. Sacrament des Altaars, met de grootste behoedzaamheid, somtijds met eenige achterhouding en dikwijls onder zinnebeeldige voorstellingen uitlieten. Zelfs aan de Katechumenen werden die leerstukken verborgen gehouden, gelijk *Augustinus* ons betrekkelijk de Eucharistie, in zijnen, in den *Katholiek* (Julij 1842, bl. 40), door ons aangeteekenden tekst duidelijk doet zien. *Cyrillus* gelast zijnen hoorderen (ibid.) uitdrukkelijk, zijne leeringen voor de Ongeloovigen en Katechumenen te verzwijgen. *Cyrillus Alexandrinus* zegt in zijn zevende Boek tegen *Juliaan*: «Ik zou meer andere dingen, die «even waar zijn, te berde brengen, indien ik niet «vreesde de ooren der ongewijden te kwetzen.» In denzelfden zin spreekt *Theodorctus* (in 2do Dialogo), waar hij, over de Eucharistie handelende, verklaart, »niet openlijk te willen spreken, wijl er waarschijnlijk «eenige oningewijden onder zijne hoorders zijn.»

Deze gedragsregel der Vaders is eene zoo algemeen erkende daadzaak in de Kerk, dat het niet ontbreekt

aan geleerden, die den oorsprong er van tot aan de Apostelen zelve doen opklimmen, en geen verstandig mensch deszelfs bestaan ten minste in de tweede eeuw heeft durven betwijfelen. Hadde de heer v. V. dit willen voor oogen houden, dan zoude het hem minder opmerkelijk en voor zijne meening minder gewigtig zijn voorgekomen, bij de Kerkvaders uitdrukkingen aan te treffen, waarin (zijns erachtens «de kiemen der «onderscheidene leerstellingen over het Avondmaal, «die later ontwikkeld werden en vastgesteld, reeds «gevonden worden.» Maar de Heeren Predikanten hebben er belang bij, zich met den geprezen tuchtregel der Kerk onbekend te houden, omdat er een krachtig bewijs in ligt opgesloten voor de oudheid en echtheid onzer H. Avondmaalsleer, en een sprekend getuigenis van onontvankelijkheid der hunne. Want, wij vragen het gelijk wij het reeds in onzen *Cyrillus verdonkerd* gevraagd hebben: «Is de geestelijke vereeniging met «Christus, welke men zich in het Nachtmaal bij het «gemeenschappelijk gebruik van brood en wijn *verbeeldt* «door het geloof, wel eene zoo ongehoorde en schijn«baar ongerijmde zaak, dat de kennisneming van de«zelve aan de Heidenen aanleiding zoude hebben kun«nen geven tot hunne godlasterlijke spotternijen? En «toonen deze, vergeleken met de zorgen der Vaders «om ze niet uit te lokken, niet veeleer, dat hun (der «Vaderen) geheim, wat zij zelfs aan de Katechumenen «verhelen, de wezenlijke tegenwoordigheid van het «vleesch en bloed van Christus geldt?»

Uit dien hoofde reeds kunnen wij ons de moeite besparen van hier aan te toonen, dat de teksten, welke de heer v. V. verbrokkeld en, ten minste wat de

twee laatste aangaat, geheel uit hun verband genomen, uit *Irenaeus*, *Tertullianus*, *Origenes* en *Augustinus* aanhaalt, niets strijdigs tegen ons dogma bevatten en veeleer nieuwen steun aan hetzelve bijzetten. (1) En wat *Gelasius* betreft, dien de Predikant als eenen onwraakbaren getuige, immers als *eenen onfeilbaren Paus* (?) in het midden brengt; het ware gemakkelijk hem zoo ten aanzien van de tekst zelven als door de Liturgie (Sacramentarium Gelasianum), welke dien heilige wordt toegeschreven, van heterodoxie in de Avondmaalsleer vrij te pleiten. Maar wij achten dit onnoodig, omdat *Bellarminus* op waarschijnlijke gronden doet zien, dat gezegde Vader *niet* Paus van Rome, maar Bisschop van Cesareë, neef van Cyrillus, geweest is. (2) De heer v. V. heeft dus hier wat onbesuisd triomf geblazen en had zijnen uitroep: «Zóó heeft Rome gespro«ken — en Rome heeft Rome weersproken!» wel mogen achterhouden. Daarenboven wordt Paus *Gelasius*, die meer dan eene eeuw *na* den dood van *Cyrillus* gebloeid heeft, (3) zeer onbezonnen uit het graf geroepen, om zijne begrippen over de Eucharistie te doen strekken tot eene toelichting van de begrippen, die over dat leerstuk zouden geheerscht hebben *in den vóórtijd en het tijdvak* van *Cyrillus!*

(Het vervolg hierna)

G. K.

(1) Als de Predikant dit verlangt, toonen wij dit op een anderen keer. Nu moeten wij over *Cyrillus* spreken.

(2) T. III. Disput. c. 27. de Sacram. Euchar. l. 2. p. 490. Paris MDCVIII.

(3) *Gelasius* werd Paus in 492; *Cyrillus* stierf in 386.

VERSCHEIDENHEDEN.

IETS OVER EN VAN DEN *EVANGELISCHEN KERKBODE*.

Alike in ignorance, his reason such,
Whether he thinks too little, or too much;
Chaos of thought and passion, all confus'd.
POPE.

— *Evangelische Kerkbode!* — Schoone titel! niet waar? Zou hij u niet op de gedachte brengen, dat al, wat die *Bode* meldt, zuiver Evangelie is? Het kan zijn, maar ga zijne berigten na, en oordeel dan, of de inhoud levert, wat de titel belooft. Te vergeefs verwacht gij, week uit week in, dat hij u iets (in waarheid) evangelisch mededeele. Hierdoor zou men derhalve op de gedachte komen, dat hij het woord *Evangelie* in eenen anderen, dan den gewonen zin, neemt. En het is inderdaad niet te ontkennen, dat die gedachte den oplettenden lezer, bij het vernemen van des *Bodes* tijdingen, dikwijls, misschien onwillekeurig, moet bekruipen. Want neemt men aan, dat men hem uit zijne gehalte, die, volgens den titel, ongetwijfeld evangelisch is, (1) moet leeren kennen (en waar anders uit?), dan, dunkt mij, is die gedachte in 't geheel niet zonder grond. Beoordeelt gij hem van dat standpunt, dan blijkt ontegenzeggelijk, dat *zijn Evangelie* niet anders zijn kan, dan alle spot-, hekel-, laster-, smaad- en scheldschriften tegen de Katholieke Kerk. Alle boeken en boekjes, oude en nieuwe, goed en slecht geschrevene van de godzalige Luther en Calvyn af, met hun *imitatorum servum pecus* door drie eeuwen heen, tot op ons toe, zijn het tuighuis van den zich noemenden *Evangelischen Kerkbode*.

(1) «De geest, dien alle stukken ademen, *kan* en *mag* geen andere zijn dan de geest des Evangelies.» Dit wordt van den *Kerkbode* gezegd in zijn Prospectus. Zie ook n°. 1: «Een woord ter inleiding van den *Evangelischen Kerkbode*.»

En, gij weet het, dáár zijn nog al wat wapenen voorhanden; schoon (men moet het erkennen) het zijn er vaak wapenen na!

Denk evenwel niet, dat hij met die wapenen gevoelig treft. Hun aard is daartoe niet doelmatig, en daarenboven is de hantering er van zoo kluchtig, dat men, menigvuldige malen, veeleer tot luid lagchen, dan tot ernstig nadenken, over zijne aanvallen, en zwenken, en afkeeren en weder aanvallen, gestemd wordt. Nu eens slaat hij woedend in 't rond; hij meent, iemand te treffen, maar beukt de lucht. Dan eens haalt hij een' oude stompe lans uit zijn tuighuis, hij evenwel gebruikt haar in zijne aanvallen als nieuw en puntig; men brengt hem zijne vergissing onder 't oog, men doet het hem zien en tasten, maar hij gaat voort, haar als nieuw en puntig te gebruiken. Dan weder grijpt hij naar een' degen, hij schermt er mede in alle bogten en bewegingen, tot afmatting toe; de toeschouwers staan verbaasd over dat zware tobben, en verlangen, met gespannen verwachting, het einde van dat schouwspel te zien... het nadert.... het is daar en..... daar staat de *Bode* met de punt van het wapen op de eigen borst. Nog een ander tooneel: hij steekt de bazuin, alles zet hij in rep en roer, hij schreeuwt — verraad!.. Eenigen snellen ter hulp, anderen staan verwonderd over het schrikwekkend, doch onzigtbaar, ja ongekend gevaar, zij blijven daarom stil, al schreeuwt hij zich schor, en wachten bedaard het slot af van die krijgshaftige beweging.... Pof!.. Wat is het?.... een sisser!

Spectatum admissi risum teneatis, amici?

— Maar heeft dan de *Bode* niets goeds? — Kan men niets van hem leeren?

— Niets goeds?! — Niets van hem leeren?! — Wel heel veel.... Lust het u daar een proefje van te nemen? Welaan, hier hebt gij het hoofd-artikel van n°. 9, 3e Jaargang.

«Waarom gelooven vele Roomschen hunne Pausen niet,

»als deze verklaren, dat zij feilbare menschen zijn?»

Laten wij het zamen eens lezen, dan zal ik het u zoo helder als, neen helderder dan het daglicht maken, dat het stuk zeer veel licht verspreidt over de leer van de Pauselijke onfeilbaarheid. Ten minste dat deed het voor mij, en ik ben er zeker van, dat ook gij er veel uit zult leeren.

Ten slotte zal ik u uit zijn artikel nog eene toegift van kritiek en overtuigende bewijsvoering leveren.

Zie hier dan, wat ik uit dat artikel van den *Evangelischen Kerkbode* heb geleerd, en waarvoor ik hem opregten dank verschuldigd ben.

Ik had te Rome gehoord, dat, daar de leer van de onfeilbaarheid der Pausen geen *geloofs-punt* is, men hare waarheid niet *door beslissend kerkelijk gezag* kan bewijzen. Alléén overtuigende redenen moeten dat gevoelen aannemelijk maken, en zoo iemand die niet overtuigend mogt bevinden, blijft hij nogtans, zonder den Paus voor onfeilbaar te houden, goed Katholiek. Hierin komen allen, die over de Pauselijke onfeilbaarheid geschreven hebben, overeen» Zij zelfs, die of Romeinen zijn, of ten minste te Rome schreven, van den Jesuit *Bellarminus* af tot den Jesuit *Perrone* toe, die in 1841 het 2e deel van zijne *Praelectiones*, wáár over die onfeilbaarheid gehandeld wordt, uitgaf, zeggen niet anders. Ik dacht derhalve, dat zij, die den Paus voor onfeilbaar honden, dat *om overtuigende redenen alléén* doen.

Maar hoe armzalig was ik bedrogen geworden! Ik lees het voor ons liggende artikel van den *Kerkbode*, en zie! daar gaat, reeds in de eerste regels, een helder licht voor mij op. Nu eerst verneem ik, dat de Katholieken, die het gevoelen van de Pauselijke onfeilbaarheid aankleven, niet door redenen voor zijne waarheid zijn overtuigd, maar zij gelooven het, omdat zij »de Pausen *op hun woord gelooven*, als zij van zich als onfeilbare stedehouders van Christus spreken.»

Dit is, dunkt mij, eene zeer belangrijke ontdekking voor de wetenschap, en daarom is het wenschelijk, dat in de werken van alle schrijvers, die over de onfeilbaarheid der Pausen iets geleverd hebben, of nog zullen leveren, eene plaats worde ingeruimd voor het volgende, of dergelijk, *errata-corrige* met eene loffelijke melding van den *Evangelischen Kerkbode*.

Errata.	*Corrige.*
Wij hebben vele bewijzen aangevoerd voor de Pauselijke onfeilbaarheid en getracht daardoor alléén te overtuigen.	Als Katholiek moest ik zeggen: Wie den Paus voor onfeilbaar wil houden, *geloove hem op zijn woord*, als hij van zich als onfeilbare stedehouder van Christus spreekt. De *Evang. Kerkb.* n°. 9, 3e jaarg.

Niet minder belangrijk is de volgende inlichting over het geloof der Katholieken aan die onfeilbaarheid. «Er zijn ook in ons Vaderland vele Roomsch-Katholieken, die.... onvolkomene en zondige menschen, gelijk zij allen erkennen, dat de Pausen op zich zelve zijn, als door een wonder Gods voor volkomene en heilige waarheidpredikers houden.» Hoe geheel anders (en dus verkeerd, niet waar?) zegt men dat te Rome. Daar zegt men zoo: «De Katholieken, die den Paus onfeilbaarheid toeschrijven, erkennen, dat de Pausen op zich zelve onvolkomene en zondige menschen zijn; slechts in *één* geval (waarover aanstonds) zijn zij: niet «door een wonder Gods volkomene en heilige waarheidpredikers,» maar predikers van volkomene en heilige waarheid. (1)

Gevolgelijk, zegt men, dat *alle* Pausen, als menschen en zondig en feilbaar zijn, (2) en nimmer vernam ik, zoo als thans ons de *Kerkbode* doet veronderstellen, dat er buiten vier, door hem genoemde, Pausen, andere geweest zijn, die niet uitdrukkelijk verklaard hebben, «dat zij

(1) Conf. auct. cit.

(2) Conf. onder anderen *Baronius*, *annales* etc. (passim).

onvolkomene zondige en feilbare menschen zijn.» Ware het de *Kerkbode* niet, die zoo spreekt, ik zou het nog betwijfelen, want ik was er menigvuldige malen ooggetuige van, dat een Paus (die de onfeilbaarheid houdt) ook op zijne borst klopt; ik heb het gehoord, dat ook hij openlijk belijdt, dat hij gezondigd heeft, en zijner broederen voorbede vraagt, om van God vergiffenis van zijne zonden te verkrijgen. Maar het getuigenis van den *Bode* moet voor en boven alles gaan; het zou immers te beleedigend voor zijne geleerde en hooggeleerde Redacteurs zijn, zoo men hem niet *op zijn woord* geloofde, en, zelfs tegen de ondervinding in, zijn getuigenis niet *slaafs* voor waar hield?

Maar hoe leerzaam deze inlichtingen ook zijn mogen, zij zijn gering naast datgene, waarop ik u thans opmerkzaam ga maken.

De *Bode* verhaalt, dat *Gregorius XI*, hoewel hij den moed had, om de Babylonische ballingschap der Pausen te eindigen, evenwel den moed (wij zouden zeggen de verwaandheid) niet had, om zich voor een ander wezen dan een mensch te houden. — Nog sterker is dat van *Johannes XXII*. Deze Paus was niet bang van over Rijken en Vorsten te oordeelen (hoe afschuwelijk).... «Maar dat een Paus een *onfeilbaar God* op aarde zijn zoude, *vermoedde* hij evenwel niet.»

Zouden er dan Pausen geweest zijn buiten de vier, van welke de *Kerkbode* spreekt, die den moed hadden, om zich voor andere wezens dan menschen te houden, ja die vermoedden, dat zij een onfeilbaar God op aarde waren? Zouden de verdedigers der onfeilbaarheid dat beweren? Ik meen, dat wij *ja* moeten antwoorden, als wij veronderstellen, dat de *Bode* hier *iets* heeft willen zeggen tegen die leer der onfeilbaarheid.

Maar hoe verfoeijelijk is dan die leer, hoe misdadig zijn hare verdedigers niet!

Of is het niet verfoeijelijk, is het niet misdadig van een mensch een' God te maken? Inderdaad zoo de *bekende*

waarheidsliefde van den *Kerkbode* ons geen waarborg ware, wij zouden het om de eer van onze eeuw openlijk voor honenden laster uitmaken, als anderen ons zeiden, dat er menschen bestaan, die van den Paus een ander wezen dan een mensch — een' *God* maken. Maar nu is de waarheid daarvan boven allen twijfel verheven. En zou men dan niet billijk verontwaardigd zijn over de Pausen en Romeinen, zeker toch wel de ijverigste verdedigers dier onfeilbaarheid, omdat zij aan die onfeilbaarheid van den Paus geloovende en haar verdedigende, gene zich en deze hen daarom voor Goden op aarde houden? 't Is waar, noch in de lessen die ik te Rome bijwoonde, noch in openbare disputen, noch in bijzondere gesprekken, noch in voorgedragen verhandelingen, noch in schriften over die zaak hoorde of zag ik ooit van den Paus als een' God spreken; ook kwam na al het gehoorde en gelezene, nimmer in mij de gedachte op, dat men tot slotsom den Paus voor een' God moet houden; 't is waar, dat *Mauro Cappellari*, thans Paus, in zijn werk, *il triunfo* etc., aanmerkt, dat het een treek is, den vijanden der Pauselijke onfeilbaarheid eigen, de eenvoudigen te doen gelooven, dat de verdedigers dier onfeilbaarheid, de Pausen tot even zoo vele Goden maken. (1) Dat evenwel doet niets ter zake, want ik moet bekennen, dat ik te kortzigtig ben, om de vermoedens van anderen te leeren kennen, als die niet langs den gewonen weg van spraak of schrift worden aan den dag gebragt. Dit evenwel kan de *Kerkbode*, en daarom is het zeker, dat de Paus, als hij zich zelven onfeilbaar gelooft, dan vermoedt een God op aarde te zijn, en dat de verdedigers dier onfeilbaarheid hem voor zoodanig houden.

Eindelijk heb ik uit den aard der bewijzen, tegen de onfeilbaarheid der Pausen door den *Kerkbode* met zoo veel kracht aangevoerd, geleerd, dat geen van allen, die dat

(1) *Il triunfo della santa sede e della chiesa.* Capo 24, 2 Edizione di Venezia 1837. Wij bezitten door wijlen den Eerw. *Tomas* eene vertaling van dat werk.

gevoelen verdedigen, over de zaak zelve wel is ingelicht. Om u dat duidelijk te maken, zal ik u eerst zeggen, hoe zij door hare verdedigers wordt voorgesteld.

Zij beweren, dat de Paus slechts in één geval onfeilbaar is, namelijk wanneer hij als Leeraar der algemeene *Kerk* uitspraak doet in zaken, die het geloof betreffen. (1) Zij voegen er bij, dat die onfeilbaarheid aan geene inspiratie, door welke alleen de schrijvers van de gewijde boeken onfeilbaar waren, moet worden toegeschreven, maar aan eenen goddelijken bijstand, welke den Paus voor dwaling behoedt, als hij getuigenis geeft, niet van eigen gevoelen, maar van hetgene, wat over het een' of ander betwiste punt in de goddelijke openbaring voorhanden is. (2) Dus, zeggen zij, geene persoonlijke zaken, geene voorschriften, geene antwoorden, geene gevoelens, welke nu en dan de Pausen uiten, geene wetten, die de kerkelijke tucht betreffen, geen verzuim van beslissing en dergelijke zaken meer, komen te pas, als er over de Pauselijke onfeilbaarheid gesproken wordt. (3)

Zij zeggen verder, dat men dat onderscheid wel op het oog moet houden, want van deszelfs verwaarloozing komt het, zegt *Mauro Cappellari*, «dat zij (de vijanden der Pauselijke onfeilbaarheid) als in zegepraal ons de namen herinneren van een' *Zozimus*, van een' *Pelagius I*, van een' *Nicolaus I*, van een' *Honorius*, van een *Adriaan I*, van een' *Leo IV*, *Innocentius III*, *Clemens IV en VI*, *Urbanus V*, *Gregorius XI*, *Adriaan VI*, en vele andere, die of van dwaling beschuldigd worden, of zich zelve voor feilbaar hielden en verklaarden het te zijn, of de besluiten herriepen hunner voorgangers. (4)

(1) Conf. *Perrone*, l. c. test. 2, cap. 4. *Cappellari*, capo 24. P. *Ballerini. De vi et ratione primatus R. P.*, cap. XV, § X. Editio Taurinensis 1822.

(2) Conf. *Perrone*, l. c.

(3) Conf. *Perrone*, l. c.

(4) l. c.

Op grond van dit onderscheid zegt *Cappellari* elders: «Een Paus kan op zich zelven ketter worden.» (1)

Indien het nu waar is, dat de onfeilbaarheid, zelfs door hare ijverigste verdedigers, in eenen zoo beperkten zin, den Paus wordt toegeschreven, dan zouden de verklaringen van de vier door den *Bode* aangehaalde Pausen, ongelukkig genoeg! *niets* bewijzen. Het zou dan te betreuren zijn, dat zijne keus juist is gevallen op vier Pausen, van welke de tegenpartij, naar hare beginselen, zal zeggen, «bewijs eerst, dat zij in geloofspunten gedwaald hebben, en, zoo gij dat kunt, bewijs dan ten tweede, dat zij dwaalden in hunne hoedanigheid van leeraar der algemeene Kerk.» Dat antwoord zou hartscheurend voor den *Bode* zijn, maar het zou zijn om te barsten, als men hem daarenboven met de woorden, waarmede hij onlangs nog pronkte: *qui bene distinguit, bene docet*, terugzond naar dengenen, van wien hij zijn nieuws over de Pauselijke onfeilbaarheid hoorde.

Maar nog eens: *de Evangelische Kerkbode* is te bekwaam, dan dat men bij hem verbijsterende verwarring zou mogen veronderstellen. Het ongelijk is dus aan den kant van de verdedigers der Pauselijke onfeilbaarheid. Zij begrijpen de zaak niet, die zij verdedigen, zij weten er niets van en kunnen in hunne onwetendheid niet vermoeden, dat de Pauselijke onfeilbaarheid door de bewijzen van den *Kerkbode* regtstreeks wordt aangetast. Wij dus gaan voort, met het fijne oordeel en de diepe scherpzinnigheid van den *Bode* te bewonderen, en betuigen hem tevens onzen hartelijken dank voor het welwillend gebruik zijner talenten, om ons te doen zien, hoe onwaar het is, dat hij *bene docet, qui bene distinguit*.

Het is dan ook noodeloos, dat hij nog op andere zaken wijst; ook daarop, «dat de eene Paus heeft *ja* gezegd, waar de andere *neen* zeide, b. v. in het behandelen van de Jesuiten-orde, die door veertien Pausen is veroordeeld,

(1) Cap. 4, 7 Può un Papa divinir eretico in quanto alla sua privata persona.

en door een' van deze, als der Kerke verderfelijk, is opgeheven, door vele hoog geprezen, en door een' van deze, als der Kerke zeer nuttig, hersteld.» Ja het is noodeloos, dat krachtig bewijs nog tegen de onfeilbaarheid der Pausen te herinneren. Maar nutteloos is het zeker niet, dat ik u op een' voortreffelijken regel van kritiek opmerkzaam make, welke in de aangehaalde woorden tot grondslag ligt.

De regel is deze: Indien gij in eenen schrijver een feit vindt, welks echtheid gij niet wilt betwijfelen, omdat gij er een goed bewijs in meent te vinden tegen het gevoelen van uwe tegenpartij, vraag dan niet of dat feit door de geschiedenis kan bewezen worden; stoor u geenszins aan hen, die door de geschiedenis reeds de onwaarheid er van, ja het tegendeel hebben aangetoond; *geloof* gij gerust uwen schrijver *op zijn woord*, schrijf hem gerust, zonder eigen onderzoek, af, en beweer maar stout weg, tegen de geschiedenis in, dat het zóó is, als gij zegt. Bij voorbeeld: Gij vindt ergens in deń *Kerkbode*, dat veertien Pausen de Jezuiten-orde hebben veroordeeld, en gij meent daarvan een gepast gebruik te kunnen maken, als gij eens ietwat tegen de onfeilbaarheid der Pausen wilt schrijven. Genoeg! gij moogt het dus voor waar houden, gij kunt den *Kerkbode op zijn woord gelooven*. 't Is waar, men heeft wel aangetoond, dat de geschiedenis niet zegt: dat «veertien Pausen de Jezuiten-orde hebben veroordeeld,» dat zij vlak weg het tegendeel getuigt; maar moet u dat nu terug houden van de bewering, dat veertien Pausen de Jezuiten-orde hebben veroordeeld? In 't minste niet: Immers, dan zoudt gij niet meer voor waar kunnen doen doorgaan datgene, wat gij en anderen wenschen, dat waar zij; dan zoudt gij er van af moeten zien, om uwen *feilbaren schrijver op zijn woord te gelooven;* dan zoudt gij hem niet meer, zonder eigen onderzoek, af kunnen schrijven. Gij zegt dus maar, in het volle vertrouwen, dat men in u zoo iets, dat naar

onfeilbaarheid zweemt, veronderstellen, en daarom op uw woord gelooven zal, «veertien Pausen hebben de Jezuitenorde veroordeeld.» Neemt gij nu daarbij nog eenen schoolmeesters-toon aan, dan kunt gij *gemakkelijk het volk beheerschen*, en het, in zijne bewondering van uwe geleerdheid, *tot slaafs zwijgen doemen*.

Zie hier nu nog iets anders, dat niet minder schoon en belangrijk is. Na de laatst aangehaalde woorden gaat de *Bode* aldus voort: «Maar dit wil ik vragen, waarom vele Roomschen de Pausen zelve niet gelooven, die zich en hunne voorgangers en navolgers voor feilbaar verklaren?» (Dat hebben wij reeds gezien; maar luister nu) velen gelooven het. Niet alleen een *Sarpi (soave)*, *Febronius*, *Scipione Ricci*, *von Wessenberg*, *Ellendorf* en tal van andere bijzondere personen..... *Met uw verlof een oogenblik!* —

Hier ziet gij, hoe men in de bewijsvoering door het gezag van anderen zijne tegenpartij uit het veld kan slaan. Kies daartoe altoos zulke mannen uit, wier gezag niet den minsten invloed kan hebben op hem, wien gij door hun gezag zoekt te overtuigen. 't Is genoeg als *gij* meent, dat uwe tegenpartij over zulke autoriteit denken *moest*, zoo als gij er over denkt. Een voorbeeld: gij wilt den *Katholiek* overhalen, om den Paus voor feilbaar te houden. Welnu zeg dan, dat er vele Roomschen zijn, die dat gelooven en noem *Sarpi* (*soave*), *Febronius*, *Scipione Ricci*, *von Wessenberg*, *Ellendorf*, en de zaak is uitgemaakt. Ik zeg uitgemaakt, want mogt die *Katholiek* in zijne bekrompen- en kleingeestigheid aanmerken, dat het gezag van zulke mannen voor hem niet de minste waarde heeft, omdat *Sarpi* (*soave*) (1) een Protestant was in monniks-kap, *Ricci* (2) en *Febronius* (3) de waarheid miskend hadden,

(1) Zie *Pallavicini, Storia del concilio trid.* met de aanteekeningen van *T. A. Zaccaria*. Roma 1833.

(2) Zie zijne *herroeping* in de uitgaaf van de *decreta Conc. Trid.* te Rome in de Propag. gedrukt.

(3) Zie zijne *herroeping* in *F. A. Zaccaria* over dezelve.

zoo als zij door hunne herroepingen hebben getoond, *von Wessenberg* (1) en *Ellendorf* (2) onder Protestantsche inspiratie schrijven, dat kunt gij weg zetten, door van week tot week te herhalen *Sarpi (soave)*, *Febronius*, *Ricci*, *von Wessenberg*, *Ellendorf* enz. zijn Roomschen, zij zijn ware Roomschen, zij zijn verlichte Roomschen. Dan zal de vermetele vitter voor de magt van die zwaarwigtige redenen bezwijken; ja zult hem verpletteren, zoo gij uw bewijs voortzet en er dan nog bijvoegt: «maar ook geheele kerken (lees: gedurende eenigen tijd *bijna* eene geheele kerk; zeker door eene gulle oratorio- evangelische vrijheid het méér voor het te beperken enkelvoudige), als de Gallikaansche, die in hare beroemde vier propositiën van den jare 1682 den Paus plaatste beneden eene algemeene kerkvergadering, *waardoor* zij (gelijk haar woordvoerder Bossuet bewees, dat zij teregt deed) hem de onfeilbaarheid nadrukkelijk ontzeide.» En gij zegepraalt! geen antwoord is meer mogelijk! (3)

Ik wil nu op velerlei andere zaken niet wijzen, ook daarop niet, hoe men van de *Bode* latijn kan leeren. Bij voorbeeld: gij vindt in eenen brief van *Adriaan II*:» *propter quam (haeresim solum) licitum est minoribus*

(1) Zie theologische *Quartalschrift*, *herausgegeben von D. v. Drey etc. Vierten heft* 1841.

(2) Zie de *Katholiek* van Februarij 1843.

(3) Mogen wij eenige inlichting aan den *Kerkbode* vragen over kleine moeijelijkheden, welke wij in deze woorden vinden? 1°. Waar is het te vinden, dat de Gallikaansche *Kerk* in de beroemde vier propositien den Paus de onfeilbaarheid *daardoor* ontzeide, dat zij hem beneden eene algemeene kerkvergadering plaatste? Korter: dat de Paus beneden eene algemeene kerkvergadering staande *dus* feilbaar is? 2°. Waar heeft Bossuet dat bewezen? 3°. Als Bossuet bewees, dat de Gallikaansche Kerk, *in de vier beroemde propositien*, te regt den Paus de onfeilbaarheid ontzeide, hoe is dat overeen te brengen met deze woorden van Bossuet: «*Abeat ergo declaratio, quò libuerit* etc.?» *Gallia orthodoxa*, cap. X œuvres. Paris 1836. 4°. Moeten wij u *op uw woord* gelooven als gij zegt, dat Bossuet *bewees*, dat de Gallikaansche Kerk in hare beroemde vier propositien den Paus de onfeilbaarheid *te regt* ontzeide, of mogen wij daarvoor bewijzen vragen?

majorum suorum motibus resistendi (1) en gij weet niet hoe dat *resistendi* moet vertaald worden? Welnu gij leest uit den *Kerkbode*, dat t. a. p. dat *resistendi*, *tegen op staan* beteekent. Maar dat wil ik vragen, of wij niet hoogstens jegens hem verpligt zijn, voor de heusche teregtwijzing van ons Katholieken, die zoo verkeerd onze eigene zaken verstaan? O ja! het is pligt daarvoor onzen dank te betuigen, en aan dien pligt willen wij hier openlijk voldoen. Wij vertrouwen dan ook, dat onze erkentelijkheid den geleerden en zijne geleerdheid, voor het oog van geheel Neêrland's platte land, zóó mededeelende *Bode*, zal aanmoedigen, om met zijne grondige toelichtingen op der Katholieken geloof, ijverig voort te gaan. Dan, ja dan zullen wij misschien den dag nog beleven, welks morgenrood in de Katholieke Kerk geene verwarde denkbeelden uit de middeleeuwen, geene verkeerde begrippen van eigen leer, geene belagchelijke kritiek, geene armzalige bewijsvoering en eindelijk geene onervarenheid in 't Latijn der Pausen, meer beschijnen zal.

HOE DE MANNEN AL ZIJN DIE DE KLOOSTERS BESTRIJDEN.

De kloosters van het kanton Aargau hadden tot hunne verdediging een uitvoerig gedenkschrift opgesteld, en zonden aan ieder lid van den Grooten Raad des Kantons (hun getal is ruim twee honderd) een exemplaar hunner verdediging. Vijf dier mannen namen het paket niet eens aan; een zond het ongeopend terug met het bijschrift op den omslag: «Ik ben een vriend van waarheid en licht,» daarom voorzeker wilde hij de verdediging niet inzien!

(1) *Collectio Concil. Labbt.*

Een ander, die het paket ontvangen had, zond het navolgend schrijven terug:

«Daar ik reeds van vroeger een vijand van de kloosters ben, zoo hadt gij mij van deze toezending vrij kunnen laten, en mij eene onnoodige uitgave van twee butzen besparen. Ik zal u alzoo het gedrukte, dat inderdaad zonder waarde is, weder terugzenden, indien het mij niet invalt, hetzelve, op een gemak, de verdiende bestemming te geven.

De groete van *J. Strauss.*»

Men zie *Kirchliches und Politisches aus der Schweiz.-Hist. Polit. Blätter*, 8ter Band., S. 236.

IS HET CAELIBAAT STRIJDIG MET DE NATUUR?

«De natuur, welke op 21 mannelijke slechts 20 vrouwelijke kinderen laat geboren worden, bestemt alzoo, reeds bij hunne wording, het een en twintigste gedeelte van alle mannen tot het caelibaat, en legt dus, wijl voor hen geene echtgenooten geschapen zijn, de onthouding op aan een ongelijk veel grooter aantal van mannen', dan de behoefte aan Priesters in de Katholieke Kerk verlangen kan.» (*Der cölibat, von einen Protestantischen Laien.* Regensburg, 1842, Bd. II, S. 101.)

WAT MEN ZOO AL ZEGT EN WAT MEN ZOO AL ZWIJGT

In den strijd met de Katholieke Kerk, bedient de tegenpartij zich vaak van deze list, dat zij de gruwelen, in de

godsdienst-oorlogen der XVIe en XVIIe eeuw, hoog uitmeet, wanneer de plegers Katholieken zijn, maar ze verzwijgt of verbloemt, wanneer de daders tot de anti-katholieke partij behooren; dat zij gruwzame dwalingen van dezen of genen Katholieken schrijver hoog doet klinken, maar diezelfde dwalingen in de hoofden der *Reformatie* verheelt. Na op die wijze het ongelijk, dat Katholieken tegenover Protestanten, of zelfs tegenover de goddelijke openbaring, kunnen gehad hebben, met overdrevene kleuren geschilderd en der wereld door vergrootglazen te beschouwen gegeven te hebben, roept men uit: «Ziet daar wat er van de K. Kerk geworden was! Ziet daar hoe zij zich aan de bedorvenheid had overgeleverd!»

Wij willen er nu niet eens opmerkzaam opmaken, dat men, om tot zulk besluit te komen, een afgrond heeft overgesprongen; want er is een onmetelijk onderscheid tusschen *Katholieke personen* en *de Katholieke Kerk;* maar dit willen we als ons regt vragen, dat men, Katholieken in vergelijking met Protestanten beoordeelende, ook *deze* doet kennen, gelijk zij waren. Hoe partijdig men, ten dezen aanzien, is te werk gegaan, blijkt hier alleen uit, dat ieder den mond vol heeft van den Bartholomeusnacht (bij ons *con amore* genoemd *Parijssche bloedbruiloft);* van de sluipmoorden aan een paar Fransche Koningen en aan *Willem I* gepleegd; van den Jesuit *Mariana,* die de geoorloofdheid van den tijrannenmoord (niet van den *koningsmoord,* zoo als men hier pleegt te zeggen) verdedigd heeft; maar niemand spreekt van hetgeen de anti-katholieke partij door bloedbaden, sluipmoorden en gruwel-leeren heeft misdaan. Daar nu eenmaal het vergelijkend beoordeelen noodzakelijk is geworden, eischt de regtvaardigheid, dat het kwaad der eene partij, zoo lang verzwegen, eindelijk ook aan den dag kome. Dezen keer, zullen wij *iets* uit ieder der drie opgenoemde *genres*, door de Protestantsche partij gepleegd

mededeelen, zonder het voor eerst ontwikkeld voor te stellen.

In het jaar 1469, werden, alleen te Orthex, 3000 Katholieken. zoo mannen als grijsaards, vrouwen en kinderen, door de ijverige Hugenooten geslacht. — Wij zeggen thans niets van den *boerenkrijg*.

In het jaar 1563, werd de Hertog *de Guise* door den Hugenoot *Poltrot*, naar alle waarschijnlijkheid met voorkennis van *Coligny*, verradelijk doodgeschoten. — *Poltrot* vond later eene plaats in het Geneefsche Martelaarsboek.

Er bestaat van *Luther* een geschrift tegen *Prierias* (1520). Daarin leest men: «Zoo wij dieven met den strop, «moordenaars met het zwaard, ketters met het vuur straffen, waarom grijpen wij niet vecleer deze schadelijke «leeraars des verderfs, als Pausen, Cardinalen, Bisschoppen en den ganschen omhaal van het Roomsche Sodoma,..... *en wasschen onze handen in hun bloed?*»

Dezelfde «godzalige kerkhervormer» zegt: «Wanneer «een tijran dezen zijne vrouw, genen zijne dochter, een' «derden zijne akkers en goederen met geweld ontneemt, «en wanneer dan de burgers en onderdanen zamenkomen, «en zijn geweld en tijrannij niet langer dulden en uitstaan «kunnen, dan mogen zij hem ombrengen, gelijk een «anderen moordenaar en straatroover.» (*Tischreden*. Fol. 482. Jena 1603.)

En de zachtmoedige *Melanthon!* «Angelicus tyrannus «Cromwellum interfecit,» schreef hij, «et conatur divortium «cum Juliacensi puella. *Quam vere dixit ille in Tragaedia*: «*non gratiorem victimum Deo mactari posse quam tyran«num. Utinam alicui forti viro Deus hanc mentem inse«rat.*» (1) De woorden, in cursijf gedrukt, leest men niet

(1) «De Engelsche tijran (*Hendrik VIII*) heeft *Cromwel* omgebragt, en wil eene echtscheiding met het Gulikssche meisje. Hoe waar sprak die man in de Tragaedie: geen Gode aangenamer offer kan er geslacht worden dan een tijran. Gave God die gedachte eenen dapperen man in.»

in de uitgaven van *Melanthons* brieven; slechts de voorgaande *Lib. IV. Epp.* p. 108. Doch ook die laatste woorden schreef *Melanthon*, zoo als het manuscript van *Strobel* getuigt, die er bijvoegt, dat die woorden in de uitgaven voorbedachtelijk zijn weggelaten. (*Strobel*, *Miscellaneen literarischen Inhalts*, 1te Samml. S. 169, aangehaald in de *Hist. Polit Blätt.*, Neunter Band. S. 752.)

BOEK-AANKONDIGING.

De engel-bewaarder. Drietal leerrijke en onderhoudende verhalen, voor jonge lieden uit den beschaafden stand. Naar het Fransch van Stephen de la Madelaine. Te 's Hertogenbosch, bij J. J. Arkesteyn en zoon. 1842.

Dit drietal verhalen staat in geen onderling verband; wij begrijpen dus niet, waarom het opschrift van het eerste — de engelbewaarder — als naam van het boekje op den titel geplaatst is. De twee andere verhalen heeten *Frederik Duhammel* en *De schoolvrienden of hoogmoed en trouwhartigheid.*

Wij gelooven, dat uit den grooten voorraad van verhalen voor jonge lieden uit den beschaafden stand, waarin de Franschen vooral rijk zijn, eene gelukkiger keuze had kunnen gedaan worden: ook de vertaling, schoon vele goede bladzijden leverende, laat hier en daar nog wel iets te wenschen over. Het *anachronisme*, op bl. 116, is verbazend. Hoe kan er, wanneer men een verhaal geeft uit de tijden der groote Fransche resolutie, sprake zijn van een koning der Nederlanden, als toen te Brussel residerende? Wij durven echter den Vertaler aanmoedigen.

1. *Gemeenzame preken op alle Zon- en Feestdagen van het jaar, door M. Bonnardel, naar de elfde Fransche uitgave. Vertaald door een' R. K. Priester.* V^de^ *deel. Op de Feestdagen.* Te 's Bosch, bij J. J. Arkesteyn en zoon. 1842.

2. *Leerreden over eenige onderwerpen uit het lijden van onzen Heer Jesus Christus. — Naar het Hoogduitsch van Anton Paessmaijer, R. K. Pastoor te Weenen, door H. J. Sonjee, R. K. Pastoor te Tuitjenhorn, Gemeente Haringcarspel.* IV^de^ *deel.* Te 's Bosch, bij J. J. Arkesteyn en zoon. 1841.

Men zal thans van ons geene uitvoerige beoordeeling verwachten van de twee bovengenoemde werken; de eerste deelen zijn sedert lang verschenen, in ieders handen, en dus reeds beoordeeld. Niettemin kondigen wij gaarne de uitgave aan. De vertaling van beide werken is kerkelijk goedgekeurd.

Terwijl wij de vertaling dezer leerredenen aankondigen, kunnen wij al wederom den wensch niet onderdrukken, dat onze literatuur wat rijker moge worden in eigene voortbrengselen. Zijn wij dan te onbekwaam of te traag, om zelve te denken? Want op *denken* komt het aan, en *denken* (zoo als wij dit hier verstaan) eischt bekwaamheid en inspanning. Wij kunnen echter niet gelooven, dat wij zoo zeer van bekwaamheid ontbloot en zoo afkeerig van inspanning zouden zijn, dat wij ons *daarom* steeds met vertalen zouden vergenoegen; liever willen wij aan eene al te ver gedrevene zedigheid de schuld geven. Indien deze waarlijk de schuld heeft, dan wenschen wij onzen landgenooten een weinig meer bewustheid hunner eigene krach-

ten toe. Dat zij zelve *denken*, 't geen zij wel overdacht hebben wel stellen, en ons dan op de geurige vruchten huns arbeids onthalen. Dit zij echter gezegd, zonder dat wij eenige goede vertaling van een goed en voor onzen toestand geschikt werk willen afkeuren.

Mei 1843.

OVER HET VERTALEN VAN HET GRIEKSCHE WOORD *Episkopos* DOOR *OPZIENER.*

De vertaling van 1 Timoth. III, 2—4, in eenige Protestantsche Bijbel-overzettingen naziende, bevond ik dat de Engelsche, de Deensche, de Zweedsche en de Fransche vertaling, gelijk ook die van Luther, het woord ἐπίσκοπος behielden en *Bishop*, *Biskop*, *Biskop*, *Evéque* en *Bischof* schreven; alleen de Staten-Bijbel en die van van der Palm maakten eene uitzondering; want volgens die beide vertalingen zou ἐπίσκοπος aldaar eenen *opziener* moeten beteeken. Wil men nu beweren dat het Grieksche ἐπίσκοπος, bloot etymologiesch beschouwd, juist genoeg beantwoord aan het Hollandsche *opziener*, dan geven wij dit gereedelijk toe, maar daardoor is die vertaling niet geregtvaardigd. Wij voor ons keuren haar ten hoogste af, omdat zij, met ἐπίσκοπος door *opziener* over te zetten, de gedachte niet uitdrukt, welke de Apostel aan dat woord hechtte. Men denke maar eens aan de vermaning, welke hij deed aan de Hebreën (Ep. ad Hebr. XIII. 17), waar hij, van hunne *opzieners* sprekende, zegt: *Weest uwen oversten* (τοῖς ἡγουμένοις ὑμῶν; Vulg. *praepositis vestris*) *gehoorzaam en zijt hun onderdanig.* Nu aan wien men gehoorzaamheid en onderdanigheid verpligt is, die heeft, volgens eene gezonde logica, ook het regt om te gebieden, en zal dan trouwens wel iets meer zijn dan een bloot *opziener*. Ook worden reeds in de eerste eeuwen der Kerk de ἐπίσκοποι

genaamd ἄρχοντες, ἐκκλησίων, προεστῶτες, πρόεδροι, alle benamingen, die in een ἐπίσκοπος vrij wat meer aantoonen dan een' blooten *opziener* of ook *leeraar*, gelijk de Amsterdamsche *Kerkbode* (n°. 32, tweede jaargang) het woord *opziener* verklaart. Bij de Zeventig Overzetters vindt men het woord ἐπίσκοποι gebezigd, om de *bevelhebbers* van het leger aan te duiden (zie Numer. XXXI. 14). Maar ook in het klassisch Grieksch komt het woord ἐπίσκοπος dikwijls voor (1) om iemand te beteekenen, die met magt bekleed is, en regt heeft om te gebieden, alzoo *regeren* kan.

Een ἐπίσκοπος is dus wat meer dan een bloot *opziener*, en meer dan bloote *opzieners* waren ook de ἐπίσκοποι, die *Paulus* bedoelt in zijnen brief aan *Timotheus*. En dit *moeten* de ἐπίσκοποι ook zijn, want zie eens toe wat er anders gebeurt:

Nederland is vol geestelijke *opzieners*, en eene geheele Synode daarvan zetelt in den Haag, om uit de hoogte *toe te zien;* en nogtans, hoort, wat *Hogendorp*, *Gevers*, *Groen van Prinsterer* en de overige Adressanten klagen aan de *opzieners*, uitmakende de Algemeene Synode der Nederlandsche Hervormde (2) Kerk. «Neen,

(1) Zie onder anderen J. Dougtæi, analecta sacra, pars poster. excurs. 93.

(2) De heer Z. H van der Feen kan dat woord *Hervormd* volstrekt niet uitstaan, en wil dat men *Gereformeerd* zegge, niet als wiste hij niet, dat beide woorden hetzelfde beteekenen en taalkundig van elkander niet verschillen, maar omdat, volgens hem, aan deze woorden *nu* wordt toegekend een *zakelijk* verschil, *ten gevolge waarvan de vijanden van al wat echt-Gereformeerd is, het woord* «Gereformeerd,» *haten, zoodat deszelfs gebruik hun een bittere aanstoot is; en dat integendeel het woord* HERVORMD *in hunne opvatting alles, wat naar het oud-Gereformeerde zweemt, uitsluit.* Zie bladz. 46 van: *Eenerlei meening* (de titel is monumentaal) *van den Evangelischen Kerkbode met den Paus van Rome, tot ultroeijing der Gereformeerde Kerk van Nederland,*

«Hoog Eerw. Heeren! *zeggen zy*, waartoe nog langer «hetgeen onmiskenbaar is verbloemd! De prediking «der leer van de Hervormde Kerk wordt niet *gehand-* «*haafd*, maar, voor zoo ver men de predikers van «onchristelijke dwaalbegrippen in hunne zienswijze «eerbiedigt, als een onschadelijk overblijfsel van vroe- «ger vooroordeel *geduld*. De stellingen van *Arius*, «*Pelagius* en *Socyn*, waarvan de Christenheid steeds, «als van verzaking des Evangelies, een afschuw gehad «heeft, worden vrijelijk op leerstoel en kansel gebragt. «De zielen, waarvan de Heer der gemeente eenmaal «rekenschap zal eischen, worden omgevoerd met alle «wind der leere, door de bedriegerij der menschen, «door arglistigheid om listelijk tot dwaling te brengen... «Dergelijke beschuldigingen, onbewezen daar heen te «werpen, verdient alle afkeuring. Maar, Hoog Eerw. «Heeren! behoeft, hetgeen zonneklaar is, eenig verder «bewijs? Hetgeen wereldkundig is, bleef dat aan uwe «vergadering alleen onbekend?» (1) Wat zal de algemeene Opzieners-Synode der Nederlandsche Hervormde

aangewezen en..... tegen het hand over hand toenemend gevaar onzer Kerk, door Z. H. van der Feen, med. doct., Amsterdam 1842. — Ook wij zijn verzekerd, dat *Hervormd* tegenwoordig heel iets anders beteekent dan *Gereformeerd*. Nogtans zien wij niet in, met welk goed regt de heer *van der Feen* en zijne *echt-Gereformeerde* medestanders, zonder het Protestantsch grondbeginsel te verzaken, verwijten kunnen doen aan de *Hervormden*. Het is waar, wat dezen leeren is niet *echt-Gereformeerd;* maar waarom zouden zij verpligt zijn zich aan het echt-Gereformeerde te houden, en op het stuk van Godsdienst de gevoelens van anderen te omhelzen? Hadden dezen welligt voor hunne Bijbelverklaring de gaaf van onfeilbaarheid, die zij missen? In een woord, welke schijn van regt kan er aangebragt worden, om te beletten, dat men van *Gereformeerd Hervormd* worde, de *Reformatie reformere*, en zelfs die *Hervorming*, naar gelang van omstandigheden, wederom op nieuw *hervorme*? — Men zie de *Verscheidenheden*.

(1) *Adres aan de Algemeene Synode der Nederlandsche Hervormde Kerk.* 2e druk. Leiden, bij Luchtmans, 1842. bl. 1.

Kerk hierop antwoorden? Loochenen dat het opgenoemde kwaad bestaat, dit kan zij niet. Zie hier wat zij aan de Adressanten antwoorden kan en moet:

«Wat gij daar zegt, is waar, mijne Gereformeerde mede-Christenen! Hetgeen men als hoofdwaarheid van het Evangelie moet aanzien, de Drieëenheid, de Godheid van Jesus, de erfzonde, dat hebben wij op kansel en leerstoel ongestoord laten aanranden. (1) Wij weten zeer goed dat er een maandwerk (2) bestaat, hetwelk jaren achtereen regelmatig geschriften heeft aangeprezen, waarin die waarheden werden aangevallen; wij kunnen zelfs niet ontkennen dat de hoofd-redacteur van dat maandwerk, tot aan zijnen dood, tevens onze President is geweest, President van de algemeene Synode der Nederlandsche Hervormde Kerk.» (3)

«Ook zijn wij daarvan niet onkundig, dat er door de Hervormde geestelijkheid opgesteld en onder de geloovigen verspreid zijn, niet weinig geschriften, waarin hetgeen de kern en kracht onzer Belijdenis uitmaakt, of vergeten wordt, of verwrongen, of verloochend, of bespot, zonder dat wij ons daartegen krachtdadig verzet hebben.» (4)

«Ook dit behoeft ons niet herinnerd te worden, dat er een uitgewerkt vertoog tegen de Godheid van

(1) Dat de stellingen van *Arius*, *Pelagius* en *Socyn* op leerstoel en kansel vrijelijk onderwezen worden, dat betuigen de adressanten in hun adres aan de Algemeene Synode, bladz. 10. — En wie zal kunnen twijfelen aan de waarheid van eene beschuldiging, door zulke mannen gedaan, en dat ten aanhoore, mag men zeggen, van de geheele Christenheid in Nederland?

(2) Namelijk *de Godgeleerde Bijdragen*.

(3) Dit betuigen de Adressanten. Zie hun Adres aan de Algemeene Synode der Nederlandsche Hervormde Kerk, bladz. 12.

(4) Lees de beschuldiging der Adressanten, bl. 11, van het meergenoemd adres.

den Zaligmaker in het licht gegeven is door zekeren Predikant, nu al bijna twintig jaren geleden » (1)

«Het is ons ook ter ooren gekomen dat Teyler's Godgeleerd Genootschap, in 1838, eene *Verhandeling over het eigenlijke wezen des Christendoms*, met goud en toejuiching bekroond heeft, ofschoon de schrijver daarvan, EN *de ingeving der H. Schrift*, EN *de Godheid van Jesus*, EN *het persoonlijk bestaan van den Heiligen Geest*, EN *de erfzonde*, EN *het bestaan van den duivel*, EN *de vergeving door het bloed des kruizes*, *of als onwaarachtig*, *of als onzeker*, *of als weinigbeduidend voorstelt*; *de blijvende waarde van het Sacrament des H. Doops betwijfelt*, *al de verborgenheden des geloofs wegredeneert*, *en*, *terwijl hij het eigenlijke wezen van het Christendom beschrijft*, *niets meer behoudt dan hetgeen ook het wezen der Heidensche wijsbegeerte was.* » (2)

(1) Zie het Adres, bl. 12. Het vertoog dat hier bedoeld wordt, heeft voor titel: *Bijbelleer, aangaande den Persoon van Christus, door P. W. Brouwer, Predikant te Maassluis* (1826). Welk vertoog opgevolgd is door eene *Nadere verklaring en vervolg van de Bijbelleer*, door denzelfden 1827). «Aldaar leest men, schrijven de Adressanten (bladz. 12 van het Adres in de noot), onder veel soortgelijks, in eene Proeve van Cathechisatie over de leer van Vader, Zoon en Heiligen Geest, na het gezegde dat de Zoon ook waarachtig God is; «Hoe, gij hebt zoo even gezegd, dat Hij niet oneindig, niet volstrekt eeuwig is; hoe kan Hij dan waarachtig God zijn? *Antwoord:* Men moet den Zoon van twee zijden beschouwen, of *op zich zelven*, of *als vereenigd met het Opperwezen*. De Zoon op zich zelven beschouwd, is niet de Godheid zelve, maar een verheven geest, de verhevenste Engel; — maar, beschouwd in zijne vereeniging met het Opperwezen, is Hij waarachtig God, en dan onderscheiden wij in den Persoon van Jesus Christus twee naturen, de hoogere Goddelijke en zijne ondergeschikte natuur. *Vraag:* Wie is dan die persoon in zijne hoogere goddelijke natuur? *Antwoord:* De Vader zelf, met welken de Zoon, als ondergeschikte natuur, zoo vereenigd is, dat Hij aan de Godheid des Vaders gemeenschap heeft.» *Nadere Verkl.*, bladz. 59.

(2) Zie meergenoemd Adres, bl. 13 en 14. — De hier aangehaalde Verhandeling is uitgegeven door *Teylers* Godgeleerd genootschap (2e druk). Haarlem, 1839; daarna in Tiel, 1840.

«Nog eens, Gereformeerde mede-christenen, wij zijn van dit alles ten volste onderrigt. Maar wat kunnen wij daartegen doen, willen wij met der daad aan het Gereformeerd grondbeginsel getrouw blijven, en ons in het stuk van Geloof en Godsdienst geen regt aanmatigen, dat ons niet toekomt. Wel kunnen wij door een besluit van onze Synode verklaren, dat «*wij afkeuren elk gevoelen, waardoor het gezag van Gods onfeilbaar Woord, begrepen in de Schriften des Ouden en Nieuwen Testaments, en de wezenlijke leer der Hervormde Kerk wordt ondermijnd en bestreden;* (1) maar wij zouden het moeten laten blijven bij eene verklaring in zulke algemeene bewoordingen vervat, latende dan, gelijk wij krachtens het grondbeginsel van onze gezegende Hervorming daartoe verpligt zijn, aan elk een de vrijheid, om te bepalen, wat al of niet voor *het wezen,* of de *hoofdzaak,* of den *grondslag,* of den *hoofdinhoud* van de ware leer der Hervormde Kerk moet gehouden worden.»

«Gij zoudt misschien willen, mijne Heeren, dat de Algemeene Synode der Nederlandsche Hervormde Kerk

(1) Deze verklaring is te lezen in het antwoord der Synode aan de verschillende Adressanten. Zie *Beknopt verslag wegens den zakelijken inhoud van verschillende bij de synodale vergadering dezes jaars 1842 ingediende adressen, ter zake van algemeene kerkelijke aangelegenheden, uitgebragt door eene personele commissie, in hare zitting van den 13 Julij; mitsgaders besluit der Synode, dd. 18 Julij* 1842. Amsterdam, bij J. J. Prins, bladz. 16. — Daar verklaart de Synode, dat *zij gehouden is geene uitspraak over iemands gezondheid in de leere te doen, dan wanneer de zaak langs den wettigen weg der kerkelijke reglementen tot haar gebragt is.* Dat wil zeggen: hoevelen uit ons kerkelijk genootschap de grondwaarheden van den Christelijken Godsdienst ook aanraden, wij laten hen begaan, wij nemen er geen *notitie* van, tenzij men hun een geregeld proces aandoe, en zoo voor ons brenge. Hoe apostolisch, gelet vooral op de les van *Paulus*, in zijnen tweeden brief aan *Timotheus*, hoofdst. IV, vers 2—6.

de formulieren van eenigheid krachtdadig handhaafde, maar dit duldt onze Protestantsche grondregel volstrekt niet. Die grondstelling, waarin de geheele geschiedenis van onze sedert drie eeuwen opgekomen kerken hare duidelijke verklaring vindt, die grondstelling, gij weet het, is: *de Bijbel, geheel de Bijbel, niets dan de Bijbel, en elkeen, zonder uitzondering, de wettige uitlegger van dat Boek der boeken.* Wij mogen alzoo geen geloofsregel boven of nevens den Bijbel aannemen. Formulieren nu, gij weet het even zoo goed als wij, bestaan uit een zeker getal van stellingen, die men als geloofs-artikelen, uit het Bijbel-boek getrokken, wil doen doorgaan. Opstellers der formulieren waren menschen, die op onfeilbaarheid even min aanspraak konden maken als wij. Indien wij alzoo die formulierēn van eenigheid krachtdadig wilden handhaven, en bij gevolg wat feilbare menschen voor grondartikelen van het geloof hebben aangezien, als zoodanig aan onze ledematen wilden opdringen, hen verpligtende zich daaraan te houden, dan zouden wij aanranden het heiligst regt, dat de gezegende Hervorming hun bezorgd heeft, het regt namelijk van zelve, elk voor zich, hun geloof uit den Bijbel op te maken; dan maakten wij ons, voor zoo verre wij die formulieren als eene kenbron van het ware geloof wilden laten doorgaan, ook schuldig aan gekwetsten Bijbel, wiens letters moeten en zullen gelden als eenige kenbron van het ware geloof. Wij geven het toe, dat onze overgrootvaders, wier ouders naauwelijks eene eeuw af waren van die groote gebeurtenis, die in Wittenberg begonnen is; wij geven toe, dat zij niet dachten gelijk wij over de formulieren van eenigheid,

maar die dingen eerbiedigden, en er zich, om regtgeloovig te zijn, aan onderwierpen; en zoo werd er toen dan ook door de formulieren, als door *kunst*, eene zekere soort van eenheid bewerktuigd, die men wel begreep dat niet te wachten was van de *natuur* van het Protestantisme. Maar nu reeds een geruimen tijd zijn ons de oogen open gegaan, en ziet men onder ons vrij algemeen en duidelijk in, dat men door de formulieren van eenigheid, of wat ook symbolische schriften genoemd wordt, bij voorbeeld de Heidelbergsche Katechismus, als geloofsregel te laten gelden, in eene schreeuwende tegenspraak vervalt, men den grondregel van onze Hervormde Godsdienst en het eigenlijke wezen daarvan, ten eenemale vernietigt.»

Gij zult misschien zeggen: «*Wij verlangen geen geloofsregel boven of nevens Gods woord;* (1) *maar wel een voorschrift van prediking en onderwijs; als waarborg voor de Gemeenten, dat het geloof der Kerk en niet de meening van den Predikant voorgedragen wordt; dat er niet slechts* uit *en* over, *maar ook* naar *de Heilige Schrift wordt geleerd.* (2) Maar ach, mijne Heeren, spelen wij toch niet met de woorden! Gij wilt *een voorschrift van prediking en onderwijs, als waarborg voor de gemeente, dat het geloof der Kerk voorgedragen wordt, en niet de meening van den Predikant.* Maar, wij bidden u, zegt ons, wat zou zoo een voorschrift inderdaad anders wezen, dan een nevens den Bijbel gestelde geloofsregel, waaraan wij den Predikant, die zelf uit zijnen Bijbel de ware leer halen moet, zouden binden, ons bezon-

(1) Wel te verstaan: Gods geschreven woord uit eene vreemde taal in de onze overgebragt, op last van de Hoog-Mog. Heeren Staten-Generaal der Vereenigde Nederlanden.

(2) Dit vragen de Adressanten. Zie meergenoemd Adres, blz. 5.

digende tegen zijn regt van vrij oordeel in geloofszaken, en alzoo aanrandende die kostelijke vrijheid, waarmede de gezegende Hervorming ons vrij heeft gemaakt? Gij zult toch van den Predikant niet willen vorderen dat hij den volke eene leer als de ware verkondige, die hij zelf niet voor waar hield, en dat hij, zijn karakter van eerlijk man verzakende, op gestelde beurten, geregeld, in het openbaar optrede, om een half uur of een uur lang te huichelen?»

«Maar zie hier nog eene andere bemerking, welke wij meenen te moeten maken op uw verlangen naar *een voorschrift van prediking en onderwijs, als waarborg dat het geloof der Kerke wordt voorgedragen.* Verstaat gij door het geloof der Kerk wat men *tegenwoordig* in onze Hervormde Kerk gelooft, dan zien wij zelfs niet in, hoe zoodanig een *voorschrift van prediking en onderwijs* zou kunnen worden zamengesteld. Want, wij, mijne Heeren, wij komen er rondborstig voor uit, wij zouden het niet durven bepalen, wat er tegenwoordig in onze Kerk nog zoo geloofd wordt, en, zonder u onregt te doen, meenen wij van ulieden hetzelfde te mogen verzekeren. Doch, wij voelen het, gij bedoelt door het geloof der Kerk, al datgene wat onze grootvaders, na inzage van hunnen Bijbel, voor een wezenlijk geloofspunt meenden te moeten opgeven. Maar dan, mijne Heeren, dan randt gij wederom, het kan niet genoeg herhaald worden, dat kostbaar regt van vrij onderzoek en dus ook van beslissing op het stuk van Godsdienst aan, een regt dat het eigenlijk *wezen* van het Protestantismus uitmaakt. Wilt gij dan den vrijen Protestant, wederom tot eenen dienaar maken van menschen?»

«Gij ziet het dus in, mijne Heeren, dat de leden-maten onzer Kerk in algemeene bewoordingen te vermanen, van toch het wezen en de hoofdzaak van het Christendom zuiver te bewaren, dat dit alles is, wat de Algemeene Synode der Nederlandsche Hervormde Kerk doen kan. Nog eens, mijne Heeren, wij zijn feilbare menschen, en kunnen alzoo wel ons gevoelen in zake van Godsdienst en Bijbelverklaring uitbrengen, maar wij mogen onze meeningen, of die van onze grootvaders, aan anderen, aan onze tijdgenooten, niet opdringen. En al konden wij zelfs onfeilbaar beslissen in het stuk van geloof en godsdienst, dan nog zouden wij het regt missen, om aan anderen te bevelen zich aan onze uitspraak te houden. Want gelijk D^{s}. Moorees het zeer goed gezegd heeft: «Men bewere niet «dat de Synode onfeilbaar is, en dat de Leden zich «aan dezelve moeten onderwerpen;... de Synode heeft «slechts eene BEDIENENDE magt over de Kerk, en geen «regt, hoe ook genaamd, om heerschappij te voeren «over het erfdeel des Heeren.» In een woord, mijne Heeren, wij zijn maar bloote *opzieners*, en hebben noch *veri* noch *juris dictio*.»

LAGER ONDERWIJS.

SCHETS VAN DE GESCHIEDENIS

DER

STAATS-VERORDENINGEN OP HET LAGER ONDERWIJS,

HIER TE LANDE,

SEDERT DE INVOERING DER HERVORMING.

(Vervolg.)

Naauwelijks was, den 15 Junij des jaars 1801, de WET *op het Onderwijs* den ingezetenen van Nederland, bij PUBLICATIE van *het Uitvoerend Bewind*, kenbaar gemaakt, of de *Agent der Nationale Opvoeding*, de Hoogleeraar VAN DER PALM, was bedacht, dezelve onverwijld in werking te brengen. Zijne eerste zorgen waren naar de benoeming van mannen, die hem in zijne uitgestrekte plannen zouden ondersteunen en hem eene regt hulpvaardige hand zouden bieden, gerigt. Hij benoemde, door middel van het *Uitvoerend Bewind*, in gevolge art. 8 der *Wet*, tot *Departementale Schoolopzieners:* H. D. GUYOT, voor het DEPARTEMENT van *de Eems* (1); J. F. SERRURIER, voor dat van *den Ouden IJssel;* C. W. WESTERBAAN, voor dat van *den Rhijn;*

(1) Bij het *Plan van Constitutie* des jaars 1796 had men, in art. 553 en 554, voorgesteld, het grondgebied der Republiek in NEGEN *Departementen* te verdeelen, te weten: van *Friesland*, *Stad en Lande*, *Drenthe*, *Overijssel*, *Gelderland*, *Bataafsch-Braband*, *Zeeland*, *Holland* en *Utrecht*. In de STAATSREGELING van 1798 kwamen ACHT *Departementen* voor, zoo als dezelve hierboven zijn aangegeven. Zie de Omschrijving dier Departementen in de PUBLICATIE van 17 November 1798, Verzamel. der Pub. D. 10. n°. 53.

C. WERTS, voor dat van *den Amstel;* F. BEETS, voor dat van *Texel;* W. GOEDE, voor dat van *de Delf;* S. DE KANTER, voor dat van *den Dommel* en A. UITENHOVEN, voor dat van *de Schelde en Maas.* Welke personen, hunne posten aangenomen hebbende, reeds den 16 Julij hunne eerste bijeenkomst *in den Haag,* (waarhenen de *Agent* zijn verblijf had overgebragt), hielden, om, overeenkomstig ART. 16 der *Wet,* al de punten te overwegen, welke het Schoolwezen van het Gemeenebest betroffen (1). Hij opende deze Vergadering, ten zijnen huize gehouden, met eene AANSPRAAK van den volgenden inhoud (2):

«*Ik heb thans het genoegen eene eerste vrucht mijner* «*pogingen, tot hervorming van het Onderwijs der jeugd,* «*te smaken, door een aantal Mannen bij mij vergaderd* «*te zien, die gaarne hunne talenten en hunnen arbeid* «*tot bereiking van dit heilzaam doel willen aanwenden*» (bl. 1).

Zijn Hoog Geleerde sprak daarop van de hindernissen en verdrietelijkheden, met welke men te worstelen zoude hebben (bl. 2); *het een melaatscher dan het andere was te herstellen en te herschcppen.* De bestaande Onderwijzers, leerwijze, leerboeken werden vervolgens door hem allerongunstigst afgeschilderd, alsook derzelver ontelbare aanhangers, driftige voorstanders, en aan het oude zoo zeer verknochte verdedigers (bl. 3);

(1) Zie Bijdragen betrekkelijk den staat en de verbetering van het Schoolwezen. D. 1, st. 4, bl. 3; st. 5, bl. 1.

(2) Zie de *Aanspraak van den Agent der Nationale Opvoeding, ter opening der bijeenkomst van Schoolopzieners, ten zijnen huize gehouden, op den 16 Julij en volgende dagen des jaars 1801, het zevende jaar der Bataafsche Vrijheid.* Bijdragen betrek. den staat en de verbetering van het Schoolwezen. D. 1, St. 5, bl. 1.

niet min de overschilligheid en de grove vooroordeelen der Ouders, de geest van tegenkanting der Gemeente-besturen, de kerkelijke afhankelijkheid, de kleinmoedigheid of dweepzucht; de lokalen zelfs der scholen. Dit een en ander, even als Godsdienstige partijschap, het algemeen bestaande misnoegen, de staat van 's Lands kas leverden niet het minst gunstig vooruitzigt op, om het werk der School-verbetering te aanvaarden (bl. 4). Hij riep dan ook uit: *Wat Hercules zal den stroom leiden, om deze stallen van Augias te zuiveren, en de besmette lucht haar verpestende adem te ontnemen?*..... Hij wanhoopte echter niet, en gaf het volgende middel aan: «Indien immer eenige we«zenlijke verbetering der schoolen zal tot stand gebragt «worden, dan zal dezelve een voorwerp moeten uit«maken der zorge van het Hoog Bestuur des Lands; «hetzelve zal *door wijze en bepaalde Wetten (?)* den «grondslag van alles moeten leggen; de handhaving «DIER WETTEN aan GESCHIKTE PERSONEN aanbevelen, en «een toegang openen, langs welken men, door *het «trapsgewijze invoeren van voortgaande maatregelen* tot «herstel, door het voorzigtig aanwenden van gepaste «hulpmiddelen, eindelijk *het voorgestelde doel* tot eene «zekere hoogte bereiken kan: hierdoor alleen toch «kan aan *moedwilligen tegenstand* het hoofd geboden, «aan ijdele uitvlugten de weg afgesneden en die EEN«PARIGHEID VAN WERKKRING bekomen worden, die aan «alle wel ingerichte pogingen de noodige kracht en «klem moet geven. Maar is dit zoo, dan mogen wij «ons ten minste verheugen, dat *de eerste stap* gedaan, «en de ingang gebaand is van eenen weg, die nog «wel overal met doornen en struiken bewassen, hier en

«daar met ruïnen en steenklompen opgestopt is, maar «echter *eenen zekeren uitgang* voorspelt, indien wij «slechts acht geven, om het ECHTE SPOOR te houden, «en *noch arbeid, noch geduld, noch inspanning onzer «krachten te sparen, voor de verkrijging der* ROEMRIJKSTE «ALLER WENSCHEN (1).»

Daarna verdiept de Hoogleeraar zich in bespiegelingen over de nuttigheid en noodzakelijkheid van een behoorlijk en kundig toezigt, op moedelooze of niet goed onderrigte, afhankelijke en door de Gemeentebesturen verwaarloosde schoolmeesters (bl. 6, 7, 8); over het belang eener goede schoolorde en van gepaste onderwijsboeken (bl. 7); over de ondersteuning van ijvervolle onderwijzers (bl. 8 en 9); over de voordeelen van het algemeen verpligtend examen, door de *Wet* bevolen; «waardoor ten minste de vermetele on- «kunde zal worden afgeschrikt en beteugeld, en ein- «delijk de deur gesloten voor zoo vele onwaardige «voorwerpen, die bij het verloopen van een verwaar- «loosd beroep of handwerk, of in de verlegenheid, «om met iets beters den kost te verdienen, zich nog «altijd goed genoeg achteden, om als onderwijzers «der jeugd en Vormers van menschen op het tooneel «te treden (2).»

De *Agent* zag, dat, door de Maatregelen bij het Hoog Bestuur des Lands genomen, iets goeds zoude kunnen voortgebragt worden; doch dit zoude gering in schijn zijn, ofschoon het wezenlijk groot in der daad ware, doordien het goede zaad, in eenige weinige kinderen gezaaid, in hunne kinderen weder zoude wordeu

(1) Zie Bijdragen enz. D. 1, St. 5, bl. 5 en 6.
(2) Zie Bijdr. enz. D. 1, St. 5, bl. 10.

overgeplant; en reeds het tegenwoordige, maar vooral het toekomend geslacht, zoude de mate der verpligting van den welbesteedden arbeid der Heeren Schoolopzieners niet kunnen bepalen. Hiertoe konde de wijze van arbeiden veel toebrengen; en hij verzocht dus de vergunning, om de volgende bedenkingen te mogen mededeelen (bl. 11, 12):

1°. De eerste pogingen moesten dáár worden aangewend, wáár de uitslag het zekerste zijn zoude (bl. 13);

2°. men moest niet de volkomenheid beoogen; men moest op ieder School de schoolverbetering naar hare vatbaarheid voor verbetering toepassen (bl. 13, 14);

3°. niet te lang behoorde men tegen den stroom op te roeijen; maar men moest onoverkomelijke zwarigheden welgemoed overstappen, eenige bezigheden voor een poos ter zijde stellen, vooral geene betooning van gezag wagen (bl. 15);

4°. Alle twisten en geschillen, als doodelijk zijnde, waren te vermijden; maar zekere toegevenheid was te bezigen, welke *het geringe laat glippen, om zich van het grootere te verzekeren;* en geen harnas was aan te trekken, dan waar de overwinning den strijd waardig is (bl. 15, 16);

5°. men zoude de medewerking van die mannen trachten te verwerven, wier invloed op de Maatschappij het uitgebreidste is, en dezelve aan de hervorming van het onderwijs zoeken te verbinden (bl. 16).

Na deze bemerkingen eindigde hij zijne aanspraak met deze woorden: «Zullen éénmaal *betere dagen* voor «ons Vaderland aanlichten, en zal het alsdan tevens

«door uwe zorgen gebleken zijn, dat algemeene ver-«betering der Scholen geen loutere hersenschim is, «dan zullen wij gezamenlijk *naar krachtiger ondersteu-«ning* omzien, ten einde den stand van waardige On-«derwijzers der jeugd te verheffen, de middelen ter «beschaving te vermenigvuldigen, en eenen arbeid, «waarbij de maatschappij het wezenlijkst belang heeft, «door meer geëvenredigde belooningen te vergelden «(bl. 17).»

Ziedaar de Plannen van VAN DER PALM. — De geschiedenis zal deze nog duidelijker openleggen.

De Agent had intusschen slechts ÉÉNEN *Schoolopzie-ner* voor ieder *Departement* doen benoemen, omdat hij zich met de bepalingen der *Wet*, nopens het getal der Schoolopzieners voor *ieder Departement*, niet konde vereenigen. Om in dezelve verandering te erlangen, had hij ook reeds maatregelen genomen. Reeds den 22 Junij deszelfden jaars was aan de *Eerste Kamer*, met een exemplaar der bovengemelde PUBLICATIE, eene *Missive* van het *Uitvoerend Bewind*, dato 20 Junij, ingediend (1), strekkende om, ten verzoeke van den *Agent der Nationale Opvoeding*, eene INTERPRETATIE van art. 8 der *Wet* te erlangen. Bij de primitive VOORDRAGT van den *Agent*, in zijne *Memorie*, dato 9 Junij 1800 (2) bevat, had deze Ambtenaar voorgesteld, dat tot *School-Opzieners een ongelijk getal van* DRIE, VIER of uiterlijk VIJF geschikte Personen in ieder Departement zouden worden benoemd en aangesteld; doch de *Eerste Kamer* had hierin niet bewilligd, en had in ART. 8 der

(1) Zie Dagv. van de hand. van 't Vert. Ligch. D. 12, bl. 606, en de *Missive* ibid D. 13, bl. 13; ook Besluiten der Eerste Kamer. D. 34, St. 2, bl. 687.

(2) Zie *Katholiek*. D. 3. bl. 44, 51, 53.

WET bepaald, dat er slechts DRIE Schoolopzieners voor ieder Departement zijn zouden. De *Agent* had NU aan het *Uitvoerend Bewind* te kennen gegeven, dat bij eene *gelijktallige benoeming* de lasten, aan dien post verknocht, *ongelijkmatig* zouden worden gedragen en dat, terwijl de Schoolopzieners in de *Departementen* VAN DEN AMSTEL en DE DELF, naar gelang van de andere, slechts *een gering getal* scholen onder hun toezigt en hunne bezorging zouden gesteld zien, daarentegen die van DE EEMS, DEN OUDEN IJSSEL en anderen, met zulk *eene menigte* derzelver zouden bezwaard zijn, dat alle evenredigheid zoude weggenomen worden en de post der Schoolopzieners in deze laatste Departementen ter naauwer nood door hen, immers niet naar behooren, zouden kunnen worden waargenomen.

Men verlangde daarom, dat het *Vertegenwoordigend Ligchaam*, bij nadere INTERPRETATIE van Art. 8, aan de *Vergadering* van het *Uitvoerend Bewind* de bevoegdheid mogt verleenen, om in sommige *Departementen* MINDER, in andere MEER dan DRIE Schoolopzieners te benoemen en aan te stellen, doch zóó, dat het geheele getal NIET MEER DAN 24 zoude bedragen.

Evenwel gaf men tevens de wensch te kennen, gemagtigd te worden, om in plaats van de werkzaamheden en het tractement, aan den Post van *School-Opziener* verknocht, *aan* ÉÉN *persoon* op te dragen en uit te reiken, *onder* TWEE geschikte personen te verdeelen. En om deze magtiging ligter te verkrijgen, deed men krachtig gevoelen, dat noch de eerste noch de tweede INTERPRETATIE eenig bezwaar voor 's Lands Schatkist zoude opleveren.

Men merkte ter dezer gelegenheid evenwel op, dat Art. 27 der *Wet* het *Uitvoerend Bewind* geauthoriseerd had, om de *Tractementen* en *Defroijementen der School-opzieners*, zoo lang het SCHOOLFONDS nog niet tot stand zoude gekomen zijn, *provisioneel* en bij wijze van voorschot uit de Nationale Schatkist te doen betalen; en nu voegde men bij de twee eerste verzoeken deze, om een post op de begrooting voor het loopende jaar (1801) te zien aanwijzen, waaruit dit *voorschot*, hetwelk voor de tweede helft van dat jaar, — daaronder de kosten eener aanstaande bijeenkomst van School-Opzieners in den Haag, achtervolgens art. 16 der *Wet*, te houden, gerekend, — omtrent *f* 8000 bedragen zoude, zoude kunnen worden gedaan (1).

Den 22 Junij, waarop deze *Missive* bij de *Eerste Kamer* was ingekomen, werd dezelve in handen der *Commissie* gesteld, welke gewoonlijk die Vergadering over zaken betrekkelijk de *Nationale Opvoeding* adviseerde, ten einde, gezamenlijk met de *Commissie tot de finantiele zaken*, te dienen van Consideratien en Advies (2). Deze *Commissien* bragten den 24 Junij haar *gecombineerd* RAPPORT uit; zij zagen geen bezwaar om de toestemming aan de twee eerste aanvragen, bij wijze van ALTERATIE der Art. 8 en 15 der *Wet*, te verleenen, en ten aanzien van de derde stelden zij voor, om dit bedrag uit de post van *Onvoorziene Uitgaven* te doen betalen (3). Den 29 Junij had de tweede

(1) Zie deze *Missive* in Dagv. der hand. van het Vert. Ligch. D. 13, bl. 13, en Besl. der Eerste Kamer. D. 34, St. 2, bl. 687.

(2) Zie ibid. D 12, bl. 606 en D. 13, bl. 13. — Besluiten der Eerste Kamer. D. 34, St. 2, bl. 687.

(3) Zie ibid. D. 12, bl. 624. D. 13, bl. 14. — Besl. der Eerste Kamer. D. 34, St. 2, bl. 810.

lezing, den 2 Julij de derde lezing en de discussie plaats; zonder eenige beraadslaging hoegenaamd werd er dien dag zelven conform het *Rapport* geconcludeerd (1).

Dit BESLUIT der *Eerste Kamer* onderging de eerste lezing in de *Tweede Kamer* op den 7 Julij daaropvolgende (2), de tweede lezing den 10 (3); en den 14 Julij, de *Commissie*, den 7^n^ benoemd, een gunstig RAPPORT uitgebragt hebbende, werd ook aldaar zonder eenige beraadslaging dit BESLUIT in DECREET veranderd (4), hetwelk den 22 Augustus door het *Uitvoerend Bewind* werd gepubliceerd (5).

In deze PUBLICATIE deelde men ook mede, dat het *Bewind* beraamd en vastgesteld had:

1°. Eene INSTRUCTIE *voor de Departementale School-Opzieners;*

2°. Een REGLEMENT *voor de Departementale Schoolbesturen;*

3°. VERORDENINGEN *omtrent het afnemen der examens bij de Departementale Schoolbesturen*, en

4°. Een REGLEMENT *van orden voor de* OPENBARE *Scholen, binnen de Bataafsche Republiek.*

Deze stukken werden echter in de PUBLICATIE niet opgenomen. Maar in dezelve kwam reeds de verdeeling der *Departementen* in *School-Distrieten* en de aanstelling der School-Opzieners over dezelve voor.

(1) Zie ibid. D. 12, bl. 624. D. 13, bl. 14 en Besluiten der Eerste Kamer, D. 34, St. 2, bl. 978 enz.

(2) Zie ibid. D. 13, bl. 39.

(3) Zie ibid. D. 13, bl. 60.

(4) Zie ibid. D. 13, bl. 71; en *Bataafsche Courant* n°. 88.

(5) Zie Verzam. van Publ. D. 15, n°. 264; ook Bijdragen, D, 1, St. 5, bl. 18, of de *Bat. Cour.* 1801, n°. 108.

Het *Departement* van Eems zoude verdeeld worden in *vijf School-Districten*, waarover zes School-Opzieners aangesteld waren, te weten: T. Schonegevel, *te Dokkum* (1); B. van Weemen, te *Leeuwaarden* (2); J. H. Nieuwold, te *Warrega* (3); H. D. Guyot (4) en J. R. van Eerde, te *Groningen* (5), en H. Wester, in de *Oude Pekel-A* (6).

Het *Departement* van den Ouden Ijssel telde zes *School-districten* en even zoo veel School-Opzieners, namelijk: W. Sanders, te *Vollenhoven* (7); M. J. Adriani, te *Tjalbert* (8); J. F. Serrurier, te *Zwolle* (9); J. ten Brink, te *Harderwijk* (10); J. W. A. Muller, te *Olst* (11), en J. H. Flou, te *Enschede* (12).

Het *Departement* van den Rhijn had vier *Schooldistricten* en vier School-Opzieners, met namen: G. W. Boot, te *Gorinchem* (13); C. W. Westerbaan, te

(1) Koopman, Remonstrant.

(2) Predikant. Bijl. D. 2, St. 12, bl. XV.

(3) Predikant. Bijl. D. 2, St. 12, bl. X.

(4) Leeraar bij de Fransche Hervormde Gemeente te Groningen en Instructeur der doofstommen aldaar. Gedenschriften der Maatschappij: *tot Nut van 't Algemeen*, enz. bl. 23

(5) Hoogleeraar in de faculteit der Bespiegelende Wijsbegeerte en Bibliothecaris van de Hooge-School te Groningen, Protestant. Bijd. D. 5, St. 12, bl. IX. D. 6, n°. 12, bl. VIII.

(6) Schoolonderwijzer in de Oude Pekel-A, Protestant. Gedenkschriften enz., bl. 28.

(7) Predikant. Bijd. D. 2, St. 12, bl. XII.

(8) Leeraar der Hervormden. Gedenkschriften enz. bl. 47.

(9) Predikant bij de Waalsche Gemeente, later Lid van de Raad van Financien, vervolgens Directeur van de Staats-Courant enz. Bijd. D. 5, St. 12, bl. XIX. D. 6, St. 12, bl. XVIII.

(10) Rector der Latijnsche Scholen, Prot. Bijd. D. 2, St. 12, bl. IV.

(11) R. K. Pastoor; later te Steenwijkerwoud. Bijd. D. 5, n°. 12, bl. 15.

(12) Leeraar der Doopsgezinden te Enschede. Gedenks. enz. bl. 25.

(13) Rector van de Latijnsche School, Protestant; twee zijner zonen zijn nog Predikanten. Bijd. D. 2, St. 12, bl. IV.

Utrecht (1); J. VAN MANEN, Ad. te *Arnhem* (2) en H. W. VAN WOELDEREN, te *'s Heerenberg* (3).

Het *Departement* van DEN AMSTEL, verdeeld in TWEE *School-districten*, had DRIE School-Opzieners over — zoo als de PUBLICATIE zelve zegt — *alle de* OPENBARE *Scholen*, C. WERTZ, te *Amsterdam* (4); A. SIMONS, te *Thamen*, *aan den Uithoorn* (5); en H. H. DONKER CURTIUS, te *Muiderberg* (6).

Het *Departement van* TEXEL, uit DRIE *School-districten* bestaande, had de VIER volgende School-Opzieners: J. CLARISSE, te *Enkhuizen* (7); P. BEETS Pz., te *Zaandam* (8); J. TEISSÈDRE L'ANGE, te *Haarlem* (9), en J. DE KRUIJFF, te *Leijden* (10).

Het *Departement* van DE DELF, met TWEE *School-districten*, telde ook slechts TWEE School-Opzieners,

(1) Predikant, later te Amsterdam. Bijd. D. 4, St. 12, bl. XXII.

(2) Deze was in 1787 *uitgeweken*; doch in 1795 in de *vrije Heerlijkheid* van RENSWOUDE, als Schout en Gaarder van 's Lands penningen, woonachtig; sedert Lid van het *Departementaal Bestuur van den Rhijn* benoemd, verbleef hij te *Arnhem* gedurende eenige dagen van iedere week. Hij werd ook Lid van het Vertegenwoordigend Ligchaam en in deze betrekking gevangen gezet, maar spoedig ontslagen; steeds *Schout* en *Gaarder* te Renswoude, tot dat hij in lateren tijd als *Vrederegter* te Rhenen werd aangesteld; alwaar hij is gestorven. Protestant. Bijd. D. 5, St. 12, bl. XIV.

(3) Predikant. Bijd. D. 2, St. 12, bl. XVI.

(4) Kostschoolhouder, Protestant. Bijd. D. 2, St. 12, XV.

(5) Predikant. Bijd. D. 6, St. 12, bl. XVIII.

(6) Predikant, later te Arnhem. Bijd. D. 2, St. 12, bl. IV.

(7) Leeraar der Hervormden te Enkhuizen. Gedenschriften enz. bl. 38.

(8) Leeraar der Doopsgezinden te West-Zaandam. Bijv. D. 1, St. 4, bl. 33.

(9) Leeraar bij de Waalsche Gemeente te Haarlem. Bijdragen enz. D. 1, St. 1, bl. 78.

(10) Mr. J. de Kruijff, Protestant. Bijd. D. 6, St. 12, bl. XII.

B. Spoelstra, in *den Haag* (1), en W. Goede, te *Rotterdam* (2).

Het *Departement* van de Dommel, hebbende vijf *Schooldistricten*, zag vijf School-Opzieners aangesteld: E. Thijsman, te *Loon op Zand* (3); A. A. van Ossenberg, te *Woudrichem* (4); S. de Kanter, te *Zalt-Bommel* (5); S. van Noordaa, te *Dinter* (6), en A. van Moorsel, te *Eindhoven* (7).

Het *Departement* van Schelde en Maas, ook verdeeld in vijf *School-districten*, had ook vijf School-opzieners: S. F. Huet, te *Vlissingen* (8); A. van Deinse Jz., te *Middelburg* (9); A. Uitenhoven, te *Brouwershaven* (10); A. van Crimpen, te *Ossendrecht* (11); en J. Rochussen, te *Etten* (12).

Na de benoeming van deze 35 School-Opzieners, — in plaats van 24, zoo als de Wet bepaald had — haalde deze Publicatie Art. 24 der Instructie *voor de Depar-*

(1) Hoofdonderwijzer, Protestant. Zie Gedenkschriften enz., bl. 21, en Bijd. D. 2, St. 12, bl. XIII.

(2) Leeraar der Hervormden te Rotterdam. Bijdragen enz. D. 1, St. 4, bl. 66, en D. 2, St. 12, bl. XIII. — Hun werd als *derde* de Heer *L. C. Mazel*, Commies bij het *Uitvoerend Bewind*, Protestant, toegevoegd. Zie Advertentie in *Bat. Cour.* 15 Oct. 1801, n°. 129.

(3) Schepen dier Gemeente, Katholiek.

(4) Predikant. Bijd. D. 2, St. 12, bl. XI.

(5) *Scipio de Kanter*, Stads Medicinae-Doctor, Protestant. Bijd. D. 4, St. 12, bl. XII.

(6) Predikant. Bijd. D. 2, St. 12, bl. X.

(7) Burgemeester van Eindhoven, Katholiek. Bijd. D. 3, St. 12, bl. XII.

(8) Predikant. Bijd. D. 2, St. 12, bl. VIII.

(9) Predikant. Bijd. D. 3, St. 12, bl. VI.

(10) Predikant. Bijd. D. 2, St. 12, bl. XIV.

(11) Predikant, tevens koopman in granen en kruidenierswaren.

(12) Secretaris der Gemeente, Protestant.

tementale School-Opzieners aan, waarbij de wijze van benoeming der School-onderwijzers door de Gemeente-Besturen, met overleg van den School-Opziener, wordt aangegeven; wel bemerkende, dat dit Artikel eene voldoening was aan het verlangen, in de WET of PUBLICATIE van 15 Junij 1801 geuit, in derzelver Art. 10 en 13, en dat de Art. 10, 11 en 12 der INSTRUCTIE voor den *Agent van Nationale Opvoeding*, als slechts *provisioneel* gearresteerd, vervallen waren (1).

De INSTRUCTIE *voor de Departementale School-Opzieners*, bij de boven aangegeven PUBLICATIE ingevoerd, in 29 artikelen bevat, schreef den *School-Opziener* voor, van de meest mogelijke zorg aan te wenden, om het onderwijs der jeugd op de OPENBARE scholen, door voorzigtigheid en standvastigheid, te verbeteren (Art. 1); en daartoe zich met de onderwijzers en hunne talenten bekend te maken (Art. 2); hunne boeken te onderzoeken en den staat hunner inkomsten te leeren kennen (Art. 3); als ook hunne leermethode (Art. 4). Men moest de Onderwijzers van de doelmatigheid eener verbeterde leerwijze overtuigen (Art. 5); hun het REGLEMENT *van orden* VOOR DE OPENBARE SCHOLEN ter hand stellen; en naar omstandigheden dit REGLEMENT wijzigen; de bezwaren der onderwijzers zoude men aanhooren en hen bijstaan (Art. 6, 7, 8); hen aanmoedigen en aanvuren (Art. 9); het onderwijs het geheele jaar door doen plaats hebben (Art. 10); het achterblijven der kinderen zien te beletten (Art. 11); plaatselijke commissien bevorderen (Art. 12); de vast te stellen boeken doen gebruiken (Art. 13); door plaatselijke belastingen de betalingen der schoolonderwijzers

(1) Zie *Katholiek*. D. 2, bl. 419, 420; D. 3, bl. 154.

zien te bewerkstelligen (Art. 14); in de behoeften aan schoolgebouwen voorzien (Art. 15); naar de schoolgebouwen onderzoek doen (Art. 16); en zich bij de Gemeenten en derzelver Besturen, *gelijk mede bij zoodanige Kerkgenootschappen, welke tot onderhoud der schoolmeesters iets bijdragen*, zich beijveren, om voor waardige Onderwijzers *het genot hunner inkomsten te verzekeren*, en, *naar gelang hunner verdiensten te vermeerderen* (Art. 17). De Schoolopzieners konden aan het *Uitvoerend Bewind*, *uit het op te rigten Schoolfonds*, belooningen voor naarstige onderwijzers voorstellen (Art. 18); daarentegen de nalatige berispen en aanklagen (Art. 19). Zij waren verpligt, ten minste tweemaal jaars, de scholen te bezoeken; doch zoo veel mogelijk in den tijd der gewone examens (Art. 20, 22); met welke bezoeken evenwel eerst in het jaar 1802 moest aangevangen worden (Art. 21); en alsdan zoude het onderzoek zich over alle onderwerpen van het Schoolwezen uitstrekken (Art. 23). Het 24e Artikel, hetwelk de eer eener bijzondere vermelding in de PUBLICATIE van 22 Augustus verdiend had, schreef voor, om bij de vacature eener Schoolmeesters-plaats de mededeeling hiervan dadelijk aan den Schoolopziener te doen, de oproeping in de Nieuwspapieren te plaatsen, met uitnoodiging van alle diegenen, welke een VOLLEDIG bewijs *van bekwaamheid van* EENIG *Departementaal School-bestuur verkregen hadden;* overigens moest men de Consideratie van den School-opziener over de onderscheidene sollicitanten inwinnen; maar men liet aan het Gemeente-bestuur de VRIJE KEUS, om uit hen, die de *vereischte* VOLLEDIGE *bevoegdheid* hebben, wien zij goedvinden te benoemen; zijnde *derzelver gedane beroeping aan*

geene verdere approbatie, noch ook aan eenige tegenspraak onderworpen, zullende alleen daarvan dadelijk aan den School-Opziener kennis gegeven worden. Des noods, zoo geene personen van VOLLEDIG *bewijs* voorzien, zich voordeden, zoude men uit min bevoegde sollicitanten kunnen kiezen. Art. 25 raadde de bevordering van het onderwijs in andere nuttige kundigheden aan, bijzonderlijk de verbetering van het *Nationaal (?)* en Godsdienstig Gezang; Art. 26 drukte op de ondergeschiktheid aan den *Agent van Nationale Opvoeding*, en op de verpligting van al de door hem gedane aanvragen te beantwoorden en al gevraagde bemoeijingen te verrigten, tegen teruggave van al de te doene onkosten. Ook zoo een Schoolopzieners-post onder meer personen ware verdeeld, zouden deze dezelfde regten en verpligtingen hebben (Art. 27). Eindelijk zouden alle vacaturen maandelijks aan den *Agent* medegedeeld worden, ten einde deze dezelve in de *Bijdragen* enz. zoude kunnen plaatsen (Art. 28); deze INSTRUCTIE *moest* GETROUW naar gekomen worden (Art. 29) (1).

Het REGLEMENT *voor de Departementale Schoolbesturen* was van gewonen, zeer huishoudelijken aard, waarbij eene vergadering, alle vier maanden te houden, verstandhouding met den *Agent* en het examen der *Openbare Schoolonderwijzers* werd vastgesteld. Art. 12 voerde de bepaling, *dat aan degene*, welke in deze examens voldoende bewijzen van *bekwaamheid* hadden afgelegd, VOLLEDIGE *getuigschriften zouden worden afgegeven; uit kracht van welke dezelve alom in de Bataafsche Republiek,*

(1) Zie deze *Instructie*, Bijd. D. 1, St. 5, bl. 28—40.

als OPENBARE *Onderwijzers der jeugd, benoembaar zouden zijn* (1).

De ALGEMEENE VERORDENINGEN *omtrent het afnemen der* EXAMENS *bij de* DEPARTEMENTALE SCHOOLBESTUREN bevatte de bepaling, dat ieder wie Openbaar Onderwijzer zoude willen worden, het examen bij het Departementaal *Schoolbestuur* zijner woonplaats behoorde af te leggen, en hield voorschriften in wegens het ondervragen dergenen, die zich tot het examen aanboden; het doen lezen, het voorleggen van een opstel ter verbetering, het doen aanwijzen der redendeelen, het laten schrijven, rekenen, de ontwikkeling der onderwijskunst en der *Schoolorde* werd beschreven; men beval eindelijk, den afloop der Examina in de *Bijdragen* te doen plaatsen.

Van Godsdienstig onderwijs of zedekunde werd in geene *duidelijke* woorden gerept; welligt was dit in de woorden van Art. 5 begrepen; aldaar wordt gezegd, dat men door te ondervragen en in een gemeenzaam gesprek te treden, *zoo veel mogelijk* moest trachten te ontdekken:

«*a.)* Hoe groot de omtrek des geëxamineerden kun«digheid is, niet alleen in de noodzakelijkste vak«ken van het Openbaar Onderwijs, maar ook in «andere Wetenschappen, die tot meerdere vol«making en tot sieraad van hetzelve strekken «kunnen» (2).

Het REGLEMENT VAN ORDEN voor de OPENBARE SCHOLEN, *binnen de Bataafsche Republiek* hield zeer goede bepalingen in. Gedurende vier dagen der week zoude er

(1) Zie dit REGLEMENT. Bijd. D. 1, St. 5, bl. 40—45.

(2) Zie deze ALGEMEENE VERORDENINGEN. Bijd. D. 1, St. 5, bl. 46.

in alle *Openbare* Scholen dagelijks tweemaal school gehouden worden (Art. 1). «Op de twee overige, ge«woonlijk tot School-Onderwijs geschikte, dagen, zal «slechts tweemaal in het geheel school worden gehou«den, ten einde den Leerlingen gelegenheid te geven, «om, buiten den gewonen Schooltijd, onderwijs te «ontvangen in de Godsdienstige Leerstellingen van het «Kerkgenootschap, waartoe zij behooren» (Art. 2). Vervolgens handelde dit REGLEMENT over de regeling der Schooltijden, vacantien, reinheid der school-vertrekken, de zitplaats des onderwijzers, der leerlingen, de verdeelingen der klassen en de berging der schoolbehoeften; kunnende de SCHOOLBOEKJES *niet dan met toestemming van den Meester mede naar huis genomen worden* (Art. 12); de ouderdom der kinderen, het opteekenen der niet geregeld ter schole komende, de verdeeling in drie klassen, de wijze om de kinderen te doen werken, de bestraffing, het examen alle zes maanden, de betaling der schoolgelden en de voorhanging van zekere SCHOOLWETTEN voor de kinderen waren bij dit Reglement, in 37 Artikelen begrepen, bepaald en voorgeschreven (1).

Door deze VIER *Staats-stukken* en de WET ZELVE, allen in den loop des jaars 1801 uitgevaardigd, was de geheele gang van het OPENBAAR ONDERWIJS geregeld, en te gelijker tijd waren al de mannen benoemd, die deze BEPALINGEN ten uitvoer moesten leggen. Zien wij nu wat bewerkstelligd zal worden.

Zoo als wij reeds bemerkten, van *Godsdienst* en *Godsdienstig onderwijs* was in al deze *Instructien*, even

(1) Zie *Bijdrage*. D. 1, St. 5, bl. 52—60.

als in de *Wet*, bijna niet gehandeld Intusschen hebben wij in ons vorig Artikel reeds genoeg DEN WAREN GEEST van den *Agent* en van het *Uitvoerend Bewind* leeren kennen; en wanneer wij nu het oog werpen op de lijst der School-Opzieners, alsdan zien wij ten allerduidelijkste, dat de Protestanten, vooral de Protestantsche geestelijkheid weder de personen waren, aan wie het *Openbaar Onderwijs* werd overgeleverd. Van de 35, liever 36 *School*-Opzieners, waren er 22 Protestantsche Leeraars, 10 Protestantsche Ledematen; en men had slechts 3 Katholieken kunnen vinden, die *in staat* waren deze Post te vervullen; niettegenstaande de onbevooroordeelde lezer, die de behandeling der zaken van den jare 1795 tot 1801 met oplettendheid gevolgd heeft, onwederspreekbaar zal gezien hebben, dat juist de Katholieken de grootste talent-ontwikkeling aan den dag legden; doch, even als later, wanneer de regtvaardigheid en billijkheid gebood, Katholieken te zoeken, om hun eene belangrijke post toe te betrouwen, dan waren er voor *kortzigtige*, of liefst *niet ziende* oogen geene gebruikbare mannen onder hen te vinden. Maar ook waarom zoude men deze opsporen? Deze zouden het sijsteem van onderdrukking niet hebben willen goedkeuren; ja, zouden welligt den sluijer met te onbescheidene handen opgeligt, ook mogelijk weggerukt hebben. Maar wat! wij verdiepen ons in aanmerkingen, vervolgen wij de GESCHIEDENIS.

Even als men, bij voortduring, goedgevonden had, de Protestantsche geestelijkheid uit 's Lands Kas te bezoldigen (1), konde men besluiten, ook de jaar-

(1) Zie Dagv. van 't Vert. Ligch., 15 Junij 1801 enz. D. 12, bl. 577; D. 13, bl. 93 enz.

wedden der Schoolonderwijzers te continueren (1), aan het Instituut van Doofstommen te Groningen *f* 5000 's jaarlijks en aan andere inrigtingen groote sommen te betalen (2).

De gewone onkosten van het *Agentschap van Nationale Opvoeding* bedroegen over den jare 1801 reeds *f* 38000, als zijnde:

N°. 1.	Voor het Instituut van Dooven en Stommen te Groningen . . .		*f* 5000.»
N°. 2.	Tractementen van den *Agent*	*f* 9000	
	Dat van den Secretaris en verdere Geëmploijeerden . -	18000	
	Voor het emploijeren van Personen tot bevordering van het oogmerk van dit *Agentschap* . . . . . -	4000	
			f 31000.»
N°. 3.	Voor het Lokaal van het Bureau van den Agent . . -	600	
	Vuur en licht, briefporten, Advertentie-gelden en andere kosten van het *Agentschap*. . . . . -	1400	
			f 2000.»
		(3) Summa	*f* 38000.»

(1) Zie Dagv. van 't Vert. Ligch., 5 Junij 1801 enz. D. 12, bl. 429, 622; D. 13, bl. 232, 302, 303, 358, 391, 403, 435 enz.

(2) Zie Dagv. 24 Junij 1801, D. 12, bl. 617. — In dit Instituut werd den 2 Julij 1801 het elfde jaarlijksch examen afgenomen, van welke inrigting de heer H. D. Guyot instituteur was. Zie Bat. Cour. n°. 88.

(3) Zie Bat. Cour. 9 Julij n°. 85. *Dagv. van het Vert. Ligch.* D. 13, bl. 164, 166, 168, 171, 172.

En dit, behalve de tractementen en defroijementen der *School-Opzieners*, reeds vroeger aangegeven, berekend ad . . . . . *f* 8000.»

Aan de Universiteit te Leiden (1). . . . . *f* 50000.»

Aan de Academie te Franeker (2):

Professoren . . . *f* 20987
Stipendia aan eenige Studerende jongelingen - 4000

f 24987.»

Aan de Academie te Harderwijk (3):

(deze som was niet afzonderlijk uitgetrokken; doch met de Predikanten enz. bedroeg *f* 61871)

Voeg hierbij hetgeen wij vinden onder den *Staat der kosten van het voormalig gewest* FRIESLAND.

N°. 6. Tractementen van Predikanten, Emeriti en Schoolleeraren (4). . . . *f* 80000.»

In den *Staat van het voormalig Gewest* OVERIJSSEL.

(1) *Dagv.* D. 13, bl. 166. — Op deze zelfde plaats vinden wij de volgende post, waar over ieder oordeele.

Voor dedommagementen aan Bailluwen wegens het gemis der bevorens genoten recognitie geld van Roomsch Catholijke Kerken in Holland *f* 18000.

(2) Ibid. bl. 167.

(3) Ibid.

(4) In den *Staat* voor Holland leest men: *Rantsoenen uit het provenu der Collective middelen, ten behoeve der Geestelijkheid, Steden*, Dorpen, Godshuizen en andere gestichten, — *f* 527000.

N°. 4. Tractementen van Predikanten, derzelver Weduwen en Schoolmeesters *f* 32600.»

In den *Staat van het voormalig Gewest* Bataafsch-Braband (1).

N°. 5. Tractementen der Predikanten, Schoolleeraren enz. . . . . *f* 95941.»

In het *voormalig Gewest* Drenthe (2).

N°. 3. Tractementen van Predikanten, derzelver Weduwen, Schoolleeraren enz. *f* 6472.»

In de *kosten* der andere *voormalige Gewesten* is wel geene melding van *Schoolleeraren*, maar wel van *subsidien aan de kerkelijke comptoiren;* en hieruit, zoo als wij gezien hebben, werden de Schoolonderwijzers bezoldigd:

Voor *Holland* . . . . . *f* 55000 »
» *Zeeland* . . . . . - 37000.»
» *Utrecht* (Predikanten en Weduwen) - 68105.»
» *Stad en Lande* (3) . . . . . - 50000.»

Dit waren slechts subsidien, terwijl de geestelijke goederen zelve enorme summen opbragten.

Zoo dat het *Openbaar Schoolwezen* een groot bedrag aan den Lande 's jaarlijks kosten bleef; welk bedrag bijna geheel uitsluitend onder Protestanten weder verdeeld werd; intusschen het geldelijke belang was nog het minste; maar de hernieuwing van gewetensdwang (4).

(1) Dagv. Ibid. bl. 171.

(2) Ibid. bl. 171.

(3) Ibid. bl. 166, 167, bis, 168.

(4) En dat in tijden waarin, zoo het heette, alle onbillijkheid, alle bevoordeeling was weggenomen. Intusschen lezen wij — O tempora! O mores! — in het Dagv. van 't Vert. Ligch. D. 13, bl.

Hiertoe werd alles VOORBEREID, niet bij uitdrukkelijke Wetsbepalingen, maar door slinksche wegen; door levering van het *Openbaar Onderwijs* in geheel Protestantsche handen, zoo van Opzieners als van Schoolonderwijzers, door Godsdienstig Onderwijs in den geest van het Protestantendom in de *openbare* school in te voeren (1), door het bezigen en doen bezigen van leerboeken, strijdig aan de Katholieke

484, 28 Augustus 1801, dat de *Eerste en Tweede Kamer*, bij DECREET, aan *J. G. Hansman* de magt moesten verleenen, om als Bakker te Purmerend te kunnen fungeren, waartoe hij door de Municipaliteit dier stad, *uit hoofde, dat hij de Roomsch Catholijke Godsdienst beleed, was verhinderd geworden.* Zoo mogten op verschillende plaatsen de Katholieken geene kruideniers-affaire uitoefenen, b. v. te Zutphen enz. De *Gilden* sloten vroeger ook de Katholieken meestal uit. Deze *gilden* waren echter afgeschaft bij Art. 53 der STAATSREGELING van 1798 en bij *Publicatie* van 25 Mei en 5 Oct. 1798 Zie Verz. van Publ D. 8, n°. 38a, bl. 8; n°. 46a en D. 9, n°. 39. Wagenaar Vaderlandsche Geschiedenis, D. 40, bl. 249 enz.

(1) Bemerken wij toch alhier, dat, al is de Protestantsche Onderwijzer niet zoo VERRE ONHEUSCH, dat hij den kinderen der Katholieken, op alle mogelijke wijze, *leerstelsels* zijner Godsdienst tracht in te prenten, of lasteringen tegen hunne godsdienst of hunne Geloofsgenooten op te dissehen, hij evenwel zelfs ongemerkt, in de behandeling van godsdienstige punten, hun gevoelens zal mededeelen, in strijd met de begrippen in de Katholieke Kerk geleeraard; zoo zal bij voorbeeld de Protestantsche schoolmeester, die de uitlegkunde van den gewezen *Agent* VAN DER PALM heeft aangenomen, met dezen Hoogleeraar den kinderen verzekeren: DAT DE SLANG *aan Eva geen menschentaal heeft gesproken; maar wel eene slangentaal; dat elk, die met dieren omgaat, weet, dat zij zich kunnen doen verstaan door zulken, die gemeenzaam met hen verkeeren* (Bijbel voor kinderen, D. 1, bl. 40). Of, *daar het toch zoo vreemd niet is, dat de menschen met Dieren spreken, en wij vooral kinderen met dieren, met levenlooze poppen hooren spreken en* IN DERZELVER NAAM ANTWOORDEN, *de eerste menschen daarin aan kinderen gelijk moeten geweest zijn* (Ibid. bl. 41). Hij zal den kinderen zeggen, Dat «*elk woord van den vloek over de slang door de ondervinding is bewaarheid. Er is voor den mensch geen hatelijker noch verachtelijker dier dan de slang..... Vloek zegt ieder, vloek over de verraderlijke en kwaadaardige slang! Geen grooter vijand-*

Godsdienst of hatelijk en lasterlijk voor de Katholieken. Deze daadzaak, in aller gehcugen nog versch, kunnen wij door bescheiden staven.

schap dan tusschen slangen-zaad en vrouwen-zaad; en alzoo zal hij den voorzeggenden zin op den Zaligmaker verdonkeren. Wanneer de Onderwijzer de geschiedenis van Abraham en Melchisedech zal uitleggen, zal hij met den grooten *van der Palm* uitroepen: «*Welk een eerwaardig personaadje was deze koninglijke Priester (Melchisedech)! Abram zelf beschouwde hem niet diepen eerbied. Toen hij hem te gemoet kwam met brood en wijn, om een verbond van vriendschap met hem te sluiten, ontving Abram stil en plegtig zijne zegenspraak*» (D. 2, bl. 31). Verhalende de wonderbare doortogt door de roode zee, zal diezelfde Onderwijzer de kinderen aldus toespreken: «*Nu, verbeelde men zich niet maar eene gewone ebbe, maar eene geheele terugwijking van het water naar zijnen uitgang in de Indische zee, veroorzaakt door een hevigen wind, zoodat er niet alleen eerst eene breede waadbare plaats geheel droog boven kwam, maar ook, door denzelfden wind, de vloed belet werd op te komen, en er dus voor de Israëliten tijds genoeg was, om de overtogt te doen en het oostelijk strand te bereiken. Aan beide zijden intusschen der bank, die den Israëliten een droog en veilig pad door de zee verzorgde, waren diepten,* ZOO DAT MEN MET REGT KAN ZEGGEN: *dat de wateren, ter regter en ter linker zijde, hun tot een muur verstrekten, en zij, van beide kanten gedekt, niet anders dan langs denzelfden weg, dien zij gingen, konden overvallen worden*» (D. 3, bl. 85). Moetende mededeelen het wonder der waterontspringing uit de rots, op Gods bevel en alleen op het woord van Mozes, zal deze meester, op het voorbeeld van het gewezen hoofd van Nederlands-Onderwijs, er bijvoegen: «*Dat er water uit eene rots vloeit,* IS GEEN ONGEWOON VERSCHIJNSEL. *In rotsachtige en tevens bronrijke streken loopen de aderen der wellen dikwerf door het hart der steenrotsen heen*» (Ibid. bl. 111). Bij de wonderbare genezing, bij het aanzien der koperen slang, op Gods bevel en Gods wil, zal hij zich de volgende bemerking veroorlooven: «*Het was namelijk een oud afgodisch begrip, dat men, om van eene ligchaamskwaal genezen te worden, een afbeeldtenis van het kranke deel in goud of zilver aan de Godheid ten offer moest brengen; maar nu verraadt zij eene geheel andere denkwijze, waarvan het te wenschen ware, dat zij met Saul ware uitgestorven. Strengheid omtrent sommige uiterlijkheden van den Godsdienst, opdat men te minder zou behoeven aan het innerlijke en ware van denzelven zich te bekreunen*» (D. 5,

Wij zagen reeds de benoeming van eenen rei Protestantsche Schoolopzieners door *wettige* bewijzen gestaafd; toonen wij ook de overige punten aan, ofschoon wij in onze vorige Artikelen deze reeds op eene voldoende wijze betoogden.

In hetzelfde Stuk der Bijdrage, D. 1, St. 4, — den 1 Sept. 1801 uitgekomen (1); — waarin de WET *op het Onderwijs*, van den 15 Junij 1801 voorkomt, vindt men dadelijk na dezelve de aanprijzing van een werk over de *eerste beginselen* van den godsdienst voor kinderen van zeven tot tien jaren (bl. 19), en alhoe-

bl. 72, 73). Hij zal ook met den Hoogleeraar in de Oostersche talen in het NIEUWE TESTAMENT lezen: «*Gij zijt Petrus; ik heb U Petrus rots genoemd en op deze rotssteen*, DAT IK DE CHRISTUS BEN, *de Zoon des levenden Gods, zal ik mijne Gemeente bouwen.... Al at gij bevelen, wat gij verbieden zult in mijne Gemeente op aarde, dat zal goedgekeurd en bekrachtigd worden in den Hemel*» (D. 10, bl. 240). Ook zal deze meester hun zeggen: *Het gebroken brood stelde Hij (Jesus) tot een teeken van zijn gefolterd en gemarteld ligchaam, den uitgestorten wijn tot het zinnebeeld van zijn vergoten bloed* (D. 11, bl. 162). En wanneer WELLIGT Katholieke Ouders, DIE OP HET ONDERWIJS, AAN HUNNE KINDEREN GEGEVEN, LETTEN, of ijverige zielzorgers, die zich rekenschap van het Onderwijs DOEN geven, over dit mondeling onderwijs zich zullen beklagen, bij den meester, bij de plaatselijke School-Commissie, bij het Departementaal Schoolbestuur, zal men hun antwoorden: *dit is geen leerstellig onderwijs;*.. de meester heeft ter goeder trouw gehandeld ,.. hij heeft de leer gevolgd van den gewezen *Agent*, en deze zegt, in zijn Voorberigt, dat *hij gelooft, dat zijn arbeid door Kerkleeraren niet alleen, maar ook door Schoolonderwijzers met vrucht zal kunnen gebezigd worden.* En of men van verminking, verdraaijing, verdonkering moge spreken, het een schrappingsfeit noemen, van gewetensdwang reppen, men zal met dweepzucht! priesterbedrog! heerschzucht! beantwoord worden en zijnen gang gaan, tot dat....., inmiddels de kinderen, die *dusdanige* uitleggingen des meesters hebben medegedeeld, met hardheid berispen, met hardheid behandelen, doch *welligt* den meesteren, *pro forma*, grootere omzigtigheid aanbevelen.

(1) Zie Bat. Cour., n°. 109, 117, 127.

wel men aldaar, — na deze bekentenis te hebben afgelegd: «Wij troffen tot hiertoe geen leerboekje over «den Godsdienst aan, dan die, schoon, al volgens den «titel niet bestemd, om voor kinderen van eene bij«zondere godsdienstige denkwijze te dienen, nogtans «in het een of ander opzigt, de naauwste betrekking «tot kristenen van een zeker kerkgenootschap hadden, «en daardoor voor de algemeene Scholen minder ge«schikt waren» (1), — stellig verzekerde, *omtrent het aangekondigde werkje eene uitzondering te moeten maken*, is het den nadenkenden lezer onbegrijpelijk, hoe men heeft kunnen gelooven, dat de teedere punten, die in dat boekje behandeld worden, door hunne positive uitlegging, en negative aangiften, met de Katholieke leer kunnen overeenstemmen; en gewis de uitleggingen der Protestantsche Onderwijzers moesten Antikatholiek zijn, al waren zij het slechts door hunne geheel heidensche kleur. Ook reeds die uitdrukkingen: *zoo leest* GIJ *in den Bijbel* (bl. 28), en andere gezegden, die duidelijk *de naauwe betrekking van den schrijver tot kristenen van zeker kerkgenootschap verraden*, kunnen aanleiding tot eene reeks van anti-Katholieke bemerkingen geven.

Deze bedenkingen gelden nog veel meer ten aanzien van het, op bl. 33, aangeprezen werkje: GUMAL EN

(1) Men verwees aldaar, bij wijze van noot, naar Art. 6 der INSTRUCTIE *voor den Agent der Nationale Opvoeding*. Hoe slecht strookt het aangehaalde met de ONBEPERKTE *aanprijzing* van diergelijke werkjes, in de drie eerste Stukken der Bijdragen, zoo als wij vroeger zagen? — En zeggen wij, dat het geval bijna altijd zóódanig plaats heeft, als men dit maal van zich heeft kunnen verkrijgen te erkennen; de Schoolboekjes over Godsdienst zijn allen voor de algemeene Scholen niet geschikt; en de uitleggingen der Schoolonderwijzers zijn het nog veel minder; te meer daar, bl. 32, *stille bepeinsing en voorbereiding* tot deszelfs behandeling wordt aanbevolen.

LINA. *Eene geschiedenis tot nut en vermaak der jeugd; inzonderheid dienende, om haar de eerste en voornaamste grondwaarheden van den Godsdienst in te prenten*, enz. enz.; terwijl de raad, bl. 34 gegeven: *de boeken op school gebruikt wordende, het eigendom der school te doen blijven*, den weg aan de Ouders of aan hunne Leeraars, om de gebezigde leerboeken te kunnen onderzoeken, afsloot; *daarentegen de mondelingsche ophelderingen*, die daarbij, bl. 36, voorgeschreven werden, den weg tot Protestantsche uitleggingen baanden. Bl. 45 vinden wij de *vroegste Geschiedenissen van den Bijbel* ook aangeprezen, doch beducht voor hetgene wij reeds aanstipten, voegt men, bl. 46, er bij: «*maar laat men, in een geschiedverhaal voor kinderen, zich van alle uitpluizingen en verklaringen van godgeleerde stelsels of onbegrijpelijke leerstukken zorgvuldig wachten;* als of de menschkundige dit van de Protestantsche Schoolonderwijzers verwachten konde. En hoe zal het bl. 53 voor alle kinderen even geschikt verklaard wordend werkje: *Merkwaardige voorbeelden, ter bevordering der kennis van de zielvermogens der dieren*, door *J. G. Trimolt*, al handelende over de ziel der dieren enz., dadelijke aanleiding tot sijstematische ontwikkelingen kunnen geven.

Ook bl. 84 komt het ONTWERP *van orde* voor de werkzaamheden eener School voor, en, in overeenstemming met het hier voren gemelde, ziet men onder de vakken, waarin onderwijs dient gegeven te worden: *Godsdienstleer*, te weten: *natuurlijke Godsdienst*, *Zedekunde* en *Bijbelgeschiedenis*, ook *Godsdienstige zangkunde* aangegeven (bl. 84 en 86).

Maar de REDEVOERING, *over het vormen der Bataafsche Jeugd*, door W. GOEDE, vertrouweling en boezem-

vriend van VAN DER PALM, ofschoon *1 November 1800 in de Gereformeerde Kerk te Blijswijk* gehouden, bl. 65—82 geplaatst (1), toont nog duidelijker den geest en den gang van het *Openbaar Onderwijs* aan; deze Heer vermeldt ons onbewimpeld: «Dat hij *door de Municipaliteit verzocht is, om, daar de plaats thans van eenen Leeraar verstoken was,* DIE ANDERS, *bij zoodanige gelegenheid* SPREEKT, *de bijeenkomst..... met eene aanspraak te openen* (bl. 65). In deze aanspraak over de vatbaarheid des menschen tot vervolmaking, over de noodzakelijkheid zijner vorming; over het juiste tijdstip dier vorming, hetwelk de jeugd is, en over de moeijelijkheid om den mensch te vormen, wanneer men dit tijdperk verzuimd heeft; in deze Aanspraak, zeg ik, waarin natuurlijk zeer goede gedachten voorkomen, ofschoon het ons verschrikkelijk hindert, van *Socrates* en onzen Zaligmaker, Gods Zoon, JESUS, bij elkander, onder de *grootste wijzen* gerangschikt te zien (bl. 78), hervindt men weder den Protestantschen Leeraar, die zonder bescheidenheid, zonder kiesclheid, zonder sparing van zijn gemengd gehoor, te midden van de waarneming zijner functie, betrekkelijk het *Openbaar Onderwijs,* declameerde: «*Men bespeurt in het Kristentendom Joodsche en Heidensche vooroordeelen en wangevoelens, die gedeeltelijk nog het christendom misvormen, sektengeest en verkleefdheid aan menschelijke begrippen, de ijzere middeneeuwen van bijgeloof, gewetensdwang, geestelijke opperheerschappij, vervolging, inquisitien, moordschavotten en brandstapels, zoo dat er eene gewel-*

(1) Deze REDEVOERING komt voor in Stuk 4 der *Bijdragen*, waarin de Wet van 15 Junij 1801 voorkomt, en wordt in het Stuk 5, bl. 112, waarin al de hierboven vermelde latere bepalingen zijn medegedeeld, voortgezet.

dige hervorming zelfs noodig was, om slechts eenig licht in den pikdonkeren nacht te ontsteken (bl. 78).... Zulke gezegden worden door eenen der door *van der Palm* benoemde School-Opzieners openlijk uitgesproken, *bij gelegenheid van het examineren eeniger Schoolmeesters, dingende naar den post van den kruisweg, onder het bestuur der Municipaliteit van Bleiswijk*, geuit, *handelende over het vormen der Bataafsche Jeugd, inzonderheid door wel ingerigte Burgerscholen;* en zulke voorbeelden, zulke sijstemata, die allen Katholieken mededinger noodzakelijk MOESTEN *uitsluiten*, worden in het TIJDSCHRIFT, ingevolge de INSTRUCTIE *des Agents* daargesteld, opgenomen, den onderwijzeren medegedeeld en — ten spotte der Katholieken — in het licht gegeven, *met overleg en voorweten des Agents*. Men zal hoe langer zoo meer van zijnen geest en der zijnen overtuigd worden, wanneer men ziet, dat men DIT, bl. 82, *eene verbeterde wijs van examineren der Schoolmeesters* durft noemen. Minder zal het verwondering baren, dat der MAATSCHAPPIJ: *tot Nut van 't Algemeen* ook dáár de geheel in zwang geworden lofrede wordt toegevoegd. En wordt ditzelfde Nummer der Bijdragen bekroond met de pogchende aankondiging van de Leermeesters-gezelschappen te Leeuwarden, Amsterdam, enz. enz., wier geest en doeleinden wij reeds leerden kennen.

Dus het *Openbaar Onderwijs* was reeds geheel doormengd met het Godsdienstig onderwijs, in den geest der Hervorming en met hare gebruiken (1); en

(1) Men zal wel *regtvaardig* genoeg willen zijn, van ons NIET te doen zeggen, dat wij Katholieken, bij het onderrigt onzer kinderen, vóór en na het Onderwijs, *geen gebed* tot God willen gerigt heb-

lastervolle geschriften tegen de Katholieke leer en de Katholieken werden geroemd; deze hebben wij reeds vroeger in de Bijdragen van hetzelfde jaar zien aanprijzen.

ben; dat wij *geene zedekundige* of *godsdienstige* gedachten den kinderen willen hooren inprenten; dat wij hun *geene Bijbelgeschiedenis* willen laten mededeelen. De Hemel weet, hoe vurig wij dit *een en ander* verlangen. Men gelieve slechts een *onpartijdig* oog op de Katholieke scholen van andere landen te vestigen; ja zelfs op die *weinige* Katholieke inrigtingen, welke men hier te Lande als eene bijzondere gunst, *wel heeft willen* VEROORLOVEN; tegen welker bestaan nog zulke *wreedaardige* klagten worden aangeheven. — Men werpe ook eenen terugblik op de scholen, welke vóór de Hervorming alhier te Lande bestonden. Hiertoe zouden wij de Protestanten kunnen verwijzen naar de *Geschiedenis van Opvoeding en Onderwijs met betrekking tot het Bijbellezen en godsdienstig onderrigt op de Scholen in de Nederlanden*, door D. BUDDINGH, te 's Gravenhage, in het jaar 1842 uitgegeven, doch deze dagen aangekondigd en alstoen in onze handen gekomen. Aldaar zouden de scholen van den H. WILLIBRORDUS, van den H. BONIFACIUS, de *Kloosterscholen*, vooral die der *Benedictijnen*, de *Utrechtsche School*, de *Egmonder Abdijschool*, de scholen te *Middelburg*, te *Aduwert*, bij Groningen, de *Roode School* te *Bedum*, de *Parochiaal-* en *Kathedraal-scholen*, de *Stads-scholen*, de School te *Deventer* en alle andere, zoo vóór als onder het bestuur van KAREL V en PHILIP II opgerigt, het naauwe verband tusschen godsdienst en onderwijs, bij de Katholieken voorgeschreven en wezenlijk daargesteld, kunnen bewijzen.

Den Katholieken kunnen wij dezen Schrijver minder aanbevelen, want deze zullen de hatelijkste aantijgingen tegen hunne Godsdienst en hunne geloofsgenooten aldaar geboekt vinden; b. v., onder eene reeks van gezegden, dat *de Bijbel alleen*, GEHEEL *of* SLECHTS TEN DEELE, *in de kloosterbibliotheken bekend was, doch door vadsigheid weinig gelezen werd* (bl. 32); *dat het Catholicisme, op blind kerkgezag, den* BIJBEL, *gelijk voorheen, als een* KETTERSCH *boek wil weren* (bl. 189) enz. Hij vaart ook verschrikkelijk en bijna overal tegen *Rome* uit; hij beweert, dat de *regten der Gereformeerde Kerk* (?) *verkort* zijn door het *leerstellig* godsdienstig onderwijs der Hervormden in de OPENBARE Scholen te verbieden; vooral door de bepaling van aldaar *geene uitlegging te geven of uitdrukkingen te bezigen, waardoor aanstoot zou kunnen gegeven worden* (bl. 176, 178, 192), enz. enz.; alsof de Schrijver uit de *daden* der eerste *Katholieke Predikers* hier te Lande, uit die der *kloosterlingen*, uit de *leer* der *Concilien* en der Katholieke *Schrijvers* zelf niet hadde aangetoond, dat de Katholieken steeds den grootsten eerbied aan de H. SCHRIFTEN toedroegen; derzelver *studie*, ofschoon de BIJBELS, als *Manuscripten*, nog zoo algemeen niet zijn konden, dringend den geestelijken, of kweekelingen tot den geestelijken stand beval

Ook heeft ons niet kunnen ontglippen, hetgeen wij bl. 111 vinden; wij geven het aan als een staaltje van den geest, welke de MANNEN *van het Schoolwezen* be-

als of hij niet hadde behooren te weten, dat de *getijdeboeken* en de *Brevieren* grootendeels uit de *H. Schrift* getrokken waren en zijn; dat het godsdienstig onderwijs der Katholieken op de H. SCHRIFT gegrond wordt; dat alle Zon- en Heilige-dagen, ja, alle dagen gedurende den Vastentijd, aan de Gemeenten een gedeelte der Evangelien en Epistelen of andere Bijbelboeken wordt voorgelezen. Wij zwijgen van de menigte van Katholieke uitleggers en uitleggingen der H. SCHRIFT enz., enz.

De heer BUDDINGH vergat gewis van eene andere zijde, dat de OPENBARE Scholen *algemeene*, niet *Protestantsche*, Scholen zijn, en dat, evenmin als hij gaarne zien zoude, dat de kinderen der Protestanten door *Katholieke* leermeesters *gekatholiseerd* werden, de Katholieken niet willen zelfs NIET MOGEN, zien, hunne kinderen door Protestantsche Onderwijzers *protestantiseren*.

Wat vragen overigens de Katholieken? — Geef ons, bidden wij U, scholen voor de onzen, of liever, laat ons scholen voor de onzen oprigten, alwaar wij èn godsdienst naar onze leer èn onderwijs te zamen kunnen paren, en behoudt gij de uwe zoo *zuiver Protestantsch* als gij verlangt. — Maar neen, antwoordt men hun: *gij zult die niet hebben* — Stel ten minste, antwoorden de Katholieken, mannen van onze Godsdienst aan, waarvan wij voor onze kinderen niets te vreezen hebben. — Neen! is het antwoord. De Scholen zijn reeds zoo talrijk; dit zonde de Protestantsche Scholen benadeelen; en eenige maanden later wordt aan een Protestant vergund, hetgeen men aan een Katholiek weigert. — Wel nu, zeggen de Katholieken: verwijder dan ten minste van de Scholen al wat zuiver Protestantsch is: uw *Protestantsch* gebed, uwe *Protestantsche* Godsdienstleer, uwe *Protestantsche* Bijbelgeschiedenis, uwe *Protestantsche* uitleggingen, uw *Protestantsch* Kerkgezang, uwe *Protestantsche* voordragt der geschiedenis, uwe *Protestantsche* schimperijen op hetgeen den Katholieken dierbaar is. — En nu antwoordt de heer BUDDINGH c. s.: dit is *onwettig*, dit is *het regt der Protestanten verkorten*, enz. enz. *Neen, het onderwijs moet zuiver Protestantsch zijn; de Bijbelgeschiedenis moet in den Protestantschen zin onderwezen worden; ook moet de Protestantsche* — vervalschte — *Bijbel gebezigd worden en* UWE KINDEREN MOETEN EN ZULLEN DIT ALLES AANHOOREN EN LEEREN. — Oordeele de onpartijdige; hij die nog een graantje regtvaardigheid in het hart bezit.

De geleerdheid van den heer BUDDINGH durven wij ook niet onbeschroomd *als waarheid*, zonder omzigtigheid, aanbevelen; want wanneer men ontwaart, dat op de eenvoudigste punten grovelijk gedwaald wordt, wat moet men dan van zijne diepere geleerdheid denken? Als men ziet, om maar een paar staaltjes aan te halen,

zielde. Het Gemeente-Bestuur te Spaarndam wordt in de *Bijdragen* als voorbeeldig geprezen, dat hetzelve in Februarij des jaars 1801 in de GEMEENTE-*School* eene betere Schoolinrigting had daargesteld, waarin de *Algemeene* en *Vaderlandsche Geschiedenis*, de *beginselen van den Christelijken Godsdienst en Zedekunde* werden onderwezen, en «*door de medewerking van den* «*Gereformeerden Kerkenraad*, die aan het Gemeente-«Bestuur verzekering had gegeven, dat zij aan den «te beroepenen Schoolmeester, *mits van den Gereformeerden Godsdienst zijnde*, ook de voordeelen der pos-«ten van Voorlezer, koster en voorzanger zouden «verzekeren!..... had aangesteld J. KWANTES, zoon

dat volgens hem de *Parochiaal-Scholen* zoodanig *genoemd zijn naar den Patroon* PAROCHUS (bl. 42), en dat het *Collegium Philosophicum* te GENT is opgerigt geweest (bl. 199), dan behoeven wij niets meer te zeggen. Intusschen iemand, die Concilien, zelfs dat van Trente aanhaalt; die bladzijden in *Mabillon*, de *Capitularia*, *Ducange* en eene menigte Katholieke Schrijvers van dien aard, aanwijst en deze dan ook moet doorbladerd hebben, die tegen de *Katholieke Hierarchie* onophoudelijk uitvaart, diende ten minste te weten, wat een PAROCHUS en wat eene PAROCHIA is. Is dit niet zoo veel als *Pastoor?* als *Gemeente?* of bij ons gezegd *kerspel*, en zijn *Parochiaal-Scholen* dan niet *Kerspel-Scholen?* Scholen van eene *Kerkelijke Gemeente?* En wat beteekent dan de *Patroon* PAROCHUS? Daar de heer BUDDINGH gaarne snuffelt, verwijzen wij hem naar de *Dictionnaire du Droit Canonique*, door Mr. *Durand de Maillane*, Advocaat bij het Parlement van Aix, en naar andere schrijvers van dien aard.

De heer BUDDINGH eindigt zijn werk met raadgevingen aan de Onderwijzers, — wier VEREENIGINGEN hij in de *Voorrede* bijna als zijn werk beschouwt, — van zoodanigen aard, dat wij alle Katholieke Ouders en Leeraars *ernstig*, *allerernstigst moeten aanraden*, van toch op het onderwijs, aan hunne kinderen gegeven, TE WAKEN. Ja, Katholieken, GIJ ZIJT GEWAARSCHUUWD.

Overigens, de heer BUDDINGH is een liefhebber van nazoekingen. Wij hopen, dat hij hiermede voortga; maar bij ieder gezegde zijne bewijzen aanvoere; het vóór en tegen onderzoeke en aangeve; het vooroordeel, den geschiedschrijver onwaardig, ter zijde stelle en NIETS DAN WAARHEID boeke; alsdan zal hij een wezenlijk en voor *allen* nuttig werk in het licht brengen.

«van den overledenen Schoolmeester, en kweekeling op «het kweekschool voor Schoolmeesters van het eerste «Amsterdamsche Departement der MAATSCHAPPIJ: *tot «Nut van 't Algemeen.*»

Dit een en ander zal genoeg zijn tot eene SCHETS der rigting aan het OPENBAAR ONDERWIJS, in 1801 tot op den 1e September, gegeven, SCHETS, die reeds menig Katholiek gemoed zal hebben doen zuchten en hem niet veel goeds voorspelt; bijzonderlijk wanneer hij zich te binnen brengt de plannen van REACTIE, welke het *Uitvoerend Bewind* beraamd en in den loop van hetzelfde jaar 1801 aan de Kamers had voorgesteld, doch door hare meerderheid waren verworpen geworden (1), plannen welke slechts voor eenigen tijd werden tegen gehouden, en schenen uitgedoofd, om des te vuriger te voorschijn te treden.

(Vervolg hierna.)

(1) Zie *Katholiek*, D. 3, bl. 147—152.

VERSCHEIDENHEDEN.

WOELINGEN, SPANNING EN SCHOKKEN

IN DE

NEDERLANDSCHE HERVORMDE KERK.

Sedert wij de laatste maal onder dezen titel iets mededeelden, hebben de *woelingen, spanning en schokken in de Nederlandsche Hervormde Kerk* (Kerk?), niet weinig toegenomen. Een nieuw geschrift van de Zeven Mannen, getiteld: *Aan de Hervormde Gemeente* (niet aan de *Kerk*) *in Nederland,* schijnt daartoe veel te hebben bijgedragen. Wij zullen daarom dit Geschrift, in verband met eenige andere, aan onze Lezers doen kennen, en hier en daar onze aanmerkingen niet achterhouden.

De Zeven Mannen (Z. M.) vangen hun nieuw geschrift aan met het blootleggen der redenen, die hen tot regtstreeks schrijven aan de Gemeente nopen. Zij schrijven, *op uitnoodiging en aandrang van velen; omdat aan allen opgelegd is, naarmate hunner krachten,* voor het goede te strijden; omdat men met regt van hen, onderteekenaars van het Adres, verlangt te weten, *hoe zij omtrent hetgeen, ten gevolge der inlevering van dit stuk, plaats gehad heeft, denken.* «Wij behooren in het oog te houden, dat het hier «geen eigen belang, maar de zaak des Heeren betreft, *de «instandhouding der Nederlandsche Hervormde Kerk*, *de «zaligheid der zielen*, en, voor ons zelven, de vraag of «wij, na den aanvankelijken zegen, waarmede onze zwakke «poging is bekroond, al dan niet, ook naar ons vermogen, «zullen bijdragen, ter voortzetting van het in de mogend«heden des Heeren ondernomen werk.»

De Z. M. zullen handelen over

de *zelfverdediging der Groninger School;*

het *Synodaal Besluit;*

de *verpligting welke*, in de tegenwoordige omstandigheden, *op getrouwe ledematen der Gemeente berust.*

Zij spreken bij voorkeur over de Groninger school, niet alsof deze bij uitsluiting door hen aangeklaagd werd, maar omdat vooral zij, terwijl anderen weinig tegenspraken, «eene gansche reeks van Geschriften in het licht heeft gezonden, waarin zij op hoogen toon het onwaarachtige, sluwe, onredelijke, onbetamelijke, onprotestantsche, ongereformeerde, onchristelijke der beschuldiging beweert.» De Z. M. nu willen het ijdele der Groninger grootspraak bewijzen; het geschil tot zijne oorspronkelijke eenvoudigheid terug brengen; hunne aanklagt staven; kortom, doen zien dat, indien er nog eenig kerkelijk opzigt en tucht uitgeoefend wierd, de Groninger leer in de Hervormde Kerk niet zou kunnen worden geduld.

Nu wijzen de Zeven Mannen het standpunt aan, waarop zij zich tegen over de Groningers bevinden. Zij, Z. M., hebben, als lidmaten der Gemeente, eene regtsvordering gedaan, en dat wel voor de regtbank der Kerk. «De uitspraak dient te geschieden, niet naar hetgeen, volgens de meening der Groninger school, de leer der Kerk behoorde te zijn, maar naar hetgeen die leer is.» Zij, Z. M. treden op als geloovigen tegen het ongeloof; niet ten betooge, maar ter handhaving van de leer der Kerk.

Hier moeten wij een en ander aanmerken. De Z. M. zeggen dat zij het geschil *voor de Kerk* brengen. Wat is de Kerk? Is het eene Synode? Dat zullen zij niet erkennen; en nogtans hebben zij hunne aanklagt bij de Synode ingediend. Ten tweede, wat is de *leer der Kerk?* de Formulieren? Hun inhoud *was* eenmaal de leer van het Gereformeerd kerkgenootschap in de Vereenigde Provincien; maar is die inhoud ook de leer gebleven van die verzameling van Christenen, die men noemt de Nederlandsche

Hervormde Kerk? Wij meenen van neen En met welk regt eischen dan de Z. M., dat de tegenwoordige Kerk (?) oordeele naar de leer der Formulieren? De Kerk van 1843 heeft niet minder het regt, om zich eene leer te formuleren dan die van 1618; dus is zij aan de formulieren van de vorige Kerk niet gebonden. Het is inderdaad zonderling, en meer dan zonderling, dat het Woord Gods in 1843 anders spreken zou, dan het in 1618 gesproken heeft; doch daar zit ook de knoop niet. In 1843 spreekt het Woord Gods nog juist hetzelfde, wat het in 1618 sprak: maar in 1618 wist men het Woord Gods nog niet te onderscheiden van het menschenwoord; en dat, wat inderdaad Gods Woord was, werd in 1618 niet goed verstaan. De verandering is dus voorgevallen, niet in het Woord Gods, maar in de menschen tot welke het gesproken is. En zoodanige verandering, welk Protestant kan ze veroordeelen? Is dan het hoofdbeginsel van het Protestantisme niet de individuele onafhankelijkheid? Plaatst het niet iederen mensch op zich zelven, voor den Bijbel, met regt en pligt om alleen zijn geloof uit het Woord Gods op te maken? En moet hij zich dan niet vergewissen, eerst, wat in dien Bijbel Gods Woord is? En ten tweede, wat dat Woord Gods eigenlijk zegt? En waar ter wereld kan, met behoud van het Protestantsch hoofdbeginsel, een gezag erkend worden, dat ten dien aanzien eene verpligtende uitspraak kan doen? Heeft men voorheen zulk gezag in de «Dordsche Vaderen» erkend, die erkenning was anti-Protestantsch; of is niet het Protestantisme juist daardoor Protestantisme, dat het tegen alle leerend gezag protesteert? Is het niet juist dit protest, waardoor het van de Katholieke Kerk afgescheurd is? Maar, zullen de Z. M. vragen: wat wordt er dan van de Kerkleer? Het antwoord is gereed: van eene eigenlijke Kerkleer kan in het Protestantisme geene sprake zijn; het Protestantisme is individualisme; bestaat er soms onder velen, die Protestanten zijn, overeenstemming omtrent een of meer

leerstukken, dit is toevallig; vereenigen degenen, die aldus overeenstemmen, zich tot een genootschap, en bepalen zij als wet van hun genootschap, dat allen, die er toe behooren willen, de gedachte overeenstemming moeten deelen, dan verzaakt het genootschap den grondregel: *ieder moet uit Gods Woord zijn geloof opmaken;* dan stelt het, in de plaats van het eigen vrije onderzoek, het gezag; dan stelt het wat toevallig is — de overeenstemming — als wezen daar; dan vernielt het den wortel, waaruit het sproot, en houdt op Protestantsch te zijn. — Maar op die wijze is het onmogelijk eene Kerk te hebben? — Onmogelijk; want eene Kerk is niet denkbaar zonder Kerkleer. Gelooft men alzoo, dat Christus eene Kerk gesticht heeft, dan moet men het hoofdbeginsel van het Protestantisme — *ieder afzonderlijk mensch met den Bijbel* — laten varen, en een leerend gezag erkennen. Houdt men zich integendeel aan dat hoofdbeginsel, dan moet men het in koelen bloede aanzien, dat alle leerstukken des Christendoms, een voor een, en eindelijk in massa, verworpen worden: de onverbiddelijke *Logica* wil het zoo (1).

(1) *Luther* wist geen anderen weg, om tot eene zigtbare Kerk te komen, dan die boven opgegeven is. *Möhler* geeft *Luthers* denkwijze aldus op: «In een of ander mensch ontkiemt het geloof aan «Christus; komt deze kiem tot rijpheid, zoo is de leerling van «Christus daar; als bloot geloovend staat hij echter nog maar in «betrekking tot God in Christus, hij is een lid der onzigtbare Kerk, «der ginds en her verspreide verborgene vereerders des Heeren. Zoo- «dra hij echter zijn geloof uitspreekt, wordt hetgeen in hem ver- «borgen ligt, zigtbaar, en hij verschijnt als openlijk, voor de oogen «der wereld bereikbaar, volgeling van Christus. Vindt hij nu meer «zijns gelijken, verbinden deze zich met hem, brengen allen geza- «menlijk, hetgeen zij innerlijk als godsdienstige waarheid beschouwen, «uiterlijk aan den dag, dan wordt de onzigtbare gemeenschap eene «zigtbare. Het gemeenschappelijk *geloof*, dat allen, eer zij elkander «kenden, inwendig bezielde en vereenigde, wordt nu ook als ge- «meenschappelijke *leer* een uiterlijke band, die allen omsnoert.» (*Symbol.* B. I. k. V. § 46.) Wij maken hier twee korte bemerkingen: 1°. Volgens deze beschouwingswijze, die geheel op den privaatgeest rust, is eene historische, van Christus en de Apostelen afstammende Kerk een onding, ja eene Openbaring door Christus, voor de

Bij deze aanmerking van onze zijde, voegen wij eene aanhaling uit een der tegenpartijders van de Z. M.: «Men spreekt altoos van *Kerkleer;* het is telkens: de «*Kerk* zegt dit, de *Kerk* zegt dat! — Welke Kerk? De «levende van 1843? — Neen! dat bedoelt men niet. «Men meent de doode Kerk van 1619 en vervolgens. ««Maar de tegenwoordige Kerk is regtens eene voortzetting ««dier aloude. — Juist, dat is zij! (1) Zij is de man«nelijke leeftijd van de Kerk, die toen, in de kindschheid, «nog een leiband noodig had, maar nu rijp is voor zelf«standigheid (2). De Kerk moet opwassen tot een volko«men man (3). En dan geldt ook van haar: «toen ik ««een kind was sprak ik als een kind, was ik gezind als ««een kind, overleide ik als een kind: maar wanneer ik ««een man geworden ben, zoo heb ik te niete gedaan, ««hetgeen eens kinds was»» (4). (*Wat willen eigenlijk de Zeven Haagsche Heeren? Door een Predikant bij de Hervormden.* — Te Groningen, bij *J. B. Wolters.* 1843.) Wij verlangen inderdaad, te vernemen, wat de Zeven Haagsche Heeren daarop zullen antwoorden. — Nu gaan wij ons verslag weer voortzetten.

De Z. M. hadden, in hun adres, de Groninger school

volgende geslachten, is er niet mede vereenigbaar. 2°. Wat zullen *Luthers* zigtbaar geworden volgelingen van Christus antwoorden aan anderen, die, even als zij, hetgeen ze innerlijk als godsdienstige waarheid beschouwen, uiterlijk aan den dag brengen, maar op alle punten der leer van hen verschillen? Bij wie van allen was de eerste kiem goed, bij wie slecht? Bij wie is die kiem gelukkig ontwikkeld, bij wie ontaard? En wat moet er gebeuren, als in die Luthersche zigtbare Kerk verschil van gevoelen zich openbaart? Dit nu zal zeker gebeuren, de twist kan niet beslecht worden, en dus kan er geene *kerkleer* zijn.

(1) Neen, dat is zij niet. Hetgeen *dood* is, kan niet worden voortgezet: slechts kan in de plaats van het doode *iets anders* komen. *Red.*

(2) Hoe! straks was de Kerk *van toen* (1619) gestorven, en nu is zij levend en zelfs rijp voor zelfstandigheid!... De Kerk *van toen* is dood, en *nu* is er geene Kerk meer. *Red.*

(3) Eph. IV. 13.

(4) 1 Cor. XIII. 11.

inzonderheid beschuldigd van de verloochening *der verzoening door het bloed des kruises*, en der *onfeilbaarheid van de H. Schrift*. De G. S. heeft zich, vooral op het eerste punt, levendig verdedigd. Nu wordt hare verdediging ter toetse gebragt. Vooraf echter herinneren de Z. M. nogmaals hun standpunt tegen over de G. S., namelijk het kerkelijk standpunt. De vraag is slechts of de Groninger bewering aannemelijk is *volgens de leer der Kerk*, volgens de Symbolische Schriften.

De vijanden der Z. M. erkennen, dat het opgegeven standpunt voordeelig gekozen is. «Verbeeld u eene ver«schansing, bestaande, van voren, uit de *Leerregelen van «het Dordsche Synode*, op de flanken, uit de *Christelijke «Geloofsbelijdenis* aan de eene, en uit den *Heidelbergschen «Catechismus* aan de andere zijde. Al wat daar buiten is, «is een vrij, neutraal terrein. Daar zijn, op verschillende «punten, die leden der Hervormde Kerk gelegerd, die de «Symbolische boeken slechts in zoo verre aannemen, als «zij met de leer des Bijbels, naar hun inzien, overeen«komen, of die zich tegen het gezag van alle leerstel«lingen verklaren..... Onze strijders (de Z. M.) houden «zich wijsselijk achter hunne borstwering, en werpen van «daar hunne bommen en granaten..... De vijand had hun «den slag aangeboden, buiten de linie. Hij stond al ge«schaard en in slagorde, om hen te ontvangen. Wat doen «zij? Als een andere Fabius, antwoordt het zevental: «*De Groninger School daagt ons uit tot geleerde Polemiek.* «*Wij mogen niet toegeven aan dezen eisch*..... De Zeven «Wijzen hadden zich deerlijk vergist met die questie over «*voldoening* of *verzoening*. Bij deze gelegenheid zijn zij «door den dapperen Rutgers van der Loeff met bebloede «koppen terug gewezen. Maar wat doen zij? Bons, achter «de verschansing. *De vraag is alleen* (niet wie gelijk heeft, «wat waarheid is, maar), *of de onderscheiding, waarop «men zich tegen ons beroept, aannemelijk is, volgens de «leer der Kerk. Wij hebben bij een kerkelijk ligchaam over*

«*ter zijdestelling der Kerkleer geklaagd* (p. 7): niet over «ter zijde stelling der waarheid, niet over onjuistheid in «de redenering, niet over onkunde in de kerkelijke ge«schiedenis, *maar over ter zijdestelling der Kerkleer.*» (*Gesprek van eenen geheimen zendeling van de orde der Jesuiten, met zijnen leerling, over de Zeven Wijzen van Nederland.* Te Groningen, bij P. van Zweeden. 1843 (1).

Ons komt het voor, dat de Z. M. geen ander standpunt konden innemen, dan zij gedaan hebben, doch tevens, dat de overwinning, die zij daar zeker behalen, van weinig waarde is. De G. S. zal gereedelijk toegeven, dat hare leer, wat de bijzondere leerstukken betreft, niet is de leer der Symbolische Schriften, de Kerkleer van 1618; doch hoe zullen de Z. M. bewijzen, dat er geene andere leer dan die van 1618 onderwezen mag worden? Zullen zij zeggen, dat deze de alleen ware is?.... En waaruit zullen zij dat bewijzen? Uit Gods Woord? Dan moeten zij wel op het wetenschappelijk terrein komen en zich met geleerde Polemiek inlaten: iets dat zij vooral vermijden willen (2). Uit het gezag der Synode van Dordrecht? Maar dat ware, zoo als boven getoond is, het hoofdbeginsel der Hervorming verzaken; dat ware, het gezag stellen, in de plaats van het eigen vrije onderzoek. Intusschen, wat ook de Z. M. verder doen mogen, op hun standpunt hebben zij, tegen over de G. S., gelijk; doch hun standpunt is geheel buiten onzen tijd gelegen, en het gelijk, dat zij op hun standpunt hebben, is als eene aloude munt, die geen gang meer heeft, en hoogstens als gedenkpenning in het kabinet eens liefhebbers kan dienen. Ongelukkig Protestantisme, waarin men, of zijn hoofdbeginsel verzaken, of de goddelijke leer des Christendoms aan heiligschendende handen overlaten moet! Dat is de

(1) Dit Pamphlet, even lasterend tegen de Jesuiten, als bijtend tegen de Z. M., slaat nu en dan de bal wel eens raak.

(2) En daarenboven, waarom zouden zij de H. Schrift beter verstaan dan de G. S. ze verstaat?

regtmatige straf voor het euvelmoedig miskennen van het gezag, dat de goddelijke Stichter der Kerke, tot behoud der waarheid, op aarde heeft ingesteld. Dat gezag heeft men verworpen, en toen.... toen heeft men tot een bloot menschelijk gezag zijne toevlugt moeten nemen. Dan met welk gevolg? Dit zien wij voor onze oogen. «Ontsettet u hierover, ghy hemelen...., spreekt de Heere. Want myn Volck heeft twee boosheden gedaen: My, den springkader des levendighen waters, hebben sij verlaten, om haer selven backen uyt te houwen, ghebrokene backen, die geen water en houden.» *Jerem. II.* 13 (naar de vert. van den Staten-Bijbel).

Zien wij nu, hoe de strijd tegen de G. S. gevoerd wordt. Zij had onderscheid gemaakt tusschen *verzoening* en *voldoening*, de eerste aangenomen, de tweede geloochend Nu bewijzen de Z. M., dat de Kerk (de Synode van Dordrecht) beide leert, en de *voldoening* als het eenige middel ter *verzoening* erkent. Hieruit blijkt nu, dat de G. S. afwijkt van de Kerkleer, *quod erat demostrandum*. Maar er blijkt niet uit, dat de G. S. van de Kerkleer niet afwijken mag, noch dat zij er ten onregte van afwijkt. Of,.... leert de Kerk onfeilbaar? Komt dan tot ons over, Mijne Heeren; immers die onfeilbaarheid kan niet eerst in 1619 begonnen zijn.

De G. S., zeggen de Z. M. verder, geeft eene onjuiste voorstelling van hetgeen zij bestrijdt (bl. 8). Dit beklag hebben de Katholieken sedert de Hervorming dagelijks aangeheven, en moeten zij nog, zelfs tegen de Z. M., aanheffen. Of zeggen zij niet (bl. 127)? «De Roomsche «Kerk aanbidt Maria.... Zij zoekt de zaligheid in goede «werken,» *als of zij de goddelijke genade uitsloot, als of zij eenig ter zaligheid goed werk erkende, dat niet uit de genade is voortgesproten;* doch al genoeg om ons beklag te regtvaardigen, en den Z. M. toe te voegen: «Met wat maat gij gemeten zult hebben, zal u terug gemeten worden» (1).

(1) Hoe kan het toch gebeuren, dat mannen, zoo als deze zeven,

De Z. M. vermelden nog eene andere kunstgreep der G. S. «Zij stelt eene leer, die haar aanstootelijk is, voor, als ware zij de uitvinding van dengenen, die haar onder stelselmatigen vorm gebragt heeft» (bl. 9). Is dat wederom niet hetzelfde, waarover de Katholieken zich immer tegen hunne Protestantsche bestrijders te beklagen hadden? Een concilie, b. v., beveelt ten minste eens in het jaar te biechten; nu heet het: «dat concilie heeft de oorbiecht ingevoerd» Zoodanige onbehoorlijkheden kunnen wij opnoemen, honderd voor een. De Z. M. en die het met hen houden, kunnen nu eens proefondervindelijk ontwaren, hoe het smaakt, als men, ter goeder trouw voor de waarheid strijdende, door zulke kunstgrepen mishandeld wordt.

De G. S. wordt al verder beschuldigd, dat zij de namen behoudt, schoon zij de zaken verwerpt, en dat zij hare eigene wanbegrippen betitelt met het gebruikelijk opschrift van de leerstukken der Kerk. Zoo spreekt zij van *verzoening*, namelijk, der menschen met God; Gods toorn behoeft niet te worden verzoend. Van *offer* ten behoeve der menschheid, niet ter uitdelging van onze schuld (bl. 9, 10) enz. Zij bezigt ook gaarne bijbelsche spreekwijzen, maar met zinsverandering. Hierbij maken de Z. M. eene aanteekening, waarvan wij acte nemen. «Het is tegen die zinsverandering, dat de Kerk de zoogenaamde kunstwoorden waarvan de G. S. een zeer natuurlijken afkeer heeft, allezins behoeft. Men verlangt het woord *voldoening* in de Schrift aangewezen te zien. Wat nood, zoo in den Bijbel het woord nergens en de zaak overal aangetroffen wordt!»

de K. Kerk nog altoos beschuldigen van Maria aan te bidden? Lezen zij dan volstrekt niets, wat door Katholieken geschreven wordt? Doch wij hebben hier eene andere opmerking. De Z. M. zelve zeggen aan het einde hunner *antitheses* (bl. 128): «Met haar dwalingen (van de Roomsche Kerk) is het zalig worden moeijelijk,» dus mogelijk; en gelooven dan de Z. M. niet, dat afgoderij buiten den hemel sluit? Of gelooven zij niet, hetgeen ze nogtans zeggen, dat de R. Kerk Maria aanbidt? In welke tegenspraak verblindheid al niet vallen kan!

En hoe dikwijls is het den Katholieken niet verweten, dat hun geloof onbijbelsch was, omdat b. v. het woord *transsubstantiatie* niet in den Bijbel gevonden wordt. Maar in het vervolg zal een gedeelte ten minste der Protestanten ons niet meer tegenspreken, als wij zeggen: de Kerk behoeft kunstwoorden. Wat nood, zoo in den Bijbel het woord nergens, en de zaak duidelijk aangetroffen wordt!

Na aldus de zelfverdediging ler G. S. op het punt der *verzoening* getoetst te hebben, komen de Z. M. tot het besluit: «De G. S. loochent dus de verzoening in den geest der Christelijke, of, wil ze hierover twisten, voorzeker,... in den geest der Nederl Herv. Kerk» (bl. 13). Ons schijnt het, dat de G. S. *distingueren* zal. In den geest der N. H. Kerk van 1618, der doode Kerk, *concedo*: in den geest der N. H. Kerk van 1843, der levende Kerk, *nego*. En alzoo zijn de Z. M. tot geen beduidend resultaat gekomen. Wij intusschen houden vol, dat er geene N. H. Kerk, in den waren zin van dat woord, meer bestaat. Want hoe kan men eene Kerk erkennen in eene verzameling van lieden, die door geenerlei band van geloof meer vereenigd zijn? Die zelfs omtrent den persoon van Christus, wiens naam zij nog dragen, slechts *gevoelens*, en nog wel de uiteenloopendste gevoelens koesteren? Die zich, het is waar, op het Woord Gods beroepen, maar met geene *zekerheid* weten, wat eigenlijk Woord Gods is? Zij spreken, ja, veel van den band der liefde; maar deze kan de band niet zijn, welke eene verzameling van menschen tot Christelijke Kerk vormt. Immers, liefde, Christelijke liefde, moet ons aan alle menschen binden, ook aan Joden en Heidenen; en men zal toch wel niet willen beweren, dat men met Joden en Heidenen tot ééne Kerk behoort. Wil men zeggen, dat die liefde uitstekender moet zijn jegens diegenen, met welke men ééne Kerk uitmaakt, dan zullen wij antwoorden, dat de Kerk dus eerder gedacht moet worden dan deze uitstekender liefde, en dat derhalve *die* liefde niet eigenlijk de kerkelijke band is. En zoo moet

ook de Apostel Paulus het begrepen hebben, toen hij gebood, wel te doen aan allen, maar bijzonderlijk aan de *huisgenooten des geloofs*: eerst wil de Apostel ons, door het *geloof*, huisgenooten (kerkgenooten) hebben, en dan moet daarop dat uitstekender liefdebetoon volgen. Daar nu onder de verzameling van menschen, die men de N. H. Kerk genoemd heeft, geen band des geloofs bestaat, zijn zij ook geene huisgenooten, geene *Kerk*.

De Z. M. vervolgen: «Omtrent het andere punt, de «onfeilbaarheid der H. Schrift, heeft zij (de G. S.) geene «ontkentenis gewaagd. Zoo blijft in volle kracht wat bij «het Adres, uit haar eigen Schriften, in het midden ge«bragt is, en wij behoeven, naar den aard der wapenen «waarmede zij strijdt, beschreven te hebben, ook uit dat «oogpunt, geene uitvoerige wederlegging der bedenkingen, «die zij, op haar beurt, tegen ons aangevoerd heeft» (bl. 13, 14). — Echter volgt eene wederlegging; en die moeten wij even beschouwen, omdat daarin het anti-kerkelijke individualisme der Z. M. zelven zoo duidelijk uitkomt, ten bewijze, inderdaad, hoe zij met zich zelven in strijd zijn, daar zij bij het kerkelijk beginsel — *eenheid van geloof* — ook het anti-kerkelijk beginsel — *eigen, vrij onderzoek* — willen vasthouden. Zie hier wat de Z. M. zeggen.

«Wij zijn, dus voert men ons te gemoet, geene God«geleerden, maar regts- en geneeskundigen, leeken tegen «over Hoogleeraren en Predikanten; van waar dan onze «bevoegdheid? — Het zij verre dat we op wetenschap«pelijke kennis ons zouden beroepen. Veeleer willen wij «spreken, gelijk ieder lidmaat doen kan, die met mond «en hart de goede belijdenis afgelegd heeft. Hoe! omdat «alle dingen met orde moeten geschieden; omdat er her«ders en leeraars in de Gemeente aangesteld zijn; omdat «wij, naar de Schrift, onzen voorgangeren gehoorzaamheid

«en onderdanigheid moeten bewijzen (1), wanneer zij, — deze bijvoeging verdient niet voorbijgezien te worden, — «wanneer zij waken voor onze zielen; uit dien hoofde «zou de geloovige Christen niet *in staat*, zou hij, als lid «der Gemeente, niet *geregtigd*, en even daarom ten duur«ste *verpligt* zijn, te onderzoeken, of de voorgedragen «leer overeenkomt met de waarheden die hij, uit de «heilige Schrift, en proefondervindelijk, als den grond«slag zijner zaligheid kent! Waar is, buiten de Roomsche «Kerk, die geestelijke stand welke, aan de leeken tegen«overgesteld, zich de heerschappij aanmatigt over het «geloof! (2) Het waren de Farizeën die zeiden: «Deze ««schare, die de wet niet weet, is vervloekt» (Joh. 8. 49) (3). «Nog wenschen wij, op het voorbeeld der Bereërs, «da««gelijks de Schriften te onderzoeken of de dingen, die ««men voordraagt, al zoo zijn»» (Hand. 17. 11) enz.

Doch, Zeven Mannen, schoon gij vindt, dat de dingen die men voordraagt, niet zoo zijn; zij, die ze voordragen, vinden, dat ze wel zoo zijn; gij en zij, beiden hebt ge de Schriften onderzocht; wie van beiden hebben gelijk?... Wie moet tusschen u beiden beslissen?... Zult gij misschien zeggen: «Wij vinden met de N. H. Kerk, de leerstukken in de Symbolische Schriften uitgedrukt, duidelijk in den Bijbel?» Dan zullen uwe tegenstrevers antwoorden:

(1) Men zie ons opstel: *Over het vertalen van het Grieksche woord* episkopos *door* opziener; boven, bl. 301. *Red.*

(2) De Geestelijke stand, in de Roomsche Kerk, matigt zich geene heerschappij aan over het geloof; integendeel, die stand erkent, dat het geloof onschendbaar is, dat er niets aan mag veranderd, niets van weggelaten, niets aan toegevoegd worden. Doch in die Verzameling, die men N. H. Kerk genoemd heeft, mag en moet *ieder* heerschappij over het geloof voeren, en de Z. M. geven er het voorbeeld van. *Red.*

(3) Maar het was Jesus Christus, die zeide tot de scharen: «De Schriftgeleerden, ende de Phariseen zijn gezeten op den stoel Mosis: daerom al wat sy u segghen dat ghy houden sult, houdt [*dat*] ende doet [*het*].» (Matth. XXIII. 2. 3.) *St. B.*

«Met de N. H. Kerk? dat wil zeggen, met de Kerk van «1619. De Symbolische Schriften zijn oud. De menschen «van *toen* vonden, dat ze *in alles* overeenstemden met «het Woord Gods; maar wij, menschen van *nu*, wij «vinden, dat ze niet *in alles* overeenstemmen met Gods «Woord. Waarom moeten wij, menschen van *nu*, ons onder- «werpen aan de menschen van *toen?*» En wij zullen er bijvoegen: Waarom, o Z. M., waarom beroept gij u op de Formulieren? daar gij toch aan u zelven en aan een ieder, het regt toekent, om *in de Schriften te onderzoeken of de dingen, die men voordraagt, alzoo zijn?* Proclameert gij zelven niet het individualisme? Hoe kunt gij u dan op *Kerkleer* beroepen? Ieder, ieder heeft, volgens u, het regt om te onderzoeken; ieder heeft dus ook het regt, om het resultaat van zijn onderzoek te behouden en te doen gelden; hoe kunt gij dan dit regt aan iemand, met name aan de G. S., betwisten? Hoe kunt gij aan iemand uw gevoelen (dat gij ten onregte *geloof* noemt), of ook de Formulieren, opdringen? Gindsch spraakt gij van Kerkleer en Formulieren: hier van eigen onderzoek; die twee bladzijden van uw Geschrift weêrspreken elkander. De laatste bladzijde verschilt niet van hetgeen uwe bestrijders zeggen: «Wij hebben in de H. Schrift de eenige zuivere kenbron «en den onfeilbaren toetssteen van het Geloof. Naar haar «moet ook de leer der Kerk steeds worden gezuiverd.... «Wij kunnen toch geene twee heeren dienen, die ligt ons «tegenstrijdige bevelen geven, en zoo kunnen wij nevens «den Bijbel, wel een leiddraad, maar geen onfeilbaar «gezag erkennen.»

«Bovendien is die eisch onredelijk, daar ieder, dien het «om waarheid te doen is, naar de mate het hem gegeven «is, verpligt is uit de zuivere bron zelve te putten.... «Zoo hebbe ook al eene Synode eens uitspraak gedaan «over zekere grondbeginselen des Christendoms; zij zelve

»of eene volgende kan op hare vroegere uitspraken terug »komen en die veranderen; en zij moet dit doen, zoodra »zij ziet gedwaald te hebben... Het Goddelijke alleen is »onveranderlijk, niet het menschelijke.« *(Plegtige Verklaring*, enz Te Groningen, bij *Oomkens.* 1843)

Eene tweede bedenking van wege de G. S. tegen de Z. M. ingebragt, wordt door dezen aldus voorgesteld: »Doch wij (Z. M.) hebben de regten der wetenschap en de vrijheid der geleerden miskend« (bl. 15). Antwoord: er is eene valschelijk dusgenaamde wetenschap *(I Tim.* 6 20*)*, eene verkeerde filozofie *(Coloss.* 2. 8*)*; aan deze mag geen vrijheidsbrief gegeven worden in de Christelijke Kerk. »De deugdelijkheid der wetenschap kan ook in den aard »van hare uitkomsten op de proef worden gesteld. Als de »geneeskunde de voedzaamheid van het brood; als de »regtsgeleerdheid, het regt van eigendom; als de natuur»kunde de noordelijke rigting van den magneet ontkent, »zal de tegenspraak alsdan enkel op diepzinnig onderzoek »van het wetenschappelijk betoog kunnen worden gegrond? »Neen, want de uitkomst is reeds veroordeeld, wanneer »zij tegen gezond verstand, geweten en dagelijksche erva»ring in strijd is. Aldus brengt ook de Godgeleerdheid »het merk van haar veroordeeling meê, waar zij van het »Christelijk geloof de elementen verwerpt« (bl. 16). Zeer goed, inderdaad. Maar welke zijn die elementen van het Christelijk geloof? Waaruit moet men ze leeren kennen? Zonder twijfel uit *uwe* eenige kenbron, uit de H. Schrift. Gij vindt daar elementen van het Christelijk geloof; de G. S. vindt er ook. Doch het blijkt, dat de elementen die gij vindt, niet dezelfde zijn als degene, die door de G. S. gevonden worden; de uitkomsten van beider onderzoek zijn verschillend; wie heeft gelijk?... Wie kan, wie moet tusschen u beiden beslissen?... Gij hebt gevoelens; zij heeft gevoelens; uwe gevoelens grondt gij op den Bijbel;

hare gevoelens grondt zij ook op den Bijbel; waarom moet de G. S. nu hare gevoelens aan de uwe onderwerpen? «Ik betwist u, zal zij zeggen, het regt niet, om uwe gevoelens te behouden; maar dit regt betwist ik u, om mij namelijk het regt te betwisten van mijne gevoelens te behouden.»

«Hebt Gij weleer in 's Hemels Raad gezeten,
«Of 't groot geheim der eeuwigheid ontvouwd?
«Wanneer is u 't onfeilbaar weten
«Van wat eens zijn zal toevertrouwd?»

(*W. H. Warnsinck Bz., Aan den Heer Mr. G. Groen van Prinsterer.* — Amsterdam, bij *S. J. Prins.* April, 1843.)

Zulke vragen doet de heer W. aan den heer G. v. P. over onderscheidene leerstukken, die deze laatste als elementen van het Christelijk geloof aanziet. Wat zal ZE. antwoorden? Misschien hetgeen bl. 16 van het Geschrift der Z. M. gezegd wordt: «Wij behoeven, Gode zij dank! «niet aan de Hoogescholen te laten rondvragen of Christus «de Zone Gods is, of Zijn bloed reinigt van alle zonde, «of Hij een vloek geworden is voor ons..... of is het «geloof niet meer een vaste grond der dingen, die men «hoopt en een bewijs der zaken, die men niet ziet (Hebr. «11. 1)? — Er is eene wetenschap ook van het geloof. «Wij *weten* dat wij overgegaan zijn uit den dood tot het «leven (I Joh. 3. 14). Wij *weten* enz.

De G. S. zal zeggen: Is het geloof ons minder dan u een vaste grond? Is ons *weten* niet evenzeer *weten* als het uwe? Wat is uw geloof en uw weten anders dan uwe subjective overtuiging, geput, zoo wij hopen, uit Gods Woord, maar uit Gods Woord, (naar onze wijze van zien) kwalijk verstaan? En daarom zijt Gij niet zonder schuld. «Of is het genoeg, dat gij voor eene heilige zaak, voor «het eenig waar geloof, *meent* te velde te trekken? Dit «kunnen ook anderen meenen, die van u in *gevoelens* ver-

«schillen.... Meent gij u daaromtrent te kunnen verdedigen, «door uwe feilbaarheid niet uit te strekken tot het gebied «des geloofs, (1) *dit is eene aanmatiging van onfeilbaar-«heid, die ons feilbare menschen niet betaamt*, die wij, «Hervormden, zelfs *in Christus gewaande Stedehouders* «verwerpen, en nu toch niet *in u* kunnen erkennen. Die «deze erkentenis evenwel eischt, staat op zijn eigen ge-«waand regt, zonder de wezenlijke regten te eerbiedigen van «hen, die tegen hem overstaan.» (*Plegtige Verklaring*, enz.)

Eene andere bedenking der G. S. bejegenen de Z. M. aldus. «Nog wordt ons te laste gelegd dat wij, bij het «aandringen op eenheid geenerlei verscheidenheid willen; «dat we doodsche eenzelvigheid en eentoonigheid verlan-«gen voor levende overeenstemming en harmonie. Wat «zullen wij er op zeggen? Dit slechts; dat verwijten van «dien aard, uitnemend geschikt om in fraaije zinsneden «breedsprakig uiteen te worden gezet, in den grond ner-«gens toe kunnen leiden; dewijl iedereen weet dat er «geen geschil over de waarheid van het beginsel, maar «over de juistheid der toepassing is.» Er is geschil over het beginsel, namelijk over dat tweede beginsel — *de leer der Kerk*, hetwelk de Z. M., in strijd met het beginsel — *vrij onderzoek* — willen handhaven, maar dat de G. S., veel consequenter, verwerpt. — Zij gaan voort: «Hier b. v. «is de eenvoudige vraag of het tot de verscheidenheid «der Nederlandsche Hervormde Kerk behoort dat de eene «leeraar Christus aanbidt, de ander zulks voor afgoderij

(1) Men leest bl. 69 (van het Geschrift der Z. M.) na eene aanhaling uit den *Tijdgenoot*, waarin voorkomt, dat de zeven Haagsche Ledematen aan *eigene feilbaarheid* gelooven, deze woorden der genoemde Haagsche Ledematen: «We zijn erkentelijk voor dien goe-«den dunk; mits men *dit gevoel van feilbaarheid — niet uitstrekke «tot het gebied des geloofs*. Er kan doode regtzinnigheid, er kan «geen levendig geloof zijn, waar men, ten aanzien van hetgeen het «voorwerp des geloofs is, de mogelijkheid van illusie en zelfbedrog «onderstelt.»

«houdt; de een Zijn zoenoffer verkondigt, de ander hierin «een Godonteerend dwaalbegrip ziet; de een den Bijbel «gebruikt als Gods Woord, de ander als menschelijk «schrift; en of, door eenheid in de leerstukken..... eene «wenschelijke verscheidenheid onmogelijk wordt. Is er «doodsche eenzelvigheid in het rijk der natuur, omdat, «sedert zestig eeuwen dezelfde zon licht, leven, warmte «en vruchtbaarheid en zegen verspreidt? Is er eenzelvig- «heid in het rijk der genade, omdat, van het Paradijs «af, dezelfde leer van ellende, verlossing en dankbaarheid «in de harten der geloovigen werkt. Is het niet genoeg «dat er één Middelaar is Gods en der menschen? dat er «één weg tot den troon der genade is opengesteld, dat «er één Licht der Wereld, één Zonne der Geregtigheid «opgegaan en er genezing onder Zijne vleugelen is? Zou «er ook eentoonigheid in het lied der gezaligden zijn: ««Gij zijt geslagt en hebt ons Gode gekocht met uwen ««bloede;» ware het beter misschien dat er, om der «verscheidenheidswille, ook een strijdige toon in gemengd «wierd?....» (bl. 18). Schoon, waar, doch krachteloos, ten zij in den mond van een Katholiek! Of moet geen ondragelijke wanklank de ooren verscheuren, wanneer, in eene talrijke vergadering, ieder zingt, zoo als zijne phantasie hem ingeeft? Dat nu is het regt der Protestanten; immers, ieder moet zijn lied den Heere zingen, zoo als hij zelf het, met behulp van den Bijbel, opstelt. Hoe beklagen wij de Z. M.! Zij hebben gevoel van éénheid, van harmonie; zij wenschen ze; en nogtans.... zij weren ze! Katholieken, laten we voor hen bidden!

De Z. M. vervolgen. «De Groninger School zegt dat «wij verklaarde vijanden van voortgang en ontwikkeling «zijn. Het valt in het oog dat ook dit verwijt op een «woordenspel berust. De vraag is niet *of*, maar op welke «wijs men vooruitstreven moet. Om voort te gaan, moet

«men op eenen goeden weg zijn ; anders kan men voort-«snellen naar een afgrond.... Om te ontwikkelen moet «de kiem worden gespaard; zoo niet, hoe kan zij tot «rijpheid worden gestoofd ? Ook wij gelooven dat er voort-«gaande ontwikkeling is der Christelijke Kerk, maar tevens «dat de Heilige Geest haar in alle waarheid geleid heeft.» (bl. 19, 20). Gaarne neemt de *Katholiek* deze woorden over en maakt ze tot de zijne, om te antwoorden op dezelfde tegenwerping, aan zijne Kerk door het Protestantisme gedaan. In den mond der Z. M. echter zijn ze geen doelmatig antwoord; want *waar* is het, dat *hun* kerkelijk beginsel aan de ontwikkeling en den voortgang van het protestantsch hoofdbeginsel — eigen, vrij onderzoek in de Schrift — in den weg staat. Het protestantsch hoofdbeginsel roept: *vrijheid;* het kerkelijk beginsel der Z. M. antwoordt: *slechts tot de Formulieren.*

De polemiek , die van bl. 20 tot 36 wordt voortgezet, hoezeer niet van belangrijkheid ontbloot, kan ons heden niet bezig houden; 't geen daar gezegd wordt, is hoofdzakelijk uit onze vroegere verslagen, vooral over het *Adres*, bekend. Een paar punten moeten we echter opnemen. Bl. 26 antwoorden de Z. M. op de tegenwerping: «Waarin «heeft de gezegende (?) Hervorming eigenlijk bestaan? Zij «was verzet tegen Rome, om het vrije gebruik des Bijbels «en om de behoudenis enkel door het geloof.» Hierop nu zeggen zij. «Zeer wel: maar behoort men deze woorden, «al dan niet in den zin dergenen die ze gebezigd hebben, «te verstaan? En verstonden de Hervormers..... door het «vrije gebruik des Bijbels, de bevoegdheid van elk om er «uit weg te ziften wat aan zijne rede mishaagt.» — Zie hier een antwoord: «De Hervormers hebben eerst, en te «regt (?), de stelling aangenomen, dat de Kerk gedwaald «had en dus kon dwalen; zullen wij nu in onze Kerk «alle mogelijkheid van dwaling buiten sluiten en eene ge-

«lijke onfeilbaarheid vaststellen? Wij hebben toch in de «H. Schrift de eenige zuivere Kenbron (?) en den onfeil-«baren toetssteen van het Geloof.» (*Plegtige Verklaring*, bl. 22.) Wij zullen hierbij aan de Z. M. te gemoet voeren: moet men dan niet met de Bereërs onderzoeken of de dingen, die de Hervormers voorgedragen hebben, ook hun *beginsel*, alzoo zijn? En indien men *nu* vindt, dat de Hervormers zich *toen* bedrogen hebben, waarom moeten dan de Hervormers van *nu* zich schikken naar de Hervormers van *toen?* Wat overigens den zin aangaat, waarin de Hervormers van *toen* het vrij onderzoek van den Bijbel verstaan hebben, die zin is veelvuldig, tegenstrijdig. Nu eens proclameerde, b. v. *Luther*, de onbeperkste vrijheid, dan weer verklaarde hij: *ik, Doctor Martinus Luther, zeg het zoo; mijn wil is wet.* (1)

Op bl. 28 paraphraseren de Z. M. het begrip, dat de G. S. van Kerk heeft. «De Gemeente mag gelooven wat «zij wil; de Predikant mag verkondigen wat hij wil; en «op deze wederkeerige vergunning zal de herderlijke be-«trekking en de bloei der Kerk worden gegrond. En laat «ons niet vreezen dat hieruit eenige verwarring zou kun-«nen ontstaan. Al hebben we niet één Geloof, we hebben «een kerkelijk Reglement. (2) Den Bijbel mag ik verwer-

(1) *Luther. de inst. ministr. eccles.* Opp. Tom. II, f. 584. «His et similibus multis locis, tum evangelii, tum totius scripturae, quibus admonemur, ne falsis doctoribus credamus, quid aliud docemur, quam ut nostrae propriae *quisquis* pro se salutis rationem habens, certus sit, quid credat et sequatur, *ac judex liberrimus sit omnium, qui docent eum, intus a Deo solo doctus?* Maar toen de Wederdoopers waren opgekomen, en zich er op beriepen dat zij *intus a Deo solo docti* waren, kon *Luther* bij zijn vroeger beginsel niet blijven, en hij schold hen voor goddelooze dweepers, gelijk ook de volgelingen van *Zwingli*, die hij Sacramentarissen noemde. Hij, *Luther*, had aan de Kerk de onderwerping opgezegd; en nu eischte hij aller onderwerping aan zich, namelijk aan *zijne* uitlegging der H. Schrift!

(2) «Niemand meene dat met deze beginselen er geene orde en

«pen, mits ik de kerkliederen bij reglement ingevoerd, «zing. Aan Christus mag ik de hulde der aanbidding «ontzeggen, zoo ik aan de Synode onderdanigheid bewijs. «Die het geloof der Kerk» (van 1618) «van harte belijden «en van de reglementen afwijken, zijn oproermakers; (1) «die de reglementen eerbiedigen en de belijdenis der Kerk» (van 1618) «vertrappen, zijn getrouwe leden, naauwgezette «leeraars, en waardige hoogleeraren der Kerk.» — Begrijpt men, waarom wij boven gezegd hebben, dat er eigenlijk geene N. H. *Kerk* meer bestaat? (2)

Hiermede gaan wij over, om iets te doen kennen uit het tweede gedeelte van het Geschrift, handelende *over het Synodaal besluit*. Van bl. 36 tot 72 wordt dit besproken. Dat de Synode, welker besluit wij vroeger ter toetse bragten, bij de Z. M. geen genade vindt, en, juist om haar wijfelen, om haar hinken op twee gedachten, door hen met voordeel bestreden wordt, behoeven wij onzen Lezers niet te zeggen. Zie hier hoe de Z. M. zelven de slotsom hunner beschouwing van het Synodaal besluit opmaken. Bl. 65. De slotsom is: «Dat er op het Adres «een weigerend of ontwijkend antwoord gevolgd is; dat «(de) te gemoetkoming aan onze wenschen zich in ijdele «vertooning en wezenlijke teleurstelling oplost; dat de «verwarring, veroorzaakt door het niet handhaven der «Kerkleer, op nieuw, in plaats van weggenomen, beves«tigd geworden is; en dat, in den grond der zaak, alles,

«tucht bewaard kan blijven. Die kan en zal blijven, indien wij «slechts gehoorzaam zijn aan de eens bestaande reglementen.» *Hofstede de Groot, Toespraak*, bl. 23.

(1) «De hoofden der tegenwoordige Afgescheidenen waren vroeger «oproermakers in de Hervormde Kerk.» *H. d. G., ib.* 24.

(2) Wat verlichte Protestanten zoo al in hunne dusgenaamde Kerk toelaten, blijkt uit het Geschrift van den Predikant *P. van Borssum Waalkes, Opmerkingen en Wenken*, waarover wij in ons e. k. nummer denken te spreken.

«of geheel, of nagenoeg blijft gelijk het was; én de «willekeur der Predikanten, én de onchristelijke vorming «op de hoogeschool, én de overgifte van het onderwijs «aan een stelsel dat de Kerk ondermijnt, én de eigen«dunkelijkheid van een kerkelijk gezag, dat, tegenover de «Kerk, noch verantwoordelijkheid, noch grenzen erkent.»

Op de sommen en cijfers waarvan dit de slotsom is, deelen wij uit vele slechts de volgende aanmerkingen mede.

Uit de *Handelingen der Synode van* 1842 vinden wij bl. 39 dit uittreksel: Den 14n Julij hadden de deliberatiën plaats wegens het rapport aangaande de Adressen. Den 15n «heeft, uit kracht van Art. 10 van het Reglement «van orde, de President, wegens het beslotene in de «vorige zitting, der Vergadering de geheimhouding opge«legd, met de verklaring dat deze zaak en derzelver «behandeling confidentieel is.» *Handelingen*, bl. 109. De Z. M. zeggen ten dien aanzien: «Hier is de eenparigheid «niet, met schitterende letters op het Rapport van 1841 «vermeld. Veeleer waren de beraadslagingen van dien «aard dat geheimhouding opgelegd is. Geen beklagens«waardige eensgezindheid meer, op verzaking der waarheid «gebouwd.» Het was, naar ons inzien, onmogelijk dat er, nu bepaalde punten, ook van *leere*, in de Adressen behandeld werden, eenstemmigheid onder de leden der Synode zoude geweest zijn. Men vergelijke b. v. de Hoogleeraren *Bouman* en *Hofstede de Groot*, beide leden van de Synode. Te verwonderen is het, dat de Synode nog zulke twee of veelduidige woorden heeft kunnen vinden, dat zij, aangaande de handhaving der leer, tot een besluit is kunnen komen. Of dit echter op den duur gelukken zal? Wij betwijfelen het. De tijd van hare vergadering nadert alweer; de gemoederen zijn meer opgewonden dan vroeger; de G. S. heeft zich geruchtmakende blijken van goedkeuring doen geven; wat zal er dit jaar gebeuren?.....

— De woorden der Synode «wezen en hoofdzaak der Hervormde leer» toetsende, zeggen de Z. M. onder anderen: «Hetgeen hoofdzaak is, in den geest der Kerk, is «voor menigeen, of dwaalbegrip, of bijzaak, of voorstel«lingswijze en *vorm*. Christus is Zaligmaker, maar of Hij «God is geopenbaard in het vleesch, en met Zijn dierbaar «bloed voor de zonden betaalt, dat is vorm. God is liefde; «maar of die liefde zich in een schuldverzoenend kruisoffer «heeft betoond, het is vorm. De geboden des Heeren te «onderhouden is pligt, maar in hoever wij hiervoor de «kracht des Heiligen Geestes behoeven, dit behoort tot «menschelijke opvatting, tot meer willekeurigen vorm. «Bijzaak of vorm der Kerkleer is voor een iegelijk al wat «hem in de Kerkleer, ter ontwikkeling zijner eigen wijs«heid, hinderlijk is.» Het zij ons geoorloofd hier enkelijk naar onze Artikelen over den *Toestand van het Protestantisme* te wijzen, en hun uitroep te herhalen: ***Puinen storten over puinen!*** (1)

— De Synode had aangaande het godsdienstig onderwijs op de lagere scholen gezegd, dat zij uit het Besluit van 2 Januarij 1842 aanleiding genomen had, om te doen, wat in dezen der *Kerke* betaamt. Hierop zeggen de Z. M. «Laat ons zien, wat heeft ze dan gedaan? De aanvrage «tot uitbreiding van het godsdienstig onderwijs heeft ze

(1) Er is onderscheid tusschen puinen en puinen. B. v. Puinen van het Protestantisme, als uitdrukking der Christelijke leer beschouwd, zijn heel wat anders dan puinen van het Protestantisme beschouwd als eene vergadering van Christenen. Zoo nu: Puinen van het Katholicisme, beschouwd als uitdrukking der Christelijke leer, zijn er ter wereld niet; puinen van het Katholicisme beschouwd als eene vergadering van geloovigen, ja, die zijn er. Wat is, in dit opzigt, het gansche Protestantisme anders dan een immer meer verpuinende puinhoop van het Katholicisme? Dit voor den «*Evangelischen*» *Kerkbode*, die aan het Katholicisme puinen wil toeschrijven gelijk aan die van het Protestantisme. Er is tusschen beide niets meer dan tusschen *ja* en *neen*.

«aan de Synodale Commissie, om, tegen een volgend «jaar, een meer ontwikkeld voorstel ter tafel te brengen, «in handen gesteld. (1) Wij vragen niet hoedanig dit «plan is, wat er van worden zal, en op welke wijs het «ten uitvoer zal worden gelegd; maar wij leiden er deze, «naar ons voorkomt, natuurlijke en ongezochte gevolg- «trekking uit af: de Synode wil het leerstellig onderwijs «buiten de school behartigen ; de Volksschool zelve geeft «zij geredelijk prijs. Dit is dan wat der Kerke betaamt; «zelve, zonder tegenspraak, mede te werken ter invoering «van een stelsel hetwelk de Godsdienst tot een vak van «onderwijs verlaagt, de School aan den heiligenden in- «vloed eener Christelijke opvoeding onttrekt, en, op meer «dan eene wijs, den weg opent aan de overheersching der «Roomsche Kerk» (bl. 62). Wij bekennen niet te begrijpen, hoe dit laatste door de Z. M. is kunnen gezegd worden De Katholieken beklagen zich niet minder dan de Z. M. c. s. over de bestaande misbruiken ten aanzien van de lagere scholen, inzonderheid verlangen zij eigene scholen, opdat het onderwijs godsdienstig worde; en nu moet *het onttrekken der School aan den heiligenden invloed eener Christelijke opvoeding* de Roomsche Kerk, neen, schrikkelijker! de overheersching der Roomsche Kerk in de hand werken! *Credat Judaeus Apelles.*

Eindelijk zijn wij genaderd aan het derde gedeelte van der Z. M. Geschrift: «Wat kan er, vooral ook, wat mag en moet er door getrouwe ledematen worden verrigt?» (bl. 72). Wij willen uit en over dit derde gedeelte nog het een en ander aanteekenen.

Bl. 76 wordt de rede opgegeven, waarom de Z. M. zich niet afscheiden. «Voorzeker, zoo de tegenwoordige toe- «stand van het Kerkgenootschap, waarin thans elk dwaal- «begrip geduld wordt, door een stellig verwerpen van de «Symbolische Schriften, als eigenaardige gesteldheid en

(1) *Handel. der Synode*, bl. 59 en 136.

«niet als tijdelijke ontaarding moest worden beschouwd, «dan zou geen Christen, met een goed geweten, lidmaat «kunnen zijn eener vereeniging op onchristelijken grondslag «gebouwd» (Hoe is 't mogelijk! De Symbolische Schriften «der Kerk van 1618 zijn de eenige Christelijke grondslag! En dat zeggen lieden die roepen: *de Bijbel! de Bijbel! de Bijbel alleen!)*; «maar het regt der Kerk, al wordt het «miskend, is geenszins vernietigd» (Welk regt? van welke Kerk?); «het moet terug worden geëischt; en men behoort «den moed niet te verliezen, omdat de zege in den eersten «of tweeden strijd niet wordt behaald..... de afzondering «blijft, in ons oog, een eigendunkelijk verlaten van den «post welken God ons aangewezen heeft..... aan de ge«loovigen *(is)* niet het wijken uit Sion, maar het aldaar «strijden met het zwaard des Geestes en het weder op«bouwen van den vervallen tempel opgelegd.» Op de vraag: «*Wat willen eigenlijk de zeven Haagsche Heeren?*» antwoordt «*een Predikant bij de Hervormden:*» «Zij willen «de bestaande Nederlandsche Hervormde Kerk omkeeren» (bl. 12 van dat Geschriftje); «Hoe men het ook door «nietige onderscheidingen en looze advokatenstreken poge «te verbloemen, men bedoelt niets anders dan eene om«keering der Hervormde Kerk, eene invoering van geloofs«dwang in plaats van gewetensvrijheid» (bl. 18). «Het «is niet twijfelachtig, wat het lot van andersdenkenden «worden zou, wanneer de onzalige partij, die de Kerk «in beroering zoekt te brengen, eens zegevierde! Hoewel «twee eeuwen geleden, is het den volke nog niet vergeten, «hoe eens, nadat Prins Maurits zijne kling op de schaal «had geworpen van diezelfde Contraremonstrantsche partij, «het hoofd....» Dat volgt schrijven wij niet af; want wij betwijfelen het, of juist de Formulieren Oldenbarneveld op 't schavot gebragt hebben. De later verbanningen zijn er met meer grond aan toe te schrijven. Wij wilden door die laatste aanhaling maar doen zien, hoe het streven

der Z. M. bij hunne tegenpartijders opgenomen wordt.

— Bl. 79. De Z. M. willen niet streven naar vernietiging van het Synodaal beheer. De Gemeente heeft wel regt op die vernietiging; maar niet al wat geoorloofd is, kan oorbaar geacht worden. Ook in deze dingen moet men wijs zijn tot matigheid. Neem de Synode weg, dan dreigt volslagen wanorde. Doch tegen haar strekking naar Kerkoverheersching dient te worden geprotesteerd, en de Staat, die, in 1816, wederregtelijk, eene disorganiserende organisatie ingevoerd heeft, maar nu tot beter inzigt komt, kan, in de ministeriele dispositie van 1 Julij 1842, niet bedoeld hebben, eene Synode te bevestigen, welke noch verantwoording doet, noch lastbrieven ontvangt.

— Bl. 83. «Geen lijdelijk afwachten betaamt ons. Geen «stilzitten als of al wat noodig is, door de Synode plaats «hebben zou.» Men moet niettemin voortgaan met, het volgend jaar, Adressen aan de Synode te zenden; die Adressen hebben geholpen — men vergelijke slechts het besluit der Synode van 1842 met dat van 1834, toen zij alle Kerkbesturen vermaande om «met verdubbelde aan«dacht toe te zien.... op alle woelingen van onruststokers «en geheime opruijers, of van openbare klagers zonder «genoegzamen grond.» De Synode gaat vooruit; *iets* goeds mag men dus van haar hopen. Doch men moet meer doen dan Adressen schrijven. Wat dan? bl. 84. Eene *Evangelische Maatschappij* oprigten, die de materiele aangelegenheden aan de Synode overlatende, de hoogere belangen der Kerk behartigen zou? Zoo iets zou wenschelijk zijn, zal later welligt tot stand komen; doch voor het oogenblik zijn er zwarigheden tegen, men bereide er zich toe voor door naauwere vereeniging met den Heer der Gemeente. — Men ziet het dat de Z. M. niet zoo maar in het wilde schermen; zij weten wat zij willen, en willen het uit al hun kracht. Dat is veel! Dat is vermogend! Dat zou weer kunnen brengen tot *eene heerschende Kerk.*

En of dit wel geheel buiten hun plan ligt, beoordeele men, zoo naar de gansche strekking hunner partij, als naar het hiervolgende:

Bl. 86. «De Nederlandsche Hervormde Kerk is thans, «volgens de Grondwet, niets meer dan eene *Gezindheid*, «welke, nevens andere Gezindheden, door den Staat is «erkend. Men kome dus, *al meende men hiertoe geregtigd «te zijn*, niet *onverstandig* en *ontijdig* terug op hetgeen «tot eene heerschende, of bevoorregte, of Nationale Kerk «behoort.» De Z. M. veroordeelen dus de meening niet, dat men *geregtigd* is terug te komen op hetgeen tot eene heerschende, of bevoorregte, of Nationale Kerk behoort; (1) maar zij veroordeelen, dat men er *onverstandig* en *ontijdig* op terugkome. Waarin nu is het onverstandige en ontijdige van dat terugkomen gelegen? Misschien verspreidt het volgende hierover eenig licht. Na de vereeniging van Kerk en Staat, mits zonder overdrijving, geprezen, en de afscheuring, onder anderen, als eene *nationale misdaad* betreurd te hebben, zeggen zij: «Desniettemin, en al kon «ook, *hetgeen wij voorzeker niet ontkennen*, een gewijzigd «herstel der afgebroken betrekking voor de toekomst, én «*wenschelijk*, én ook *mogelijk* worden gerekend, zeker is «het, dat *thans* elke poging ten dien opzigte het ongerijmd «najagen van een hersenschim is, en dat men aldus, in «stede van eenig nut, groot nadeel zou kunnen stichten, «door voedsel te geven aan de verdenking ... als of zich, «onder schijnbaar godsdienstige bemoeijingen, een politiek «doel en de regtstreeksche strekking naar omkeering der «tegenwoordige Staatsregeling verbergt.» De Z. M. ontkennen dus niet (=erkennen goedkeurend), dat het wenschelijk en mogelijk is, de vereeniging van Kerk en Staat (=de heerschende Kerk) eenigzins gewijzigd, voor de *toekomst* te herstellen; maar *thans* zou elke poging daartoe

(1) Hoe *nationaal* zou die Kerk zijn, welke eene der minst talrijke Gezindten van Nederland zou wezen!

ongerijmd, ontijdig zijn, zou zelfs nadeelig kunnen worden. Wij meenen, dat men het oog wel mag houden op lieden, die zoo spreken; want de vereeniging van Kerk en Staat kan niet hersteld worden zonder omkeering der tegenwoordige Staatsregeling, zonder b. v. de gelijkheid der gezindten uit de Grondwet te schrappen. (1)

— Het heeft ons verwonderd, dat wij van bl. 89 tot 93 eene verdraagzaamheid gepredikt zagen, die gansch niet in den aard der Orthodoxen ligt. Zij is op de tijdsomstandigheden berekend, moet ook slechts voorbijgaande zijn; maar juist daarom kan een regtzinnige van den ouden stempel haar niet wel anders aanzien dan als menschelijke wijsheid en voorzigtigheid, die weinig aangenaam is bij God. Doch wij laten dezen *casus conscientiae* over aan de Gereformeerde *moralisten*.

— Wat de meeste opschudding veroorzaakt heeft, is de hevige aanval der Z. M. op de drie Groninger Hoogeeraren in de Godgeleerdheid. Bl. 99. «Ouders of betrekkingen! gij moogt geen jongeling ter theologische vorming brengen of laten, waar hij aan een invloed dien ge «strijdig met de leer der Kerk en met de leer der zaligheid acht, overgeleverd is. En, waarom zouden we niet' «nu wij, met anderen, aan de Groninger School de bekleedselen van haar menschelijke wijsheid afgerukt hebben, het vrijmoedig en openlijk zeggen? bepaaldelijk aan

(1) «*Men zal toch wel de bedoeling niet koesteren, om, in «de Kerk blijvende, allengs, den verloren invloed der voormaals-«heerschende Kerk op den Staat te herwinnen?* — En toch, «raadpleegt men de schriften der hier bedoelde Heeren en hunne «denkbeelden, omtrent de *Vaderlandsche Geschiedenis, het lager «Onderwijs en de Oud-Gereformeerde Opvoeding*, dan ontwaart «men, dat het laatstgenoemde denkbeeld wel niet regtstreeks op den «voorgrond staat, maar toch, van uit de verte, ons tegenspiegelt, «als om de gemoederen, van lieverlede, *op de herleving eener «heerschende Kerk, althans in den Staat gezag oefenende*, voor «te bereiden.» *Aan mijne Geloofsgenooten, door* W. H. Warnsinck Bz. — Amsterdam, bij *S. J. Prins.* 1843.

«haar moet, door een billijke en pligtmatige kreet van «verontwaardiging uit de Gemeente.... op eene afdoende «wijs paal en perk worden gesteld.... Voorzeker ook wij «hebben geaarzeld in het beantwoorden van de vraag of «er op verwijdering der Hoogleeraren, hoe regtmatig ook, «in de tegenwoordige omstandigheden behoort aangedron«gen te worden..... Doch alle deze zwarigheden en over«leggingen vermogen niets tegen de eenvoudige redenering: «Een van beide: óf hetgeen wij in het midden gebragt «hebben, is laster en overdrijving, uit scheurzieke bekrom«penheid ontstaan; óf wel het is hier om het aanwezen «der Kerk, om de eer van den Zaligmaker, en om het «behoud der zielen te doen; en bij de overtuiging zou «ook het aarzelen, in ons, als misdrijf en heiligschennis «moeten worden beschouwd»..... — «Verwijdering (bl. 104) «van Hoogleeraren, zegt men, zou nadeelig voor de weten«schap zijn! Laat ze dan werken voor taalkennis en wijs«begeerte, maar niet in den beperkten omvang onzer «kerkelijke Godgeleerdheid ter omverwerping van de Kerk. — «Het ware hard en onbillijk! Harder en onbillijker nog «voor de Kerk, leeraars te behouden die zich jaren ach«tereen vijandig tegen haar hebben betoond; daarenboven «laat ze, hoewel zij geenerlei aanspraak op schadeloos«stelling bezitten, is het noodig, ruimschoots worden scha«deloos gesteld.» — *Summa summarum*, zij moeten weg!

Dit is het wat heel de G. S. niet slechts in beweging, maar in groote beweging gebragt heeft. Weeklagende predikatien der Hoogleeraren, vol met betuigingen van bereidwilligheid om voor de goede zaak te lijden en om andersdenkenden lief te hebben; (1) hartelijke deelneming der

(1) *Jezus Christus en die gekruisigd, onze kracht om te volharden in de waarheid en in de liefde, die uit God zijn. Tweetal Leerredenen, uitgesproken te Groningen, den 26 Februarij en 19 Maart 1843, door* L. G. Pareau, *Akademie-prediker.* Te Groningen, bij *J. Oomkens*, Akademie-drukker.

Gemeente, waaruit meer dan driehonderd leden eene plegtige verklaring afleggen ter beantwoording van het Geschrift der Z. M.; (1) levendige deelneming der Studenten van al de Faculteiten, die zich in serenades lucht geeft, en zelfs de Studenten van andere Faculteiten dan de Theologische doet besluiten, om van het Groninger Driemanschap een voor hen bijzonder ingerigt onderwijs in de Godsdienst te vragen; losbarsting van dichter-verontwaardiging; (2) geweldige taal van Couranten-Artikels; (3) dit alles en nog meer volgde op het boekje, waarin de Z. M. de afzetting der Groninger Hoogleeraars openlijk vragen en aanraden te vragen. Wij laten deze zaak blijven. Het is genoeg, dat wij er onze Katholieke Lezers opmerkzaam op gemaakt hebben. Tot eene kleine uitspanning bij dit lang artikel, geven wij hun eenige regelen uit de dichterlijke losbarsting, daar wij zoo even van spraken.

«Alleen het nachtgebroed verfoeit en haat het licht,
«Het vliedt en houdt zich schuil in eeuwig duistre hoeken,
«De uil en vledermuis, zij schuwen en vervloeken
«De gouden dagvorstin en sluiten d'oogen digt.

«Zoo sluit een nachtgebroed in 't lieve Vaderland,
«Een schandlijk zevental vermeetle duisterlingen,

(1) *Plegtige verklaring, afgelegd door een aantal leden der Hervormde Gemeente te Groningen, ter beantwoording van het Geschrift, getiteld: Aan de Hervormde Gemeente in Nederland.* Te Groningen, bij *J. Oomkens*, Akademiedrukker. 1843.

(2) *Een woord ter bemoediging aan de Groninger Theologische Professoren, Predikanten en Studenten, en verder aan de Hervormde Gemeenten.* Te Groningen, bij *H. Geertsema Jr.* 1843.

(3) Zie *Provinciale Friesche Courant* van Donderdag 2 Maart ll. Daar heet het onder anderen: «Wij hebben geen eerlijk vijand voor; «en zij, die Land en Kerk met zulke dweepzieke denkbeelden be«roerden en vele zwakken wonnen, — zij hebben geheime middelen «in hunne magt, met welke zij bij een zwak Gouvernement verder«felijke en schijnbaar onmogelijke dingen zouden kunnen bewerken... «Het riekt naar den mutsaard en brengt de Inquisitie weer voor «den geest.»

«Moedwillig d'oogen toe, die zij tot zien ontvingen,
«Voor 't rein en goddlijk licht, dat op den kandlaar brandt.

. . . . . .

«Zeg, adderengebroed! gij nachtelijke drom!
«Beken rondborstig wat uw giftig harte griefde!
«Was 't mooglijk, wijl men u de waarheid zei in liefde,
«Ontwikkelde den geest van 't echte christendom?

— Van bl. 105 tot 110 wordt nogmaals over het lager onderwijs gehandeld, en, — wij doen er hulde aan, — veel goeds gezegd. Misschien komen we in het vervolg hier nog eens op terug.

— Bl. 120 en volgende tot 131 verdedigen zich de Z. M. tegen de beschuldiging, dat zij Rome in de hand zouden werken. Hoe veel krenkends voor de Katholieke Kerk in die tien bladzijden gezegd wordt, kan deze eene zinsnede doen begrijpen: «Wij vreezen haar (de Roomsche «Kerk) niet, omdat ons geloof haar *veelsoortige afgoderijen*, «.... in den naam des Almagtigen verwerpt» (bl. 130). En hoe men zich tegen het licht verblindt, toonen deze woorden: «Ofschoon Rome, met verwonderenswaardige «gevatheid haar beginselen, waar het noodig is, ontveinst «en verbergt, plooit of overkleurt, en ze met geliefkoosde «meeningen van den tijd vereenigen wil; steeds en overal «waar ze, overmagtig zijnde, geen wijziging van stem en «houding behoeft,.... worden dezelfde dwaalbegrippen en «aanvankelijk dezelfde dwangmiddelen te voorschijn gebragt» (bl. 121). Dit laatste staat daar magtspreukig, zonder schijn van bewijs; maar het eerste herinnert ons wat gebeurd is, toen de beroemde *Bossuet* zijne *Exposition* had uitgegeven: de Gereformeerden wilden niet erkennen, dat hij de leer der Kerk naar waarheid voorgesteld had; zij beschuldigden hem, dat hij die had *ontveinsd, verborgen, geplooid, overkleurd, had gepoogd ze te vereenigen met geliefkoosde meeningen van den tijd*. O dat onze afgewekene Broeders de leer onzer Kerk kenden, niet zoo als ze door onka-

tholieke Schrijvers ontluisterd, verminkt, vervalscht wordt voorgesteld, maar gelijk ze inderdaad is. Hoe menig zou het voorbeeld volgen van vele geleerden onzer dagen, die onze Kerkleer in hare bronnen bestudeerd hebben! Men herinnere zich *Sibthorp* en zijne *Brieven*.

En hiermede eindigen wij, voor ditmaal, hetgeen we ter gelegenheid van de *woelingen, spanningen en schokken in de N. H. Kerk* wilden zeggen. Wij hebben gezien, hoe de strijders elkander beurtelings slaan, naarmate zij zich het *kerkelijk* of *anti-kerkelijk* standpunt zuiver kiezen. Het ware voordeel, dat de Z. M. op de Synode behalen, komt voort uit de dubbelzinnige, wijfelende houding der Synode, die het *kerkelijk* niet vlak durft verwerpen, en het *antikerkelijk beginsel* niet wil ter zijde stellen. Tegen de G. S. (bijzonderheden daargelaten) kunnen de Z. M. het niet volhouden, juist omdat zij het *kerkelijk* en *anti-kerkelijk* vereenigen willen. De slotsom van alles is, dunkt ons, onbetwistbaar: een onfeilbaar leerend gezag is noodzakelijk, wil men de goddelijke openbaring behouden.

DE PAUSIN JOANNA IN HET KONINKLIJK INSTITUUT.

Toen, bij zijn laatste bezoek te Amsterdam, de koning ook eene zitting van het Koninklijk Instituut bijwoonde, werd hem, voor welkomsgroet en hulde, eene soort van plak-kastijding toegediend door den hoogleeraar *Royaards*, lid van het Koninklijk Instituut, en belast met het voordragen der gelegenheidsrede. De dagbladen hebben het gemeld en er het hunne van gezegd: wij laten het blijven. Zeer mogelijk is het, dat Zijner Majesteits wenkbraauwen een weinig verdonkerden op het hooren van 't lesje, hem van wege het Koninklijk Instituut zoo ontijdig gegeven; zeer mogelijk is het ook, dat de ver ziende heeren van het Koninklijk Instituut die wolk op het gelaat des konings

vooruitgezien hadden; niet onwaarschijnlijk is ons daarom de gissing van een dagblad (*de Noord-Brabander*, N°. 55, 11 Mei 1843), dat het Instituut er op bedacht geweest is, om dat wolkje door iets potsierlijks weer te verdrijven. De hooggeleerde heer *N. C. Kist* werd met deze taak belast. Maar ach! nu was 't nog erger. Niet dat zijne hooggel. juist over afgeschafte subsidiën sprak, of aan Z. M. lesjes gaf, dat juist niet; maar de man sprak over oude, vergeten leugens, en bewcerde stijf en strak, dat het onoplosbare raadsels zijn; 't waren leugens, beleedigend voor bijnâ de helft van Zijner Majesteits onderdanen; 't was eene behandeling, schandvlekkend voor het geleerd Instituut. Waarover sprak hij dan? over het sprookje van de Pausin Joanna! en hoe? als over een onoplosbaar raadsel van de middeleeuwen!! Voorzeker sloeg toen een of ander geleerd lid van het Koninklijk Instituut zijne oogen op Z. M., en herinnerde zich deze verzen, waarin *Bilderdijk* raad geeft hoe den afgepijnden geest weer te herstellen:

Laat zoete vriendenkout.....
U streelen; doch.....
Ontvlucht den kwelgeest: schuwt den slechthoofd bovenal,
Wiens reden dwaasheid is, wiens tong een ijdle schal,
Waarbij ge u zelf verpijnt met zin of slot te zoeken,
En zuchtend rugwaart ziet naar de opgepakte boeken.
Ach! minder wordt de geest, die klaar, die zuiver denkt,
Door wat de wiskunst diepst, wat ze edels heeft, gekrenkt;
Min lijdt hij door 't geheim der zielkunde in te boren,
Dan nietig nieuwsgerel of wartaal aan te hooren.
Verga 't onnut geklap.

Ziekte der geleerden. V^de^ *Zang.*

Wij doen bij deze gelegenheid nogmaals opmerken, wat wij in een vorig nummer (boven, bl. 202) aantoonden, hoe zekere lieden *tweederlei maat en tweederlei gewigt* hebben, hoe namelijk vele bestrijders der K. Kerk, wanneer zij een verdicht of vervalscht stuk vinden, 't welk

eene dier Kerk vijandelijke strekking heeft, dit onder de bescherming hunner kritiek nemen, terwijl zij anders eene kritiek oefenen, die zelfs Gods Woord uit den Bijbel wegredeneert: wij moesten er bijgevoegd hebben: eene kritiek, die ook de best bewezene gebeurtenissen uit de Geschiedenis opruimt, wanneer zij voor het Katholicisme getuigen. Van het eerste gaf de heer *N. C. Kist* nu andermaal een blijk, nadat hij nog onlangs met zijne *Allocutio Revdi Patris Prothami* zoo weinig eer had ingelegd: van het laatste? Laten we eene maand geduld hebben.

BOEK-AANKONDIGING.

Het Oude Spook, in onze dagen op nieuw vertoond door J. Ellendorf, in zijn geschrift: «Is Petrus «te Rome en Bisschop der Christelijke Gemeente «te dier stede geweest?» Bezworen door eenen Roomschen Exorcist (Dr. A. J. Binterim). Uit het Hoogduitsch door P. Gunst. Met eene voorrede van T. Brouwer, R. C. Priester en Kapellaan te Duiven. — Φῇ γὰρ ὅγ ἀιρήτειν Πριάμου πόλιν ἤματι κείνῳ, Νήπιος. Ἰλ. β. 37. Gevolgd door de Dissertatio de Cathedra Antiochena et Romana; contra Antonium de Dominis, Spalatensem, van den geleerden Jesuit Dionysius Petavius, welke Dissertatio in de werken van Petavius, uitgave van Amsterdam en Venetie, niet gevonden wordt. — Te Almelo, bij *J. T. Sommer.* 1843. — gr. 8°. XII, en 148 bl. *Prijs f* 1.25.

Wij verheugen ons dat dit boekje van den geleerden *Binterim* in onze taal overgezet is. Hij was de man, die door zijne uitgebreide belezenheid, door zijne vertrouwelijke bekendheid met de kerkelijke en anti-kerkelijke literatuur, zoo der eerste als der latere eeuwen, het best in staat was, om de vermetelheid van den oppervlakkigen *Ellendorf* ten toon te stellen, en wien het toekwam die vermetelheid openlijk te tuchtigen. Volkomen heeft hij zich van deze taak gekweten, zoo door 't geen hij zelf in deze brochure geschreven heeft, als door het op nieuw

uitgeven der *Dissertatio*, op den titel vermeld. *Binterim* doet niet alleen de tegenwerpingen, in *Ellendorfs* boekske bijeengebragt, in rook verdwijnen; maar hij toont ook ten duidelijkste, dat *Ellendorf* noch de bronnen ingezien, noch zelfs de nieuwere literatuur over de vraag, die hij behandelde, genoegzaam gekend heeft. Wij aarzelen niet te zeggen, dat ieder, die in naauwkeurige geschiedvorsching belang stelt en de vraag, door *Ellendorf* zoo vermetel behandeld, voor goed uitgemaakt wil zien, zich dit geschrift moet aanschaffen. Dat nu de Hooggeleerden die het met *Ellendorfs* geschrijf zoo op hadden, hunnen held zoo mogelijk verdedigen! Men heeft ons toegeroepen: «antwoordt»; thans zeggen wij op onze beurt: «hier is een antwoord, wederlegt het zoo gij kunt.» Zal nu de tegenpartij eerlijk genoeg zijn, om op dit onderwerp terug te komen, en eere te geven, wien eere toekomt? Wij durven het naauwelijks hopen, althans niet van den *Kerkbode*. De beroemde tijdrekenkundige *Petavius* moge alle uit de tijdsberekening ontleende bedenkingen tegen *Petrus* reizen naar — en verblijf te Antiochie en Rome oplossen; hij moge toonen, dat de oudheid niets van Petrus verhaalt, wat de tijd hem niet toegelaten heeft te doen; *Binterim* moge de *nalatenschap onzer vaderen* tegen *Ellendorf handhaven*, de miskende en gelasterde oudheid wreken, het onbeschaamd bedrog (gedeeltelijk echter uit onwetendheid ontstaan) van den pseudo-Katholieken Schrijver aan den dag brengen; het zal bij zekere mannen weinig baten. *Ellendorf* heeft geschreven tegen de Jesuiten en tegen de Pausen; dus moet *E.* een *grondig Historicus* zijn, *die aan geleerdheid, scherpzinnigheid, en aan een vrijen blik heiligen eerbied en vurigen ijver voor regt en waarheid paart* (Recensie in de *Gids*, 7de Jaarg. n. 1.)(1).

(1) De *Katholiek* van Febr. (boven, bl. 73), had *Ellendorf* doen kennen. Geen enkele dergenen, welke dien man met zooveel overijling geprezen hadden, heeft sedert iets van den onverdienden lof teruggenomen.

Dit zou ons minder verwonderen in blinde vereerders van den man, die weleer schreef, dat de Jesuiten *verdreven of vermoord* moeten worden; maar men heeft het immers thans met *Calvijn* zoo hoog niet meer op. Hoe het zij, wij vreezen, hier op nieuw een blijk te zullen vinden, dat de tegenpartij der K. Kerk den strijd niet met eerlijke wapenen voert.

Moet nu, na hetgeen wij gezegd hebben, de *kritiek* zich ook nog doen gelden? Zij heeft, tot onze vreugde, hier weinig anders te doen, dan te prijzen. Mogt iemand denken, dat *B.* met *E.* wat veel solt; dat *Petavius* tegen *de Dominis* wat hard is; wij antwoorden, dat *E.* om zijne vermetelheid moest getuchtigd worden, en dat *P.* zijnen vijand milder behandelt dan de *critici* van dien tijd, zelfs in zaken van minder gewigt, plagten te doen. — Wat bl. 34 over het XVI^{de} hoofdst. van den brief van de Romeinen voorkomt, is voorzeker zoo te verstaan: «Wij behoeven dat hier ter plaatse niet te beslissen.» Want hetgeen eenige *hypercritici* tegen de echtheid van dat hoofdd. opgeworpen hebben, kan geen' grond tot redelijken twijfel opleveren. — Bl. 41 vinden wij, dat *Paulus* en *Barnabas (Hand. XIV.* 22*)* priesters *benoemd* hebben. Wij meenen dat het Latijnsche *constituissent*, noch het Grieksche χειροτονήσαντες, hier ter plaatse, alzoo moet vertaald worden; maar dat men *gesteld*, *aangesteld*, misschien *geordend* behoort te vertalen. Het χειροτονήσαντες *uitsteken der hand n* kan hier moeijelijk anders genomen worden, dan als *opleggen der handen*, gelijk in de ordinatie geschiedt; want het wordt van *Paulus* en *Barnabas* gezegd en gaat vergezeld van *bidden* en *vasten*. Daarom is voorzeker de vertaling in den Staten-Bijbel af te keuren: «Ende als sy haer in elcke Gemeynte *met opsteken der handen* Ouderlingen *verkozen* hadden.» Hier toch schijnt het, als of het *opsteken der handen* door de leden der Gemeenten had plaats gehad, terwijl de tekst het χειροτονήσαντες van *Paulus* en *Barnabas* alleen zegt,

in allen gevalle beslist de vertaling in éénen zin, wat een anderen zin hebben kan. — Bl. 89 is eene kleine misstelling. Het Hoogduitsch heeft: *Petavius bezieht zich darauf in dem werke: de doctr. temp.;* de vertaling: *P. wijst in dezelve* (de Dissertatio) op *zijn werk: de doctr. temp.* — Deze en weinige andere min gewigtige feilen nemen echter de verdiensten der vertaling niet weg, en worden door ons aangestipt, veeleer om te toonen met hoe groote oplettendheid wij gelezen hebben, dan omdat wij meenen te moeten berispen. — De Eerw. *Brouwer*, wiens ijver en kunde wij reeds meermalen prezen, heeft eene zaakrijke voorrede voor de Vertaling geschreven. Alles in het boekje is lezenswaard, waarom wij het, ook onder onze On-katholieke landgenooten, een ruim debiet toewenschen.

De kleene Roozenhof, en het Leliëndal. (Of beschouwingen van 's Christens deugd en pligten.) door den gelukzaligen Thomas Malleolus a Kempis, Regulier Canunnik der orde van den H. Augustinus. Voor 't eerst uit het Latijn overgebragt, ter eere Gods. Met Kerkelijke goedkeuring. — Deventer, bij *J. W. Robijns* en Comp. MDCCCXLIII. — kl. 8°. VI. en 144 bl. Prijs *f* 0 60.

De heer *P. A. Camper*, *Mr. der Wijsbegeerte*, *Leeraar der letteren*, hebbe onzen dank voor den arbeid aan de vertaling der bovengenoemde werkjes van *Thomas a Kempis* besteed. De inhoud der beide geschriftjes is boven onzen lof, de vorm heeft in zijne eenvoudigheid iets aantrekkelijks, dat lokt en boeit; de vertaling is net en krachtig. Deze schatten wij te hooger, omdat zij uit het oorspronkelijke, en niet, zooals aanvankelijk het inzigt was, uit het Fransch gemaakt is. De vertaling eener vertaling heeft altoos mindere waarde; maar de vertaling eener Fransche vertaling, inzonderheid wanneer een werk oorspronkelijk in eene oude taal geschreven is, zou ons immer van onnaauwkeurigheid verdacht zijn. De Franschen worden door

de armoede hunner taal, bij overzettingen, altoos gedwongen tot menigvuldige omschrijvingen en uitbreidingen: ga die nu weder in eene derde taal overbrengen, en het is zeker, dat gij iets zult hebben, wat ja nog min of meer naar het oorsponkelijke zweemt, doch dat er niet meer meê overeenkomt.

De heer C. wijkt, in zijne vertaling, hier en daar van de *algemeen aangenomen taalwetten* af, naar het zeggen des *Uitgevers*, door wien hij tevens berigt, bl. VI., *dat ZEd. zich gaarne, des gevorderd, met alle bescheidenheid zal verantwoorden.* 'T was, naar onze meening, niet noodig geweest, zoo iets aan te kondigen. Ieder, die de vertalingen van den heer *C.* ter hand neemt, en zelf aan taal- wetenschap iets gedaan heeft, zal spoedig ontdekken, dat de heer *C.* in dit opzigt, boven het algemeen der Vertalers staat, en hij zal er dus niet aan twijfelen, of ZEd. heeft, waar hij afweek, er zijne redenen voor gehad. Of er echter in de vertaling afwijkingen zijn van *algemeen* aangenomen *taalwetten*, dit betwijfelen wij: wel zijn er afwijkingen van sommige voorschriften der lieden, die zich als *taalwetgevers* gedragen hebben. Wie gelijk hebbe, die de wetten gaf, of die van deze afweek, behoeft hier ter plaatse, noch door ons, beslist te worden. Eene aanmerking houde de heer *C.* ons ten goede. Men is niet verpligt, in taalregelen, zich aan 't gezag van dezen of genen Geleerde te onderwerpen; maar men moet zich zelven gelijk blijven. Nu zien wij dat de heer *C.* het bijvoegelijke naamwoord, als zelfstandig gebruikt, soms in den derden en vierden naamv. enkelv. verbuigt, soms niet; b. v. bl. 32. «Lijd met den *zondigende*... vertroost den *treurenden* ... rigt den *vallenden* op.» bl. 33 «zoekt gij den *naaste* te beteren.... Die voor den *naasten* bidt,» en elders meer; zoo luidt de titel van het eerste geschrift: «De *kleene* Roozenhof,» maar bl. 47 vinden wij: «*kleine* Roozenhof;» dit zal echter

vermoedelijk eene drukfout zijn. Maar dit zijn kleinigheden, niet waard, om er ons langer mee bezig te houden. Het boekske is goed en de vertaling is goed, en de heer *C.* mag met grond vertrouwen, dat hij door zijn arbeid *iets toegebragt heeft aan de bevordering des zielenheils zijner medechristenen* (bl. II). Wij hopen en vertrouwen, dat dit boekje *op den duur* vele lezers zal vinden; want het behoort niet tot de vlugschriften van den dag, maar het blijft zijne waarde altijd behouden. — Ook de Uitgever heeft op den aard van het boekje gelet.

LETTERLOVER.

OP HET ZES EN ZESTIGSTE VERJAARFEEST VAN DEN GRIJZEN HERDER. (1)

Maart 1843.

Blijv' 't Alziend Oog, in Liefde, uw zilveren kroon bewaren,
Gewonnen in zijn dienst, Gewijde aan 's Lams Altaren!
Leef, *Nestor* in de schaar der Herders! Ken geen druk!
Kracht reste u, wijsheid, vrêe, trotserend lot en luk! —
Gelijk *Germaanjes zult* door 't lucht-lazuur blijft boren,
Hij, schuts en wieg aan 't kroost der vogelen beschoren,
Gedenkzuil van een tiende of elfde boomgeslacht,
Dat thands zijn' wortelen voedt, dank tijd en noodweers-macht;
Strek dus, ô Vader! lang ter vraagbake aan uw vrinden,
Eer Raphaël u wijz' waar Gij uw throon zult vinden.

S. D. G.

P. A. Camper,

Mr. der besp. Wijsg., Leeraar der Letteren.

(1) Nadat wij in de *Boekaankondiging* gelegenheid hadden, het proza van den heer C. te prijzen, plaatsen wij gaarne deze dichtregelen, die, als gelegenheidsregelen, onder anderen ook deze verdienste hebben, dat zij geene langwijlige optelling van wenschen bevatten, en de wenschen in geen plas van woorden verdrinken.

Junij 1843.

PROTESTANTSCHE EENHEID

EN

VERDRAAGZAAMHEID.

(Vervolg van bl. 9.)

Wij hebben het grondbeginsel van het hedendaagsche Protestantisme, hetwelk de verschillende kerkgenootschappen, krachtens hunne beweerde overeenstemming in de hoofdwaarheden van het Christendom, als zoo vele afdeelingen der algemeene Christelijke Kerk beschouwt, getoetst aan de H. Schrift, aan de oorkonden der oudheid, en aan de gezonde rede, en overtuigend bewezen, dat hetzelve met het denkbeeld der ware Kerk even zoo onvereenigbaar is, als de waarheid met de dwaling, als het licht met de duisternis; wij hebben doen zien, dat dit beginsel den grond legt tot vernietiging van alle Godsdienst en tot volstrekte zedeloosheid. Men verbeelde zich echter niet, dat wij met het grondbeginsel te wederleggen, den Protestanten het werkelijk bestaan dezer voorgewende eenheid in de hoofdzaken of grondwaarheden hebben toegegeven; trouwens een nader onderzoek over deze voorgewende eenheid der Protestantsche kerkgenootschappen zal zelfs elken onbevooroordeelden Protestant overtuigen, dat *hoofdzaak* of *grondwaarheid*, in den mond van eenen Protestant, woorden zijn zonder beteekenis, of liever, dat *grondwaarheid* en *Protestantisme* woorden zijn, die elkander verdringen, en bijgevolg het Protestantisme

zijn verwarden toestand te vergeefs onder het masker der eenheid tracht te verbergen. Wij meenen dien toestand op nieuw te moeten openleggen, opdat het voor de wereld meer en meer blijke, dat geen der Protestantsche kerkgenootschappen het kenmerk der ware eenheid draagt, en dus de misleide menigte, hare oogen voor de waarheid openende, gedrongen worde de *ware* eenheid te zoeken.

Het moet den eenvoudigen Katholiek, die met den loop van het Protestantisme niet genoeg bekend, die krachtens het denkbeeld, dat hij aan Godsdienst hecht, gewoon is, de verschillende kerkgenootschappen, door hun verschillen in de godsdienstige gevoelens te onderscheiden, opmerkelijk voorkomen, wanneer hij de Protestanten hoort zeggen, dat zij het in de hoofdzaak eens zijn. Onwillekeurig vraagt hij zich zelven: hoe hebben dan toch de Protestanten het zoo hoog op met hunne onderlinge eenheid? Is het niet juist het verschil van gevoelens in de godsdienstige leerstukken, hetwelk altoos de verschillende kerkgenootschappen heeft doen geboren worden? wat is er dan toch gebeurd? sedert wanneer en in welke hoofdpunten is men overeengekomen? Ter opheldering dezer uit den aard der zaak voortvloeijende bedenkingen moeten wij die zoogenaamde Protestantsche eenheid in haren oorsprong nasporen, en deze is niet ver te zoeken, want zij ligt in de verdeeldheid zelve.

Verdeeldheid en verwarring was het eerst en noodzakelijk gevolg van den opstand tegen het wettig gezag der H. Kerk; naauwelijks was de eerste steen van dat Babel gelegd, of de Heer strafte dien hoogmoedigen aanleg met een geest van verdeeldheid, die duidelijk

aanwees, dat dit niet het werk van God was, en die ook de kiem van vernietiging in zich zelven droeg; want «elk rijk, dat tegen zich zelven verdeeld is, zal verwoest worden.» (1) Die opstand geschiedde echter niet in een oogenblik, want de uitspraak van Jesus: «zoo iemand de Kerk niet hoort, zij u als een heiden en als een tollenaar,» (2) had in de harten der Christenen al te diepe wortelen geschoten, om openlijk het gezag der Kerk aan te randen, of zelfs eenigen schijn te willen geven, dat men eene aan hare uitspraken tegenstrijdige leer wilde invoeren; men beriep zich op de oudvaderen en op de leer der oude Kerk, ja de Augsburgsche confessie zelve werd in dezer voege gesloten: «Dit is het kort begrip van ons geloof, waarin «men niets, hetgeen met de H. Schrift, of met de *Katho-«lieke Kerk*, ja zelfs niets, hetwelk met de Roomsche «Kerk in strijd is, zal aantreffen; het verschil betreft «slechts eenige misbruiken, die in de Kerk zonder «eenig gezag zijn ingeslopen.

Men erkende nog de eerste algemeene kerkvergaderingen en beriep zich op hare beslissingen tegen de Socinianen: men eerbiedigde de oude kerkvaderen en trachtte zijne stellingen met het gezag dier leeraren te staven. Hieraan, maar ook hieraan alléén was het toe te schrijven, dat de oorspronkelijke sekten nog aan *vele* hoofdwaarheden des Christendoms gehecht bleven, en geen wonder: want zonder gezag kan nimmer eene geopenbaarde waarheid behouden blijven, nimmer eene godsdienstige, ja, zelfs geene burgerlijke Maatschappij bestaan. Van daar dat de hervorming, ofschoon uit haren aard niets anders dan eene gods-

(1) Matth. XII: 25. (2) Matth. XVIII: 17.

dienstige regeringloosheid, zich evenwel door synoden en geloofsformulieren heeft moeten staande houden, en zich alzoo, tegen hare beginselen aan, een zeker gezag heeft aangematigd. Doch ook hierdoor toonden de Hervormers weder, hoe weinig zich de dwaling gelijk blijft.

Dit werd dan ook weldra begrepen door eenige hunner geleerden, die meer doorzigt hadden dan de misleide menigte. Zij beseften, welk een uitgestrekt veld de hervorming aan het vrijgemaakte verstand had opengesteld; zij begrepen te regt, dat, na eenmaal het goddelijk gezag, na de onfeilbaarheid der Kerk verworpen, na den Bijbel, naar ieders bijzondere ingeving uitgelegd, als eenigen kenbron en regel des geloofs verklaard te hebben, geen menschelijk gezag en dus geene synoden of geloofsformulieren hunne gevoelens meer konden binden. Nu nog iemand te willen dwingen, dat hij leerstukken, die boven het bereik der rede zijn, zoude aannemen, was het grondbeginsel der hervorming regtstreeks tegenspreken, was niets anders dan een willekeurig gezag der menschen voor het goddelijke, dat men verworpen had, in de plaats stellen. De Bijbel, de Bijbel alleen was nu de Godsdienst der Protestanten; de afzonderlijke rede, de eenige scheidsvrouw der geschillen, die over deszelfs begrip ontstaan konden.

De Godsdienst, welke nu, wat de opvatting van hare leerstellingen betreft, in gelijken, zoo niet in minderen, rang was geplaatst met de andere wetenschappen, werd dan ook de speelbal van het altoos uitspattend, altoos veranderlijk brein der menschen; de eene sekte bragt de andere voort, en alle waren,

zoo als men voorgaf, op het zuivere woord van God gegrond.

Naauwelijks telde de Hervorming vijf jaren na hare geboorte, of nieuwe opstandelingen stonden uit haren eigen boezem tegen het hoofd der opstandelingen op; een *N. Storch*, *T. Muncer* en andere hoofden der Doopsgezinden beschouwden de hervorming als ongenoegzaam, en plaatsten zich regtstreeks tegen *Luther* over. Deze had als leerstuk aangenomen, dat de krachtdadigheid der H. Sacramenten alleen uit het geloof voortkwam. De Doopsgezinden meenden nu ook, bij wettige gevolgtrekking uit deze leer te moeten afleiden, dat de kinderen, daar zij voor geen werkelijk geloof vatbaar zijn, ook niet moesten gedoopt worden, en zoo men zich wil overtuigen, hoe vredelievend zich deze sekte gedroeg, behoeft men zich slechts te herinneren aan den beruchten boerenkrijg, welke in één jaar meer dan honderdduizend boeren wegmaaide. Zoo ook had *Luther*, alhoewel van de wezenlijke tegenwoordigheid van Jesus Christus in het Altaargeheim overtuigd, de leer der transsubstantiatie aangerand, omdat deze boven zijne bevatting was, en beweerd, dat J. C. in het H. Sacrament in of te gelijk met het brood tegenwoordig was. *Carlostad* integendeel, die de wezenlijke tegenwoordigheid niet kon bevatten, plaatste zich op zijne beurt met even veel regt en ook al weder met de H. Schrift in de hand, tegen *Luther* over en beweerde, dat J. C. niet wezenlijk in het H. Sacrament tegenwoordig is. Uit deze leer, door *Zwingel*, *Oecolampadius* en *Calvyn* ondersteund en uitgebreid, ontsproot dan ook een nieuwe tak van hervorming, en het is al te zeer bekend, met welke woede de Calvi-

nisten hunne gevoelens tegen de Lutheranen verdedigd hebben, om niet te zien, hoe weinig deze verschillende hervormers het in de hoofdzaak onderling eens waren.

Dan onder al die tallooze sekten, door de grondbeginselen der hervorming voortgebragt, was er geene, die den aard der hervorming met al hare gevolgen duidelijker en vollediger ontwikkelde, geene, die met de wapenen, door *Luther* zelven gesmeed, zich meer regtstreeks tegen *Luther* over stelde, dan het Socinianisme. Van dezelfde wapenen, waarvan zich *Zwingel* tegen *Luther* bediende, om aan de zoo duidelijke woorden «dit is mijn ligchaam» eene andere wending te geven, bedienden zich de Socinianen, om aan de woorden der H. Schrift, welke de Godheid van J. C. onwederlegbaar uitdrukken, hunne natuurlijke beteekenis te ontzeggen; ja zelfs alle geheimen weg te redeneren, omdat namelijk deze voor de rede ontoegankelijk zijn. Zelfs werd door hen als regel voor bijbelverklaring aangenomen, dat men die plaatsen, welke boven het bereik van het menschelijk verstand zijn, in een overdragtelijken zin moest opvatten: en met dezen regel in de hand viel het den Socinianen niet moeijelijk, zich tegen over *Luther* en alle andere Hervormers te plaatsen, en tevens hetgeen deze nog geëerbiedigd hadden, tot den grondslag toe te vernietigen.

Op gelijke wijze heeft, volgens de eerste Hervormers, J. C. voor ons eene zoo overvloedige voldoening gegeven, dat de onze geheel en al overbodig zijn; volgens *Socinus* integendeel, heeft J. C. zich hoegenaamd niet als een zoenoffer voor ons opgedragen. De eerste overdreven de leer der erfzonde in zoo verre,

dat volgens hen, den mensch niets goeds was bijgebleven; de laatste ontkende weder vlak weg 's menschen oorspronkelijk bederf. Volgens de eersten is *God alleen* bij de regtvaardigmaking van den zondaar, en de volmaking van den mensch werkende; terwijl, volgens *Socinus*, het de *mensch alleen* is, die handelt, die zich volmaakt; althans heeft God er geen ander aandeel bij, dan dat Hij den mensch zijne waarheden openbaart. — Zoo verre was het er van af, dat de Hervormers het in de hoofdzaak eens waren. Er bestond onder hen slechts een vereenigingspunt, dit was deze stelling: *de Bijbel is de eenige regel des geloofs.* Overigens, hoe zij zich onderling, in betrekking tot hunne wederzijdsche verschillen, beschouwden, hoe rustig de een den ander zijnen weg liet gaan, hoe vreedzaam en genoegelijk zij zich te zamen aan die kostelijke weide van het nieuwe Evangelie voedden, blijkt ten duidelijkste uit de wijze, waarop zij gewoon waren, hun terrein tegen elkander te verdedigen, elkander te verketteren, op de laagste wijze te verguizen, met de grootste woede te vervolgen, om het leven te brengen; en, waarlijk, de geschiedenis van het Protestantisme, zoo als zij door Protestanten zelve wordt opgegeven, is te wel bekend, dan dat wij hier in bijzonderheden zouden treden, en van eenen *L. Hetzer*, *Campanus*, *Servet* en andere slagtoffers der Protestantsche woede, in het breede zouden gewagen.

Faustus Socinus was de eerste, die den grondslag legde tot de stelselmatige verdraagzaamheid. Hij kwam in het jaar 1579 in Polen, waar de Hervorming reeds veel veld had gewonnen. Hier bevonden zich velen uit de sekte der Doopsgezinden, die het geheim der

allerheiligste Drieëenheid loochenden, maar zich nog te zwak bevindende, om voor hunne nieuwe gevoelens openlijk uit te komen, aanvankelijk nog met de andere Hervormers uitwendig vereenigd bleven tot in het jaar 1565, toen zij zich openlijk afzonderden en onder den naam van *Unitarissen* te Racow een bijzonder kerkgenootschap vormden.

Socyn vond dáár de gemoederen zoodanig verdeeld, dat er even zoo vele sekten als leeraars waren; slechts in één punt kwam men overeen; namelijk: in de verloochening der Godheid van J. C. De doortrapte *Faustus*, die dezelfde anti-christelijke gevoelens van zijnen oom, *Lelius Socinus*, had ingezogen, wist, immers voor het uitwendige, de partijen te vereenigen, niet door hen tot eene en dezelfde leer terug te brengen, maar door der hervorming eene ruimte te geven, welke tot hiertoe in de Kerk bijna onbekend was. Trouwens, hij stelde de algemeene Kerk niet in een of ander bijzonder kerkgenootschap, maar in allen, die slechts de Hoofdwaarheden van het Christendom erkenden, onaangezien hun verschil in de overige leerstukken. Deze Hoofdwaarheden nu kwamen slechts op deze punten neder: dat er maar één God is, en dat J. C. van God gezonden is, om het Evangelie te verkondigen; onverschillig hoe men voor het overige over den persoon van J. C. en ook alle andere betwiste leerpunten mogt denken.

Tot hier toe hadden de geschiedrollen der oudheid onder de Sekten-hoofden slechts éénen van dien stempel opgeleverd. Het was zekere *Apelles*, van wien *Eusebius* gewaagt, die leerde, dat elk in dat genootschap, waarvan hij de belijdenis had afgelegd, moest blijven,

en ook hierin, mits hij zijn vertrouwen stelde in den Gekruisigde en Gods geboden onderhield, de zaligheid zoude beërven. Deze toomelooze vrijheidsleer had echter onder de Christenen geen bijval gevonden, en moest veeleer met zijne overige anti-christelijke grondstellingen, in den beginne overal, uitgenomen bij de zijnen, grooten tegenstand ontmoeten. Intusschen was de grondslag dier leer gelegd in de stelling: *de Bijbel moet alles beslissen;* en evenwel besliste deze niets, maar liet elk eene verschillende, eene tegenstrijdige leer verkondigen. Het gezag, het eenig middel, om de Waarheden van het Christendom voor een volslagen ondergang te bewaren, werd als strijdig met de beginselen der hervorming te vergeefs ingeroepen; geene Synoden, geene geloofsbelijdenissen, geene banvonnissen, waren in staat, om den stroom der nieuwe en zich telkens afwisselende leeringen te stuiten; te vergeefs beproefde men, om door eene minnelijke schikking, ja zelfs door wederzijdsche inwilligingen, een vergelijk te treffen, eene hereeniging tot stand te brengen. Al deze pogingen hadden geen ander gevolg, dan dat men elkander niet meer met die woede vervolgde, maar misschien ook, dat men elkander meer en meer tot onverschilligheid in de waarheid voorbereidde.

En in de daad, de Hervormers zich aldus in tallooze sekten verdeeld ziende, en overtuigd, dat een rijk, door zoo vele tegen elkander aandruischende leerstellingen in zich zelf verdeeld, het rijk van J. C. niet kan wezen, noch een duurzaam bestaan hebben, zagen geenen anderen weg, om zich uit dezen benarden toestand te redden, open, dan dien van hunne toevlugt

te nemen tot het zonderlinge stelsel van *Socyn*; dat namelijk de ware Kerk zich niet uitsluitend bij een of ander afzonderlijk genootschap bepaalt, maar allen omvat, die de hoofdwaarheden van het Christendom *(welke men echter niet opnoemde)* behouden hebben; en, dat de andere leerstukken, waarover men het oneens was, bloot gevoelens waren, die men kan aannemen of verwerpen, zonder zich van de zaligheid uit te sluiten.

Dit stelsel vond dan ook eindelijk, alhoewel men nog altijd niet dan schoorvoetende tot hetzelve toetrad, bijval. *Calixtus*, een der geleerdste Lutheranen van zijnen tijd, deed het bij de Lutherschen in Duitschland, *d'Huisseau*, Predikant te Saumur, bij de Calvinisten in Frankrijk ingang vinden; hier werd het ook door *Jurieu*, een der hardnekkigste verdedigers van het Calvinisme, aangenomen; en nu kwam men er openlijk voor uit, dat de algemeene Kerk onder alle sekten verspreid is, en dat zij ware ledematen telt onder al die gemeenten, die den grondslag der Christelijke Godsdienst niet omver hebben geworpen, al waren zij onderling ook zoo verdeeld, dat zij tegen elkander het banvonnis uitspraken, ja het zwaard trokken.

Nu riep de Hervorming alle sekten bijeen, met al hare tegenstrijdige geloofsbelijdenissen, zelfs de aloude Moederkerk, die zij verlaten had, niet uitgezonderd, en meende zich uit dien chaos van verwarring, eene Kerk te kunnen vormen, even alsof het rijk van J. C. een verdeeld rijk konde wezen. En ziedaar het zonderling middel, tot welk het Protestantisme zijne toevlugt heeft moeten nemen, om te bewijzen dat *verdeeldheid*

eenheid is; ziedaar hetgeen men *eenheid in verscheidenheid, waarheid in liefde* noemt!

Thans zullen wij onderzoeken, of het Protestantisme zich ook dien ijdelen troost kan verschaffen, dat in de zoogenoemde verschillende afdeelingen van het Christendom, in de belijdenis der Hoofdwaarheden, werkelijk eenheid bestaat.

Wanneer men iemand, in welken tak van wetenschap dan ook, over hoofdwaarheden hoort spreken, veronderstelt men natuurlijk, dat hij op zekere bepaalde waarheden doelt, die in het wetenschappelijk vak, waarover hij spreekt, ten grondslag van andere insgelijks bepaalde waarheden dienen. Met hoe veel meer regt wordt in de voornaamste, en voor den mensch noodzakelijkste van alle wetenschappen, die niet door het menschelijk vernuft uitgevonden, maar ons van den hemel, door eene goddelijke veropenbaring, is aangebragt, als eene eerste voorwaarde eener geopenbaarde hoofdwaarheid vereischt, dat dezelve eene bepaalde waarheid of daadzaak behelze. Immers zonder bepaalde waarheden zou de Godsdienst niet het middel kunnen wezen, om den mensch tot zijne bestemming op te voeren, noch ook om hier op aarde de eendragt te doen bloeijen, maar integendeel, eeuwigdurende twist veroorzaken. Wat is waarheid? Wat is J. C., als voorwerp onzer vereering beschouwd, wanneer er geene bepaling is, of Hij waarlijk God en mensch, of slechts alleen mensch is; wat is, met een woord, zonder die bepaling, Christendom, dan een bloote naam zonder beteekenis? Van daar dat de goddelijke Leermeester, door de Samaritaansche vrouw wegens het geschil tusschen de Joodsche en Samari-

taansche Godsdienst ondervraagd, haar antwoordde (1): «gij aanbidt, wat gij niet kent, wij aanbidden hetgeen wij kennen.» Nu, de Godsdienst der Samaritanen, alhoewel aanvankelijk uit de vereering van den waren God en die der afgoden te zamen geflanst, erkende toch, en wel destijds uitsluitend, den eenigen God; en evenwel zegt *Jesus*, dat zij niet wisten, wat zij aanbaden, omdat zij het ware denkbeeld van Gods eigenschappen misten en hunne Godsdienst niet uitoefenden naar de voorschriften van God, in de wet en de profeten uitgedrukt; van daar dan ook dat *Jesus* zijnen geest over zijne Apostelen uitzond, die hen alle waarheid leerde, om door de kennis van deze alle volken in ééne Kerk te vereenigen. Deze bepaalde waarheid moet gevolgelijk eene stellig door God geopenbaarde, en als zoodanig door de geheele Kerk gekende waarheid zijn; de geringste bedenking zelfs, die met eenigen grond tegen dezelve zou kunnen aangevoerd worden, zou die zekerheid uitsluiten en mij verhinderen, haar als eene onfeilbare waarheid aan te nemen; ja! zonder die zekerheid vind ik geen veiligen gids tot het eeuwig leven, maar blijf ik in de akelige duisterheid rondtasten. Deze zekerheid is mij derhalve zoo noodzakelijk als de openbaring zelve.

Maar ook wordt in zake van Godsdienst tot de bepaling eener hoofdwaarheid vereischt, dat zij niet alleen als waarheid, maar als hoofdwaarheid, waaraan bij gevolg een ieder zich hebbe vast te houden, bewezen zij. Inmers, hoe vele daadzaken en stellingen vinden wij niet in den Bijbel vermeld, welke nogtans niet daarom hoofdwaarheden van de Godsdienst zijn.

(1) Joann. IV: v. 22.

Wil men dus niet, zich in gevaar stellen, om eene hoofdwaarheid te loochenen en daardoor zelfs het geloof te verliezen: wil men, ten gevolge dier onderscheiding van grond- en niet grondwaarheid beoordeelen, welk kerkgenootschap, niettegenstaande zijne dwalingen, toch altijd tot de algemeene Kerk blijft behooren of niet, en gevolgelijk, of men wel in dit of dat kerkgenootschap mag blijven deelnemen; dan moet ook, wanneer men geen ander gezag aanneemt dan dat van den Bijbel, deze of gene hoofdwaarheid als zoodanig uit den Bijbel zelven worden bewezen, en wel met de *grootste zekerheid* worden bewezen; ik zeg: met de grootste zekerheid, omdat zonder deze weder elke misvatting of twijfel zoude kunnen plaats hebben en dezelfde gevolgen na zich slepen.

Wanneer wij nu dit vereischte, om eene grondwaarheid te bepalen, toetsen aan den eersten grondslag van het Protestantisme, krachtens welken er geen onfeilbaar gezag op deze aarde bestaat, en diensvolgens niet alleen elk mensch in het bijzonder, maar ook eene geheele kerkvergadering kan dwalen; hoe kan dan, ook zelfs de gemoedelijkste Protestant, zich gerust stellen, dat hetgeen hij gelooft, *zekere* waarheid is, dat hij in zijn kerkgenootschap belijdenis doet van de hoofdwaarheden des geloofs, en diensvolgens waarlijk den weg des heils bewandelt? Welke middelen zijn hem ter hand, om een zoo gewigtig vraagpunt op te lossen? De Bijbel zelve? Maar wat beteekent (en wanneer toch zal men het gewigt dezer vraag gevoelen?) wat beteekent het woord Bijbel, zonder gezag en gezaghebbende uitleggers? De Bijbel toch staat bij hem, in verhouding tot Gods woord, gelijk een wetboek, —

wiens echtheid men niet kan bewijzen en wiens juiste en onvervalschte inhoud of verklaring, niet aan beslissende Regters, maar aan de willekeur van een ieder is overgelaten, — in verhouding staat tot een regel, naar welken een maatschappelijk ligchaam zich zou moeten gedragen, en waarop men zich ter beslechting der allerbelangrijkste geschillen zou moeten gronden. Zonder dat gezag is de Bijbel een boek, dat tot niets dan tot verdeeldheid leidt; een wetboek, waarvan het wettelijk bestaan zelfs kan worden gewraakt en hetgeen dus tot niets kan verbinden. Immers, daar volgens het Protestantisme, de Bijbel de eenige kenbron is der geopenbaarde waarheden, zoo moet ook de Bijbel alléén beslissen, welke boeken echt en welke onecht zijn, en daarenboven uit den Bijbel zelven blijken, of de handschriften in de oorspronkelijke talen onvervalscht tot ons gekomen zijn, en welke vertalingen al of niet met deze overeenstemmen. Zie daar eene moeijelijkheid, welke de hervorming van haren eersten aanvang af te vergeefs heeft trachten op te lossen!

En nog veel minder kan zij aantoonen, welke de hoofdpunten zijn, die men volstrekt moet aannemen, om tot het algemeen ligchaam der Christelijke Kerk te behooren, vermits die hoofdpunten als zoodanig nergens in den Bijbel bepaaldelijk worden aangewezen; de H. Schrift nergens bepaaldelijk zegt, wat grondwaarheden zijn of niet, nergens den regel bepaalt, om deze te onderscheiden, en die regel dus ook niet dan eigendunkelijk kan worden gegeven, niet, dan met zich buiten den Bijbel eenen geloofsregel te stellen, en bij gevolg met zich zelven in tegenspraak te komen.

De Protestanten zullen, om zich uit deze moeijelijkheid te redden, misschien nog blijven beweren, dat de grondwaarheden in den Bijbel zoo onderscheidend gekenmerkt staan, dat een ieder ze ligtelijk kan ontdekken. Deze stelling was een natuurlijk gevolg van de vorige, waarbij men de doode letter der H. Schrift als de eenige kenbron der waarheid en als den eenigen regter ter beslegting van alle geschillen vast stelde, want het zoude al te ongerijmd geweest zijn, iemand uit en door den Bijbel alléén, leerstellingen te willen opdringen, die hij te vergeefs in den Bijbel zoekt opgegeven.

Het is hier de plaats niet, deze bewering uit de H. Schrift zelve te wederleggen, en waarlijk, zij behoeft ook geene wederlegging meer. De ondervinding heeft haar op de duidelijkste wijze gelogenstraft. Trouwens, men heeft het over de bepaling der hoofdwaarheden nog nooit eens kunnen worden; ja! welk leerpunt is, sedert de hervorming, niet in het Protestantisme het onderwerp van geschil geweest? En volgt dan hieruit, volgens de grondbeginselen van het Protestantisme, niet onwedersprekelijk, dat geen leerstuk, hetwelk als eene hoofdwaarheid zoude beschouwd worden, in de H. Schrift duidelijk genoeg uitgedrukt staat. Zij, die nog aan de Dordsche leer gehecht zijn gebleven, ontdekken duidelijk in den Bijbel de geheimen der Allerheiligste Drieëenheid, der Menschwording van Gods eeuwigen Zoon, der voldoening, erfzonde, enz.; en zij beschouwen die geheimen als den grondslag van het Christendom. De heer *Hofstede de Groot*, en misschien het aanzienlijkste gedeelte der Protestantsche geleerden met hem,

kan er die geheimen maar volstrekt niet in vinden; en wie nu zal zijne partij overtuigen, dat deze den Bijbel niet goed gelezen heeft? Maar wie siddert ook niet bij deze gedachte! indien zoo vele bijbelkundige mannen, die zelfs Bedienaars des goddelijken Woords worden genoemd, na het strengste onderzoek, hetgeen nu reeds meer dan drie eeuwen in het Protestantisme plaats heeft, de echte begrippen des Bijbels, ook ten aanzien der belangrijkste leerstukken des Christendoms niet eenstemmig hebben kunnen bepalen, ja hoe langer hoe meer in gevoelens uiteenloopen; welk middel blijft dan den ongeletterde over, om de hoofdwaarheden, welker kennis hem zoo noodzakelijk is, te leeren kennen? Wanneer dus die kleinen, die eenvoudigen van harte, welke de meeste aanspraak hebben op het rijk der hemelen, U, mijne Heeren! die voorgeeft, dat gij de geleiders van anderen zijt, om het brood des levens vragen, U vragen, wat zij toch, om zich in zulk belangrijk punt niet te bedriegen, bepaaldelijk moeten gelooven; wat zult gij hun antwoorden? Welke leerpunten hun aanwijzen? Zal uw antwoord eenstemmig zijn, zoo dat hun blijke, dat gij het in de hoofdzaak eens zijt? Maar dit ook eens voor een oogenblik verondersteld, met welk regt zult gij deze bepaalde punten, als den grondslag van het Christendom, als hoofdwaarheden, voordragen? Is niet uw voornaamste stelregel, hoegenaamd geen menschelijk gezag, in zaken des geloofs, te erkennen? Uwe overeenstemming derhalve zou niet anders kunnen daarstellen dan een menschelijk gezag, een gezag, dat bij gevolg voor dwaling bloot staat, en daarom niet voldoende is, om met zekerheid de grondwaarhe-

den te bepalen, en aldus tot grondslag des geloofs te dienen. Zoudt gij zeggen, dat uwe overeenstemming haren grond in den Bijbel heeft; dan moet gij antwoorden op de vraag, of *gij* dan, met uitsluiting van allen, die anders denken, gedacht hebben, of zullen denken, het onbedriegelijk verstand van den Bijbel hebt? Of gij *van Gods wege* verzekerd zijt, dat uwe opvatting niet verschilt van den waren zin der woorden Gods? Bevestigend kunt gij daar niet op antwoorden, zonder u eene persoonlijke onfeilbaarheid toe te schrijven, eene onfeilbaarheid, die NB. wederom uit den Bijbel *onfeilbaar* zou moeten bewezen worden. Hier stuit men op het onmogelijke. Niemand der Protestanten kan dus *zeker* zijn, dat hij alles gelooft, wat hij noodzakelijk moet gelooven, om zalig te worden; en wat kan er verschrikkelijker zijn, dan deze onzekerheid, gesteld nevens het denkbeeld van hoofdwaarheden des geloofs! en zie daar den grondslag van het Protestantisme; men weet niet, wat men gelooven moet, wat men kan afstaan, wat men behouden moet, hetgeen dan toch hierop neder komt, dat men inderdaad niets gelooft, zoo als men gelooven moet.

Het is er dan ook wel ver af, dat de *Kerkbode*, van wege zijne veelkleurige lastgevers op de vraag: welke zijn de hoofdwaarheden van het Christendom? een eenstemmig antwoord kan aanbieden; het is integendeel te bewonderen, dat zulke Hooggeleerde mannen, in onze dagen, waarin de zoogenaamde ontwikkeling van het Christendom, of liever, de toomelooze vrijheid van denken, ook op onzen Nederlandschen bodem, meer en meer veld wint; waarin de Hervorming zich langs alle kanten meer en meer op haar

eigendommelijk terrein plaatst; dat zij nu de menigte nog (en misschien ook zich zelven) door hunne gewaande eenheid in de hoofdzaak, welke nooit bestaan heeft, zoeken te blinddoeken, dat zij nu nog van hoofdzaken durven gewagen, terwijl de kern van het Protestantisme zelfs geene leerstellige waarheden meer erkent, ja de dierbaarste geheimen van het Christendom reeds openlijk durft loochenen. Wil men zich hiervan overtuigen, wil men weten, hoe het gelcerd Protestantisme van onze dagen, over hoofdzaken denkt, men leze het *Adres* van den heer *Groen* c. s. aan de algemeene synode der Nederl. Hervormde kerk (1842); men vergelijke bij de klagten, in genoemd *Adres* over den tegenwoordigen toestand van het Protestantisme aangeheven, de openhartige erkentenis van den echt Protestantschen *van Borssum Waalkes*, Predikant te IJsbrechtum, in zijne *Opmerkingen en wenken*, enz., dat geen Protestant zich op hoofdwaarheden kan beroemen.

De algemeene synode der Hervormde Kerk, in den jare 1842 vergaderd, had gezegd: «dat geen christe-«lijk kerkgenootschap duurzaam kan bloeijen of be-«staan, zoo er niet in de hoofdpunten der godsdienstige «overtuiging en leere overeenstemming is tusschen de «gemeente en derzelver leeraars en verdere godsdienst-«onderwijzers.» De Predikant, getrouw aan zijne grondbeginselen, vraagt hierop: (1) «Wat zijn de hoofd-«punten der godsdienstige overtuiging en leer? wie «heeft ze aangewezen? wie zal zich immer verstouten, «die op te tellen?» (2) «Wat zijn *hoofdpunten der leere*

(1) Bladz. 7. (2) Bladz. 30.

«ook nog in onze dagen? vraagt het aan honderd «leeraren en hoogleeraren, en gij hoort misschien vijf- «tig, mogelijk honderd verschillende antwoorden. Bij «dezen is Drieëenigheid, bij dien voldoening, bij eenen «derden de onfeilbaarheid des Bijbels hoofdpunt, welke «zaken bij eenen vierden wederom voor geen punt, «veel minder voor een hoofdpunt der christelijke leer «gehouden worden. Praedestinatie, volharding der «heiligen, Persoonlijkheid des H. Geestes, erfzonde (1) «*en wat niet al?* zijn hiér hoofdzaken, dáár geene za- «ken in de opvatting van het Christendom. Veel, zeer «veel heeft de synode gewaagd met te vooronderstellen, «dat er hoofdpunten in de leer, dat er dogmatische «eenheid kunnen zijn; waagde zij nog eenen stap en «bepaalde of noemde zij die hoofdpunten, zoo zouden «wij wederom midden in de jammeren van vroegere «eeuwen staan en onafzienbare ellenden zouden ons «en der Kerk berokkend worden.»

Eindelijk, en men beoordeele hieruit den geest en de strekking van dit geheele stuk, de leeraar komt er rondborstig voor uit: (2) «wij zijn vrij in onze «christelijke belijdenis, in dit opzigt aan geene synode «onderworpen, en deze vrijheid is, naar onze meening, «het hoofdbeginsel der Hervormde Kerk.» Juist be- grepen, het vrije onderzoek, vrijheid van gevoelen is het hoofdbeginsel der Hervorming, van haren eer- sten aanvang aldus vastgesteld. *Calvyn* (3) erkende het, dat de beslissingen der Kerk en harer oudste en

(1) Wat dunkt u, lezers? van een zoo verachtelijk spreken over de dierbaarste geheimen der Godsdienst door eenen Predikant? Ver- raadt dit niet duidelijk genoeg, dat zijn Eerw. er niet aan gelooft?
(2) Bladz. 34, (3) Instit. 4. C. 9.

echtste kerkvergaderingen aan herziening onderworpen waren. Nu, deze vrijheid is volgens den heer *v. Borssum* niet alleen het grondbeginsel der Hervorming, maar ook dat van het Christendom zelf, en ondanks zijne verloochening van alle hoofdpunten in de Godsdienst, zou toch de ontkenning dezer vrijheid iemand van het Christendom doen vervallen; (1) want «hij zou dan alleen iemand uit de Kerk willen geworpen hebben, wanneer hij loochende, *dat er een God is*, zoo hij loochende, *dat Christus de Zaligmaker is*, of zoo hij *den anderen de vrijheid van onderzoek wilde ontnemen.*» De Predikant zag het, dat hij, met het geheele Christendom tot deze drie hoofdpunten terug te brengen, niet Protestantsch genoeg sprak, en zich dus niet gelijk bleef; daarom voegt hij er bij, dat hij in deze uitzondering nog maar om des vredes wil, maar altoos tegen zijn gevoelen, zou bewilligen.

Zie daar hoe ver men het in de ontwikkeling van het Christendom gebragt heeft: men loochene de Allerheiligste Drieëenheid, men loochene de goddelijke eigenschappen, welke de bloote rede niet met elkander kan vereenigen, men loochene de Godheid van Jesus; zoo lang men «volhoudt, dat zijn begrip over God geene godverzaking, zijne wijze van zien ten opzigte van Christus geene verloochening van Hem als Zaligmaker en van Gods openbaring van Hem is;» hij denke overigens zoo hij wil, men kan hem uit de kerk niet wegstooten; neen, op hem alleen, die vastelijk gelooft, die zich *zoodanig* overtuigd houdt (b. v. dat de Godmensch Jesus Christus zich als een zoenoffer voor onze

(1) Bladz. 58.

zonden heeft opgedragen), dat de geringste twijfel beleedigend zou zijn voor de goddelijke openbaring, en hij een zoo onwrikbaar geloof anderen zou willen inboezemen, op hem alleen moet de banvloek nederstorten; bijgevolg, niets, althans geene bepaalde waarheid, veel minder eene hoofdwaarheid aan te nemen, is het hoofdbeginsel van het beginselloos Protestantisme. Zie daar in welken afgrond van ongerijmdheden en verwarringen men nederzinkt, wanneer men met zijn kortzigtig brein eene te hooge vlugt wil nemen, om den Alwijze als te bevechten.

Diep betreuren wij met de heeren Adressanten aan de synode den verregaanden vrijheidsgeest van den heer *v. B. W.;* nog dieper betreuren wij met hen de antichristelijke gevoelens van den heer *Hofstede de Groot c. s.*, die bijzonder in het berucht tijdschrift: *Waarheid in liefde* openlijk aan den dag gelegd worden; wij verheugen ons integendeel in de heeren Adressanten en allen, die het geheim der Allerheiligste Drieëenheid en der Menschwording van Gods Zoon en eenige andere bovennatuurlijke waarheden nog eerbiedigen, dat het Protestantisme nog niet al die verwoesting heeft aangerigt, waarvan het de kiemen in zijnen boezem draagt; ja wij smeeken den hemel, dat deze overblijfselen van het Katholicisme hun, door Gods genade voorgelicht, eenmaal nog zullen doen inzien, van waar zij vervallen zijn.

Dan ondanks dit alles beseffen wij niet, met welk regt Protestanten hunnen mede-Protestanten kunnen verwijten, dat zij te ver zijn gegaan, dat zij geene hoofdwaarheden, ja geene bovennatuurlijke waarheden hoegenaamd meer erkennen, en dus den grondslag van

het Christendom omvergehaald hebben. Wanneer men eenmaal een beginsel vooruitzet, is dan niet elkeen geregtigd, om er door wettige gevolgtrekkingen uit af te leiden, wat er ligt in opgesloten? Nu het grondbeginsel, van waar de Hervorming is uitgegaan, is ontkennend, het ontneemt aan alle geopenbaarde waarheden hare juiste bepaling en bijgevolg ook alle zekerheid; trouwens het ontkent elk beslissend gezag, het onderwerpt alles aan het onderzoek, maar welk is de toetssteen van dit onderzoek?... de Bijbel? Ja, maar door de rede verklaard, en deze regtbank kent geen hooger gezag, kent geene beperking, zij strekt zich uit tot en onderwerpt aan hare beslissing al, wat ook zelfs boven haar bereik is; met één woord, zij strekt zich uit tot al het verborgene, al het verhevene, hetwelk de eeniggeboren Zoon ons uit den schoot zijns Vaders heeft aangebragt.

Dat dit geene valsche aantijging is, blijkt uit de stellingen door de hervorming aangenomen: «dat men geen ander gezag dan de H. Schrift door de rede verklaard moet aannemen;» vervolgens: «dat wanneer de Schriftuur onverstaanbare zaken, die boven het bereik der rede zijn, zoo als de Drieëenheid, de Menschwording enz., schijnt te leeren, men dezelve moet wenden naar eenen zin, welken de rede kan bevatten, ofschoon men dan ook den tekst geweld moet aandoen.»

Geen Protestant, van welke zoogenaamde afdeeling der Christelijke Godsdienst dan ook, kan dezen regel, door het Socinianisme uitgedacht, verwerpen; immers wanneer de Schriftuur de eenige geloofsregel is, en Jesus Christus geen levend en onfeilbaar gezag heeft

achtergelaten, dan is ook iedereen genoodzaakt, dezelve te verklaren, en er voor zich zelven eene Godsdienst in te zoeken met het eenig behulp zijner rede; te verwerpen, al wat niet volgens dezer begrip is. Dan diezelfde regel verpligt hem ook, wederkeerig aan elk anderen datzelfde regt toe te kennen, en gevolgelijk alle andere Godsdiensten goed te keuren. Waarom b. v. geeft de Calvinist aan deze woorden: «*dit is mijn lighaam*» een anderen zin, dan dezelve duidelijk te kennen geven? Omdat de letterlijke zin boven het bereik zijner rede is; hij wendt derhalve deze woorden naar eenen zin, die niet boven hare bevatting is, ofschoon hij dan ook den duidelijken tekst geweld moet aandoen.

Maar wie kan het dan eenen Sociniaan beletten, op dezelfde wijze te redeneren, wanneer hij in deze woorden: «*In den beginne was het woord, en het woord was bij God en het woord was God,*» enz., de Godheid van J. C. niet erkent, omdat de letterlijke opvatting dier woorden boven het bereik der rede is? Wie kon hun, ondanks hunne verloochening van alle geheimen, de zaligheid betwisten, hun, die zoowel als de andere kerkgenootschappen den Bijbel aannamen? Wie had het regt, zijne opvattingen boven de hunne voor echt te doen doorgaan, de hoofdwaarheden te bepalen? Wie kon hen overtuigen, dat zij het met andersdenkende Protestanten in de hoofdzaak niet eens zijn? Niemand kon hier een voldoenend antwoord op geven en men vond zich genoodzaakt, de Socinianen, ondanks hunne afschuwelijke verloocheningen, in den rang der onderscheidene afdeelingen van het Protestantsch Christendom op te nemen; ja wat belet hen

om ook de Mahomedanen, ja zelfs de Deïsten te ontvangen? de Bijbel? maar hoe vele middelen heeft niet de rede, om alle moeijelijkheden te beslechten, en den letterlijken zin zoo te keeren en te wenden, dat een ieder er zich mede kan vereenigen? Wat kan men niet met behulp eener zoogenaamde gezonde bijbelverklaring, met de op eigen gezag daargestelde regels der kritiek, taal- en natuurkundige opmerkingen, vergelijkingen van den eenen tekst met den anderen? Met deze en soortgelijke hulpmiddelen, meestal tot kunstgrepen verlaagd, laat men de gewijde schrijvers zeggen, wat men wil, loochent men de voorzeggingen, de mirakelen, vernatuurlijkt men het bovennatuurlijke, wordt het Boek der Schepping een zamenweefsel van leenspreuken; men snoeit alles van de Godsdienst af, wat boven het bereik der rede is, en bijgevolg alle geheimen, alle geloofspunten, want er is geen geloofspunt, wat niet een of ander geheim bevat; en alzoo schikt zich alles, ook zelfs wat Jesus en zijne Apostelen geleerd hebben, naar de volmaaktbaarheid en meerdere ontwikkeling van het Christendom; en dit alles met den diepsten eerbied voor Gods woord en de eenheid in de hoofdzaak.

Men verbeelde zich niet, dat wij ons hier met eenige uit de lucht gegrepen voorstellingen bezig houden; neen, wij spreken van onmiddellijke gevolgtrekkingen, die door eene wettige redeneerkunde uit de grondbeginselen van het Protestantisme afgeleid worden, van werkelijke gevolgen, van daadzaken, die wij dagelijks onder de oogen zien. De toestand van het Duitsche Protestantisme, zijne meer en meer toenemende ontwikkeling, dat is vernietiging van het

Christendom, zijne toomelooze vrijheid, van alles, wat bovennatuurlijk is, naar de wetten der natuur of menschelijke redeneringen te verklaren, en al wat men niet in overeenstemming met deze vindt, te loochenen, sommige boeken of hoofdstukken uit den Bijbel, ook zelfs uit het Nieuwe Testament, weg te schrappen; dit alles ligt zoodanig voor de geheele wereld open, dat het aanvoeren van bijzondere getuigenissen overbodig is.

In Nederland heeft het godsdienstig gevoel te diepe wortelen geschoten, om met zulke reuzenstappen den tijdgeest te volgen; dat men echter ook hier het beredeneerd Christendom thans met rassche schreden nadert, hiervoor behoeven wij geen ander bewijs, dan de hoogeschool van Groningen, en het onbelemmerd voortplanten van hare Sociniaansche leer; zonder te gewagen van Protestantsche tijdschriften en brochuren, welke van tijd tot tijd het licht zien, en waarin nu het een, dan het ander geheim, b. v. de eeuwigheid der helsche straffen, de verrijzenis des vleesches, de algemeene opstanding der dooden, en het algemeen oordeel aangerand, of met opzettelijk voorbehoud over den persoon van J. C. gesproken wordt, enz. Durft soms een in de ontwikkeling van het Christendom nog niet genoeg gevorderde Katechizeermeester het wagen, in zijne onderrigting, in het aanschijn eener Groninger hoogeschool, van de verzoeningsleer te reppen, o die vermetele, die zich zoo ver durft wagen! Hoezeer de man zich ook van de waarheid zijner leer overtuigd houdt, het verdraagzame Protestantisme doet den magtelooze zwijgen.

Is er meer noodig, mijne lezeren! om u te over-

tuigen, hoe belagchelijk het is, Protestanten in de negentiende eeuw te hooren spreken over eenheid en hoofdzaken? Is er meer noodig, om u te doen zien, dat deze woorden slechts tooverwoorden zijn, om de eenvoudigen te misleiden, of magtspreuken, waarmede men zich zelven misleidt?

KERKELIJKE GESCHIEDENIS.

HET LEVEN VAN FRANCISCUS XAVERIUS, *Mede-oprigter der Jezuïten-orde, bijgenaamd Apostel van Indië*, door F. C. VAN DER MEER VAN KUFFELER, Kandidaat tot de Heilige Dienst. Leyden 1842. H. W. Hazenberg en Comp. 8°. XVIII en 341 bl.

Eene onpartijdige, welmeenende kritiek kenschetst zich meestal door toegevendheid, maar vooral dan, wanneer zij de eerstelingen van nog jeugdige schrijvers moet beoordeelen. Zij weet hoe veel arbeids en inspanning hun die met zoo veel zorg aangekweekte lettervruchten hebben gekost; en zij heeft gevoel genoeg, om te begrijpen, hoe hard het den debuterenden acteur moet vallen, reeds bij zijne eerste optrede op het tooneel door een onmeedoogend publiek te worden uitgefloten. — Ook ziet de kritiek dikwerf in nog onvolmaakte, ja soms mislukte pogingen, de kiemen liggen van eene latere en rijpere ontwikkeling: en dan wil zij het onkruid niet te ontijdig uitplukken, uit vrees van de nog teedere en zwakke lootjes te knakken.

Zijn er evenwel geene uitzonderingen op dien algemeenen regel? Al toont zich eene welwillende kritiek gewoonlijk toegevend, zeer toegevend jegens hare jeugdige clienten, moet zij het altoos, jegens allen, in gelijke mate zijn?

Eene kleine gelijkenis zal op deze bedenking antwoorden.

Ziet gij daar ginds dien bloeijenden, levensvollen

jongeling wel, wiens nijvere hand bloemfestoenen en lauwerkransen vlecht?.... Hij wil er het standbeeld mêe sieren van den grooten man, van den onsterfelijke, wiens ideaal hem zoo dikwijls veraanschouwelijkt voor de opgetogen verbeelding zweefde. — Edelmoedig, lofwaardig gebruik van het jeugdig ontluikend talent! Zal nu de kritiek afkeuren, misprijzen, omdat de lauwerkransen en festoenen misschien wat onregelmatig zijn opgehangen; zal zij onmeedoogend gispen en vitten, al erkent zij ook de onbedrevenheid der hand, die ze vlocht? Dit kan, dit mag zij niet. Zij gevoelt te veel achting, te veel sympathie voor den edelen jongeling, wiens hart zoo vurig klopt voor al, wat schoon, goed, groot en verheven is.

Wilt ge nu een tegenhangsel van dit tafereel? Werp dan een' blik op een' anderen jongeling, die met vermetele hand de eerekroon van den schedel des grooten mans komt afrukken; die al zijne krachten inspant, om deszelfs standbeeld op het voetstuk te doen wankelen, en bij het mislukken dier pogingen..... zijne hand in het slijk rondwentelt, om er ten minste het blanke marmer mêe te bezoedelen. — Laaghartig, heiligschennig misbruik van het jeugdig ontluikend talent! Want, zou de dichter zeggen:

«*Insulter à la gloire est un vile métier.*»

Zal nu de kritiek toegevend zwijgen? Dit kan, dit mag zij niet: want op haar ook berust de pligt, om deugd en verdiensten te beschermen en te verdedigen, al worden zij dan ook door een' harer vrienden miskend of gehoond.

Deze korte parabel, geëerde lezers, is van geen

bloot bespiegelenden aard. Zij vindt hare toepassing onder uwe oogen.

Drie eeuwen lang had de eenparige bewondering en dankbaarheid van alle beschaafde volken een' man gezegend, welks gelijken sedert de dagen van Paulus de christelijke Kerk niet had gezien; een man, die even als de Apostel der volken zich kon beroemen, den naam van zijnen goddelijken Meester verkondigd te hebben in plaatsen, waar die aanbiddelijke naam nooit te voren was uitgesproken; een' man, die met onvergelijkelijken ijver gansche werelddeelen doorkruiste en in den tijd van tien jaren zevenmaal honderd duizend zielen uit de duisternissen des ongeloofs tot het licht der ware leer van Christus overbragt.....

Wie herkent hier niet den grooten XAVERIUS, den glorievollen Apostel der Indien?

Nooit had zich nog te midden der algemeene bewondering eene stem van afkeuring of kleinachting doen hooren: zelfs de bitterste vijanden der Katholieke Kerk deden regt wedervaren aan de onmiskenbare verdiensten van een' harer voortreffelijkste zonen. «Het «was helaas! alweder voor ons land bewaard, dat «daarin een klein man moest opstaan, om den grooten «*Xaverius* anders te rigten, en om naar zijne dwerg-«begrippen dien reus der bekeerders af te meten.» (1) Het was de heer F. C. VAN DER MEER VAN KUFFELER, kandidaat tot de heilige dienst, die het waagde, om het oordeel der eeuwen tegen te spreken, en zijne

(1) Wij ontleenen deze woorden aan een onzer geachtste tijdschriften, het *Magazijn voor R. K.*, waarin in de aflev. van Nov. 1842 een zeer lezenswaardig artikel over de H.H. *Ignatius* en *Franciscus Xaverius*, gedeeltelijk uit de *Edimburg Review* overgenomen, voorkomt.

denkbeelden hieromtrent bloot te leggen in een werk, waarvan wij hierboven den titel afschreven.

Dit werk werd ons door de Redactie van den *Katholiek* ter recensie toevertrouwd. Na een aandachtig onderzoek besloten wij, het slechts door een kort verslag aan onze lezers bekend te maken; want het kwam ons voor — men vergeve ons deze vrijheid van uitdrukking — dat het boek, ook om zijne geschiedkundige waarde, geene breedere beoordeeling verdiende. Wij kwamen echter later op dit besluit terug om redenen, waarvan men ons vergunne, hier met eenige woorden te gewagen.

De heer *v. K.* heeft zijn *Leven van Franciscus Xaverius* bearbeid onder den invloed en de leiding van mannen, wier erkende talenten en verhevene betrekking aan velen een waarborg zullen schijnen voor de verdiensten en de grondige bewerking van een geschrift, dat onder zulke auspiciën in het licht verschijnt. Een Hoogleeraar aan de eerste onzer Akademien heeft den schrijver de bronnen voor zijn geschiedkundig onderzoek aangewezen en zijnen arbeid goedgekeurd. Wij hadden dus een werk vóór ons, geschreven in de schaduw der Leydsche Hoogeschool, geschreven door een' harer kweekelingen, onder het toezigt van een' harer bekwaamste Leeraren. Zoodanig werk kon ons eene proeve opleveren van de rigting, welke dáár aan de Godgeleerde Studien, vooral aan die der Kerkelijke Geschiedenis wordt gegeven; het kon ons gedeeltelijk bekend maken met den geest en de bedoelingen, welke niet alleen den leerling, maar ook zijne leermeesters bezielen; het kon ons overtuigen, in hoe verre men ook op onze Universiteiten den weg

der onpartijdigheid en der regtvaardigheid in het beoordeelen der Katholieke vraagstukken bewandelt, welken elders, vooral in Duitschland, mannen van erkende verdiensten en geleerdheid hebben ingeslagen.

Van uit dit gezigtspunt beschouwd, verkreeg het boek van den heer *v. K.* voor ons en onze lezers eene belangrijkheid, welke wij anderzins aan hetzelve niet zouden hebben toegekend, — en wij besloten tot eene breedere beoordeeling.

Wanneer men door eene levensbeschrijving iets *meer* verstaat dan de zamenflansing van eenige biographische bijzonderheden, dan is het gansch geene gemakkelijke taak eene goede levensbeschrijving te leveren. Wil de geschiedschrijver zich niet bij eene bloote opsomming van daden en gebeurtenissen bepalen, dan moet hij ons het beeld van den held zijns verhaals geheel vertegenwoordigd daarstellen. Dan moet hij ons de vorming en de ontwikkeling van zijn in- en uitwendig leven schetsen; dan moet hij ons den invloed doen gadeslaan, dien hij op de gebeurtenissen van zijnen tijd, en wederzijds de gebeurtenissen op hem uitoefenden; dan moet hij (het zijn de woorden van *Voigt* in zijne geschiedenis van Gregorius VII,) «het hoofdidee «zijns levens, het middelpunt van zijn werken, willen «en streven opsporen en in het volle licht daarstellen; «dan moet hij in den zin van al zijn denken en han«delen volkomen zijn doorgedrongen » (1)

Dusdanige levensbeschrijving te leveren, wij herhalen het, is gansch geene gemakkelijke taak. •

(1) *Voigt*, Hildebrand als Papst Gregorius VII und sein Zeitalter. Vorr. S. VIII.

Gaarne willen wij echter erkennen, dat de heer *v. K.* zich het zwaarwigtige zijner onderneming niet heeft ontveinsd Hij spreekt zelf van een' *berg van bezwaren*, en noemt zijnen arbeid *reusachtig* (bl. III): uitdrukkingen, die ons doen veronderstellen, dat hij zich ook het *quid valeant humeri* van den dichter wel zal hebben afgevraagd.

In allen gevalle kon de schrijver iets méér wagen dan iémand, die geheel op eigen wieken moet drijven. Immers van alle kanten mogt hem medewerking, belangstelling en aanmoediging geworden. Getrouwe vrienden, dienstvaardige geleerden, hooggeschatte leermeesters wedijverden in het geven van inlichtingen of wijzen raad. Deze vriendschappelijke bereidvaardigheid was zeker voor den schrijver van eene ongeloofelijke waarde: evenwel had zij misschien ook hare onvoordeelige zijde. Welligt toch heeft deze veelvuldige belangstelling wel het hare toegebragt, om aan het Werk eene zekere bonte kleur te geven, waardoor de medewerking en de invloed van vrienden, leeraren, enz., wat al te duidelijk merkbaar wordt. Er zijn ettelijke zinsneden, ettelijke redeneringen en opmerkingen, waarin men zonder groote scherpzigtigheid eene vreemde hand kan ontwaren. Ééne enkele penseelstreek verraadt soms den Meester. Al, wie de echt geestige, humane, onpartijdige, kiesche en verdraagzame manier kent, waarmede b. v. Professor Kist (om iemand te noemen) gewoon is, over Katholieke leerbegrippen, Katholieke instellingen of celebriteiten te spreken, die zal bij den eersten opslag de parels en edelgesteenten wel opmerken, waarmede 's Hoogleeraars ervarene hand het kannevas zijns leerlings wel heeft willen doorweven.

Het ontbrak dus den heer *v K.* niet aan de noodige hulpmiddelen, om zijnen arbeid met een gelukkig gevolg te kunnen voleinden. Is hij in zijne pogingen geslaagd? Draagt zijn werk blijken van eene echt historische kennis, en mag hetzelve *het resultaat van een grondig onderzoek* heeten, zoo als het de schrijver zelf op bl. v van zijne voorrede noemt.

Wij willen door eene onbevangene kritiek onze lezers in staat stellen, hierover eene billijke uitspraak te doen.

Het moet ons in de eerste plaats van belang zijn, het plan te kennen, volgens hetwelk de heer *v. K.* het leven van *Xaverius* wilde bearbeiden, als ook het standpunt, van waar hij het veld der geschiedenis wilde overzien.

De schrijver geeft ons zelf hieromtrent eenige inlichting in zijne Voorrede, waarop wij nader zullen terugkomen.

«Na rijp beraad,» zegt hij, «kwam het mij het «geschikste voor, de levensbeschrijvers op den voet te «volgen en aan het verhaal, met voorbehoud van eenige «noodzakelijke veranderingen, deszelfs eenmaal aange«nomen loop te laten behouden..... Het onderzoek «intusschen is doorgaans in regtstreeksche tegenspraak «met hetgeen vroegere biographen aanvoerden: hier«voor pleit meestal (?) de waarheid op geschiedkun«dige gronden berustende (aan deze toch gaf ik immer «den voorkeur) in mijn oordeel, en wat het overige «betreft, dat zal het door ons gekozen *motto* op het «titelblad vermeld, (1) genoegzaam en zoo ik hoop

(1) Sequimur probabilia, nec ultra id, quam quod verisimile occurrit, progredi possumus, et refellere sine pertinacia et refelli sine iracundia parati sumus. CICERO.

«voldoende voor mij uitwijzen. Zoo er echter iets is, «dat mij wel het meest heeft bezig gehouden, en waar- «aan ik alles heb te werk gesteld, dan is het de weg- «neming van den eentoonigen verhaaltrant, die de voor- «dragt van het gebeurde bij alle zijne (?) levensbe- «schrijvers» (ook het fraaije Latijn van *Tursellinus?*) «kenschetste..... Zoo mijne lezers nu, ondanks alle «aangewende moeite, nog stuiten mogten op het zoo «even genoemd gebrek, men wijte het mij niet, daar «ik zelfs nog bovendien de versiersels van bijgevoegde «fabelen omtrent wonderen, voorspellingen als ander- «zins miste, waarmede echter de Katholieke levens- «beschrijvers voor een groot deel hun verhaal ge- «tracht hebben op te smukken.» (Voorr. bl. IX.)

Wij zeggen den schrijver dank voor de kennis, welke wij door hem van de waarde der *motto's* als geschiedkundige bewijsgronden hebben opgedaan. Deze uitvinding zal aan de historische kritiek eene gansch andere rigting geven. Bij gebrek aan geldende oorkonden en grondige navorschingen kan een motto alles *genoegzaam en voldoende uitwijzen.* Wij voor ons hebben, de overtuiging dat eene menigte geschied-, verhandeling- en redevoering-schrijvers in ons vaderland het bejammeren zullen, dat zij vóór het uitgeven hunner werken dat *panaceum* van den heer *v. K.* voor alle historische gebreken niet hebben gekend. Bedroevend is het immers voor de geschiedkundige befaamdheid dier geleerden, dat geschriften zoo als die van den heer *Hugo Beijerman*, D^{s}. *Swalue*, D^{i}. *Ypey* en *Dermout*, Prof. *Rooyaards*, enz. enz., zonder het noodig aantal *motto's* zijn in het licht verschenen.....

Die bewonderingswaardige kracht van het *motto* heeft

zulk een' indruk op ons gemaakt, dat wij er nog eens op moeten terugkomen. *Sequimur probabilia* schreef de heer *v. K.* op het titelblad zijns boeks; ongetwijfeld om den goedgunstigen lezer te verwittigen, dat de geschiedenis in het voor hem liggend werk zich binnen de grenzen van het *waarschijnlijke* zou bepalen, en dat hij dus te vergeefs *onwaarschijnlijke* dingen, b. v. *wonderen* in dit leven van *Xaverius* zou zoeken. Want wonderen, zijn toch *bespottingswaardige dwaasheden* (bl. 304); zij verschaffen slechts eene *aangename en verkwikkelijke lektuur voor de zoodanigen, wier geloof zulke ongerijmdheden wettigt* (bl. 250); het vermelden daarvan is den geschiedschrijver onwaardig, en het is te verwonderen, zegt de heer *v. K.*, dat ook *Bouhours, die onder de Fransche linguisten (?) eene aanzienlijke plaats heeft bekleed*, zich aan de *strikte vermelding van dien nonsens* (zegge· nonsens) *heeft schuldig gemaakt.* (bl. 304.)

Wij willen den heer *v. K.* het geloof aan de *wonderen* niet opdringen; wij willen hem niet eens vragen, of hij de *mogelijkheid* der *wonderen* aanneemt, eene vraag, welke aan een' student der Groningsche Akademie voorgesteld, misschien door een rondborstig *neen* zou worden beantwoord, maar die aan een' kweekeling der Leydsche *Alma Mater* misschien eenige verlegenheid zou veroorzaken. Wij willen daarenboven de vraag niet van het gebied der geschiedenis op dat der Godgeleerdheid verplaatsen.

Als geschiedschrijver nu volgt de heer *v. K.* ook het *waarschijnlijke: sequimur probabilia.* Wat is *waarschijnlijk* voor iemand, die van verloopene gebeurtenissen en daadzaken niet kan oordeelen, dan door het

getuigenis van anderen? Mag men, als het *facta* geldt, door éene of andere magtspreuk, al is die dan ook aan een' geleerde zoo als *Tholuck* (1) ontleend, de ontegensprekelijkste getuigenissen van tijdgenooten en ooggetuigen in den wind slaan? Mag een levensbeschrijver, daadzaken loochenen, of weigeren, in zijn verhaal op te nemen, welke in het naauwst verband staan met het leven van zijnen held, en die hij, zonder zich aan ongetrouwheid schuldig te maken, niet mag voorbijgaan. Het is niet genoeg, tot verontschuldiging daarvan in het midden te brengen, dat men *geene hagiographie* (bl 91) wil schrijven: hierdoor redeneert men geene daadzaken weg, en de historische kritiek van den heer *v. K.* moest, had zij zich van haren pligt willen kwijten, òf de bewijzen, waarop deze daadzaken rusten, door tegenbewijzen hebben vernietigd, òf de onpartijdigheid hebben gehad, om aan de waarheid hulde te doen, en zijne vooroordeelen te onderdrukken. De S. had in de werken van *Tholuck* zelven het voorbeeld kunnen vinden van een Protestantsch geleerde (Prof. *Kieser* in Jena), die van de wonderen, door *Xaverius* in Indie gewrocht, met het grootst vertrouwen gewaagt. (2) Wij behoeven, na het vooraf-

(1) De S. haalt in zijne Bijlagen op bl. 305 een gezegde van *Tholuck* aan, waarin deze geleerde *de zoogenaamde later bedrevene* (?) *wonderen onder de christenheid* doet berusten op bedrog, op anthropologische verschijningen of toestanden, of dezelve resultaten noemt «*der unabsichtlich ausschmückender Sage.*» — *Verba et voces:* in vorige eeuwen hadden de menschen geene oogen om te zien, geene ooren om te hooren; wanneer zij b. v. een' doode tot het leven zagen terugroepen, dan was het slechts eene *anthropologische Erscheinung;* wanneer zij iets dergelijks van geloofwaardige getuigen vernamen, waren zij het slagtoffer van eene «*theils absichtlicher, theils unabsichtlicher Täuschung!* — Zeg nu nog, dat woorden niets bewijzen.

(2) Tholuck, *die Glaubwürdigkeit der Ev. Gesch.* 2e aufl. S. 423.

gegane, er niet bij te voegen, dat de heer *v. K.* heeft goedgevonden, geen van beide te doen. Al, wat hij ter ontkenning der wonderen, door *Xaverius* gepleegd, in het midden heeft gebragt, bestaat in eenige scherpe of platte bewoordingen, in het aanhalen van een paar flaauwiteiten uit *d'Alembert* over de zoogenaamde mirakelen van den beruchten Diaken *Paris*, en in eenige honderdmaal opgedischte bemerkingen van Prof. *van Hengel* over de middeleeuwsche wondervertellingen. — Wanneer men systematisch elke daadzaak door woorden mag wegredeneren, dan vervalt alle historische waarheid, dan is zelfs alle kritiek overbodigd, dan zal de gansche geschiedenis weldra in eene aaneenschakeling van *mythen* worden herschapen.

Minder euvel nemen wij het den heer *v. K.* af, dat hij zich niet zelden bittere bewoordingen over de leer en de instellingen onzer Kerk heeft veroorloofd. Er zijn zekere *exigences de position*, waaraan men bijna altoos gehoorzaamt; er is een zekere invloed van buiten, dien men bijna altoos ondergaat. Het is zoo bezwaarlijk, de lucht niet in te ademen, welke mij omringt. De schrijver schijnt dit zelf te hebben gevoeld. «In dien leeftijd,» zegt hij, «waarin men zoo ligt in-«drukken ontvangt, waarin men zich zoo langen tijd «naar het zoogenaamd beter weten van anderen schikt «en plooit, en bovendien meestal zijne maar al te dik-«werf onbekookte theoriën met bezadigden schroom «niet waagt op te disschen; in die opvoedingsperiode, «waarin de leerling (vooral van den tegenwoordigen «tijd) wel wat al te lang als leerling wordt beschouwd, «werken somtijds de met zekeren overtuigenden klem «voorgedragene waarheden onmiddellijk op het gemoed,

«en schieten daar een' diepen, bijna onuitroeibaren «wortel; weinig was er vooral in dien tijd toe noodig, «om zoodanige theoriën en systema's als onherroepe- «lijke waarheden voor een geheel menschenleven te «zien vastgesteld; en ook nu nog zal ieder, zoo hij «zich zelven *wél* tracht te kennen, zich betrapt zien «op vastgewortelde begrippen der jeugd, welke, al «voeren zij dwaling en misvatting met zich mede, ons «nog onwillekeurig ook te midden van het krachtvolle «besef der gezonde rede in den mannelijken leeftijd, «op zijde staan, en ons ondanks ons zelven verge- «zellen. De magt der eerste indrukken is even onbe- «twistbaar, als dezelve onuitwischbaar is.» (bl. 25.)

Er ligt veel waarheid in deze opmerkingen. — De eerste indrukken, welke de heer *v. K.* als leerling op de banken der Leydsche *Alma Mater* ontving, waren voor hem *onuitwischbaar*. De bewoordingen, welke ons als Katholieken bedroefden, moeten veelal aan die indrukken worden geweten. De heer *v. K.* gaf zijn *Leven van Xaverius* als kandidaat tot de heilige dienst in het licht: een boek door *zoo iemand, in zulke omstandigheden*, geschreven zonder eenige uitvallen tegen Rome, priesterdwang, bijgeloof, enz., ware een onding! Soortgelijke spoken zweven aan zekere lieden altoos voor de oogen, even gelijk de schim van *Banco* aan *Macbeth*. — Wij willen heusch zijn: indien men in aanmerking neemt het standpunt van waar, en den invloed waaronder de heer *v. K.* schreef, dan zal men gereedelijk moeten bekennen, dat men in dat opzigt niet wel iets anders van hem kon verwachten: hij heeft als jongeling, als leerling, misschien meer dan iemand anders het woord des

meesters op goed vertrouwen moeten aannemen; en wie zou het hem nu als een misgreep aanrekenen, dat hij zich *naar het zoogenaamd beter weten van anderen schikt en plooit;* dat hij de *magt der eerste indrukken* nog gevoelt, en aan derzelver ingevingen gehoorzaámt? De heer *v. K.*, wij gelooven het gaarne, meende het zoo kwaad niet; hij gaf als aankomend schrijver terug, hetgeen hij als leerling had ontvangen.

Aan de magt dezer *eerste indrukken* is het ook misschien te wijten, dat de S., als een geliefkoosd wapen zijner historische kritiek, de beschuldiging of verdenking van *dweeperij* heeft uitgekozen. Dit is eene soort van *passe-partout*, waarmede men zelfs tot in de diepste schuilhoeken van het menschelijk hart kan doordringen. De S. stelt als beginsel, *dat dweeperij of blinde godsdienstijver nooit iets degelijks, iets waarlijk goeds heeft daargesteld* (bl. 201), en spreekt in die overtniging zeker van de *dweepende verbeelding* (bl. 33) van *Xaverius*, van zijne *dweepende vooruitzigten* (bl. 271), *brandende dweepzucht* (bl. 269) en *verbijstering* door *dweependen geloofsijver* (bl. 192) enz. enz. Schier overal waar eene edelmoedige daad van *Xaverius* wordt vermeld, wordt de karige lofspraak nog door dit hatelijk correctief getemperd. Het schijnt, als of de S. vreest, dat het toonbeeld der bewonderingswaardigste deugd en zelfopoffering het hart des lezers voor den held van zijn verhaal te voordeelig zou stemmen. Het schijnt, als of hij alle moeite heeft willen aanwenden, om dien gunstigen invloed te voorkomen of weg te nemen. Niets immers klinkt onvoordeeliger, ja zelfs verachtelijker, in het oor van den lezer, dan de benaming van *dweeper* of *geestdrijver*. Al de schrikbeelden van het fanatisme

en het bijgeloof komen op dit tooverwoord uit den afgrond opdagen: de verblindende dampen des vooroordeels stijgen te gelijk met hen op, weldra benevelen zij het gezigt, en het beeld des verdienstelijken mans, hoe schitterend dan ook, verliest al zijne schoonheid.

Somtijds openbaart zich die neiging van den S. tot bevitting of kleinachting, zelfs in het gebruik van uitdrukkingen en gezegden, die, op zich zelve onschuldig, echter uit de omstandigheden, waarin zij gebruikt worden, eene zekere *kleur* ontleenen, en den persoon, op wien zij worden toegepast, vooral in het oog van sommigen, in een onvoordeelig daglicht plaatsen. Hiertoe behooren b. v. de woorden *monnik*, (1) *bedelmonnik*, *uitgevaste bedelmonnik*, *vale monnikspij*, enz. De affectatie, waarmede de S. deze benamingen meermalen herhaalt, zou bijna doen vermoeden, dat hij daarmede een' zekeren indruk op den lezer bedoelde.....

Misschien is het aan deze ingenomenheid des S., tegen al, wat den Katholieken stempel draagt, te wijten, dat er overal in zijn verhaal eene onafgebrokene koelheid heerscht, die bijna aan onverschilligheid of zelfs verachting grenst. Nergens heeft de taal des jeugdigen S. eenige warmte of eenigen gloed. Te vergeefs zoekt men een hartelijk woord van bewondering en geestdrift voor het verheven ideaal der deugd en der zelfopoffering, dat de S. zich voornam, te schetsen. Zou dit gebrek aan afwezigheid van gevoel zijn te wijten? Wij voor ons gelooven, dat de oorzaak hiervan meer in het ver-

(1) De heer *v. K.* schijnt de ware beteekenis van het woord *monnik* niet te hebben gekend: anders had hij dien naam niet aan *Xaverius* gegeven. De Jesuiten immers zijn geen *monniken* (monachi): onder de geestelijke orden behooren zij tot de *Clerici Regulares*.

stand, dan in het hart des S. is te zoeken. De heer *v. K.* heeft den held zijner geschiedenis niet *begrepen;* en daarom heeft hij de meeste van diens daden uit een verkeerd gezigtspunt beoordeeld. Voeg hierbij den invloed, waaronder de jeugdige schrijver stond, de beginselen, welke hij had ingezogen, en ligter zult gij beseffen, hoe zijn hart zoo onverschillig en koud bleef, nadat zijn geest was verblind of beneveld. Is het niet te bejammeren, dat zulk eene verkeerde rigting niet zelden aan jeugdige talenten wordt gegeven? En is het niet te vreezen, dat de kracht des vooroordeels in meer gevorderden leeftijd, wanneer zij in de edelmoedigheid der jeugd geene hinderpalen meer vindt, niet alleen op den geest, maar ook schadelijk op het hart zal terugwerken?

Trouwens niet zelden noemt men overdrevenheid, dweeperij, fanatisme, die uitstekendheid der deugd, welke buiten het bereik ligt onzer eigene bekrompenheid. Al, wat dan ons *ik* te boven gaat, zijn wij geneigd, te verdenken of te beschuldigen: niemand *mag* dan met redelijkheid gevoelen, dan hetgeen *wij* gevoelen: *ons* hart is de grens, waar binnen zich de ontwikkeling van al, wat groot, edel en verheven in 's menschen ziel kan opstaan, *moet* beperken. Dikwerf schuilt hieronder een geheime naijver tegen eene zedelijke voortreffelijkheid, welke ons achterdocht inboezemt, tegen eene verhevenheid, tot welke wij niet kunnen opklimmen..... En dan verkleinen, misduiden wij het enthusiasme der deugd, omdat onze eigenliefde niet gezind is, hare eigene bekrompenheid en ongenoegzaamheid te erkennen. — Heeft men niet dikwijls, van deze verkeerde beginselen uitgaande en aan dezen in-

vloed gehoorzamende, Katholieke instellingen en leerstukken beoordeeld?....

Wij hebben vroeger beloofd, op de *Voorrede* van het voor ons liggende werk terug te komen, waarin de S. de omstandigheden verhaalt, welke de geboorte van dezen *eersteling van zijnen letterkundigen arbeid* vergezelden.

Schroomvallig....

«Geslingerd door weifeling, vrees of hoop,» zegt de heer *v. K.*, is hij er eindelijk toe gekomen, om zijn werk «de wijde wereld in te zenden.» Onzes inziens heeft misschien deze onrustige gemoedsgesteldheid wel het hare toegebragt, om den S. soms van het regte spoor af te brengen: bij de behandeling van historische onderwerpen is kalmte, rust en een bedaard overleg zeer noodzakelijk; deze schijnen den heer *v. K.* te hebben ontbroken: het gemis daaraan was misschien de oorzaak van menige dwaling en kan nu als verontschuldiging door een' toegevenden lezer worden opgenomen.

Verder wordt het geëerd publiek bekend gemaakt met de namen der dienstvaardige geleerden, die, zoo als wij reeds hebben opgemerkt, den heer *v. K.* tot het volbrengen zijner taak de behulpzame hand boden. De dankbetuigingen des S. zijn opgesteld in den stijl van eene promotie-dissertatie. Men kent de gewone formulen: *Et tu Clarissime N.; et vos Commilitones charissimi N.N.* Vrienden, begunstigers, leermeesters, elk wordt hier op zijne beurt bewierookt. Aan de heeren Holtrop, Bibliothecaris te 's Gravenhage en Noordziek, deszelfs Adjunct, wordt «eene regt«matige hulde toegebragt» voor de «belangelooze

S. Hiervan zouden wij uit kieschheid hebben gezwegen, had hij zelf er niet van gerept. Doch wijl de heer *v. K.* eenige noodzakelijkheid schijnt te hebben gevoeld, om zijne lezers van de zuiverheid en belanglangeloosheid zijner inzigten te verzekeren, mogen wij zijne woorden niet terughouden. «Zonder eenig per«soonlijk bijoogmerk,» zegt hij, «was het mij alléén «te doen om het ware van het valsche te onderschei«den en regt te laten wedervaren aan wien regt toe«kwam.» (bl. II) Onze aandacht viel onvrijwillig op het woordje *persoonlijk*. In de Opdragt, die het werk voorafgaat, *Aan de HoogEerw. Heeren President en Leden der Commissie voor de zaken der Protestantsche kerken in Nederlandsch Oost- en West-Indie*, hadden wij gelezen: «Mogt onder de leiding eener steeds «wakende Voorzienigheid deze eersteling strekken *om «mij en mijne belangen* nader aan Ul. HoogEerw. «belangstelling aan te bevelen, *opdat eene welwillende «keuze te mijwaarts eenmaal de kroon zij op mijnen «moeijelijken arbeid.*» Die Opdragt moest de S. liever in het Archief der genoemde Commissie hebben laten berusten: zulke vertrouwelijke mededeelingen zijn niet voor het indiscrete publiek geschikt. —

(Het vervolg hierna.)

S. Hiervan zouden wij uit kieschheid hebben gezwegen, had hij zelf er niet van gerept. Doch wijl de heer *v. K.* eenige noodzakelijkheid schijnt te hebben gevoeld, om zijne lezers van de zuiverheid en belanglangeloosheid zijner inzigten te verzekeren, mogen wij zijne woorden niet terughouden. «Zonder eenig per«soonlijk bijoogmerk,» zegt hij, «was het mij alléén «te doen om het ware van het valsche te onderschei«den en regt te laten wedervaren aan wien regt toe«kwam.» (bl. 11) Onze aandacht viel onvrijwillig op het woordje *persoonlijk*. In de Opdragt, die het werk voorafgaat, *Aan de HoogEerw. Heeren President en Leden der Commissie voor de zaken der Protestantsche kerken in Nederlandsch Oost- en West-Indie*, hadden wij gelezen: «Mogt onder de leiding eener steeds «wakende Voorzienigheid deze eersteling strekken *om «mij en mijne belangen* nader aan Ul. HoogEerw. «belangstelling aan te bevelen, *opdat eene welwillende «keuze te mijwaarts eenmaal de kroon zij op mijnen «moeijelijken arbeid.*» Die Opdragt moest de S. liever in het Archief der genoemde Commissie hebben laten berusten: zulke vertrouwelijke mededeelingen zijn niet voor het indiscrete publiek geschikt. —

(Het vervolg hierna.)

LAGER ONDERWIJS.

SCHETS VAN DE GESCHIEDENIS

DER

STAATS-VERORDENINGEN OP HET LAGER ONDERWIJS,

HIER TE LANDE,

SEDERT DE INVOERING DER HERVORMING.

(Vervolg.)

Wij ontwaarden uit onze voorgaande Artikelen eenen sterk terugwerkenden geest, en niets is natuurlijker. Wanneer de spinne, langen tijd in rust gelaten, haar, door stof, bij- en overweving, verdikt, ja bijna velachtig geworden, web, door eene hand, die barbaarschheid haat en die reinheid mint, ziet weggerukt, vliedt zij ijlings naar hare schuilplaats en verbergt zij zich aldaar; doch naauwelijks is deze hand elders werkzaam, of zij vertoont zich weder; met ijver en beleid spant zij nieuwe hoofddraden, vult deze met eene menigte dwarsdraden aan, en binnen korte oogenblikken is een web gesponnen, wel fijner, maar daarom niet minder gevaarlijk; spoedig bestaat er een nieuw tooneel van wreedaardigheid, waarop niets wordt gespaard (1).

Even zoo kwam de Fransche invloed het Protestantendom in zijne onverdraagzaamheid stooren, zijne

(1) *Buffon* in zijne *Histoire Naturelle*, D. 14, bl. 3, zegt: dat de spin niets spaart; zelfs niet haar eigen geslacht.

onderdrukking der Katholieken verhinderen en deed, zelfs in het geweten dwingend en regt verkrachtend Nederland, de kreet van *Vrijheid*, *Gelijkheid* en *Broederschap* aanheffen. Edoch, naauwelijks was Frankrijk in Italien, Egypten en elders de wapenen voerende, later door *Tractaten* gebonden, of dezelfde onverdraagzaamheid liet zich spoedig, in al hare kracht, ontwaren; zij spande den Katholieken gevaarvolle netten, berokkende hun nieuwe slinksche belemmeringen en bereidde hun nieuw gewetensdwangvolle onderdrukkingen.

Wij zagen zulks ten allerduidelijkste, reeds in onze vorige Artikelen, aangewezen. Toonen wij dit nog weder aan. De Geschiedenis der godsdienstige politieke werking zal het ons leeren; en de leiding, aan het *Schoolwezen* en aan het *Onderwijs* gegeven, zal er de bevestiging van met zich mede voeren (1).

Het *Uitvoerend Bewind*, gelijk wij vroeger zagen (2), had in zijn plan, om door *het Wetgevend Ligchaam*, door de KAMERS, eene *vervroegde herziening* der STAATSREGELING, ten behoeve van het Protestantendom en ten voordeele der *vroeger heerschende Protestantsche* ARISTOCRATIE — en *Kerk* te doen bewerkstelligen, niet kunnen slagen. Dit BEWIND, steeds aangemoedigd, *aangewakkerd*, *aangedrongen* door de

(1) Er waren te dien tijde nog wel Fransche troepen in Nederland aanwezig; doch men had hunnen *wezenlijken* godsdienstigen zin leeren kennen, en *Verbonden*, zoo als wij zegden, hadden hun eenen te grooten invloed ontnomen; terwijl men hnnne verwijdering door opofferingen van eenige millioenen had gekocht; namelijk: bij TRACTAAT van 29 Augustus 1801; hun laatste vertrek kostte den Lande nog één millioen guldens. Zie Bat. Cour. 1801, nº. 143; 1802, nº. 32.

(2) Zie *Katholiek*, D. 3, bl. 147—151. Ook Wagenaar, *Vad. Gesch.*, D. 43, Boek 126.

vroeger heerschende Kerk, was op nog heverige maatregelen bedacht. Het droeg kennis van al de pogingen der Hervormden, die sedert den 21 Mei 1799, te 's Hage voorbereidende bijeenkomsten hadden gehouden; vervolgens in alle Departementen *Gemeente-Commissien* hadden opgerigt; en daaruit *Gecommitteerden* naar den Haag hadden gelokt, tot ALGEMEENE VERGADERINGEN, *ter waarneming en bevordering van de algemeene belangen van den Hervormden Godsdienst en instandhouding der openbaare uitoefening van denzelven* (1).

Het had al de klagliederen der, door de STAATSREGELING met alle andere Nederlanders *gelijkgestelden*, Hervormden gehoord, die hunnen weerklank tot in het midden van de Vergaderingen der KAMERS gehad hadden; alwaar men het niet bezoldigen der Protestantsche Predikanten als een DOODSTEEK *der Hervormde Kerk* had aangegeven (2). Het had ook gezien de moeite, welke het, in den aanvang des jaars (Sprokkelmaand), gekost had, om bij de onpartijdige *Kamers* de verlenging voor één jaar te erlangen van de bebezoldiging der Protestantsche Leeraars en Hoogleeraars (3). Het had de hevige tegenkanting gezien,

(1) Zie deswegen *Notulen der Vergadering van Gecommitteerden uit de Commissien der meeste Nederduitsche Gemeenten en Stukken, betreffende de vergadering der Gecommitteerden uit de meeste Nederduitsche Hervormde Gemeenten*, enz. 's Gravenhage, bij J. Thierry en C. Mensing, 1800 enz. — Deze werkjes zijn allerbelangrijkst; om te zien: de voorstelling der regtsvorderingen, welke de Hervormden op AL de kerkelijke goederen en op de Rijks schatkist sustineerden; de beraming van hunne middelen tot derzelver behoud en tot bezoldiging der hunnen uit 's Lands kas; vooral de daarstelling van een uitgestrekt plan van werking, om algemeene medewerking te erlangen.

(2) Zie *Katholiek*, D. 2, bl. 411, in de Noot.

(3) Zie zelfs Wagenaar, *Vad. Gesch.*, D. 44, bl. 49 en volgende. — Ingevolge van de STAATSREGELING des jaars 1798 moesten

om de geestelijke goederen aan den Staat te overhandigen en de Kerken, Pastorien, met hare aanhoorigheden en fondsen, aan de grootste gezindheid der Gemeenten, tegen billijke en behoorlijke te gemoetkoming af te staan. Het had de ernstige Reactie ontwaard, waarmede het geheele Protestantendom bedreigde. Het *Uitvoerend Bewind*, grootendeels uit ijverige Protestanten te zamen gesteld, krachtig ondersteund door een gedeelte der *Kamers*, was aan deze gevoelens niet vreemd; het deelde van harte in deze pogingen; ja, het wilde zelfs deze beweging geleiden en zich aan het hoofd van dezelve stellen (1). Uit meer dan één opzigt is het belangrijk, de daden van dit *Bewind* gade te slaan.

Plotseling, op den 14 September 1801, vaardigde dit *Bewind* eene Proclamatie aan het Bataafsche Volk uit (2), waarbij men te kennen gaf, dat wáár men ook in Nederland zijne oogen wendde, men overal de sporen van verdeeldheid, van ontevredenheid en van zucht naar verandering aantrof; en waarom? Omdat het *Nederlandsche Volk een volk was, zoo gehecht aan het oude, zoo afkeerig van nieuwigheid;* men zag, volgens het *Uitvoerend Bewind*, burgers tegen burgers opgehitst, haat en nijd de plaats van voorlichting en onderwijs vervangen. — De bestaande

den 23 Mei 1804 de Protestantsche Leeraars ophouden, — bij uitzondering en bevoorregting — door den Staat bezoldigd te worden.

(1) Het *Uitvoerend Bewind* was alstoen te zamengesteld uit: *A. F. R. E. van Haersolte*, *J. H. van Swinden*, *A. G. Besier*, *F. Ermerins* en *G. H. Pyman*. Zie Bat. Cour. nº. 9, 36, 50, 63, 73, 89.

(2) Zie Verzameling van Public. D. 16, nº. 269. Dagv. der Hand. van het Vert. Ligch., D. 13, bl. 596. Zie Bataafsche Courant nº. 116. Wagenaar *Vad. Gesch.*, D. 43, bl. 289 enz.

STAATSREGELING was er de oorzaak van; zij, welke in hare uitwerkselen de kenteekenen van drift en overhaasting voerde, *bevatte den wil niet van allen*, en was *het gewrocht van eene partij*. Ook klaagde men, om NOG anderen dan *zekere partij* te winnen, over het gebrek aan Departementaal Bestuur en aan verantwoordelijke ambtenaren; over de tegenkanting der zoo talrijke Kamers; over de belemmeringen, welke het *Uitvoerend Bewind* zelf gestadig ondervond; over de uiteenloopendheid der Wetten enz. Men beriep zich, om de vreesachtigen gerust te stellen, op den gesloten vrede, op de erkenning van Nederland door Oostenrijk, op de Staatkundige betrekkingen met Rusland; vooral op een *Verdrag* met Frankrijk gesloten; en men eindigde met den Volke een geheel opgemaakt *Ontwerp* van STAATSREGELING aan te bieden, waarover, reeds tusschen 1 en 6 October, in alle Gemeenten moest gestemd worden; men vraagde *de lijst der Aparente Stemgeregtigden* in ieder Gemeente aan en men durfde openlijk het volgende vast te stellen: «*zullende «zoodanige Stemgeregtigde Burgers, welke hunne stem «niet zouden uitgebragt hebben, geagt worden het* ONT-«WERP *van* STAATSREGELING *te hebben aangenomen.*»

Bij eene *Missive*, aan de *Eerste Kamer* gerigt, werd aan haar medegedeeld, dat het *Uitvoerend Bewind* BESLOTEN had, dit *Ontwerp van* STAATSREGELING ter goed- of afkeuring den Volke voor te dragen, en vertrouwde het voornoemd *Bewind*, dat welgemeld *Ligchaam* zijne goedkeuring over den voorzegden stap aan hetzelve wel zoude willen doen kennen, door de voormelde *Missive* met de *Bijlagen*, — namelijk de

PROCLAMATIE en het ONTWERP, — *aan te nemen voor* NOTIFICATIE.

In dit *Ontwerp van* STAATSREGELING kwamen de volgende reactive bepalingen voor:

Art. 13. «Ieder Kerkgenootschap blijft onherroepe-«lijk in het bezit, van hetgeen met den aanvang dee-«zer Eeuw door hetzelve werd bezeten» (1).

Art. 15. «Alle algemeene Wetten en bepalingen, «welke *sedert het begin van den jare 1795 gederogeerd «hebben* aan de waarde van Eigendommen of wettig «verkregen Bezittingen, zijn *aan herziening onderwor-«pen*. Een ieder, die door dezelve benadeelt is ge-«worden, kan zich deswegens aan het Staatsbewind «vervoegen, hetwelk, naar bevind van zaaken, de «afschaffing of verbetering van die Wetten, als mede «eene billijke schadeloosstelling, voordraagt aan het «Wetgevend Lichaam» (2).

Art. 14. «Geene uitsluitende Burgelijke voorrechten «zijn aan eenige Godsdienstige Geloofsbelijdenis ver-«bonden. De Hoogleeraren, Leeraren en Kerkelijke «bedienden der voormaals bevoorrechte Kerk blijven,

(1) Opmerkzaam is het, dat juist den 10 September 1801 het Fransche Gouvernement eene CONVENTIE met Z. H. PIUS VII gesloten en uitgewisseld had, waarbij in Art. 13 gezegd werd: «ten behoeve «des vredes en der gelukkige herstelling van den *Catholijken* Gods «dienst, verklaard Zijne Heiligheid, dat noch hij, noch zijne Op-«volgers, de eigenaars der vervreemde Geestelijke goederen op eeni-«gerlei wijze zullen verontrusten; en dat dien ten gevolge de eigen-«dom van al zulke goederen, benevens de regten en inkomsten, daar-«aan verknogt, onveranderlijk zullen blijven in handen van dezelven, «ofte van derzelver regtverkrijgers.» Zie Bat. Cour. 1802, n°. 45.

(2) Zie Dagv. der Hand. van het Vert. Ligch., D. 13, bl. 600.; Bat. Cour. n°. 116. — Dit Artikel werd bij Besluit van 28 Sept. 1801 opgehelderd; deze zijn de woorden: «2. Dat het 15e Artikel «geen de minste bedoeling heeft, om in het bezit van eenige genaaste «kerk wederom verándering te maken, gelijk dit uit de vergelijking «met Art. 13 bovendien zonneklaar blijkt» (zie Bat. Cour. n°. 126).

«zoo verre die bij de aanneming dezer Staatsregeling «in dienst zijn gesteld, en uit eenige politieke kassen «worden gesalarieerd of gepensioneerd, hunne Tracte- «menten of Pensioenen genieten, tot dat het bepaalde «bij Art. 12, in werking zal zijn gebragt« (1).

Art. 12. «Elk hoofd eens huisgezins, en op zich «zelf staand Persoon van beiderlei kunne, mits den «ouderdom van veertien jaren bereikt hebbende, doet zich «inschrijven bij een of ander Kerkgenootschap, hetwelk «vrijwillig kan verlaten worden, om tot een ander «over te gaan. Voor ieder kerkgenootschap wordt «van de alzoo ingeschreven leden, tot onderhoud van «deszelfs Dienaaren en Eigendommen, eene jaarlijksche «gift gevorderd, niet te boven gaande eene zekere be- «paalde som, agtervolgens hetgeen aangaande dit een «en ander bij de Wet *nader zal worden vastgesteld*» (2).

(1) Wanneer? — Nooijt. *Paaijen, paaijen!* — GEENE VOORRECHTEN en doch uitsluitend bezoldigd!..... In Frankrijk handelde men anders. De Katholieke Geestelijkheid bleef bezoldigd en bij de *Organique Artijkelen der Protestantsche eerdiensten* werd in Art. 7, 9, 10 bepaald: «Er zal gezorgd worden voor het traetement van de «leeraars der Consistoriaale Kerken, wel te verstaan, dat men in «dat traetement mede zal rekenen de goederen, welke die Kerken «bezitten, en de opkomsten der offergiften, door het gebruik of door «verordeningen ingevoerd.»

«Er zullen twee Academien of Kweekschoolen in het *Oostelijk* «gedeelte van *Frankrijk* zijn, tot onderwijs der *leeraren* van de «*Augsburgsche Confessie.*»

«Er zal een Kweekschool te *Geneve* zijn, tot onderwijs van de «leeraren der *Hervormde* Kerken.» Zie Bat. Cour. 1802, n°. 45.

En in eene *Schets van den Toestand der Fransche Republijk*, voorkomende in de Bataafsche Courant 1801, n°. 149, lezen wij: «GELIJKMATIGE INRIGTINGEN zullen voor het onderhoud ALLER EERDIEN- «STEN *zorg dragen.*

(2) Bij BESLUIT van het *Uitvoerend Bewind*, dato 28 September 1801, werd tot opheldering ter kennisse gebragt:

«1. Dat met de woorden van het 12e Art., *agtervolgens het geene «aangaande dit een en ander bij de Wet nader zal worden «vastgesteld*, niets anders of meerder wordt bedoeld, dan dat bij «eene Wet zal worden vastgesteld de hoeveelheid der Contributie

Art. 11. «Alle Kerkgenootschappen, welke ter be-«vordering van deugd en goede zeden een Hoogste «Wezen eerbiedigen en aan Hetzelve hulde doen, ge-«nieten eene gelijke bescherming der Wetten. Ieder «Kerkgenootschap belijdt zijne gevoelens openlijk, en «vergunt aan een iegelijk den vrijen toegang tot zijne «bijeenkomsten.»

Art. 27. «Leeraars van eenige Godsdienstige Ge-«zindheid, zijn niet verkiesbaar tot eenige posten van «Politiek Bestuur.»

Overigens zoude een STAATSBEWIND, uit 12 Leden bestaande, en genietende ieder hunner eene jaarwedde van *f* 10000, vijf *Secretarissen van Staat*, voor de onderscheidene Ministerien, onder zich hebben (Art. 30, 32); het zoude de Buitenlandsche Ministers, de Zee- en Lands-officieren (Art. 33), de vacerende politieke Bedieningen (deze op voordragt) benoemen (Art. 36); *Tractaten* sluiten, mits geen afstand van grondgebied betreffende (Art. 39); de Nationale Geldmiddelen besturen; de vaste jaarwedden regelen (Art. 40); voor de eerste maal een *Wetgevend Ligchaam*, uit 35 personen bestaande, benoemen (Art. 49); eene *Rekenkamer*, uit 9 leden, daarstellen (Art. 46), enz. enz., en *voor de bevordering van opvoeding, door eene daartoe geschikte inrigting*, zorgen (Art. 43) (1).

«voor de Leden van elk Kerkgenootschap, hetwelk buiten staat zal «zijn, om buiten dien voor zijn bestaan te zorgen; mitsgaders, dat «de Wet zal bepalen, de wijze, waarop de Contributie in ieder «Kerkgenootschap onder de respectieve Gemeenten zal worden ver-«deeld, en geenszins, dat de Wet zig verder met de Godsdienstige «Schikkingen en inrigtingen van elk Kerkgenootschap zoude bemoei-«jen» (zie Bat. Cour. nº. 126). — *Altijd* paaijen met toekomstige Wetten en inmiddels begunstigen.

(1) Zie Dagv. der Hand. van 't Vert. Ligch., D. 13, bl. 600 en volg. — Ook vond men in dit *Ontwerp* de volgende bepalingen:

Nadat de MISSIVE van het *Uitvoerend Bewind* en het *Ontwerp van* STAATSREGELING in de *Eerste Kamer* waren voorgelezen, geschiedde de mededeeling eener *Missive*, dato 15 September, van den heer J. H. VAN SWINDEN, Lid van het *Uitvoerend Bewind*, die uitdrukkelijk verklaarde, dat hij zich tegen deze plannen *gedeclareerd* had, en dat hij de *gemelde* PROCLAMATIE voor *Anticonstitutioneel, onwettig, strijdig met de macht, door de* Staatsregeling aan het *Vertegenwoordigend Ligchaam toegekend*, beschouwde. Het *Uitvoerend Bewind* was, volgens hem, niet bevoegd, eene oproeping des Volks, zonder een voorloopig DECREET van het *Vertegenwoordigend Ligchaam* te bewerkstelligen; en hij riep de wijze en bedaarde tusschenkomst van het *Vertegenwoordigend Ligchaam* in (1).

De *Eerste Kamer* ging dadelijk tot de beraadslaging, betrekkelijk dit hoogst belangrijk onderwerp, over (2). Velen der Leden verklaarden den maatregel onwettig, en dat zij zich meineedig en schuldig aan de hoogste misdaad zouden maken, zoo zij aan denzelven medewerkten. Zij hielden dezen stap buiten de bevoegdheid van het *Uitvoerend Bewind*, en tegen den door hetzelve afgelegden eed; het *Ontwerp* zelf was strijdig met het in en na 1795 aangenomen beginsel van

Art. 1. «Het geluk van allen is de hoogste Wet: geen Lid, noch «eenig deel der Maatschappij, kan uit dien hoofde door eenige «bijzondere Wet ten nadeele der overige bevoordeeld worden.»

Art. 2. «Alle leden der Maatschappij zijn gelijk voor de Wet, «zonder eenig onderscheid van rang of geboorte.»

Art. 4. «De Wet maakt de noodige bepalingen tot het verzekeren «aan iederen Burger van deszelfs eerlijk bestaan; doch alle Gilden «of uitsluitende Broederschappen blijven afgeschaft.»

(1) Zie Dagv. der Hand. van 't Vert. Ligch., D. 13, bl. 609. Bat. Cour. n°. 116*.

(2) Zie ibid. bl. 610—621.

gelijkheid; het was een verward zamenstel van éénheid en foederalisme. Ook het financieel stelsel was van drukkenden aard; enz. enz.

De meerderheid wilde zich niet eens over het ONTWERP uitlaten, omdat zij de geheele zaak onwettig oordeelde. Eenige andere Leden vonden in den drang der omstandigheden eene reden tot medewerking met het *Uitvoerend Bewind*. Evenwel werd met 28 tegen 26 stemmen besloten, de toezending NIET *voor Notificatie aan te nemen*, en alzoo, zelfs niet zijdelings, het voorgestelde goed te keuren (1); na eenige beraadslaging werd er geconcludeerd, de stukken commissoriaal te maken, ten einde te dienen van Consideratien en Advies, welk besluit er zoude behoren genomen te worden (2).

Den 17 September kwam bij de *Eerste Kamer* nog een PROTEST in, dato 16 September, van F. ERMERINS, Lid van het *Uitvoerend Bewind* (3), hetwelk, na eenige tegenkanting, werd voorgelezen (4); doch van geheel financieelen aard was; na beraadslaging werd dit PROTEST, even als de *Missive* van VAN SWINDEN, buiten deliberatie gehouden (5).

Den 18n bragt de *Commissie*, den 16n benoemd, haar RAPPPORT uit. Zij adviseerde, óm der gevaren wille, óm de onmogelijkheid, zich tegen het *Uitvoerend Bewind* krachtig en voldoende te kunnen verzetten, óm de verwijdering tusschen de twee *hoogst geconstitueerde Magten* van den Staat niet te vergroo-

(1) Ibid. bl. 621.
(2) Ibid. bl. 623.
(3) Ibid., bl. 657; Bat. Cour. nº. 117.
(4) Ibid., bl. 657—659.
(5) Ibid., bl. 661, 662.

ten, de PROCLAMATIE niet buiten werking te stellen, zoo als vele Leden geadviseerd hadden; maar aan het *Uitvoerend Bewind* te verklaren, dat de KAMER den stap, met al deszelfs gevolgen, ter verantwoording liet van het *Uitvoerend Bewind.* (1)

Vele Leden konden zich met dat palliatief middel niet vereenigen. Zij beschouwden het strijdig met eed en pligt, hielden het voor ontzenuwende alle banden der maatschappij, vernietigende de gronden der *Moraliteit*, en der Hoogste Magt onwaardig; welke de onwettige daad van slechts DRIE Leden van het *Uitvoerend Bewind*, uit zwakheid en uit vrees zoude goedkeuren, en een te naauwer nood gekend *Ontwerp* zoude zien aannemen *door niet opkomende Stemgeregtigden*, terwijl het oude, geheiligde, *Maxime*, alleen geldende moest zijn, dat de *te huis blijvende* gehouden worden, van *stilzwijgende* te berusten in hetgeen de opgekomene, bij meerderheid van hen, besloten hebben. Binnen- en buitenlands zoude veel over de wettigheid dier STAATSREGELING getwijfeld, en het geheel beschouwd worden als *eene daad van louter geweld;* wat eene bron van nieuwe rampen openen zoude.

Eenige Leden verdedigden het voorstel, op grond dat *het* VOLK *beslissen zoude* (2).

Het plan der Commissie werd met 28 tegen 26 stemmen verworpen, en dadelijk met 27 tegen 25 stemmen besloten, dat de door het gemelde *Bewind* gedane stap zoude worden GESURCHEERD; van welk BESLUIT, staande de Vergadering, eene redactie werd geconcipieerd, waarbij het *Uitvoerend Bewind* werd

(1) Ibid., bl. 665—667.
(2) Ibid., bl. 667—683.

aangeschreven en gelast, om *onmiddelijk en onverwijld het effect der Proclamatie te surcheren* (1).

De DRIE Leden van het *Uitvoerend Bewind*, krachtig van andere zijden ondersteund en aangezet, vonden goed, dit BESLUIT te beantwoorden, met de vergaderplaatsen der beide KAMERS van het *Vertegenwoordigend Ligchaam* en de verdere daartoe behoorende vertrekken, door de Policie te doen verzegelen en de KAMERS alzoo in hare werkzaamheden te *surcheren*, tot dat aan dat *Bewind* DE WIL DES VOLKS, in de stemming over het geheel nieuw ONTWERP *van Constitutie*, zoude gebleken zijn.

Van deze daad werd denzelfden dag nog aan het Bataafsche Volk kennis gegeven, bij PROCLAMATIE van 18 September 1801 (2).

Tot deze *Acte* hadden noch ERMERINS noch VAN SWINDEN medegewerkt; evenmin de Griffier S. DASSEVAL (3); ofschoon de eerste zelfs *voorzitter* dier Vergadering was. Hij moest de grofste beleedigingen ondergaan (4); terwijl aan den Franschen Generaal AUGEREAU het commando over het garnizoen der Residentie werd toevertrouwd, de weigerenden om te

(1) Ibid., bl 183.

(2) Ibid., bl. 695, 696, 752. De Proclamatie is aldaar te vinden. Zie ook Verz. van Public., D. 16, nº. 270. Men leest wel aldaar: *gearresteerd* 14 *September*, doch door den inhoud en de dagteekening der *Proclamatie* wordt het bewezen, dat zulks eene drukfout is.

(3) De heer L. C. MAZEL — later Schoolopziener (zie *Katholiek*, D. 3, bl. 322, Noot 2) — liet zich als Secretaris gebruiken. Den 2 October was de heer DASSEVAL weder Secretaris. Zie Bat. Cour., nº. 122 en 126.

(4) Zie Wagenaar, Vad. Gesch., D. 43, bl. 357 en volg. — 376. Bat. Cour. nº. 118, 119.

gehoorzamen gearresteerd (1) en de niet medewerkenden gedemitteerd werden (2).

De stemming had door geheel Nederland plaats, niettegenstaande de menigvuldige PROTESTEN, welke van alle zijden werden ingediend (3); doch de grootste meerderheid der stemgeregtigden onthield zich hare stem uit te brengen, en nog vele der opgekomenen stemden NEEN (4). Bij PROCLAMATIE van 16 October 1801, werd evenwel verklaard, dat *van de 416419 Stembevoegden, niet meer dan 52219 Burgers tegengestemd hadden*, en dat dus *verre het grootste gedeelte der Natie het zegel gehecht had aan de gevoelens van het* UITVOEREND BEWIND, *omtrent den* AART *en samenstelling der toekomstige* STAATSREGELING (5).

(1) Zie Bat. Cour. n°. 119. De Fransche troepen waren nog wel alhier te Lande, doch op het punt van het te verlaten.

(2) Onder deze waren de heeren *Gogel*, *Goldberg* enz., niet *van der Palm*. Bat. Cour. n°. 124, 126.

(3) Zie Bat Cour n°. 122, 123, 127 en volg.

(4) Zie Bat. Cour. n°. 127, 128, 129 enz.; in den Haag 705 *ja*, 519 *neen*; Haarlem 92 *ja*, 80 *neen*; Delft 19 *ja*, 345 *neen*; Gouda 20 *ja*, 25 *neen*; Rotterdam 200 *ja*, 78 *neen* (van de 10246 stemgeregtigden); Dordrecht 123 *ja*, 76 *neen*; enz. Zevenbergen 0 *ja*, 381 *neen*; Feynaart 0 *ja* 0 *neen*; geheel Gewest Bataafsch Brabant 12 *ja*, 5149 *neen*..... De Bataafsche Courant van 15 Oct. 1801, n°. 129, zegt: «Uit de gemelde Lijsten blijkt, dat verre het «grootste gedeelte der ingezeetenen tot het uitbrengen hunner stem«men, ingevolge de Proclamatie van den 14 September voornoemd, «bevoegd, zich met geene stemming heeft ingelaten, zo dat zelfs «op sommige plaatsen niemand is opgekomen, om, het zij vóór, het zij «tegen, te stemmen; — zo spreekt 't van zelfs, dat, de niet opge«nomene voor *Ja-stemmers* aangemerkt wordende, het aangeboden «Ontwerp van Staatsregeling, door de meerderheid van het Bewind «gereekend zal worden bij het *Bataafsche* Volk aangenoomen te «zijn, het welk nog deeze week door eene PROCLAMATIE zal worden «afgekondigd. Intusschen blijkt het, uit de meergemelde Declara«toiren, dat niet alle zodanige Burgers, welken begreepen of ver«koozen hebben hunne stemmen niet uit te brengen, zig willen «laaten welgevallen, dat men hen als *Ja-stemmers* aanmerke.»

(5) Zie Bat. Cour. n°. 131. Verz. van Publ., D. 16, n°. 273.

Nederland, in Godsdienstige partijen verdeeld, bleef stille aanschouwer; zoo veel vermag godsdienstige invloed. Het Protestantendom liet zich door de vleijendste vooruitzigten stillen, en de Katholieken, gewoon aan zuchten, in het gewaande land van vrijheid en gelijkheid, vonden, bij de belooning in een beter leven en in hunne godsdienstleer, reden tot kalme onderwerping (1).

De heeren G. J. Pijman, A. G. Besier, A F. R. E. van Haersolte, kozen tot hunne medeleden van het *Staatsbewind*, W. A. de Beveren, G. Brantsen, S. van Hoogstraten, D. C. de Leeuw, W. Queysen, J. Spoors en J. B. Verheijen, waarbij gevoegd werden O. Lewe en E. S. G. J. van Burmannia Rengers (2), ook Mr. C. G. Hultman, als algemeene Secretaris en S. Dasseval, als Griffier (3), welke allen gretig deze benoemingen aannamen.

Deze heeren verdeelden onder zich de verschillende Ministerieele Departementen. Zij benoemden 35 personen als Leden van het *Wetgevend Ligchaam*, — waaronder vier Katholieken waren; drie uit *Bataafsch Brabant* genomen, en één uit al de overige Gewesten des Lands — (4), verkozen Departementale Commissien (5), hielpen een Nationaal Geregtshof verkiezen (6), veranderden de Gemeente-Besturen, die zich al dat

(1) Wagenaar in zijne Geschiedenis doet wel de politieke inzigten en handelingen uitkomen; maar vergeet den godsdienstigen invloed te vermelden. Zoo schrijft dikwijlen de Protestant de Geschiedenis.

(2) Zie Notulen van 't Staatsbewind, 17 Oct. 1801, bl. 1. Verz. van Public. D. 16, n°. 274.

(3) Ibid., bl. 3.

(4) Zie Bat. Cour. 1801, n°. 133. Notulen van 't *Staatsbew.*, November bl. 50, 52. Bijlage bl. 13, 15.

(5) Bat. Cour. ibid., n°. 136. Not. van 't Staatsb. ib. bl. 89.

(6) Bat. Cour. ibid., n°. 139. Not. van 't Staatsb. ib. bl. 232.

geweld niet konden laten welgevallen, stelden Raden voor de onderscheidene Ministerien aan, onder anderen, VAN DER PALM, bij dat van Binnenlandsche Zaken (1), en regelden het geheele Bestuur naar hunnen zin en wil; en zulks in zeer weinige dagen.

Ziedaar de Protestantsche REACTIE daargesteld, welke wij nu ook aanstonds in andere daden stoutmoedig zien te voorschijn treden.

Reeds bij BESLUIT van het *Staatsbewind* van 19 November 1801, beslist men, dat de *Nationaal verklaring* der geestelijke goederen bij de STAATSREGELING is opgeheven (2), en werden de Hervormden in alle hunne sustenuen gerugsteund en gehandhaafd. Den 19 October te voren werd, b. v., de Hervormde Gemeente van *Helvoort* ontslagen, om met de Katholieken over de naasting der geestelijke goederen verder te onderhandelen, ofschoon deze zaak reeds sedert den 26 September 1798 was hangende geweest (3); de Katholieken uit de *Oude Tong* werden den 30 October in hunne aanvraag afgewezen (4); insgelijks 30 October die van *Vlissingen*, welke zich den 29 Augustus te voren, over de *successive dilaijen*, door de Hervormden veroorzaakt, hadden beklaagd (5); de Katholieken van *Maarheze* werden belemmerd, ofschoon hun bij DECREET van het *Vertegenwoordigend Ligchaam* van 22 Augustus 1799, het plaatselijk kerkgebouw en Pastoriehuis was toegekend. Tegen de Katholieken van *Ooster-*

(1) Bat. Cour. ibid., nº. 146. Not. van 't Staatsb. ib. bl. 4.
(2) Not. van 't Staatsbew. ibid., bl. 255, 256.
(3) Not. van 't Staatsb. Oct. bl. 15.
(4) Not. van 't Staatsb. ibid. bl. 113.
(5) Not. van 't Staatsbew. 1801, Oct. bl. 114.
(6) Ibid. 4 en 11 Dec., bl. 80, 150; 15 Julij 1802, bl. 190.

hout werden maatregelen over de naasting der kerk genomen (1); te *St. Maartensdijk* handhaafde men de Protestanten in het bezit der kerkelijke goederen (2); ook op *den Koorndijk* (3); insgelijks te *Benschop*, alwaar de Gereformeerden, niettegenstaande menigvuldige aanvragen der Katholieken, geene schikking hadden willen maken (4). Daarentegen werd de aanvrage der Hervormde Gemeente te *'s Bosch*, om zich het fonds der kerken, met alle rekeningen, Papieren, Leggers en verdere Documenten, te doen overgeven, aangehouden (5). Te *Breda* moesten de Katholieken zich nopens de naasting van de *Groote-* of *Lieve Vrouwe-Kerk*, als niet bij tijds beslist zijnde, zien afwijzen (6); ook te *Dongen* (7); insgelijks te *St. Oedenrode* (8) enz.; te *Amsterdam* was men niet gelukkiger (9). En somwijlen werd eene reeks Rekwesten en aanvragen der Katholieken, reeds sedert vele jaren ingediend, met eene pennestreek afgeslagen, en de Protestanten in hun regt (?) gehandhaafd; bij voorbeeld bij Besluit van 30 April 1802 werd, nopens meer dan 300 aanvragen, in dien zin beslist (10).

(1) Ibid 4 Dec. 1801, bl. 87.
(2) Ibid 10 Dec., bl. 137.
(3) Ibid. 10 Dec., bl. 143.
(4) Ibid. 15 Dec., bl. 228
(5) Ibid. 18 Dec., bl. 270.
(6) Ibid. 28 Dec., bl. 378.
(7) Ibid. 29 Dec., bl. 398.
(8) Not van 't Staatsb. 1802, 30 Maart, bl. 413.
(9) Not. van 't Staatsb. 1801, 31 Dec., bl. 426.
(10) Behalven omtrent de rekwesten van Particulieren, op die van de Kerk- of Gemeente-Besturen van van der Aar, Aarlanderveen, Aarlerixtel, Acht-Carspelen, Alem, Alphen, Amersfoort, Auvergnepolder, Baarderadeel, Baardwijk, Bakel, Baren en ter Eem, Beek, Beek en Donk, Beemster, Bellingwolde, Bemmel, Benschop, Bergen, Berghout en Baansdorp, Berlicum en Middelrode, Bladel, Blaricum, ter Borg, Borgvliet, 's Bosch, Boxtel, Bredevoort, Breu-

Het Art. 13 der STAATSREGELING was het wapen, waarmede men den Katholieken hunne vraag ontzegde, en de *Wetsbepaling*, krachtens welke men de Protestanten steeds in het volste regt waande. Men verklaarde blootelijk al deze aanvragen wegens de *veranderde orde van zaken, voor vervallen.*

Vroeger had men den schijn aangenomen van den Katholieken regt te willen doen wedervaren, doch

kelen, Briclle, Burgharen en Hemmel, Buuren, Bijemoerspolders, Chaam, Coevorden, Cuilemborg, Cuyk, Delden, Delft, Dirksland, Doesburg, Dongen, Dordrecht en de Merwede, Durgerdam, Edam, Eemenes Buitendijks, Eendrum, Eerzel, Elst, Empel, Enkhuizen, Erp, Esinga, Everdingen, Franeker, Geertruijdenberg, Gellicum, Ginneken en Bavel, Goederhede, Goes, Goirle, Gorinchem, Gouda, Graft en Noordeind, Groenlo, Groningen, Haarlem, 's Hage, Halsteren, Hapert, Heemstede, 's Heerenberg, Heeswijk en Dinther, Helmond, Helvoort, Hemelumeroldelphaart, Heilo en Oesdom, Heusden, Hillegom, Hogeloon, Hollum en Ballum, Hoogemade, Hoogland, Hoogwoud, Hoorn, Houten, Ideradeel, Kampen, Kethel, Klundert, Kralingen, der Kwartieren van Twenthe, van Lang- en Korteraar, Leeuwarden, Leeuwarderadeel, Leiden, Lemsterland, Maulgeen, Middelburg, Mil, Moergestel, Monnickendam, Montfoort, Naaldwijk, Neerbosch, Nieuwelonge, Nieuwer-Amstel, Nieuwerkerk, Nieuwland, Nooddorp, Noordgeest, Nunspeet, Nijkerk, Nijmegen, Odijk, Oldeboren, Oldenzaal, Oosterhout, Oosterland, Oostzaan, Ooij, Osch, Oudenbosch, Oudenlonge, Overbetuwe, Putten en Hoevelaken, Raamsdonk, Rauwersdalem, Rheenen en Wijck, Rhijnsburg, Roderlo, Rosendaal en Nispen, Rosmalen, Rotterdam, Rumpt, van het Rijk-Nijmegen, van Rijp, Schiedam, Schingen, Schoonhoven, Sevenbergen, Sirjansland, Slappeterp en Benthem, Sloten, Smallinger, Soest en Isselt, Soetermeer en Zegwaard, Soeterwoude, Son, Spanbroek, Sprang, Steenwijkerwold en Zuidveen, Stellendam, Stiphout, Sybecarspel en Benningbroek, Texel, Thiel en Zandwijk, Tholen, Udenhout, Ulzum, Utrecht, Veere, Vianen en Ameyden, Vlissingen, Vlijmen, Voorburg, Waspik, Wassenaar en Zuidwijk, Wateringen, Wehe, Westdongeradeel, Westerblokker, Westgraafdijk, Weurth, Wis, Woensel, Wormer, Wouterswoude, Wijdam, IJlst, IJsselstein, Zaandijk, Zierikzee, Zillewolde, Zutphen, Zwammerdam, Zwolle, Zijderveld en Goilberdingen.

men gaf te kennen, dat zij niet met overijling moesten te werk gaan; met gemeenschappelijk en vriendschappelijk overleg moest alles geregeld worden; later was het nog tijd genoeg; men dwong de tegenwerkenden dan ook niet; men liet de *Rekwesten* hangende, ook zelfs de BESLUITEN zonder ten uitvoerlegging; later was het nog tijds genoeg, —— en nu? — *Nu* was het TE LAAT.

De Protestanten daarentegen verklaarde men *thans* ongehouden, van bewijzen voor hunne aanspraak op kerkelijke goederen in te dienen, b. v. aan de Waalsche Gemeente te *Amsterdam* (1). Te *Sevenbergen* werd de Municipaliteit gelast, den Hervormden het kerkgebouw, de Chartres, Documenten en Papieren, de kerk eenigzins spectecrende, af te geven, en der Katholieken aanspraak verklaarde men voor *vervallen* (2). Te *Tilburg*, ofschoon de Katholieken sedert drie jaren het kerkgebouw met annexen genaast hadden, werden de Hervormden geregtigd gehouden (3). Te *Breda* werden den Hervormden, daar de Katholieken wel vroeger aanspraak gemaakt, doch de Hervormden in het bezit gelaten hadden, de kerkgebouwen toegekend (4). En te *Schijndel* moesten de Katholieken, sedert 27 Maart 1801 in het genot der kerk, dezelve aan de Hervormden, met alle baten, fondsen en goederen (5) teruggeven; te *Gellicum*, ofschoon door de Katholieken de Kerk was toegeëigend, werd derzelver

(1) Zie Not. van 't Staatsb. 1802, 12 Januarij, bl. 122.
(2) Ibid., 15 Januarij, bl. 159.
(3) Ibid. ib. bl. 166.
(4) Ibid. 18 Jan., bl. 178; 8 Maart, bl. 102; 23 April, bl. 391.
(5) Ibid. 9 Dec., bl. 53.

bezitneming, om eeniger *irregulariteiten* wille, niet als *geldig* beschouwd (1).

In tegenoverstelling werd het Rekwest van de *Commissie van* XXXVI, waarnemende de belangen der Katholieke Gemeente te Amsterdam, *verzoekende:*

«1°. Eene nadere verklaring der Artieulen 12, 13 «en 14 der STAATSREGELING, ten einde zij, in het vra«gen hunner rechten, niemand beledigen, maar in het «zekere weten mogten, wat zij voor hunne *Committen«ten* te wachten en te vorderen hebben.»

«2°. Herstel der geledene grieven, door aan hun «kerkgenootschap dat alles te doen geworden, wat in «gerechtigheid zoude worden geoordeeld, dat aan het«zelve reeds voor lange had toegekomen.»

«3°. Het spoedig daarstellen eener volkomen gelijk«heid, tusschen alle de verschillende kerkgenootschap«pen, binnen den Bataafschen Grond, in Burgerlijke «voorrechten, namelijk, in pecunieele onderstanden, «uit gemeenzame Cassen of iets diergelijks»

in handen gesteld van den Raad van Binnenlandsche Zaken, tot consideratien en Advies (2), en daarmede bleef de zaak — uitgesteld. Kort daarna werden de aanvragen naar de *Agenten* van Policie, Financien enz. verzonden, duidelijk met het doel om de zaak te doen slapen, zoo als van de Gemeente van *Obdam* (3), van *Boxtel* (4), van *Elshout* (5), *Herwen, Aerdt* en *Pan-*

(1) Ibid. 17 Dec., bl. 122.

(2) Ibid. 2 Februarij, bl. 28; 21 Mei, bl. 250; 11 Junij, bl. 136; 18 Junij, bl. 234.

(3) Ibid. 19 Febr., bl. 291; 16 Maart, bl. 230.

(4) Ibid. 22 Maart, bl. 305.

(5) Ibid. 22 Maart, bl. 306; 21 Junij, bl. 247, afgeslagen, ofschoon de Kerkgoederen door de Katholieken *genaast* waren.

nerden (1) *Neder-Asselt* (2), *Markgum* en *Schelland* (3), enz. enz. — Deze *Agenten* bragten geen RAPPORT uit en de zaak bleef *dood;* dit liep zoodanig in het oog, dat het STAATSBEWIND, om den schijn aan te nemen van dit niet te beoogen, zelf, den 29 Junij 1802, de *Agenten* gelastte, RAPPORT over de onafgedane zaken in te dienen (4). Spoedig, ten einde de zaken *geheel* van zich af te schuiven, verzond men de Rekwestranten naar den gewonen Regter, — naar hunnen zin aangesteld —, zoo als van *Oudenbosch* (5), *Tilburg* (6), *Etten* (7) enz. En men was van de zaak af. Intusschen moesten in de laatstgenoemde plaats voorloopig de sleutels der geëigende kerk, aan de Hervormden terug gegeven worden (7).

De Protestantsche Leeraars en Gemeenten werden niet weinig in hunne vorderingen gestijfd. Men ziet hen dan ook niet alleen vragen, het toekennen van *karrevrachten* enz. enz., zoo als te *Sambeek* (8), maar dat de Administratien van Kerkfondsen niet meer door Katholieke Rentmeesters zouden worden beheerd; zoo als te *'s Bosch* (9). Zij weigerden zelfs de betaling der overeengekomen uitkeeringen, zoo als te *Maasland* (10), verzochten de vernietiging van gesloten koopacten,

(1) Ibid. 25 Maart, bl. 358.
(2) Ibid. 26 Maart, bl. 380.
(3) Ibid. 18 Mei, bl. 190.
(4) Ibid. 29 Junij, bl. 344.
(5) Ibid. 22 Februarij, bl. 303.
(6) Ibid. 5 Maart, bl. 79; 25 Maart, bl. 358.
(7) Ibid. 6 Mei, bl. 70; 22 Junij, bl. 257.
(8) Ibid. 2 Februarij, bl. 28.
(9) Ibid. 29 Januarij, bl. 340; 15 Feb., bl. 211; 14 Mei, bl. 159.
(10) Ibid. 12 April, bl. 184.

zoo als te *Wieringerwaard* (1) en te *Sneek* (2), de teruggave der afgestane kerkgebouwen, zoo als te *Made* [Zuid-Holland] (3), te *Gellicum* [Gelderland] (4), te *Balgooij* en *Keenth* [Maas en Waal] (5). Zij deden door het Domein de genaaste Pastorien reclameren, zoo als te *Oudenbosch* en *Boxtel*(6). Zij vorderden de Predikantstienden, zoo als te *Afferden* (7); eischten ook de kerkhoven en torens, zoo als te *Zevenbergen* (8); vraagden de herbouwing hunner kerken, zoo als te *Oosterwijk* (9), te *Monster*, met aflossing der schulden hunner kerk (10), te *Rottum* (11), *van der Aar* (12). Zij wilden, dat de Protestantsche Leeraars, uit de afgestane kerkgoederen zouden worden onderhouden, zoo als te *Genderingen* en *Netterden* (13); dat de Katholieken het kerkgebouw en de Pastorie der Hervormden zouden onderhouden, zoo als te *Carspel-Raalte* (14); dat de uitbetaling zoude geschieden der vroeger vastgestelde penningen voor die Proponenten en Leeraars, welke vijf jaren te Leiden aan de Universiteit zouden gestudeerd hebben en in Zuid-Holland

(1) Ibid. 7 Mei, bl. 93.
(2) Ibid. 1 Julij, bl. 10.
(3) Ibid. 1 Nov., bl. 4; 17 Nov., bl. 118.
(4) Ibid. 17 Dec., bl. 122.
(5) Ibid. 22 April, bl. 368.
(6) Ibid. 13 April, Bijl. bl. 36.
(7) Not. van 't Staatsb. 1801, 17 Nov., bl. 237; van 1802, 6 Mei, bl. 50.
(8) Not. van 't Staatsb. 1802, 7 Mei, bl. 86.
(9) Ibid. 17 Mei, bl. 179.
(10) Ibid. 21 Mei, bl. 247.
(11) Ibid. 8 Junij, bl. 86.
(12) Ibid. 17 Junij, bl. 213.
(13) Ibid. 20 Mei, bl. 235.
(14) Ibid. 1 April, bl. 14.

geplaatst zijn (1); dat die Universiteit in het genot dier voorregten, waarvan zij sedert den jare 1795 was verstoken geweest, zoude hersteld worden (2); ja, men durfde zelfs de kerken der Katholieken verzoeken, zoo als te *Gastel* (3) enz.

En de aanvrage, om eene Collecte bij hunne geloofsgenooten te doen, om eene Katholieke Kerk te bouwen, zoo als te *Everdingen* en te *Winschoot*, werd afgeslagen (4). Te *Obdam* werd wel bij *Besluit* van 8 Julij 1802 aan de Katholieken, na lang dralen, het wettig regt op het kerkgebouw en Pastoriehuis toegekend (5), doch den 26 Julij werd dit weder uitgesteld (6); den 13 Augustus, ook den 6 September, weder tot het Departementaal Bestuur van Holland ter bemiddeling gezonden (7), en den 23 September wilde men geene verzoeken deswegen meer aanhooren (8); even bijna zoo te *Steenbergen* (9).

Ik zwijg van de *legio* aanvragen van de zijde der Hervormden, om *bezoldiging*, *weduw-* en *kindergelden*, *reiskosten*, *ondersteuning van armen* enz. enz.; tot vervelens toe, zouden wij talrijke lijsten uit de *Notulen van 't Staatsbewind* daarvan kunnen opmaken, en van gunningen niet minder. Wij zullen niet ontkennen,

(1) Ibid. 20 Mei, bl. 235.

(2) Ibid. 17 Junij, bl. 216.

(3) Ibid. 28 Junij, bl. 323.

(4) Ibid. 25 Mei, bl. 288; 12 Nov., bl. 116.

(5) Ibid. 8 Julij, bl. 101. Zie hierboven; ook 20 Mei, bl. 228; 1 Julij, bl. 11.

(6) Ibid. 26 Julij, bl. 293.

(7) Ibid. 13 Aug., bl. 113; 6 Sept., bl. 41.

(8) Ibid. 23 Sept., bl. 200. Later zijn de Katholieken evenwel in het bezit der kerk gekomen; dit is de eenige *oude* kerk, welke de Katholieken in Holland toen hebben terug ontvangen.

(9) Ibid. 13 April en 31 Augustus, bl. 292.

dat deze steeds van deze bepaling waren vergezeld: *tot dat Art. 12 der Staatsregeling zal in werking zijn;* een ieder weet intusschen, dat dit Artikel NIMMER in werking is gebragt; en waarom? Omdat men dit als een DOODSTEEK voor het Protestantendom beschouwde.

Zullen wij ook nog mededeelen, dat men zelfs durfde te bedreigen, van, ingeval men *'s Bosch* geen VIJFDE Leeraar der Hervormde Gemeente wilde bezoldigen, zoodanige middelen te zullen nemen, als *in cas van twijfeling, verschil of anderzints, bij de Staatsregeling en de Wetten waren vastgesteld* (1)?

De Katholieken, die gewoon waren VEEL voor hunne Godsdienst, hunne Kerken, hunne Gestichten, hunne Leeraars, hunne Armen over te hebben, deden geene aanvrage dan ten behoeve van die Armbesturen, welke waarachtiglijk in hunne behoeften niet konden voldoen; deze werden naauwelijks aangehoord; en, — hoe vreemd het ook klinken moge, — na menigvuldige herhaling, werd statig besloten: DE STUKKEN IN HANDEN VAN DEN GRIFFIER TE STELLEN, ten einde deswegen *de retroacta naar te zien* (2).

Wij zouden ook veel over de geestelijke goederen, van de Katholieken afkomstig, kunnen zeggen; over derzelver verkoopingen, in bezithouding; enz. (3).

(1) Ibid. 25 October, bl. 203.

(2) Zie, over het gehandelde nopens het Katholiek Armbestuur te Medemblik, de Not. van 't Staatsbew. 1802, 24 Sept., bl. 207.

(3) Zoo zouden wij uit een enkel BESLUIT knnnen opnoemen: de goederen herkomstig van de Abdij van St. Bernard, van het voormalig Bisdom van Antwerpen, het Capittel van Thorn, mitsgaders de Nonnen van Vredenburg te Lier, van de Abdij Tongerlo, van de Abdij St. Michiel te Antwerpen, Convent Huybergen, Abdijen Postel, Everbode, Oud-Munster te Roermonde, St. Pieter te Cortissem en St. Jacob te Luik, van de Dom-Capittels te Luik en te

Wij zouden ook de beboeting van den Katholieken Pastoor te *Enschede* kunnen ophalen, omdat hij geene huwelijks-afkondigingen, in strijd met zijne godsdienstleer, had willen bewerkstelligen. (1)

Doch werpen wij liever eenen sluijer over dit al, en gaan wij tot de behandeling van het Schoolwezen over, hetwelk noodwendig met dien staat van zaken in verband moest staan, als door dezelfde partij geleid, geregeld, ja beheerscht.

Reeds in ons vorig Artikel zagen wij de hierboven aangegeven en ten uitvoer gelegde beginselen, ook in het *Schoolwezen*, ten volle in werking gebragt. Het geheel *Schoolwezen* was immers in al zijne deelen zoodanig ingerigt, dat het in alle opzigten aan de verlangens en wenschen der vroeger *heerschende Kerk* voldeed. Men had alle mogelijke maatregelen genomen, om uit het *schoolbeheer* alle andersdenkenden te verwijderen; *schoolboeken*, in den Protestantschen geest opgesteld, in te voeren; en alles te weren, wat aan de jeugd der Hervormden nadeelig zoude kunnen zijn, of hunne godsdienstige begrippen slechts eenigermate zoude kunnen benadeelen. Om dit hun onderwijs en

Aken, mitsgaders die der Malthezer Ridders, de Theologische Faculteit te Leuven en die van den Proost van Maasijk, van de Abdijen te St. Truijen, te Echternach en St. Geertruij te Leuven (zie Not. van 't Staatsbewind, 31 Dec. 1802, bl. 221). — En uit al die opbrengsten en duizenden andere werden de *voormaals heerschende Hervormden*, bij UITSLUITING, in afwachting van regtmatiger *één* — (nooit) — daar te stellen bepalingen, rijkelijk bezoldigd; — in een oogenblik dat de drukkendste belastingen op AL de ingezetenen, — zonder uitsluiting der Katholieken, — werden gelegd. — Zie ook de Notulen van 5 Maart 1802, bl. 82, over de *Præbenden* te Utrecht, en Not. van 22 Maart, bl. 308.

(1) Zie ibid. 2 Maart, bl. 49.

Schoolwezen nog bovendien uit 's Lands- en Gemeenten-kassen te kunnen blijven bezoldigen, had men wel is waar den Katholieken en andere kinderen de toegang der Scholen niet ontzegd; neen, het was den Hervormden dienstig, de Katholieke Ouders in de kosten van het Protestantsch onderwijs te doen dragen; maar niettegenstaande men in *woorden* den schijn aannam, van hunne godsdienstige begrippen niet te kort te willen doen, werden daadwerkelijk geene afdoende maatregelen genomen, om het geweten hunner ouders niet te krenken. Ja, wat meer is, wanneer men let op de *Redevoering* van den heer GOEDE, op den geest der Schoolboekjes en der *Bijdragen*, dan zoude men voorwaar gerust durven zeggen, dat men er op uit was, om de Katholieke kinderen tegen hunne Godsdienst in te nemen, zaden van Protestantendom in hunne harten te zaaijen, door een en ander in het vervolg verflaauwing onder de Katholieken te doen ontstaan en groote afvallen te berokkenen (1).

Om dit een en ander te erlangen, belemmerde men, zoo niet stellig gezegd, *belette* men de Katholieken, van door Katholieke onderwijzers hunne kinderen, in verband met hunne godsdienstige gevoelens, te doen onderrigten en opvoeden (2).

(1) Gelukkig waren al deze berekeningen en pogingen vruchteloos, als zijnde gerigt tegen de onwrikbare rots, aan welke CHRISTUS zelf de duurzaamheid tot het einde der wereld heeft toegezegd.

(2) Men zal zich herinneren, dat door Art. 18 der *Wet* van 15 Junij 1801, geene *bijzondere* Scholen, zonder *admissie* of toestemming der Gemeentebesturen, en afgelegd *Examen* bestaan konden. Het laatste kan men zoo moeijelijk maken als men verkiest, om, zoo als men het heet, iemand te *laten druipen*, en de *Admissie* kan men om honderde redenen weigeren.

Was dit reeds zoodanig beschikt, geregeld en vastgesteld vóór de invoering der STAATSREGELING van het jaar 1801, wat had men na derzelver in werking-stelling te duchten? Dit zullen authentieke bescheiden aanwijzen.

(Het vervolg hierna.)

NADER GESPREK MET DEN EERW. HEER WENNEKENDONK, TOT VERDEDIGING DER BISSCHOPPELIJKE KLEREZIE; DOOR P. BUIJS.

Dat de heer Buijs een lastige heer is, geachte lezer! kan ieder wel denken, die van vroegere of latere Jansenisten schrijvers ooit heeft hooren spreken; dit weten diegenen in het bijzonder, die 's mans vroegere schriften en zijne twee laatsten tegen mij gelezen hebben; maar dit weet en ondervind ik zelf het allerbeste, nu ik voor de tweede maal de pen opneem, om u van Z. E. geschrijf tegen mij mededeeling en verslag te geven.

Nader gesprek: dit is de titel. De algemeene inhoud is een antwoord op- en moet zijn eene wederlegging van mijn opstel in den *Katholiek*, D. II: bl. 105, ter beantwoording van het *Drietal vragen*, welke de heer Buijs aan mij had voorgesteld, en waarmede Z. E. mijn betoog: *dat de Jansenisten niet Katholiek zijn*, mede geplaatst in den Katholiek D. I: bl. 109, gemeend had te wederleggen. De vorm van het onderhavige werkje is, zoo als nu reeds uit den titel is te zien, wederom de geliefkoosde dialogistische; het is weder, even als in het *Drietal*, een praatje tusschen den heer Buijs en mij, met dit verschil nogtans, dat in het *Drietal* ook ik nu en dan met een enkel woord deel nam aan het gesprek, terwijl de heer Buijs in dit *Nader gesprek* goedgevonden heeft, de praat geheel voor zich alleen te houden. In het *Drietal vragen* liet Z. E. mij doorgaans zotternijen antwoorden op zijne redeneringen;

hier verschijn ik als zwijgende en overwonnen. Het verschil ligt slechts in den vorm.

Tot hiertoe was mijn arbeid als verslaggever gemakkelijk; maar om nu den bijzonderen inhoud van het boekje op te geven, om het *Gesprek* te analyseren, dat is niet zoo ligt, dat is nu het lastige *hic opus*. Wat middel, om een ordelijk verslag op te maken van een geschrift, waarin geene orde te vinden is? Niet dat de stoffe ontbreekt; integendeel vindt men in dit boekje allerlei, als: 1. nieuwe en ongehoorde zaken; 2. oude dingen, die men tot vervelens toe heeft hooren verhalen; en daarenboven 3. onderscheidene zaken, die niet naauwkeurig zijn voorgesteld, benevens eenige redeneringen, die geen steek houden. Bij gebrek van beter zie ik mij genoodzaakt, deze even genoemde orde in dit verslag te volgen. Dus

I. Nieuwe zaken, voorkomende in het Nader gesprek.

Hiertoe behoort onder meer ander:

1e. Het vermoeden van den heer Buijs, dat ik, schrijver dezes, *met eenen helm zou geboren zijn*. Eene splinter-nieuwe gedachte, ik kan het ten plegtigste verzekeren, en zuiver door de imaginatie van den heer B. uitgevonden. Wijl echter het publiek hieraan niets gelegen is, zal ik daarvan niets zeggen, en moet ik den heer B. deswege in de onzekerheid laten. Slechts verzoek ik den lezer om verschooning, dat ik hiervan spreek en wel in de allereerste plaats; vooreerst gaat het geval mij persoonlijk aan, en hierbij komt, dat de heer B. reeds op de eerste bl. van het *Nader gesprek* mij met de vreeselijke kracht van dat verheven denk-

beeld op het lijf valt; want daar staan die ontzettende woorden te lezen: *Zijt gij met eenen helm geboren?*

2e. De bewering van den heer schrijver dat ik destijds geen wettig pastoor van Schoonhoven was, en dus waarschijnlijk, dat ik thans even zoo min eene wettige bediening uitoefen in Amersfoort, maar dat ik slechts *den* (de) *rol van pastoor speel.* Tot bewijs hiervoor moet dienen: dat ik geene wettige zending ontvangen heb van eenen Jansenisten Bisschop, en geen anderen titel van wettigheid kan aanvoeren, *dan de onwettige aanstelling van eenen even zoo wettigen Aartspriester.* (Nader gesprek, bl. 28). Wat het eerste betreft, ziet de heer B. eene kleinigheid over het hoofd, namelijk: dat de twee thans levende Jansenisten Bisschoppen in den ban der Kerk zijn; «dat hunne be«noeming als niets beduidende en nietig, hunne inwij«ding als heiligschennig, de heilige wijdingen en elke «en eene iegelijke daad aan de orde der Bisschoppen «voorbehouden, door hen verrigt of nog te verrigten, «nietig, nutteloos en van geene waarde» verklaard zijn; (1) en dat deze verklaring en uitspraak is gegeven door dat gezag, van hetwelk diezelfde twee heeren en zekerlijk ook de heer Buijs met hen, «belijden, «en des noods zweren, dat zij verfoeijen alle scheuring, «die hen van de gemeenschap der R. K. Apostolische «Kerk en haar zienlijk hoofd hier op aarde zou kunnen «afscheiden; terwijl zij verklaren, nimmer eenig deel «te zullen nemen met hen, die de eenheid» — van welke de Paus het middelpunt is, — «verbreken.» En

(1) Verklaring van de Doorl. en H. E. heeren den Aartsbisschop van Utrecht, den Bisschop van Haarlem en den Bisschop van Deventer. Haarlem 1826, bl. 13.

hieruit volgt nu voor ons, die het bovenstaande niet enkel in theorie, maar ook praktisch belijden, dat die Bisschoppen zelven geene jurisdictie hebbende, die ook niet aan anderen kunnen mededeelen, volgens het in regten en in het gemeene leven erkende beginsel: *Niemand geeft, wat hij niet heeft.* — Aangaande het tweede bezwaar, gelieve de heer B. zich met de zaken der Katholieken beter bekend te maken, en Z. E. zal bevinden, dat de pastoors hier te lande nergens door de Aartspriesters, maar wel door den plaatsbekleeder van den Paus, den Vice Superior der Hollandsche zending, of wel door de Vicarii Apostolici aangesteld en gezonden worden.

3°. Eene allerzonderlingste nieuwigheid vindt men in het *Nader gesprek* op bl. 15, waarbij behoort eene *verbetering* op bl. 52. Eerst (bl. 14) spreekt de heer B. mij met diepe verontwaardiging aldus toe: «Zou de «Kerk het *schoolstelsel* van Molina noch aangenomen «noch verworpen hebben? Hoe is het mogelijk zoo te «spreken, zonder schaamrood te worden?» Daarop gaat Z. E. dus voort: «Weet U Eerw. dan niet, hoe dit «*schoolstelsel* van Molina aanstonds werd bestreden, op «de vergaderingen *de Auxiliis* te Rome heftig aange«vallen, en door de Pausen Clemens VIII en Paulus V «gedoemd werd? Het is waar, dat de veroordeeling of «het pauselijk vonnis niet publiek is geworden; maar «het ligt echter gereed in de archieven van het Vati«kaan. En wat de Paus toen verzuimde, werd door de «Kerk rijkelijk vergoed op het Concilie van Trente, «toen aan de verdedigers van Molina werd toegeroepen: «*Foras Pelagiani! Weg met die Pelagianen!*» En daarop roept de schrijver in geestdrift uit: «Wat was dit an-

«ders dan een luide kreet der Kerk, waardoor zij open-«lijk *het schoolstelsel van Molina verwierp!*»

Nu moet de lezer weten, dat het Concilie van Trente begonnen is in het jaar 1545, en geëindigd in 1563; dat Molina geboren werd in 1535, en dus, toen het Concilie van Trente geopend werd, 10 jaren oud was. Terwijl dus het knaapje, geen kwaad ter wereld vermoedende, te Cuença in Spanje op de schoolbank zat, werden ZIJNE VERDEDIGERS met een luiden kreet van veroordeeling uit het Concilie gedreven. Zoo luidt het verhaal van den heer Buijs, die *mij* dan nog vraagt, of ik met een helm geboren ben! Het beruchte werk van Molina: *De concordia gratiae et liberi arbitrii*, verscheen voor de eerste maal te Lissabon in het jaar 1588; de vergaderingen genaamd *de Auxiliis* begonnen te Rome onder Clemens VIII in 1597, en toen deze Paus, zonder uitspraak gedaan te hebben, gestorven was, werden zij voortgezet onder Paulus V, die in 1607 een decreet gaf, waarbij aan de beide twistende partijen werd vrijgelaten, haar bijzonder gevoelen te houden en te onderwijzen, met verbod om elkander te censureren of van ketterij te beschuldigen. Hiermede liep de zaak werkelijk af. Doch behalven dit decreet zouden nu, volgens het verhaal van den heer B., de Pausen Clemens VIII en Paulus V nog eene andere uitspraak gedaan hebben, door welke het stelsel van Molina veroordeeld werd; echter zouden zij verzuimd of vergeten hebben, dit vonnis publiek te maken, zoodat het in de archieven van het Vatikaan was blijven liggen; intusschen, zoo luidt het verhaal al verder, wat de Paus (nu één Paus, even te voren twee) toen (omstreeks 1600) verzuimde, werd naderhand (N. B.

omstreeks 1550) weder rijkelijk vergoed op het Concilie van Trente, waar de verdedigers van Molina, — die destijds 10 jaren oud was, en van wiens boek en stelsel men eerst eene halve eeuw later hoorde spreken, — met een luiden kreet veroordeeld werden!! Zie wat leelijk ding een Anachronismus al worden kan!

Misschien, maar voorzeker ten onregte, zal de heer B. mij tegenwerpen, dat het mij niet voegt, dat vertelsel hier mede te deelen, dewijl Z. E. zelf op bl. 52 eene verbeterde lezing daarvan geeft. Ik vermeen gegronde redenen te hebben, om de eene zoowel als de andere lezing aan het oordeel van het publiek te onderwerpen. Vooreerst toch hecht de heer B. zelf te veel aan het bovenstaande verhaal, om hetzelve geheel met stilzwijgen voorbij te gaan; immers ieder ander, die ongelukkig in zulk een phuf mogt vervallen zijn en het nog in tijds ontdekte, zou zijne toevlugt nemen tot een verbeterblad, opdat er zelfs geen spoor van mogt overblijven; maar de heer B. heeft zich vergenoegd, als betrof het slechts eene kleine vergissing of eene niets beteekenende drukfout, met achteraan eene verbetering te plaatsen, die door vele lezers niet eens zal opgemerkt worden. Ten anderen verwacht ik, dat menige lezer met mij lang zal aarzelen, voor dat hij tusschen de beide lezingen, de verbeterde en de verbetering, eene keus zal kunnen doen. In de hoofdzaak toch komen die twee lezingen overeen, hierin namelijk, dat zij geen van beide waar zijn; het verschil kan alleen liggen in den minderen of meerderen graad van ongerijmdheid, en nu te beslissen, welke lezing daarin de andere overtreft, dat is waarlijk niet gemakkelijk. Men oordeele.

Op bl. 52 van het *Nader gesprek* staat de volgende *Verbetering voor bl. 15. Lees: En wat de Paus toen verzuimde* (namelijk zoo als boven gezegd is, Paus Paulus V had in 1607 een decreet gegeven, waarbij het stelsel van Molina noch aangenomen noch verworpen werd, en volgens den heer B. had diezelfde Paus tegelijk een ander decreet gegeven, waarbij het stelsel van Molina uitdrukkelijk veroordeeld werd, doch verzuimd of vergeten dit tweede decreet publiek te maken en hetzelve in de archieven van het Vaticaan nedergelegd, opdat het altijd bij de hand zou zijn), *was*, (50 jaren te voren) *door de Kerk rijkelijk vergoed op het Concilie van Trente, toen aan de voorgangers van Molina* (komen hier ook helmen in het spel?) *werd toegeroepen: Foras Pelagiani! Weg met die Pelagianen! En wie waren zij, tegen welke die kreet gehoord werd?* (Hier komt het nu juist op aan; luister!) *De Jesuiten Lainez en Salmeron* (die in het Concilie in het allerhoogste aanzien stonden). *Ziedaar een luide kreet der Kerk, waardoor zij jaren vooruit* (derhalve profetisch? *het* (nog bij niemand bekende, als nog niet bestaande) *Schoolstelsel van Molina verwierp.* Als eenige bemerking durf ik vragen: moet men niet met een helm geboren zijn, om zulke rare dingen te kunnen uitvinden, en zou men niet daarenboven een goed gesloten visier noodig hebben, om ze aan het publiek te durven vertellen?

Is het niet opmerkelijk dat de heer B., die zich niet wil onderwerpen aan Pauselijke uitspraken, die plegtig en vormelijk afgekondigd, en wat Z. E. ook daartegen zegge, door de gansche Kerk aangenomen zijn, zich nogtans beroept op, en dus gezag van wet

toekent aan eene Pauselijke uitspraak, die, volgens zijne eigen bekentenis, nooit publiek gemaakt, maar onder de archieven van het Vatikaan te zoeken is? Voor ons althans, Katholieken, zou zoodanig stuk, zelfs dan, wanneer de heer B. het bestaan daarvan *bewees*, niet het minste gezag hebben.

Van meer gewigt zou de andere veroordeeling zijn, welke het stelsel van Molina *naderhand* of *jaren vooruit* (al naar men verkiest) zou hebben ondergaan, dewijl deze werkelijk door eene algemeene Kerkvergadering zou uitgesproken zijn. Doch hier stuit men weder op eenige zwarigheden. Vooreerst is het niet te ontkennen, dat er in het verhaal van den heer B. duisterheid, om niet te zeggen, tegenstrijdigheid ligt. De vaders van Trente zouden aan de Jesuiten Lainez en Salmeron hebben toegeroepen: *Weg met die Pelagianen!* en daardoor jaren vooruit het stelsel van Molina verworpen hebben. Blijft nu de vraag: *waarom* die twee Jesuiten door zulken luiden kreet veroordeeld zijn? Beleden zij reeds de leer, aan welke Molina zijnen naam heeft gegeven, dan heeft het Concilie dat stelsel niet *jaren vooruit*, maar *facto* bestaande veroordeeld. Heeft het Concilie dat stelsel *jaren vooruit* veroordeeld, dan bestond het dus toen nog niet, en dan kunnen Lainez en Salmeron geene voorgangers van Molina genoemd worden, noch als zoodanig veroordeeld zijn. Ten tweede is het jammer, dat de heer B. niet vermeldt, met welke gelegenheid, door wie en met welk gevolg die kreet is geschied, en dat Z. E. niet opgeeft, in welke geschiedenis-bronnen dat alles kan nagezocht worden. Ten derde is het te verwonderen, dat de vaders van Trente het bij dien lui-

den kreet laten berusten, en die veroordeeling niet in een of anderen Canon opgenomen hebben. Ten vierde is het niet te begrijpen, dat de Jesuiten Lainez en Salmeron, zij mogen dan *voorgangers* of *verdedigers* van Molina geweest zijn, zich aan dien ontzaggelijken kreet van veroordeeling zoo weinig zouden gestoord hebben; want dat zij op dien kreet met beschaamde gezigten het Concilie zouden verlaten hebben, dat zegt de heer B. niet en de geschiedenis zegt het ook niet. Ten vijfde is het niet te verklaren, dat de Jesuiten Lainez en Salmeron, niettegenstaande zij met eenen zoo luiden kreet veroordeeld waren, evenwel in hetzelfde Concilie in zoo groot aanzien stonden, dat, daar Lainez tijdens het Concilie met eene afwisselende koorts werd gekweld, de Kardinalen en Bisschoppen overeen kwamen, om geene vergaderingen te houden op zijne koortsdagen, ten einde niet van zijne tegenwoordigheid beroofd te zijn. Ten zesde is het eene ongehoorde zaak in de geschiedenis der Kerk, dat eene kerkvergadering zich zou ten doel gesteld hebben, om *jaren vooruit* (hier ten minste eene halve eeuw vooruit) eene leer als kettersch te veroordeelen, die in de wereld nog niet bekend was, en die later bevonden werd geene ketterij te zijn; en het is wederom jammer, dat de heer B. de gronden niet vermeldt, op welke Z. E. aan eene algemeene Kerkvergadering niet alleen de onfeilbaarheid in betwiste leerpunten, maar nog daarenboven een zoo zonderlingen geest van profetie toekent. Ten zevende begrijpt men niet, hoe men in de vergaderingen *de Auxiliis* kon twisten over eene zaak, die reeds eene halve eeuw te voren in het Concilie van Trente was uitge-

wezen, en hoe is het bijgekomen, dat noch de Pausen, noch de Kardinalen en overige Consultoren, noch de Jesuiten, die het stelsel van Molina verdedigden, noch de Dominikanen, die hetzelve bestreden, zich ooit herinnerd hebben, dat het Molinisme reeds te Trente met een luiden kreet veroordeeld was. Ten achtste...; doch de opgenoemde zwarigheden zullen toereikend zijn, om ons in het oog van den heer B. te verontschuldigen, wanneer wij aan Z. E. verhaal geen geloof slaan en het daarvoor blijven houden, dat het schoolstelsel van Molina noch te Trente, noch door eenigen Paus veroordeeld, dat het door de Kerk noch aangenomen noch verworpen is, en dat dus, gelijk ik beweerd had, in de vraag of den Jansenisten al dan niet Katholiek zijn, het Molinismus even zoo veel te pas komt, als de vraag, of er menschen in de maan wonen.

Doch vraagt men welligt, wat is er dan van dat Pauselijk vonnis, waarmede de heer B. zoo hoog loopt, en dat volgens hem (en volgens Leblanc) sedert twee en eene halve eeuw in de archieven van het Vatikaan gereed ligt, zonder dat het ooit publiek is geworden? Om niet al te veel woorden te moeten afschrijven, verwijs ik tot antwoord hierop den des begeerigen lezer en ook den heer Buijs al weder naar *Montagne: de Gratia, Curs. Compl. Theol.* X. *380 et sequent.* Daar immers staat te lezen en wordt bewezen: 1. Hoe het bestaan van dat vonnis niet van twee Pausen, zoo als de heer B. meent, maar van Paus Paulus V, ten zachtste uitgedrukt, zeer twijfelachtig is; *a)* omdat in de laatste vergadering over het Molinismus aan de Consultoren de geheimhouding was

opgelegd op straffe van excommunicatie, en niemand dus weten kan, wat daar verhandeld is; *b)* omdat men van dit vonnis niemand, zelfs niet de vurigste bestrijders van Molina, heeft hooren spreken, dan meer dan veertig jaren daarna, toen namelijk Paus Paulus V en al de Consultoren, die aan de vergaderingen deel genomen hadden, reeds lang overleden waren; *c)* omdat Paus Innocentius X, die wel weten kon, wat er in de archieven van het Vatikaan al of niet te vinden was, in een plegtig decreet van het jaar 1654 uitdrukkelijk verklaart, dat er van het bestaan van zoodanig vonnis geen woord waar is. 2. Wordt aldaar duidelijk uiteen gezet en aangetoond, dat gesteld ook, er was bij het einde der vergaderingen *de Auxiliis* eene uitspraak van die zaak gereed gemaakt, het nog altoos onbewezen en geheel en al onzeker zou blijven, of Molina dan wel zijne tegenpartij door dezelve zou veroordeeld geworden zijn.

Meent ge nu, lezer! op grond van het bovenvermelde, dat het boekje van den heer Buijs niet veel te beteekenen heeft, dan vergist ge u. Integendeel, het *Nader gesprek* heeft eene groote beteekenis; het maakt epoque in de geschiedenis der Jansenisterij en het stelt niets minder dan een keerpunt in de Jansenistische polemiek. — Hoorde men tot hiertoe de Jansenisten, dan was het altijd: zij veroordeelden de leer der vijf beruchte stellingen zoo goed als iemand ter wereld; maar die stellingen stonden niet in het boek van Jansenius; de Jesuiten hadden ze uitgevonden; en het Jansenismus bestrijden heette dus zoo veel als tegen eene schim vechten. De heer Buijs nu heeft een einde daarvan gemaakt, want

4e. Eene vierde en waarlijk belangrijke nieuwigheid in het *Nader gesprek* is de bekentenis van den schrijver, dat Z. E. en zijne partij wel en waarlijk Jansenisten zijn, de bekentenis namelijk, 1e dat zij de leer belijden, die de vijf stellingen bevat en door de Kerk veroordeeld is, en 2e dat de leer van die stellingen waarlijk de leer van Jansenius is, en dat die stellingen in zijn boek staan.

Op bl. 14 van het *Nader gesprek* zegt de Heer B.: «Natuurlijk kon het mijn plan niet zijn, *het gansche «leerstelsel* van ons en van de Kerk in vergelijking te «brengen ... Ik had mij slechts te bepalen bij de pun«ten, die tusschen ons en onze wederpartij betwist «worden, en die hoofdzakelijk in de vijf veroordeelde «stellingen bevat zijn. Ziedaar de wezenlijke staat des «geschils.» — Dus bestaat het geschil tusschen de Jansenisten en wederpartij in de leerpunten, die bevat zijn in de vijf veroordeelde stellingen; dit geschil nu kan geen ander zijn, dan dat de eene partij die leerpunten aanneemt en de andere ze verwerpt; de verwerpers zijn de Katholieken, die bij den schrijver Jesuiten of Molinisten heeten; derhalve moeten de Heer B. en de zijnen de aannemers zijn, en gevolgelijk belijden zij de leer (want alleen van leer wordt in de aangehaalde plaats gesproken, niet van het feit), die in de vijf veroordeelde stellingen bevat is. — Eenige bladzijden verder staat: «De Kerk heeft nooit de leer «van Jansenius veroordeeld, maar wel de Paus; diens«volgens hebben wij dan met de Kerk geen geschil,» maar ook diensvolgens wèl met den Paus; en daarom geschil, dat men zich aan die veroordeeling niet onderwerpt, maar de veroordeelde leer blijft belijden.

Nu hebben de Pausen nooit iets anders van Jansenius veroordeeld dan zijne vijf stellingen, en dus kan men wel niet duidelijker verklaren en erkennen, dat men de leer van die stellingen belijdt.

Even zoo duidelijk ligt hierin de bekentenis opgesloten, dat de leer der vijf stellingen de leer van Jansenius is. «De Kerk heeft nooit de leer van Janse-«nius veroordeeld, maar wel de Paus.» Dus de leer bevat in de vijf stellingen en de leer van Jansenius is één, want toen de Paus de vijf stellingen veroordeelde, veroordeelde hij de leer van Jansenius; dus is de leer der vijf stellingen de leer van Jansenius; dus heeft Jansenius de vijf stellingen geleerd. Wil men het nog duidelijker? — Bl. 35 lezen wij: «Wij, over-«tuigd, dat de leer van Jansenius en Quesnel niet «door de Kerk veroordeeld is, maar alleenlijk door «den Paus, en ook overtuigd tevens, dat die leer niet «verdient gedoemd te worden, maken geene zwarig-«heid bij onze verklaring te blijven, dat die leer» (namelijk de veroordeelde leer, de leer der vijf stellingen, de leer van Jansenius) «bij voortduring door «mij en mijne partijgenooten beleden wordt.» — Bl. 37. «Vermits de leer van Jansenius en Quesnel tot heden «toe niet door de Kerk (want de Paus is bij ons de «Kerk niet)» [En bij ons Katholieken ook niet; hier-over nader] «als kettersch veroordeeld is, maken wij «geene zwarigheid van die leer belijdenis te doen.» — Dus erkent men, dat de Paus met de vijf stellingen te veroordeelen, waarlijk de eigen leer van Jansenius veroordeeld heeft; en wanneer nu die vijf stellingen in het boek *Augustinus* niet staan, dan zegge ons de Heer

Buijs in welk ander boek van Jansenius die te vinden zijn. (1)

5° — De vijfde nieuwigheid in het *Nader gesprek* is de bekentenis van den schrijver, dat wij Katholieken hem en de zijnen *niet kunnen* beschouwen als tot onze gemeenschap te behooren, maar hen *moeten houden voor Scheurmakers*. De Heer B., namelijk, noemt de Priesters, die door 's Pausen plaatsbekleeder gezonden en aangesteld worden, *ingedrongen* (Schismatiek) en de geloovigen, die hen volgen en aanhangen, Scheurziek (bl. 6); daarentegen kent hij de *wettigheid* alleen toe aan die geestelijken, die door den Soi-disant Aartsbisschop van Utrecht aangesteld en gezonden zijn. Dit sluit de bekentenis in zich, dat *wij*, die onder de gehoorzaamheid staan van den Vice-Superior, en *zij*, die de gehoorzaamheid volgen van den Aartsbisschop van Utrecht, niet tot dezelfde gemeenschap behooren; dat het twee partijen zijn, waarvan de eene in de scheuring is. Nu zegt de heer B. wel, dat *wij* de scheurmakers zijn; maar vermits wij gegronde redenen hebben, om dit niet toe te geven, onder anderen, omdat wij werkelijk in de gemeenschap zijn met den Stoel van Rome, — zoo noodzaakt de heer Buijs ons, om hem en de zijnen voor scheurmakers te houden. —

Nu herinnere men zich de oude zetregels der Jansenisten: wij veroordeelen de leer der vijf stellingen; Jansenius heeft nooit of nergens die stellingen geleerd; het Jansenismus is een spook, eene schim, het bestaat niet, wij zijn één met de Katholieken. Men stelle daar tegen over de openhartige bekentenissen in het *Nader*

(1) Ook zegt de Heer B. (bl. 8), dat Jansenius *nooit geene* dwaling geleerd heeft. Nu weet men: — + — = +, of twee negaties maken eene affirmatie.

gesprek: wij doen belijdenis van de leer der vijf stellingen; de leer der vijf stellingen is de eigen leer van Jansenius; er bestaat scheuring tusschen ons en de Katholieken. Dan zegge men, of het boekje *Nader gesprek* niet eene groote beteekenis heeft, en men neme acte van de bekentenissen, die in hetzelve zijn vervat.

6° — Eene zesde *nieuwigheid* in het *Nader gesprek* is, dat de heer Buijs, afscheid van mij nemende, zegt, dat hij niet meer tegen mij te velde wil trekken; dit zal echter eerst dan eene wezenlijke nieuwigheid wezen, wanneer de schrijver woord zal houden. Wat hier ook nu van zij, de heer Buijs kan daarop rekenen, dat, zoo dikwijls Z. E. nog weder mogt lust krijgen, om mij den slag aan te bieden, ik mij aan denzelven niet onttrekken zal.

(Vervolg hierna.)

J. G. Wennekendonk.

VERSCHEIDENHEDEN.

DE PAUSIN JOANNA IN HET KONINKLIJK INSTITUUT.

Onder dit opschrift gaf *de Katholiek*, in zijn laatstvorig nummer een paar bijzonderheden uit het voorgevallene in de zitting van het Koninklijk Nederlandsch Instituut, welke Zijne Majesteit, den 27n April ll. heeft gelieven bij te wonen. De *Kerkbode* (3de Jaarg. n°. 24), eenige onnaauwkeurigheden in de voorstelling van den *Katholiek* vindende, schrijft deze aan booze bedoelingen toe, en scheldt den *Katholiek*, *leugenaar*, *lasteraar*, *verdraaijer*, enz. enz. Indien er *gelogen*, *gelasterd*, *verdraaid* is, dan heeft waarlijk de *Katholiek* er geen schuld aan; want hij heeft, ter goedertrouw, vermeld, wat geloofwaardige dagbladen vroeger openlijk gemeld hadden, en waartegen niemand, voor zoo ver hem bekend is geworden, geprotesteerd had. De *Kerkbode* gelieve na te zien de *Arnhemsche Courant* van den 7n Mei n°. 90, en de *Noord-Brabander* n°. 55. Het eerste blad zegt uitdrukkelijk, dat de *hooggeleerde heer professor Royaards uit Utrecht, welke zich met de* GELEGENHEIDSREDE *belast had.... den Koning woorden van afkeuring heeft doen hooren, welke bij die gelegenheid zelfs somwijlen een weinig scherp zijn geweest* Hetgeen de *Noord-Brabander* vermeld heeft, is den *Kerkbode* onder het oog geweest en behoeft hier dus niet herhaald te worden. Maar welke gruwelen hebben de genoemde Bladen, en na hen de *Katholiek*, dan wel gelogen, dat er zoo moord en brand geschreeuwd moest worden? dat men zelfs op den *Katholiek*, in deze zaak gansch onnoozel, het *calumniare audacter* moest toepassen? Zie hier:

ten 1° de redevoering van den Hoogl. *Royaards* was

niet de *gelegenheidsrede*, en niet *gereed gemaakt ter* plakkastijding; (1)

ten 2e de Hoogl. *Kist* heeft zijne Voorlezing *over Pausin Joanna* niet gehouden in de zitting, door den Koning bijgewoond, maar in eene vroegere zitting: in de zitting, door Z. M. bijgewoond, is slechts de inhoud der gemelde Voorlezing beknoptelijk medegedeeld, even gelijk die van de Voorlezingen der andere Leden.

Zoo berigt de *Kerkbode*, en wij haasten ons dit, tot verbetering van hetgeen wij in ons vorig nummer anderen naschreven, aan onze Lezers mede te deelen.

Wij vragen echter nog eens: heeft de *Kerkbode* grond om ons van *leugen*, *laster* en *verdraaïing* te beschuldigen? Hetgeen wij vermeld hebben is, *in substantie*, waar; wij herhaalden slechts hetgeen openlijk was gezegd geworden, en, zoo ver ons bekend, door niemand tegengesproken, waaraan wij dus geen grond hadden te twijfelen; een paar omstandigheden van het verhaal, die, wij erkennen het, eenig gewigt hebben, worden echter onnaauwkeurig, zoo gij wilt, valsch bevonden; is dat nu een grond om ons zoo zwaar te beschuldigen? ons die waarlijk in onze antecedenten geen blijken van lasterzucht gegeven hadden?.... Het bezadigd publiek oordeele! Zijn wij, en wel buiten onze schuld, in eene dwaling vervallen, de *Kerkbode* ziet of wij bereid zijn haar te verbeteren. Maar gij, *Kerkbode*, dien wij, en de *Noord-Brabander* en de *Catholijke Nederlandsche stemmen*, zoo vaak van leugen en laster overtuigd hebben, hebt gij nog wel ooit van al uwe leugens en lasteringen iets teruggenomen? En zouden wij dan wel zonder grond vermoeden dat gij rekent op het *semper aliquid haeret?* dat is, «er blijft altijd iets van hangen.» (2)

(1) Dat professor R. tegen zekere maatregelen van het Gouvernement sprak, loochent ook de *Kerbode* niet.

(2) Onze beleefde, zachtmoedige, echt Christelijk gezinde teregtwijzer verklaart, dat hij de bedoelde zitting van het Institunt als *bijzonder persoon* heeft bijgewoond; dat *liefde tot de waarheid* hem verpligt tot het geven van zijn ingezonden berigt; dat hij niets

Wij vernemen ook uit den *Kerkbode*, dat wij de verhandeling van Professor *Kist* over *Pausin Joanna* eerlang zullen kunnen lezen. Professor *Kist* schijnt alzoo aan de oneer, uit het verspreiden der valsche *Allocutio* gezameld, nog niet genoeg te hebben; dat spijt ons. Maar wij zullen op onzen post zijn.

van ontevredenheid op het gelaat van Z. M. heeft gemerkt; en eindelijk *daagt* hij een ieder *uit* om de waarheid van het bovenstaande tegen te spreken. — Zijn Ed. woonde, *als bijzonder persoon*, de zitting bij: hij had ze dus ook, niet als bijzonder persoon, maar *in zijne qualiteit* kunnen bijwonen. Ik durf gissen, dat Z.Ed. *Lid* is *van het Koninklijk Instituut;* misschien heeft ook de *Katholiek* vroeger al eens over dit of dat zijner Geschriften gesproken. Dit is echter niet van zoo veel gewigt, dat er opzettelijke nasporingen voor moeten gedaan worden. Indien dat gissen geen missen is, dan ben ik van 's mans *liefde tot de waarheid*, ook zonder zijne verzekering, geheel overtuigd, en verwondert het mij geenszins, dat hij al wie durft, zoo dapper *uitdaagt;* want van ouds is zijne strijdlust bekend! — Genoegen doet het mij, dat Z.Ed. niets van ontevredenheid op het gelaat van Z. M. heeft gemerkt; want men weet, dat Z.Ed. buitengewoon kan zien, en mag dus vertrouwen dat Z. M. ééne onaangenaamheid minder gevoeld heeft dan men gevreesd had.

BOEK-AANKONDIGING.

Uit plaatsgebrek moeten wij ons thans bij eene bloote aankondiging van het onlangs uitgekomen werk van den Aartsbisschop van Keulen, *Ueber der Frieden unter der Kirche und den Staaten, nebst Bemerkungen uber die bekante Berliner Darlegung* — bepalen. In het eerstvolgend nummer zal van dit belangrijk werk een uitgebreid verslag worden geleverd.

EINDE VAN HET DERDE DEEL.